

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

15

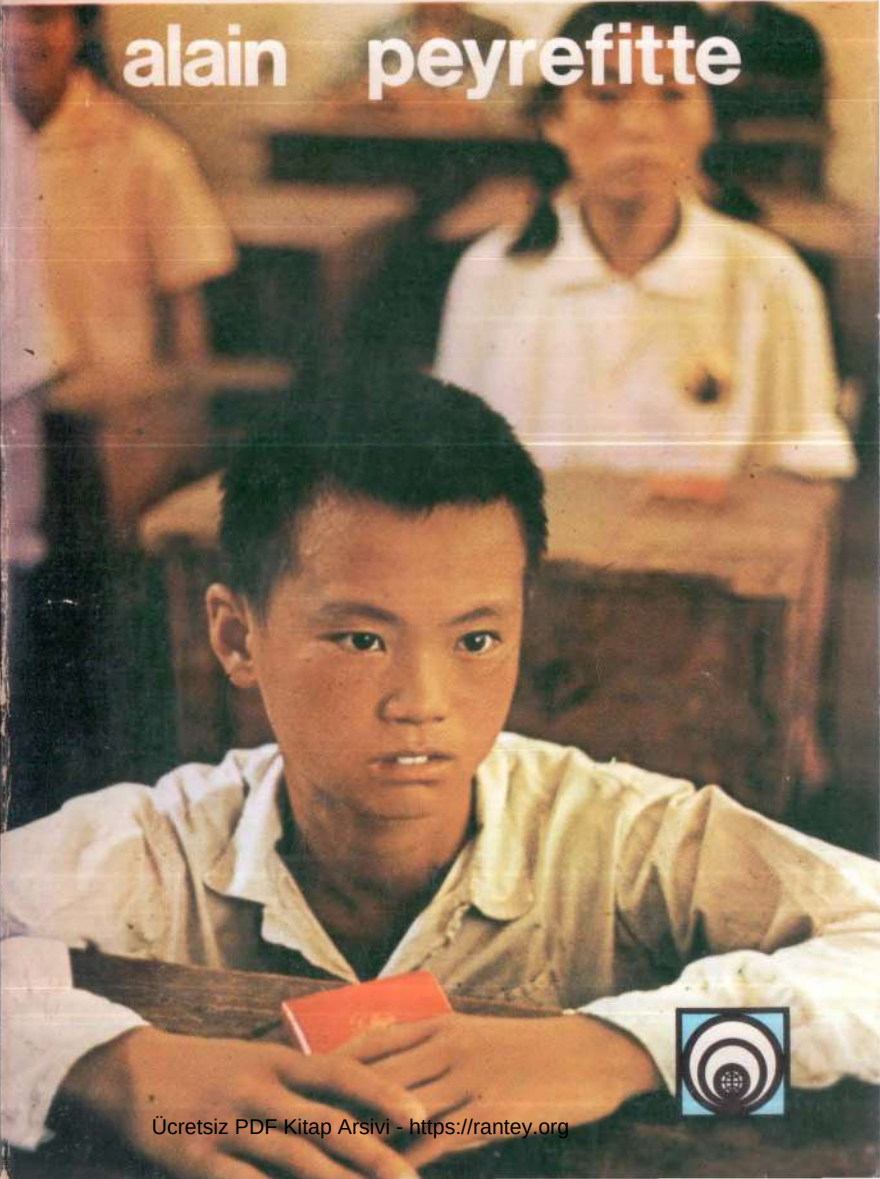
çin uyanınca..

..yer yerinden oynar

1.Cilt

alain peyrefitte

peyrefitte çin uyanınca..

belgeler/ bilgiler/ bölgeler

15

E YAYINLARI ● ANKARA CADDESİ 13 TELEFON: 26 81 42 ● NARLI-BAHÇE SOKAK 19 TELEFON: 27 87 20 ● KISA YAZIŞMA ADRESİ: POSTA KUTUSU 12 İSTANBUL ● *BELGELER / BİLGİLER / BÖLGELER* *dizisi: 15* ● KİTABIN ORJİNAL ADI: *OUAND LA CHİNE S'ÉVEİLLERA* ● İLK YAYIMLAYAN: ARTHÈME FAYARD 1973 PARİS ● YAYIN HAKLARI: ARTHÈME FAYARD 1973 / E YAYINLARI 1975 ● KAPAK FOTOĞRAFI VE İÇ FOTOĞRAFLAR: MARC RİBOUD ● DİZGİ: DOĞUŞ MATBAASI ● BİRİNCİ CİLT BASKISI: GÜRYAY MATBAASI, İKİNCİ CİLT BASKISI: DOYURAN MATBAASI ● DİZGİ DÜZENİ: 10/11 ve 8/10 BATONE LINOTYPE NO: 318 ● *BİRİNCİ BASKI: OCAK 1975* ●●●

Alain Peyrefitte antropoloji eğitimi gördü, ama Fransa Dışişleri Bakanlığında görev aldı. Birçok sosyalist ülkede ve Uzak Doğu'da bulundu. Çağdaş devlet adamlarının pek çoğu gibi Marksizmin yabancıtı değil.

Genç yaşta milletvekili seçildi, otuz altı yaşındayken General de Gaulle'ün başkanlığı sırasında kendisine bakanlık görevi verildi. Altı yıl süreyle Mülteciler, Haberleşme, Bilimsel Araştırma ve Millî Eğitim Bakanlığı yaptı. Belediye Başkanlığı görevini de bu arada yürüttüğünden, iktidar sorumluluğu konusunda engin bir tecrübe edindi. 1968 haziranından sonra Fransız Millet Meclisi'nin Kültürel ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanlığına seçildi. Kısa süre sonra da De Gaulle'cü parti UDR'nin genel sekreterliğine ve İdarî Reformlar Bakanlığına getirildi. Birkaç ay süreyle, İdarî Reformlar Bakanlığına bağlanan Kültür Bakanlığı görevini de yürüttü.

Valéry Giscard d'Estaing'in Fransa Devlet Başkanlığına seçilmesinden sonra bakanlık görevi almadı. Fransa'da De Gaulle'cü cephenin önde gelen liderlerindendir.

alain peyrefitte

Çin uyanınca..

..yer yerinden oynar

Napoléon I.

**ÇİN YOLUNA
BAKIŞLAR**

Bu kitaba başlık olarak alınan ve Napoleon'a bağlanan kehanete onun yazılarının hiç birinde raslanmıyor. İmparator bu sözleri, 1816'da İngiltere'nin Çin Büyükelçisi Lord Macartney'in bu kitapta sık sık anılacak Çin ve Tataristan Yolculuğu adlı yapıtını okuduktan sonra söylemiş olabilir; ya da Lord Macartney'in talihsiz halefi Lord Amherst'in Pekin dönüşü Saint - Helène adasına uğradığında kendisini ziyaret ettiği sırada söylemiştir. Lenin de kendi payına 2 Mart 1923'te dikte ettirdiği son yazısında (Daha Az, Ama Daha İyi), aynı teşhisi koymuştur.

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın hazırlanmasında benden yardımlarını esirge-meyen:

Başta Başbakan Çu En-lai, Başkan Kuo Mo-jo, Dışişleri Bakanı Çi Peng-fel ve Büyükelçi Huang Çen olmak üzere, in-celeme ekibimize büyük kolaylıklar sağlayan ve bize en ince biçimde hüsnükabul gösteren Çin yüksek yöneticilerine,

Kendileriyle bizim için çok değerli sayılan görüşmeler yap-tığımız Çin yurttaşlarına (işçiler, köylüler, askerler, aydınlar, kadrolar, devrim komitelerinin sorumluları, üniversite gençliği, öğrenciler, kızıl muhafızlar),

Fransa'nın Pekin büyükelçisi Etienne Manac'h'a ve yardım-cılarına,

Bana yararlı temaslar sağlayan, Fransa'nın Hong Kong Başkonsolosu Gérard de la Villèsbrunne'e,

Bize eşlik eden, yaptığımız konuşmaların notlarını ve yol-culuk günlüğümüzü saati saatına tutmak sabrını gösteren Mil-let Meclisi memurlarına,

Düşünsel meraklarıyla hasadımızı zenginleştiren gazete-cilere (Jean Carlier, Maurice Delarue, Jean-François Kahn, Georges Menant, André Pavolini, Jean-Claude Turjmann, Bernard Volker; özellikle 1937'den beri Çin'e yedi kez yolculuk yapmış olan Robert Guillaud; aynı dönemlerde yaptıkları Çin yolculuk-larıyla anlamlı karşılaştırmalara olanak sağlayan Max Oliver-La-camp ile Marc Riboud).

Kendi bilim dalları konusunda beni aydınlatmak lütfunda bulunan Çin dili ve kültürü bilginlerine (Yüksek Araştırmalar Pratik Okulunda Çin tarihli profesörü Lucien Bianco, aynı okul-da araştırma ve Çağdaş Çin dokümantasyon Merkezli Müdürü Jacques Guillermez, Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Ulusal Enstİ-tüsü'nde Çince profesörü eski dostum Robert Ruhlmann).

Teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

NOT: Çince'nin Batıda kullanılan üç ayrı okunuş ve yazılış bi-çimi vardır: Anglo-Sakson biçimli (Wade), Resmî Çin biç-i-mi (pinyin) ve Uzakdoğu Fransız okulu biçimli. Biz bun-lar arasında en yaygın olan birincisini seçtik. Okur, kİta-bın sonundaki <http://www.oriental.az.net> adresinde bu üç yazımın uyumunu gösteren bir tablo bulacaktır.

YAPITIN PLANI

Giriş: Model, Moda, Yöntem.

BİRİNCİ BÖLÜM: Çin Yolu'nun Bazı Gizleri

- I. Bilgenin, Kahramanın, Ermişin Dini
- II. Mao Çe-tung Düşüncesi: «Manevi Bir Atom Bombası.»
- III. Çu En-lai
- IV. Yoksulun Tıbbı mı, İğne Tıbbı mı?

İKİNCİ BÖLÜM: İnsanı Değiştirmek

- V. İnsana Yeni Bir Biçim
- VI. Eğitim mi, Çocuğun Koşullandırılması mı?
- VII. «Proleterleştirilmiş» Üniversiteler
- VIII. «Bilimsel ve Teknolojik Araştırmada Devrim Yapalım.»
- IX. İletişim
- X. Toplumun Ufalanması
- XI. «Yeni Düşünceler Üstüne...» ya da «Tutucu» Bir Devrimci Sanat
- XII. Repertuvardan Örnek Parçalar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Çin Yolu'nun Başarıları

- XIII. Zaptedilmiş Yığınlar
- XIV. Kökü Kazınmış Feodalite
- XV. Onarılmış İmparatorluk
- XVI. Yenilmiş Sefalet
- XVII. Besleyici Bir Tarım
- XVIII. Sınai Sanayi ve Hünarlı Sanayi
- XIX. Geçim Ekonomisi ve Değişim Ekonomisi Arasında
- XX. Havalanma

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Başarının Bedeli

- XXI. Kanın Bedeli
- XXII. Özgürlüklerden Fedakârlık
- XXIII. Eğilmiş Zekâlar
- XXIV. Hong Kong ve Makao Kaçakları
- XXV. Rejimin Zayıf Yanları
- XXVI. Sürekli Devrim

SONUÇ: Çin'in Uyanışı: Bir «Model» mi, Yoksa Bir «Mucize» mi?

Eklr:

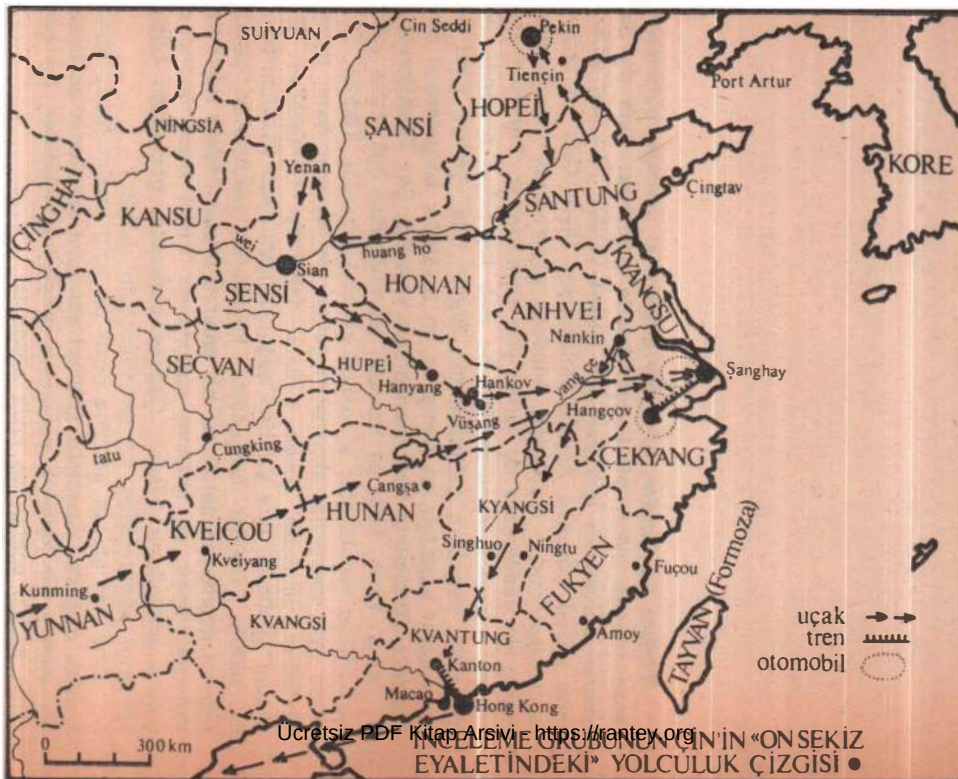
1. Çin Cumhuriyetinin ve Devriminin Kronolojisi (1911-1965).
2. Kültür Devriminin ve «Termidor Tepkisinin» Kronolojisi (1966-1973).
3. Halk Çin'inin Gayrisafi Ulusal Üretimi Nedir?
4. Belgesel Notlar ve Başvurma Kaynakları.
5. Kaynakça.
6. Çin Adları Dizini.
7. Fotoğraflara İlgili Açıklama.
8. Kitabın Ayrıntılı Planı.

Türkler ve Çinliler, aynı dev kıtanın iki ucunda, birbirlerine taban tabana aykırı bir konum içinde gibidirler. Yine de birbirlerini anlamaları için pek çok neden vardır. Türkmen atlıları yirmi yüzyıl boyunca Asya'yı dolaşmıştır. Aynı Orta ve Güney Asya steplerinden gelmişler, Anadolu yaylalarında olduğu gibi, Huang-Ho vadilerinde de tarihe yön vermişlerdir. Türkmen kervanları, yüzyıllar boyunca, Çin ile Batı toprakları arasında tek bağlantıyı meydana getirmişlerdir. Bugün bile, Çin'de, Çinli olmayanların yaşadığı en geniş ve en kalabalık bölgelerden biri, Anadolu Türklerinin kan hısımlarının yaşadığı Çin Türklüğü'dür.

Ama, Tarih, fetih ve ticaretin yarattığından çok daha yakın benzerlikler yaratmıştır: sözgelimi kader benzerliği. Türkler, Çinlilerle aynı zamanda, akbabaları çeken bir leş gibi Batılı büyük devletleri üstlerine çeken siyasal dağılmayı tatmışlardır. Bir ulusun gücünün, ona yeniden bağımsızlığını nasıl kazandırdığını da bilirler. Dehâsı olağanüstü koşulların parıltısında belirip kendini kanıtlayan sarsılmaz bir adamın ulusal kadere neler kazandırabildiğini ve felâkete sürüklenen Tarihi nasıl doğrultup yoluna soktuğunu bilirler. Çağdaş serüvene, geçmişten bütün köklerini koparmadan da girilebileceğini bilirler.

Ama her ulusun kendine özgü bir yolu vardır. Mao, Kemal Atatürk değildir. Günümüz Çinlileri sosyalist serüvenin en ucunda, müthiş bir kollektif yaratıcılık girişimi içindedirler. Bu girişimin örneği yoktur; ve taklit edilemez.

Halkların, başkalarına benzemeğe çalışmadan, birbirlerini anlamaları zamanı gelmiştir artık. Yarı röportaj, yarı inceleme olan bu kitabımda, çok kalabalık bir ulusun akıl almaz serüvenini anlayıp anlatabilme konusunda, bu düşünce yol gösterdi bana. Türk okurunun da kitabıma bu açıdan bakması dileğindedim.

Model-Moda-Yöntem

ÇİN Halk Cumhuriyetine hareketimden birkaç gün önce, Batı Berlin Politeknik Üniversitesi öğrenci birliği başkanı büyük bir coşku içinde şöyle diyordu bana: «Arkadaşlarım da, ben de, burda yüksek öğrenim yapmak için değil, devrim yapmak için bulunuyoruz. Sosyalist toplumu kurmadan da ayrılmayacağız. —Nedir sosyalist toplum? —Sınıfların ortadan kalktığı, insanların kendileri için değil, başkaları için, çıkar için değil adalet için yaşadıkları gerçek anlamda eşitçi bir toplum.» Dostum Fritz Stern (*) sordu: «Böyle bir toplum şimdiye dek hiç olmadı. Varolabilir mi böyle bir toplum? —Bizler Sovyet modelinin başarısızlığa uğradığını artık biliyoruz. Ama özlediğimiz toplum Çin'de var. Çin modelini Almanya'ya uyarlayacağız».

«Çin modeli» (Chinesisches Modell): Aynı deymi ve benzeri sözleri Bremen'de, Hamburg'da, Stut-

(*) Columbia Üniversitesi Fikirler Tarihi Profesörü. (1)

tgart'ta sorumlu üniversite öğrencilerinin, asistanların, hattâ yetkili profesörlerin ağızlarından işitmek mümkündü. Fransa'da işitmedeydik bu sözü, şimdi Almanya'da da işitiyorduk. «Model» sözcüğü daha çok «moda» anlamını taşıyor muydu acaba?

Çin modası bilinmeze dayanıyor. Merakı yıldırان bir esrar perdesi var: Pek kamçılıyor onu. Kültür Devrimi sırasında, taşkınlık içindeki bu ülkeyle ilgilenecek kadar bilgi edinilemiyordu; ya da oradan gelen haberler yadsınıyordu. Beş yıllık bir içe kapanış döneminden sonra, verilen bazı izinler ve Batıyla yeniden kurulan diyalog, Stalin'in ölümünden sonra Rusya için duyulmuş olan merakı Çin için de doğurdu. Dönüşte yolumuzun üstündeki Kudüs'te kısa bir mola vermişim; bu arada Kûmran mağaralarına çıktığım zaman İsrailli gazetecilerle karşılaştım: Burada durak yapışımın bir anlamı mı vardı yoksa? Pekin ve Tel-Aviv arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını gizlice görüşmek için mi gelmişim? Orly'de de bir kalabalık karşıladı beni: Mao'nun, Başkan Pompidou'ya bir bildirisini mi getiriyordum acaba?

Marco Polo, yolculuk edebiyatının en ünlü örneği olan **Dünya Seyahatnamesi**'nde daha önce eş görülmemiş bir görünüme tanıklık eder: Birbirine karışmış, biri en yüksek bir inceliğin, öbürü yabansı bir katılığın, birinden yasemin, öbüründen Tatar atlarının fışkı kokusu yükselen iki uygarlığın görünümüdür bu. Öyküsü onu inanılmazla götürdüğü anda, hemencecik damgasını vurur: **Bunlar olduğu sırada, Polo Beyefendi ordaydı**, diye; söyleyebileceği şeyin aslında küçük bir parçasını anlatmakla yetindiği konusunda inanca verir. Yalan söylediğini itiraf etmesi istense de, ölüm döşeğine uzanıncaya dek sözünden dönmez. Dünyanın bir ucunda bunca değişik bir

halkın var olduğuna kimse inanmak istememişti. Bugün inanıyor muyuz bakalım?

Daha sonraki yüzyıllarda, Batı, korkusuna başka bir savunma yolu buldu: Çay içilerek, lake paravanlar getirtilerek, porselenler taklit edilerek (*), duvarlara sivri şapkalar, uzun giysili mandarinler ve tahti-revanlar resmedilerek Çin ejderi bağlanmış oluyordu.

Kişioğlu, korkusunu yenmek için, benzetmelerle, karikatürlerle kendisine dehşet veren şeye bağladığı yumuşak niteliklerle, o şeye yaklaşımdan daha iyi bir yol bulamamıştır. «Sarı tehlike»yi modanın geçici yeniliklerine indirgemek, bütün bütüne bir kurban âyini demektir. **Fransız Devrimi** sırasında aristokratların çocukları, eğlence bahçelerinde, boyunlarını giyotine uzatan kuklalara bakarak eğlenirlerdi. Yüzölçümü Avrupa'dan daha büyük, ondan daha kalabalık, halkının büyük bir kısmı günde bir kâse pirinçle yetinecek kadar geri kalmış, ama Fransa'dan önce termonükleer silahlar patlatacak kadar ilerlemiş bir ülke her zaman aynı rahatsız edici çekiciliği taşıyacaktır. Günümüzde siyasal görünüm kazanmış Çin işi şeylere karşı duyulan merak, canavarı evcilleştirmeğe devam ediyor. Moda konusu olarak, **Çin Modeli** de, —zekamızın ve düş gücümüzün daracık ölçüsüyle— yabancı, ama evimizde bir dekor ögesi olabilecek bir minyatüre indirgenmiş bir **model** haline geliyor.

Çin'e «model» terimi uygulandığında sözcüğün iki anlamına da dayanılıyor: Bir çözümleme şeması ve izlenecek bir örnek. Bu iki anlam kaynaşıyor onda.

Bir sistemdir o, sistem olmak istiyor. Bir model,

(*) Sèvres'de **Çin Modeli**, le chinoisches de Meissen.

bilimsel anlamda, «bir toplumun belli başlı özelliklerinin yalınlaşmış, ama tam bir temsili» (2) ise, o toplum artık hiç bir zaman kendinin doğrudan doğruya yarattığı temsili görünümüne uymak için inatçı bir çaba göstermiş olmayacaktır. Model görünüm haline geliyor. **Sonsal** bir açıklama değil, **önsel** (a priori) bir eylem ilkesidir. Mao'cu rejim, her parçası karşılıklı çalışan ve ortak bir güçle durumdan duruma geçen ince bir mekanizma kurmak eğilimindedir: Devrim tasarısı.

Çin kendini adadığı modeli gerçekleştirme özlemi içinde, pek doğal olarak, sözcüğün günümüzde kullanılan anlamında, bir model oluyor: Taklide açık bir prototip. İnsanlara, kederlerini ellerinde tutan güçlü bireyler her zaman çekici gelmiştir: Bu özerklik onayı bütün bir halk tarafından verildiği zaman o çekicilik kat kat artmaktadır.

Bu kitap, bir deney ve bir düşünce arasında, bütün bir toplumun taslağını meydana getiren modeli açıklamaya, toplumu bir duvar saati gibi parçalarına ayırmaya, her ayrıntısının ona göre belirttiği kurucu düşünceyi keşfetmeye çalışacak. Dünyanın en eski uygarlığının, günümüzdeki bir kaynaşmanın ortasında, en yeni bir uygarlık olmaya nasıl çalıştığının anlaşılmasında bir katkısı olabilirse ne mutlu ona.

Rus devrimi, Birinci Dünya Savaşının bellibaşlı bir sonucu olarak ortada duruyor; Çin Devrimi de İkinci Dünya Savaşının sonucudur. Bu iki toplum tasarısının ortaya çıkıp yaşamaya başlaması, elbet, XX. yüzyılın iki büyük tarihsel olgusunu yaratmıştır. Birincisi 1949'da doruğuna varan Çin Devrimi, ikincisi Kültür Devrimi. Bu iki devrim geleneksel güçlerin uyarsız tepkilerinin yarattığı sarsıntılar mıdır? Yoksa onlara dünya devriminin esinleyici bir destanı olarak

bakabilir miyiz? Ezilmiş, aşağılanmış bütün halklar için bir umut mu, yoksa sapmalarla dolu bir sarsıntı mı söz konusu? Üçüncü Dünya'nın yeniden can buluşunu hazırlayan bir sınav mı bu? Yoksa büyük gücün bir şovenizmi karşısında mıyız? Şimdiden yaşanmış, ama etkisini hiç bir zaman yitirmemiş Rus modeli karşısında bu modelin şansı neler olabilir?

Bir yaz süren bir araştırma görevi bana hiç bir biçimde Pekinolog niteliği kazandırmadı. Hele Çin uzmanı niteliği, hiç. Peki ama, bunca az tanıdığın bir ülke üstüne yazmak ukalalığına niye kalkışıyor-sun, diyeceksiniz. Ikide bir şöyle diyemez insan: «Gözümle görmeseydim inanmazdım.» Çin'de böyle bir izlenim uyanıyor kişide; insanı tanıklık etmeye zor-luyor bu ülke. Batı kamuoyunun Çin'e önyargıların yarattığı miyop bir gözle, ideolojik tutkular, özellikle bilgisizlik içinde nasıl baktığını saptamak için bu ülkeyi gidip görmek gerekiyor: Batı kamuoyu bu konuda bir korkuyla bir coşku arasında gidip gelmekte, ama yargısına bir denge kazandırmayı da başaramamakta. 1949'dan bu yana Çin üstüne yazılmış kitapların çoğunda kısa sonuçlarla yetiniliyor, bunlar da ya taşkın bir Çin hayranının ya da hırçın bir turist izlenimleri olarak kalıyor: Bu yapıtların valizde taşınan en iyilerinde bile hayranlık derkenarları var.

Düşülmemesi gereken gizli bir tuzak var burada. Kimileri, Çin'de, dönerken yanlarında getirdikleri fikirler buluyorlar. Kimileriye, kuruntularını kendi yurtlarında gerçekleştiremedikleri için, gerçek dışı bir ülke üstüne bir düşü anlatmaya çalışıyorlar. Böylece, Leibniz'den, Voltaire'den bu yana, «Çin işi şeytan işi» zekalar Çin'i bir İspanyol kervansarayı halin-

de sunmaktalar. Düşlerden sakınmak, gerçeği yakından yakalamak için büyük bir katılık gerekiyor.

«Bir kuyunun dibindeki bir kurbağa, göğün, kuyunun bileziğinden daha büyük olmadığını söylüyordu. Bütünü de parça kadar iyi görmek gerekir.» ⁽³⁾ Doğrudan doğruya yaşanan bir deneyin yerini hiç bir şey tutamaz. «Bir armudun tadını anlamak için,» diyordu yine Mao, ^(*) «o armutta bir dönüşme yaratmak gerekir, bu tadarak yapılır.» ⁽⁴⁾ Valéry de şöyle diyordu: **Tadınla meyva erir, bilgide yok olur; yokluğu da düşünceye dönüşür, ona malolur.**

Deney, nesneyi değiştirirken özneyi de değiştirmektedir. Ağustos güneşiyle bunalmış Hong-Kong sokaklarında, gezegenine dönmüş Batılı biri olarak dolaşırken, bir yabancılık izlenimini atamıyordum üstümden. Hong-Kong eskisine göre çok **değişmişti**: Vitrinlerin lüksü ile yarı dilenci, yarı hırsız yumurcakların ısrarla gelene geçene el açmaları arasında; gökdelenlerin fışkırması ile kıyılarda, teneke mahallelerde kümelenmiş ailelerin sefaleti arasında, manastırlarla sokak orospuları arasında kişiyi **rahatsız eden** eski çelişkiler, eski karşıtlıklar kalmamıştı. **Çin de** benim için **değişmişti**; çekiştirenlerin ve pöhpöhlenenlerin etkisiyle bu ülke üstüne edindiğim soyut bir fikir dağılıyordu; gerçi her zamankinden fazla esrarlıydı, ama daha yakın, daha içli dışlı bir görünüm kazanmıştı bu kez. Ben, kendim de, değişmemiş miydim sanki? Kişiyi kendi yurdundan göçüren başka bir yolculuk olamaz belki de. Teilhard de Chardin'e Şanghaylı bir dostu şöyle diyordu. ⁽⁵⁾ «Çin'de daha

(*) Çinliler saygılı bir tavırla «Mao Çe-tung» derler ona; kismi Parti üyelerinin de «Yoldaş Mao Çe-tung» dedikleri olur. Biz burada, kullanışlı olsun diye, Fransa'da çok söylenen birinci adla yetineceğiz.

birkaç gündür kalmaya başlamışsanız, hemen bu ülke üstüne izlenimlerinizi yazmaya bakın. Daha sonra kalemizin ucuna bir şey gelmemeye başlayacaktır; o bizimkilerden ayrı değerlere bağlanmış, o çekingen, o bilmece gibi insanları anlayamaz duruma geleceksinizdir.» (*)

Bu tanıklığın alanı nedir, sınırları nelerdir? Uzun ve güzel bir yolculuk yaptık; parlak bir biçimde karşılandık. Bu hüsnükabulün bizde uyandırdığı esenlik duygusunu da gizleyemeyeceğim. Özel uçakla, çok değerli konuklara ayrılan vagon-salonlar içinde, kupa arabalarla yapılan altı bin kilometre, hiç kuşkusuz, çok şeydir, ama yeterli de değil.

Çin'deki on sekiz eyaletin altısını ziyaret ettik, üç özerk kentin (Pekin, Şanghay, Tientsin) ilk ikisinde kaldık; Tientsin'i de gezdirmeye hazırlanıyorlardı; ama biz Yenan'ı görmek istediğimizden, oraya gitmekten kendi isteğimizle vazgeçtik; bunlar dışında nüfusu bir milyonu aşan beş ayrı kent gördük: Uzun süre imparatorlara başkent olmuş Sian; büyük bir ağır sanayi merkezi olan Wuhan; göller, yeşillikler, tapınaklar arasında, ince zanaatların, ipekçiliğin merkezi Hangçov; Yang-çu Çiang suyu üstünde kurulu büyük köprüsüyle Rusya'ya, yabancılara ve alinyazısına karşı bir meydan okumanın destansı tavrını yaşayan Nankin; mutfağıyla, yaseminli çayıyla, iki yılda

(*) Gerçekten de 1949'dan bu yana bize Çin üstüne en kalıcı bilgileri bırakmış yazarlar (Simone de Beavolr ve Vercors, Claude Roy ve Nikos Kazancakis, Edgar Faure ve Alberto Moravia, K. S. Karol ve Robert Guillaın, Tibor Mende, Etiemble ve Maria-Antoinetta Macchlocchi) bu ülkede aşağı yukarı eşit süreler içinde bulunmuşlardır. Birkaç hafta; hattâ kimi zaman daha da az.

bir açılan uluslararası fuarı ve Devrim anılarıyla ünlenmiş Kanton. 1911 ayaklanmasından iç savaşın işareti olan 1927 kopmasına dek süren olayların müzesidir bu sonuncusu.

Kimisi yüksek düzeydeki ilgililerle olmak üzere birçok görüşme yaptık. Başbakan Çu En-lai görüşmek için üç kez beni kabul etmek lütfunda bulundu; birçok kez de Bilimler Akademisi Başkanı ve Halk Meclisi Sürekli Komitesi Başkan yardımcısı, yazar Kuo Mo-Jo ile karşı karşıya geldik. Başka yöneticilerle de temaslarım oldu: Dışişleri Bakanı Çi Peng-fei, (*) Dış Ticaret Bakan Vekili Li Çiang gibi. Bu sonuncusu Başbakanın yakın çalışma arkadaşıdır. Ayrıca, karşılaştığımız birçok yüksek memur, öğretim üyesi (üniversite profesörlerinden köy öğretmenlerine kadar), araştırmacı, gökbilimci, arkeolog, fizikçi, kimyacı, biyoloji uzmanı, hekim, cerrah, gazeteci, mühendis, teknisyen, tarım uzmanı, aktör, dansör, sanatçı, bilgileri-mize katkılarda bulundular. Sendikacıları, halk komünlerinin yöneticilerini de ekleyelim bunlara. Kentlerin, eyaletlerin devrim komiteleri yöneticileriyle görüşmeler yaptık, ufak masalarda yemek yedik. İlgililerin hepsi, hazırlıksız, gelişigüzel sorduğumuz soruları içtenlikle karşıladı.

Tercümanlar aracılığıyla yaptığımız görüşmelerin Çin deneyimizdeki her türlü kendindenliği örseleyeceği ileri sürülebilir. Gerçekte görüşmelerde tercümanların bulunması zorunlu görülüş değildi: Asıl bizim onlara gereksinimimiz vardı. Onların kulakla-

(*) Kendisiyle görüştüğümüz sırada, dışişlerini fiilen bir yıldır yönettiği halde, «Dışişleri Bakan Vekili ünvanını taşıyordu. Ağır hasta olan ve bu görevin kağıt üstünde başında bulunan Mareşal Çen-Yi'nin yerine geçmişti. Çen-Yi ölünce bakanlığa asaleten atandı.

rıyla işitiyor, onların ağızlarıyla konuşuyorduk; onlar olmasa, sağır-dilsiz kişiler olurduk. Ama elbet her şeyi kendi gözümüzle de görüyor, kokuları duyarak denetleyebiliyorduk. Hareket etmekte, bir şeyleri yoklamakta serbesttik. (*) Programa ara verilir verilmez bir başımıza çıkıp dolaşıyorduk; elbet bunu yaparken bir kağıda mandarin harfleriyle otelimizin adını ve telefon numarasını yazmamız da şarttı. Denebilir ki bize eşlik eden Çinliler bambudan yapılmış hareketli bir perde gibi delegasyonumuzu çevirmişlerdi. Bir yandan da bizi gitgide daha iyi ağırlıyorlardı. Sonuçsa hiç değişmiyordu: Görüşümüzü etkileme yetenekleri, gösterdikleri inceliğin sınırında kalıyordu hep; o inceliği, o nezaketi hiç mi hiç yitirmiyorlardı.

Çin'de olup bitenlerin, düşünülenlerin büyük bir kısmı da gizli kaldı. Grubumuz, gerçekte üç halk kömününü değil, bunlara bağlı üç «kol»u, gerçekte üç köyü dolaştı: Bunların her biri bir Fransız semtinin yarısından büyüktü. Son yıllarda Pekin'de yaşayan ya da Çin'e giden bütün Batılılar bu türden on, on beş köyü ziyaret edebilmişlerdir. Yabancılar genellikle bunlar gösterilir. Oysa Çin'de bunlar gibi 750 000 birim vardır.

Çin üstüne yapılan genellemeler doğru mudur? Her şeyden önce bunları ihtiyatla karşılamak gerekir. Bir iki Japon gazeteci Çin'de yüksek bir pirinç verimine ulaşılmadığını ya da inek ve domuzun köküne kıran girdiğini yazıyor. Hemen belirtelim, doğru değil bu. Ama aynı gazeteciler milyonlarca Çinlinin toplama kamplarına sürüldüğünü de ileri sürü-

(*) Tersine, yaygın bir görüşe karşın, tercüman sayısı artıyor. Çinceye aşına ya da yanlarında Çince bilen tercüman bulunan Batılılara ülkede dolaşırken daha sınırlı bir gözetim usulü uygulanmakta.

yorlarsa, tersini söyleyebilir miyiz? Çin'in yüzünün görünen yanı, görünmeyen yanına göre öyle küçük ki...

Uzun bir süreden beri hiç bir tehlikenin içeri sızmadığı Seçuan'da, Yunnan'da, Sinkiang'da, Tibet'te durum nedir acaba? 1968 - 1970 yıllarında yüzlerce Çinli cesedi Kavlon suyu kıyılarında niçin karaya vurmuştu? Bu konularda söylenecek sözler birtakım varsayımlar olmaktan ileri gidemez. Olayların devinimini bilmiyoruz çünkü.

Kısacası, bu kitabın yetersiz kaldığı noktaları benden iyi kimse bilemez. Topladığımız bilgiler hem sayıca bol, hem de dağınık oldu. Sayıca çok bol: Konuşmalarda ve toplantılarda alınmış notlar iki bin sayfa kadar tutmakta; yetinme ve ihtiyat gereği, bu yapıtta bunların yalnız küçük bir bölümünü kullandık. Çin'in uluslararası ilişkileri ya da Çin'deki iktidar savaşı şimdiye dek yirmi kadar araştırmamanın konusu olmuş, ama bütün bu araştırmalar birtakım değinmeler olarak kalmıştır. Bilgilerimiz dağınıktı da: Bütün bireşimler aceleyle getirildi; gösterişsiz yorumlardan çok, gelişigüzel düşünceler ileri sürüldü. Bu yüzden daha çok şunu söylemekle yetiniyoruz: Kitabımız nice dağınık olursa olsun, az şey bilinen bir alandaki bilgileri geliştirebilecek çeşitli görüşlerin kesişmesinden oluşmaktadır.

Bu ülkede geçirdiğimiz günlerde, sereserpe konuşmalarla, kendindenlikle, düzenleyicilerin ince tizliğinin altüst olduğu önemli saatlar yaşadık: Çalışma toplantılarında da, başbaşa görüşmelerde de böyle oldu. Bazı fırsatlar konuşmaları gerçek bir diyalog haline getirdi. Kısacası, her gün birçok kez,

yemeklerde, bir fincan çay içerken girilen söyleşilerde, arabada, trende, vapurda, uçakta, bilgi kaynağı olabilecek olanaklar ele geçirdik. Bir kurumu ziyaret ettiğimiz, bir şölene katıldığımız zaman, mahalli yöneticiler sıra halinde gelip resmî bir tavırla elimizi sıkıyorlardı; ama bu biçimcilik giderek yerini bir kendindenliğe bırakıyordu. Yuvarlak masaların çevresinde ya da uzun yolculuklarda, kadehler üst üste atıldıkça, aradaki buzlar erimeye başlıyordu. Bir Batılı, çakırkef de olsa, bir yöneticiden, bir aydından, bir işçiden ya da bir köylüden çok şey öğrenebilir: Geçmiş, eski düzendeki deneyleri, devrime katkıları, goşistler üstüne düşünceleri, aile durumu gibi. Bir Çinliyle pirincinizi ve çayınızı paylaştınız mı, onunla aranızda kolay kolay ortadan kalkmayan bir bağ kuruluyor.

Çinlinin ya da komünistin, gizemli şeylere bağlılığı nice olursa olsun, bu bağlılık, duyumların ve grubun deneyine tam karşıt bir biçimde sürüp gidemez. Lincoln'un yalan için verdiği formülü burada gizemliliğe de uygulayalım: Bir kimseden her şey gizlenebilir; bazı şeyler herkesten gizlenebilir; ama her şeyi herkesten gizleyemezsiniz. Kişioğlunun apaçık gerçekleri kavramak için kılavuzlarını sarhoş etmeye hiç de ihtiyacı yoktur. Apaçık, görünce kavranıveren bir gerçek vardır çünkü.

Potemkine, II. Katerina'yı Rusya'da gezdirirken birtakım köylüleri de götürmüştü yanında; bunlar yabanlık giysileri içinde, yol boyunca bir tiyatro dekoru önünde dans ediyorlardı. Çariçe de halkının mutluluğunu görüp kendinden geçiyordu. Pek meraklı biri değildi Çariçe; arabasından hiç inmiyordu; iki konak arasında da uyuması gerekiyordu. Çinliler de Ruslar gibi, Potemkine'in yöntemini çağdaşlaştırarak

almak eğilimindeler. Ama uyanık duran yirmi gözlemciye yutturabilir misiniz bunu? Altı bin kilometre üstüne serpilmiş köyleri, kırları, sokağı elçabukluğuyla değiştirmek mümkün müdür? Gözlerimizin önünde gelişigüzel uzanan ve bir araştırmancının en iyi yardımcı kanıtları olan görünüşleri bizden gizlemek için en küçük çabaya girişilmedi. Önümüze çıkan evlere dalmamız önlenmedi. Yoksul halk kitlelerinin barındığı semtleri de gezdik, kimse engel olmadı. Özellikle tanıklıkları ve kanıtları birleştirerek değerlendirme çabalarımıza hiç bir biçimde karşı çıkılmadı. Bilindiği gibi bu tür çalışma bir araştırma grubunun en değerli silahıdır.

Her araştırma grubunda öyledir, iki düzine gözlemcinin yaptığı hasat, doğal olarak, tek bir kişininkinden çok daha büyük olmaktadır. Parça parça elde edilmiş, sonra hemeninden birleştirilmiş bilgiler, afişlerde okuduğumuz bildirileri, dinlediğimiz söylevleri gerçek yerlerine oturtmada daha bir işimize yarıyordu. Günün birinde görüşlerin çokluğu iyilikler yaratırsa, tek resmî bir gerçeğin her türlü çokluğu siliğe duruma getirdiği bir Devlette olmuştur bu.

Arkadaşlarımızdan bazıları Çin’le uzun bir süreden beri ilişki kurmuşlardı; hattâ içimizde eski düzen döneminde bu ülkede yaşayanlar da vardı; birçoğu da Kültür Devrimi günlerinde Çin’de bulunmuşlardı. Çin topraklarına ilk kez ayak basanlardan kimileri Asya’yı ve komünizmi ilk kez görüyorlardı; komünist ülkeleri daha önce tanıyıp da Asya’yı bilmeyenler de vardı. Bunlara Asya’yı bilen, ama komünist dünyayı bilmeyen arkadaşları da ekleyelim. Değişen ögeler yöntemi için ne güzel bir uygulama alanı! Böylece değişik tepkiler sürekli bir diyalektik yaratıyordu. Bu, yalnızca, ekibin, gözlemlerini bir ara-

da yapmasından değil, birbirimizden farklı olmamızdan, deneylerimizin birbirini tamamlamasından, görüşlerimizin çatışmasından doğmaktaydı. (*) En ufak ayrıntıda bile grup olarak edinilmiş izlenimlerin değerlendirilmesi, entelektüel kesinliğin en ciddi bir garantisidir. İçimizden biri şöyle diyordu: «Dikkat ettiniz mi, hiç köpek yok ortalarda. Çinliler kıtlık sırasında bütün köpekleri yemiş olacaklar.» Oysa sorup soruşturuldu, köpeklerin sağlık nedeniyle, düzenli bir biçimde yok edildiği ortaya çıktı. İşte size, bir tarih sayfasına düşen bir ilk ışık...

İyice ılımlı bir yargının değerlendirilmesinde geçmişe dönüş, grubun dinamizminden daha az yarar sağlamıyor.

Wuhan'da, Nankin'de, Kanton'da, on binlerce erkek ve kadın, genç ve ihtiyar, yığınlar halinde sokak ortasında uyumaktaydı. Kaldırımları doldurmuşlar ve şoseye taşmışlardı; dev bir açık hava koğuşunda, birbirine bitişe bitişe sonsuz uzayıp giden bu yataklar arasından geçmek için daracık bir yol kalmıştı. Kalküta'da benzeri bir durum karşısında kişinin vereceği yargı bellidir: «Evsiz yurtsuz» takımı deyip geçilebilir. Oysa Çin'de herkesin evi vardır; kollektif bir barınakta bile bekar olan kızlar ve erkekler için yatakhaneler, karı-kocalar için ufak odalar ayrılmıştır; birçok ailenin kullandığı ortak mutfaklar ve sağlık bölümleri vardır. Bu böyleyken, niçin yataklarında değil de, sokaklarda yatmayı yeğ tutuyorlar? Arkadaşlarla bu konuda çeşitli varsayımlar ileri sürdük. Barınakları mı rahat değildi? Bunlar kente yeni gelen

(*) Bütün bütüne kişisel olan kendi izlenimlerimin, düşüncelerimin, yalnız beni bağladığını burada belirtmenin bir gereği var mı bilmiyorum. Belirli bir usule göre hazırlanan rapor, başkanlığım altındaki ekibin duygusunu yansıtacak tek belgedir.

yurttaşlardı da, kırdaki açık hava geleneğini mi sürdürüyorlardı? Aralarında bir kardeşlik duygusu uyan-
sın diye Parti mi öyle istiyordu? Mao'nun bir parolası
mı söz konusuydu?

Dönüşte, M. Lord Macartney'in (*) başkanlığında-
ki ekibin 1793'te Çin'e yaptığı yolculuğun öyküsünü
yeniden okudum. Anlatana göre, köy halkı gibi kent
halkı da, yaz gecelerinde serinlikte uyumak için top-
rağa örtüler serer, ve «çiftlik hayvanları gibi birbirle-
rine sımsıkı sarılırlar»mış. Demek bu gelenek Dev-
rimle hiç değişmemiş, çağlar boyunca değişmeyen
yaz ısısına bağlanıp kalmış...

Ortada tarihsel ve sürekli bir neden bulunma-
dığı durumlarda, Çinlilerin tavrındaki değişen ve de-
ğişmeyen yanları nasıl ayırt edeceğiz? Güncel so-
nuçları eski durumla karşılaştırma olanağımız bulun-
madığı hallerde, başarıları ve başarısızlıkları nasıl
değerlendireceğiz? Olaylara başka tanıkların (hele bu
tanıklar ölmüşlerse) gözleriyle de bakmadan, nesnel
bir bakış nasıl elde edilebilir? Bir araştırma gezisin-
den önce okunmuş kitaplar, yazılar —zaten onlar-
sız yolculuk basit bir gidip gelmeden öteye gide-
mez— kişideki merakı uyarmaya yarıyor; öte yandan
toplanan gözlemler, dönüşte, daha derin bir araştır-

(*) Ne yazık ki mevcudu kalmamış olan bu yapıtın adı dün-
kü ve bugünkü Çin üstüne yazılmış kitaplarda pek anılmamak-
tadır. On iki ciltlik bir yapıttır; beşini o sıralarda danışman-ba-
kan olan. Sir George Staunton, yedisini Elçilik özel yazmanı
John Barrov yazmış. Ben bir rastlantıyla Krakov'daki bir eski
kitapçıda bulmuştum yirmi yıl önce. Bilgilerim arttıkça, yapıtın
bugünkü Çin'i aydınlatması bakımından, 1831'lerin Birleşik Dev-
letlerini anlatan **Amerika'da Demokrasi**, Sovyetler Birliği'ni be-
timleyen **1839'da Rusya** adlı yapıtlar kadar yararlı olduğunu an-
ladım. Las Cases'in anılarına inanılırsa, Napoléon bu kitabı
Sainte-Hélène'de tutkuyla okumuş, arkadaşlarıyla üstünde tar-
tışmış.

ma, uzmanlarla diyalog kurma olanağı hazırlıyor. Bu gidip gelmede sessizce bir verim oluşuyor.

Yukarda değindiğimiz noktalar elinizdeki kitapta rastlayacağınız bazı kanılara ışık tutacaktır.

Bunların birincisi **tarihsel ilişkinlik**'tir (relativité historique). Bugünkü Çin, anlamını, ancak dünkü Çin'le bir arada gözlemlenirse kazanabilir, diyoruz. Gözlemci, Çin'de, besin ve dokuma maddelerinin vesikaya bağlandığını mı görüyor? Bu durumu bizim tüketim toplumlarımızla karşılaştırmaya kalkarsa şu sonuca varabilir: Bir halkın böyle berbat bir sonuca ulaşmak için onca uzun süre bir diktatörlükle yönetilmiş olması anlamsızdır. Oysa gözlemci 1949'dan önceki Çin'le bir karşılaştırma yaparsa halkın büyük bir bölümünün, yetersiz bir beslenme düzeyinden, minimum bir dirimsel beslenme düzeyine geçmiş olduğunu görecektir. Gezi izlenimleri, tarih bilgileriyle marksist ideoloji bilgilerini karşılaştırmayı da üstlenmelidir; yoksa bu izlenimler, lejantsız fotoğraflar gibi, bir şey söylemeyecektir okura. Bu sayfalarda doğrudan doğruya bir anlatımla geriye dönüşleri kesiksiz olarak birleştirilmiş göreceksiniz.

Sıcağı sıcağına yapılmış gözlemle tarihsel düşüncenin sürekli kesişmesinden ikinci bir görüş çıkıyor: **Etnolojik ilişkinlik**. Marco Polo'nun, Père du Halde'ın, (*) özellikle Père Huc'un ve hele Macartney'in yazdıkları, tıpkı Tocqueville'in Birleşik Devletler

(*) Marco Polo Çin dünyasını, hizmet ettiği ve yücelttiği Mongol istilâcılar kadar tasvir etmez; Père du Halde ise Çin'i daha çok misyoner ilişkileri içinde tanıyordu; öte yandan Tanrının lütfuyla olan şeyleri de (**ad majorem Del Gloriam**) bozmaktan geri durmuyordu.

üstüne, Custine'in Rusya üstüne yazdıkları gibi, Çin'in değişmez ögelerini, uygarlığının özünü, sürekli ve seçkin kültürünü ortaya çıkarmıştır. Pekin, Washington ve Moskova rejimlerine yapılan suçlamaların aslında Çin halkına, Amerika halkına, Rus halkına yapıldığını biliyoruz. Çağdaş Çin üstüne yapılmış birçok siyasal, iktisadî ya da toplumbilimsel çözümlemede ideolojik ögeleri öne getirip etnik gerekircilikleri küçükseme eğilimi var.

Marksist-leninist yapıtların Çin yöneticilerinin entelektüel oluşumları üstündeki katkıları inkar edilemez elbet; ama, Marx'ın hakkını Marx'a, her zaman Çin'e ilişkin olmuş hakkı da Çin'e tanımak gerekir kanısındayız. Çin Modeli köklerini saklıyor, çünkü çok derinlerde o kökler.

Buradan üçüncü bir görüşe geçiyoruz: Bu da **yargılamada ilişkinlik**'tir (relativité dans le jugement). Yabancılar, karşısında şaşkınlık duydukları şeyleri, ne pahasına olursa olsun, kendi ölçülerine göre anlamak, değerlendirmek isterken ne kadar haksızdırlar! Çin'i tanımak için, bilinmeyi bilinene indirgemekten ya da başkasının yerine kendimizi koymaktan vazgeçmemiz gerekmez mi acaba? Şu her şeyi Avrupalı gözüyle görmek özelliğimizden sakıncalı. Mükün olduğu kadar, Çinli olmayan birinin, Çin'i bir Çinlinin gözüyle görmesi için. Çin'i en iyi tanıyanlar, bilgiler arttıkça daha da kapalı görünen bu halkın karşısında aynı baş dönmesini yaşamışlardır. Ne olursa olsun, Mao düzenini, sanayileşmiş bir topluma uygulanyormuşcasına yargılamayalım.

Ama yargılamaktan da kaçınmayalım elbet. Çin büyük bir erginliğe ulaşmıştır bugün. Kurtuluş sayfası da, Kültür Devrimi sayfası da çevrilmiş bulunmaktadır. Bilgimizin kaldırdığı ölçüde, parça parça

bir bilanço çıkarma zamanı gelmiştir. Her bilanço-
nun bir olumlu yanı, bir olumsuz yanı vardır. Re-
jimin başarısıyla büyülenmiş kimi kişiler onun neye
mal olduğunu unutmaktadırlar. Bu mal oluş sırasın-
da zarar görmüş kimi kişiler de başarıyı yadsıyorlar.
Sistemin özüne karşı kurulmuş tuzaklardan sakın-
maya çalışalım. Bu kitabın birinci bölümünde, Çin'
in sosyalizme doğru yolunda az bilinen bazı durum-
lar aydınlığa kavuşuyor. İkinci bölüm, Devrimin ya-
ratmak istediği «yeni insan'a eğiliyor. Üçüncü bölüm
kazanılmış başarıları anlatıyor. Dördüncü bölümde
önceleri de ödenmekte olan ve ödenmeye devam
edilen insan bedeli değerlendiriliyor. Yapıtın sonuç
bölümünde şu soruya karşılık verilmeye çalışılıyor:
Çin'in uyanışı, başka ülkelerin izleyebileceği bir mo-
del yaratmış mıdır? Bunun ışınlarının ilk üç bölüm-
de, özellikle üçüncü bölümde, gölgelerin dördüncü
bölümde bol bol bulunduğundan kuşkunuz olmasın
(soru işaretleri de sonuç bölümünde). Okurda, bir
uçtan bir uca geçtiği izlenimi uyanacaktır belki. O
zaman General de Gaulle'ün şu sözünü düşünsün
okur: «Çin'de işler öyle bir noktaya geldi ki, uçlar
dışında her şey anlamını yitirdi.»

Eleştirel zekasını ve kendisindeki ilişkinlik (re-
lativité) duygusunu korumağa çalışan gözlemcinin
zorunlu bağımsızlığı kendisine onca güzel kabul gös-
teren ev sahiplerine karşı duyduğu yakınlıkla uyuşa-
bilir mi? Kuşkusuz, bizler Çin hükümetinin davetlile-
riydik; Çin'e karşı önceden düşman duygularla bes-
lenmiş olsaydık, bu daveti kabul etmezdik. Ama yar-
gılarımızı susturucu ya da değiştirici hiç bir uzlaş-
maya girmiyorduk. Ev sahiplerimiz de çok şeyi göze

almışlardı. Onlara karşı göstereceğimiz tek ahlaki zorunluluk iyiniyet olabilirdi.

İşler olup bittikten sonra bir zorunluluk daha doğdu. Rejim konusunda bir yabancıda bir yekparelik izlenimi doğuyorsa da, her meslekten Çinlilerle haftalar geçirirken, onlara resmî ideolojinin giydirdiği zırhın yanlış yanlarını zaman zaman görmemek elde değil; kişi bir gülümsemede, bir soruya verilmiş üstü kapalı bir karşılıkta, bir çelişkide, bir sessizlikte kavrayıveriyor bunu; birtakım iç dökmeler, sır vermeler olmasa da, o aksayan yanlar bunlardan anlaşılabilir. Anketimizin en değerli verilerini bunlarda bulduk; görevimizin en güç, en çetrefil yanlarını da yine bunlar yarattı.

Çinliler, yönetici kadrolarda, orduda, Partide ya da devrim komitelerinde görev almış olanlar bile, hiç de sanıldığı gibi katı insanlar değiller; alçakgönüllülüğün, iyiliğin aydınca dürüstlüğün, sevimliliğin kaynaklarına inmiş kimseler. En küçük ihtiyat onlara zarar vermemeyi gerektiriyor. Tocqueville de, Amerika gezisinden sonra şunları yazmıştı: «Burada, okurun, zorunlu olarak benim sözlerime inanması gerekiyor. Yabancı, genellikle ev sahiplerinin yanında önemli gerçekler öğrenir. Çünkü zorunlu bir sessizlik onunla bozulmuştur; geçip gideceği için de boşboğazlıktan çekinilmez. Bu sırları öğrenir öğrenmez bir bir kaydettim, ama bunları hiç bir zaman ortaya çıkarmayacağım. Adımı, yolculuk dönüşü, kendilerini onca iyi karşılayan kimselere, keder ve sıkıntı getiren gezginler listesine yazdırmaktansa, gezi notlarımın daha az başarılı olmasını yeğ tutarım.» (*) Bu sözler temelli liberalizm olan bir ülke için söylenmişti.

Başbakan Çu En-lai'ye, Halk Sarayının giriş yolunda yan yana yürürken, söylediklerini mahrem olarak mı tutmam gerektiğini sormuştum. Gülümsemişti: «Her şey öyle hızlı geliyor ki... Bir görüşmenin mahrem niteliği çok çok birkaç ay sonra ortadan kalkıyor.» demişti. Bu süre çoktan akıp geçmiş bulunuyor şimdi, yine de ağzından duyduğum sözlerin hepsini anlatmaya yetkili bulmuyorum kendimi. Görüşme yaptığım ilgililerden adları az bilinenlerin kimliklerini de açıklamayacağım; zaman zaman adları anıyorsam, onlar zaten açık, belli kişilerdir.

«Her şey öyle hızlı geliyor ki...» Daha doğrusu bir halkın derin gerçekleri uzun bir evrede geliştiği halde, olaylar, o halkın siyasal hayatındaki biçimler ve eğilimler hızla değişiyor.

Özellikle bin yıllık bir uykudan uyanmış bir ülke için bu daha çok böyledir. Sonsuz bir şimdiki zamanda hep hareketsiz kalmış olan **Çinliler**, birdenbire bir **oluş** sürecine girmeyi öğrendiler, Diyalektiğin kaynakları ve Devrim tasarısı, onlara, insanın ve toplumun dönüşümü konusunda, sürekli devrim içine girmeyi öğretti. Sürekli Devrim sürecine girdiler. Değerlendirmelerde ve teşhislerde ihtiyatı elden bırakmamak çok önemli. Çin'e yöneltilmiş her bakış sorularla dolu olmalıdır. Çin üstüne, dünya üstüne, bizler üstüne sorular. Çin üstüne olandan çok, Çin karşısında kendimiz üstüne yazıyoruz: Çünkü bu ülke, esinlenmiş olmaktan çok, esinleyici bir nitelik taşımakta.

Çinliler üstüne düşüncemiz onlarla birlikte değişecektir. Ne olursa olsun Batı düşüncesi onların yanında yürümekten vaz geçmemelidir artık. Bu kitap, bu düşüncenin bir ânından daha iyi olmakla öğreniyor değil; insanların her büyük serüvenine tutkuyla bakan kimselere, kendilerini sınamak, yoklamak için bir uyarı söz konusu.

BİRİNCİ BÖLÜM

Çin Yolu'nun bazı gizleri

Çin'in yolu insanın Yoludur. İnsanlık var olduğu sürece Çin Yolu da olacaktır.

Wang Tao ⁽¹⁾ — (1870)

Bu ülkeye yeni gelmiş bir kimse olarak, başka bir uygarlık biçimine, Çin'e özgü kurumların toplumsal planda araştırılmasına doğru evrim içinde bir Çin karşısındayım... Karl Marx'ın ve Engels'in düşüncesi Çinli bütün genç aydınlar üstünde şimdiden gizli çekiciliğini gösteriyor; kısa ya da uzun dönemde, nice yıkımdan ve nice geçiş deneyinden geçerek, hattâ Çin birliğinin kurulmasından da önce, Çin toplumunun bir kolektivistizme doğru kayışını hiç bir şey durduramayacaktır.

Ücretsiz PDF kitap Arşivi - <https://tankey.org>

Saint - John Perse ⁽²⁾ — (1917)

Avrupa ve Amerika uygarlığı bütün bütüne özdekseldir. Hem de en kaba, en hoyrat, en kötü yürekli soydan. Biz Çinliler barbarlık diyoruz buna. Bizim gücümüz gibi eksikliğimiz de bu türü aşağılamış ve önemsememiş olmamızdan ileri geliyor. Çin Yolu insanlığın ve ahlakın yoludur. Eski kitaplarımızda buna Şa-hane Yol denir.

Sun Yat - sen (³) — (1925)

Çağdaş Çin her şeyiyle Çin'in eski gelişiminin ürünüdür... Kendimizi tarihimizden koparamayız. Konfüçyüs'ten Sun Yat-sen'e, bütün geçmişimizin bilançosunu çıkarmalıyız. Bütün bu zenginlikleri özümlemeliyiz. Günümüzdeki büyük devinimi yönetmek için güçlü bir destek bulacağız onlarda... Marksizmi, ancak onu ülkemizin somut özelliklerine, ulusal bir biçimde uyarlayarak hayata uygulayabiliriz.

Mao Çe - tung (⁴) — (1938)

Halka ve yoldaşlarımıza yolumuzun dönemeçlerle dolu olduğunu anlatmalıyız. Devrime giden yolda daha nice engeller, nice güçlükler var. Dolambaçlı bir yolu izlemeye hazır olmalıyız.

Mao Çe - tung (⁵) — (1945)

-bilgenin, kahramanın, ermişin dini

1 — GÖRÜNMEYEN, AMA HER YERDE VAR OLAN

GÖRECEK miydik onu? Ama bu arada gördüğümüz yalnız o değil miydi?

Devre devre hayatını belirleyen köşelerden birine çekilmişti. (*) Aylarca ortada görünmüyor. Söylenildiğine göre hiç bir yılın dört ayını Pekin'de geçirmiş değil. Fikre dalmak için mi böyle dünyadan el etek çekiyor? Sığınılacak yer olarak mağaraları seçen eski Tao'cu bilgeler gibi bir gizlenme yerinde, Toprak Ana'yı temsil eden bir köşecikte yenileşmeye, gençleşmeye mi gereksinim duyuyor? Yoksa, denetleme ve soruşturma amacıyla eyaletlere mi gidiyor?

(*) 1970 yılı içinde Mao birçok kez halkın içine çıkmış ve sık sık yabancı ülke temsilcileriyle görüşmüştü. 1971'de, bir kez ortada görüldü, 1 Mayıs günü Prems Sihanuk'un yanında. Aynı yıl 1 ekimde bile kimse görmedi onu. 1970 ekiminde Maurice Couve de Murville'i, aralık'ında Edgar Snow'u kabul ettikten sonra 1971 yılı boyunca sadece üç halk ilderiyle görüştü: Romanya Cumhurbaşkanı, Birmanya Başbakanı ve Habeshistan İmparatoru. 1972'de iki kez görüldü; birli ocakta Mareşal Çen Yi'nin cenaze töreninde; öbürü, şubatta, Başkan Nixon'la kısa bir görüşme yapmak için. Sonra seyrek olarak bir iki kabulde bulundu: Seylan Başbakanı (haziran), Maurice Schumann (temmuz), Japon Başbakanı (eylül), Nepal Başbakanı (kasım), Savaşan Vyetnam'ın yöneticileri (aralık), Zaire Başbakanı (ocak 1973). Sonra yline görünmez oldu.

Ne olursa olsun, bir yaşama sanatı, bir yönetim sanatı karşısındayız.

Çinlilere sorarsanız, bu ortadan yok olmalar doğal bir şey. Yararlı olduğuna da inanmışlar bunun: Mao, gizlendiği yerden gençleşmiş, güçlenmiş olarak çıkacak ve halka yeni bir güç, yeni bir atılım getirecek. Hattâ bir Çinli bana rejimin iyi işlemesinin buna bağlı olduğunu söyledi.

Kiangsu eyaleti devrim komitesi yöneticilerinden biri, bu konuda, eski yağmurcu efsanesini anlattı. Kuraklık çeken bir bölgenin halkı gidip yağmur yağdırması için bir keşişe yalvarmış. Keşiş, «kendini dinlemek için» üç gün bir tapınağa kapanmış. Üç gün sonra da yağmur yağmış. Mao'nun da ilkin kendinde bir uyum sağlaması gerek: Halkın uyumu onunkinden çıkacak.

Sessizliğin ona bunca gerekli oluşu bundandır. Mao onunla geleneksel Çin bilgeliğinin her şeyin üstünde kazandığı ve Yasak Kentin kapılarında yazılı durumlara, Yeryüzü Rahatlığına, Göksel Saflığa, Görkemli Barışa, Yüce Uyuma ulaşıyor. Büyü türünde bir inanç mı söz konusu? Daha çok halka yol gösteren kişide bulunan olağan dışı bir sezgi: Önder, kitlelerle onların geleceği arasında aracıdır; kendiliğinden geleceğe uzanma yeteneğinden yoksun bir toplumda bir denge sağlar. Mao, halkını daha iyi dinlemek, olguları daha iyi kollamak için kendini dünyadan kopartıyor.

Batılı gözlemciler bunu tam anlamıyla benimseyemiyorlar. Mantıklı bir açıklama gerekiyor onlara: Siyasal bir bunalım, hastalık ya da ölüm gibi. Belli süreler içinde bu yok oluşlar, her seferinde hep aynı önlenmez söylentilere yol açmakta. Fransa'ya dönüşümüzden kısa bir süre sonra, 1 ekim törenlerinin

iptali kararı, diplomatik çevrelerde ve dünya basınında büyük heyecan uyandırmıştı. Gece yarısı, büyük bir Paris gazetesinin sahibi benden, o anda, telefonda, Mao'nun ölümü üstüne yüz satırlık bir yorum yazısı dikte ettirmemi istedi. Bir ajanstan Mao öldü diye telgraf almış. 1930'dan beri bu haber «güvenilir kaynaklarca» kaç kez tekrarlanmıştı!

Burunları iyi koku alanlar, hiç bir belirtiyi kaçırmıyorlar. Amerikan kalp uzmanları Pekin'delermiş (Mao son nefesindeyken, Çin yöneticilerinin ona baksınlar diye «kapitalist» hekimlere başvuracaklarına inanılır mı?). Havayolu bağlantıları üç günden beri kesikmiş (oysa bu olaya, bilinmeyen nedenlerden ötürü sık sık rastlanır; ayrıca havayolu bağlantıları sayıca öyle çoktur ki bunların kesilmesi hiç bir tıkanıklığa yol açmaz). Mao'nun portreleri bazı Pekin sokaklarında sökülmüş (oysa Kültür Devriminden bu yana kaç kez sökülmüştür). Çin askerlerinin acele olarak birliklerine katılmaları istenmiş (oysa her zaman çıkar böylesi buyruklar). Bakan Pei Çiangkuo başkanlığında Fransa'ya delege olarak aynı anda gelen dokuz Çinlinin ceketlerinde Mao'nun simgesi yokmuş (oysa Çin büyükelçiliği memurlarının ceketlerinde o simgeler vardı.) (*)

Dikkat edersek, Stalin ve Kruşçev öldükleri zaman, Rus halkı bunu bir süre sonra öğrenmişti. Çin geleneği bu konuda Rus geleneğinden de eskidir. M. Ö. III. Yüzyılda Şin hanedanının kurucusu Şih Huang-ti eyaletlerde yaptığı bir denetim gezisi sırasında ölmüş, ama bu durum öyle ustaca gizlenmişti ki, imparator bir süre daha yaşayıp gitmişti: Çoğunca yüzünü kimseye göstermeden Devlet işlerini yürütü-

(*) Daha sonra bu belirtilerin Mao'nun değil, Lin Piao'nun ölümüyle ilgili olduğu anlaşıldı.

yordu. Yolculuktan dönüyor görünümü verilerek cenazesi krallık sarayına getirildi; cesedin kokusu duyulmasın diye, kral arabası balık dolu arabaların arasına alınmıştı. Ölüm haberi, kralın yerine geçecekler için her türlü tedbir alındıktan sonra halka duyuruldu. On beş yüzyıl sonra, Yuan hanedanının kurucusu Cengiz Han da, Yen'an yakınlarındaki Kansu eyaletinde savaşırken ölmüştü. Ölüyken de ortalığı yatıştırma çabasını sürdürdü: Mızrağı ak otağının önünde dikili duruyor, çadırına girmelerine izin verilmiş yüksek rütbeli subaylar, buyruklar almış gibi çıkıyorlardı oradan; ölümü, zafer kazanıldığı zaman öğrenildi.

Mao ölmüştü de, bu geleneğe mi uyuluyordu? Uzun bir süreden beri ölmüştü de, o seyrek ziyaret kabulleri ona çok benzeyen birine mi yaptırılıyordu? Hiç değilse siyasa planında ölmemiş olsun, hiç değilse olaylar yeni gelişmelere gebe olmasın diye miydi bunlar? Yine de, bu tuhaf varsayımların kaynağı tektir: Bilgi edinme olanaksızlığı. Mao için çıkarılan bu asılsız ölüm haberleri, onun, yarısı çile evlerinde geçtiği için iyi bilinmeyen gerçek hayatının çevresinde kof bir daire meydana getiriyor.

Biz Çin'de bulunduğumuz sırada, gazetelerde Mao için ölüm haberleri evresi daha başlamamıştı; yalnızca hastalığından söz ediliyordu o günlerde. Pekin'deki Batılılar arasında ve Hong-kong'daki «China Watchers» çevrelerinde, onun ortalarda görünmeyişi sıkı bir perhiz yapması gereğine bağlanıyordu. Mao, kırdan, belki de Hangchow'daki evinde dinlenmekteydi. Başına hekimler, hemşireler toplanmıştı; sebze dışında bir şey yiyemiyordu; içtiği de yalnız Kuzey Kore'de yetişen bir bitkinin suyundan ibaretti. «Veremli» olduğunu, «Parkinson» hastalığına tutulduğunu, «kötü bir tedavi»nin kurbanı olduğunu söy-

leyenler de vardı. Bütün bunlara karşın, 16 Temmuz 1966'da Yangç-çe ırmağına girerek yüze yüze on beş kilometre yol aldıydı. (*)

Çan Kay-şek'in, başını getirene ödül koyduğu yarım yüzyıla yakın bir süreden beri öldüğü ya da ölüm döşeğinde olduğu konusunda sık sık haberler yayıldığı halde, o hep kaya gibi sapasağlam kalmıştır. Kendisine yakıştırılan bir sürü ölüm, hiç duraklamamış bir devrimin önderliğini elde tutmasına —ya da yeniden ele geçirmesine— engel olamamıştır. (**)

Birçok savaşa katıldığı, hattâ tutsak da düştüğü halde, ne bir yara almış, ne de ağır bir hastalık geçirmiştir: Ailesindeyse ağır yaralananlar, hastalananlar olmuştur; kendisi her türlü yıkımın, felaketin içinden sapasağlam çıkmıştır. Denildiği gibi büyüsel bir güç korumaktadır onu.

PORTRELERİN ÇOĞALMASI

Her yerde var olduğuna göre, niçin kendini gösterme gereksinimi duysun? Göğüslerde onun rozetleri... Yol kavşaklarında, sokaklar boyunca duvarlarda, evlerin içinde, gecikmiş bir David tarafından canlı renklerle yapılmış tablolar ya da siyah ve beyaz iplikle dokunmuş kumaşlar (Hongçow fabrikasında gördük bunları) kumaşlar ya da beyaz alçıdan büyük heykeller halinde, hep ona rastlıyorsunuz. Ayakta ya da büst halinde yapılmış; kendisini dikkatle din-

(*) Gözlemcilerin çoğu, kendini akıntıya kaptırdığı zaman bile Mao'da büyük bir sporcu gücü olduğu gerçeğini teslim ediyor. Bazıları da bunu kabul etmiyor, eski özel muhafızı gibi.

(**) Mao, Kültür Devriminden hemen önceki yıllarda iktidarın kısmi olarak elinden çıktığını görmüştü. Kültür Devriminin de zaman zaman avucundan kaydığını saklamamıştır (Edgar Snow'la son görüşme).

leyen Kantonlu kalabalığın karşısında, uzun, gri öğretmen giysileri içinde daha çok bir papaz okulu öğrencisini andırıyor. Ya da rüzgarlı paltosuyla Başkanlık dönemi heykelleri: Bulutlarla hâlelenmiş ya da şimşeklerle taçlanmış biçimde; yaşının ilerlemesine karşın, çenesindeki et beni, esin dolu bakışlarıyla hep aynı Mao. (*)

Kültür Devriminden önce, çoğunca, Parti siyasal bürosunda, sürekli komiteye kendisiyle birlikte katılan altı Çin büyüğü arasında gösterilmekteydi. Kültür Devriminden bu yana, resimlerde bir başına görüyorsunuz Mao'yu. (**)

Eskilerde, resmî nakkaşlık sanatı bütün ülkeye imparatorun dinini yayıyordu. Heykeller ve halılar bütün resmî daireleri doldurmaktaydı; bunlarda, yasak olduğu için, imparatorun yüzü görülmüyorduysa da, simgesi olan, bulutlar içinde ejder lejandı vardı. Zaman zaman, seyrek de olsa, resmî toplantıları ve imparatorun yabancıları kabul edişini gösteren resimlere de rastlanıyordu; bunlar imparatorun, ölümü üstüne çıkarılan söylentilerin tersine, sağlığının yerinde olduğunu belirtiyordu.

Efsanelerde kalmış olan bu âyinler, gücünü yitirmiş biçimler olarak kalmış değildi. Mao bunlara bir çırpıda üç boyut kazandırmasını bilmiştir: Gerçekçi boyut, yani bilgenin boyutu; epik boyut, yani kahramanın boyutu; mistik boyut, yani ermişin boyutu.

(*) Batıdan gelmiş bizler için, portrelerin bunca çoğaltılmış olması, zihne adamakıllı takılan bir şeydi. Çin'de oturan tanıkların gözlerindeyse, bu çoğalma, tersine, bir hafifleme anlamı taşıyordu.

(**) Toplu resimlerde Çu En-lai'nin ondan hep ayrı durduğu görülür. Lin Plao ise, 1969 - 1971 yılları arasında Mao'nun yanında, biraz arkada duruyordu; bu resimler 1971 eylülü sonunda ortadan kayboldu. Daha sonrası da malum.

Köylü bilgeliğinin bir derlemesi: «**Mao'nun bütün yapıtları**», her şeyden önce budur. (*) Mao'nun Çin devrimine kendi toprak gerçekçiliğini hangi ölçüde kabul ettirdiğini saptamak için, onun ahlakının ve eyleminin iki kaynağına dönmek gerekiyor: Çin'in iki ucu olan Kanton'a ve Yenan'a.

Kanton'daki Köylü Devrim Enstitüsü, ekzotik bitkilerle dolu bir bahçenin çevresinde, bir manastırın galerileri olarak yapılmış eski bir Konfüçyüs tapınağı içinde kurulmuştur. Mingler çağında yapılmış, iç savaş sırasında harap edilmiş olan bu binalar eski biçimleri aynen muhafaza edilerek yeniden yapılmıştır: Hizmete açılmaları gerektiğinde, rejim bunları onartmayı bir borç bilmiştir.

1923'te, Sun Yat-sen tarafından desteklenmiş ve Komünist Partinin III. Kongresinde alınan bir kararla kurulmuş olan bu Enstitü'yü 1925 - 1927 yılları arasında Mao yönetmiştir; Mao, 1926'da, bir öğrenim dönemi içinde, burada, köyden gelip yine köye dönecek 327 kadro kurmuştur: Köylünün hamuruna bir ilk mayayı atmıştır böylece. Bununla birlikte, bu eylemler, 1927'de Kuomintang ile komünistler arasındaki kopuşmadan sonra sürdürülememiştir. Bu arada Devrimin geçici bir dönemine girilmiştir; ama kılavuzlarımız bu dönemi önemli olarak gösterirler. (**)

(*) Hemen ekleyelim: Bu yapıt, Marx'ın ve Engels'in düşüncelerinin ve askerî görüşlerin Çin görüş açısına uygun bir biçimde yazılışdır.

(**) Bazı Batılı tarihçiler, Çin müzesinin verileriyle önerlerinin tersine, Mao'nun Kanton'da sadece küçük bir rol oynadığını kanısındadırlar. Ama, ne olursa olsun, Kanton yılları, Mao'nun doktrininin oluşmasında önemli rol oynamış görünüyor. Bu bakımdan, rejimin Köylü Devrimi Enstitüsünü önemle ele alması yerinde bir iştir.

Mao'nun odası: Somyasız, şiltesiz, tahtalar üstüne konmuş bir örtüden ibaret bir yatak; bir sandalye, ceviz kabuğuyla boyanmış ak ağaçtan bir masa. Bir ders salonu: Bir podyumun üstüne konmuş bir masa, bir sandalye, aşağıda uslu uslu dizilmiş öğrenci sıraları. Bir koğuş: Üst üste yığılmış yatak tahtaları. Bir gün önce terkedilmiş açık bir ordugahtasınız sanki: Tüfeklerin özenle silahlığa kilitlendiği, üniformaların katlanarak yerleştirildiği, sandaletlerin sırayla dizildiği ve meşin çantaların çivilere asıldığı bir ordugah. Her sabah bahçede süngü tallı yapılıyormuş. Sonra genç öğretmenin verdiği ders başlıyormuş. Büyük bir yağlıboya tabloda Mao'nun konuşmasını içerek dinleyen çömezleri görölüyor. (*)

Mao, Çin toplumundaki sınıfların analizini, böyle bir talim ve öğreti tutkusu atmosferi içinde yapmıştır. Bu çözümleme o andaki ve her zamanki öğretisinin anafikri olmuştur: «Köylüler, halkın % 80 ini, % 90'ını meydana getirmektedir. Şu halde Çin devriminin birinci sorunu köylü sorunudur. Devrimin başlıca gücünü köylüler oluşturmaktadır.»

Ağaç yaprakları üstünde açılmış iki galeride dramatik anılar sergileniyor. Bir kabartmanın konusu Çin köylüsünün bükük beli. Bir kartta toprak sahiplerinin pençeli karikatürleri, ve kır halkının akbabalar tarafından parçalanışı temsil ediliyor. Beni Enstitüde çok kibar bir biçimde karşılayan bayan yönetici, coşku içinde ve bende de coşku uyandırmak isteğiyle, çarpıcı fotoğrafların önünde uzun uzun duruyor; bir toprak sahibinin cezalandırdığı bir «yoksul köylü» parmakları kesilmiş, gözleri oyulmuş, başı kan için-

(*) Mao'nun o sıralardaki fiili etkisinin, bu yeniden kuruluşta belirtilenden daha az olduğu görölüyor.

de; kocasını bahçede uzanmış bulan bir köylü kadın, onun kesik başını ellerinde tutuyor.

Müze haline getirilmiş bu yüksek yer, ziyaretçilere yalnızca eski sefalet günlerini ve Devrimin ilk günlerini göstermek amacını taşıyor; aynı zamanda, oraya bir kılavuzun eşliğinde sıra sıra gelen halk komünlerine bağlı köylülere, öğrencilere, fabrika işçilerine, şimdiki durumun tasarısı olarak düzenlenmiş bir geçmişi yeniden yaratmak isteği de söz konusu. Köylü devinimini o çağda bilen kim vardı? Mao'nun öğretisinden kimler haberdar olmuştu? Bir bir gösteriliyor. Sun Yat-sen'in, o sıralarda sahnenin önünde duran iki gözde çömezine... Çan Kay-şek'le Vang Çing-vei'ye ilişkin hiç bir iz yok bu sergide. Kanton Enstitüsündeki kutsal anılara inanılırsa, hiç bir zaman da böyle bir rolleri olmamış onların. Bunlardan birincisi ilerde Mao'nun can düşmanı olacak, ikincisiyse Japonların elinde Çinli bir Laval işlevi kazanacak. Sun Yat-sen'in yanında artık Boro-din'i göremiyorsunuz. Öyle ki, Lenin'in yanında Troçki'yi görememek bile o kadar değil. Yalnız Wampoa Harp Okulu siyasal komiseri Çu En-lai başkaldırma fotoğraflarında görünüyor. Hem de Kanton Komününe Mao'nun kendisi kadar katılmadığı halde. Komünist olsun, olmasın, devrimcilerin çoğunun, devrimin ancak kent proleteryasıyla gelebileceğini ileri sürdüğü bu dönemde yalnızca Mao var olmuştur. Ona göre Devrim ancak köylülerle gelebilirdi.

TOPRAĞIN ÇOCUĞU KÖYLÜ ÖNDERİ OLUYOR

Bunca yalın bir inanışın kaynağını bulmak için kollektif ya da kişisel hayatın hangi derinliklerine dalmak gerekir? Topraktan gelmedir Mao. Doğduğu

yerin, Hunan'ın, efsaneleriyle, ahlakıyla, folkloruyla beslenmiştir. Köylü ruhu yeniden dirilmiştir onda.

Güneydoğu'dan on yıl sonra, bu kez Kuzeybatı: Yenan. Delik delik sarı lösle kaplı dağda bir mağara hayatı. Mao, 1936-1947 yılları arasında dört barınakta oturmuştur, bunların üçü mağaradır. Tonoz biçimleri, kireç badanalarıyla bir «cister» tarikatı manastırındaki hücreleri andırırlar. Hepsi de, Kanton'daki barınağı gibi, basit köylü eşyasıyla döşenmiştir; bitek toprağın içinde depderin açılmış barınaklar, anne beşikleridir bunlar; ambalaj kağıdından yapılmış grimsi pencerelerin ardında, bu barınakların sağladığı güvenle, gözlerden irak olmaktadır; yazı takımının üstünde açılmış bir çatı penceresi de vardır elbet; oradan, kimseye görünmeden her şeyi görebilmektedir; böylece Mao, barınağında, hem kaderi savmakta, hem de onu kollamaktadır.

Aşağıda, yanılmaz çabanın sıkısı içinde yeniden güçlenmek için, bahçesine özenle bakan bir tarikat papazı gibi her gün çalıştığı bir tarla vardır; soya fasulyelerini sular, zararlı otları yolar; Çin toprağını temsil eden bir imgedir bu tarla; bir gün, ağulu çiçekleri yolmadan önce, Yüz Çiçek açtıracaktır orada. (*)

Kendisi de, sınıf mücadelesi fikrini ailesinden aldığını, şaka yollu anlatmıştır. (**) Babası, eski bir

(*) Mao'nun, Yasak Kent'in merkezinde, oturduğu villanın küçük bahçesinde bugün de sebze yetiştirdiği belirtilmektedir.

(**) Tarihsel olayları bir bir kaydeden Çin yazarları bu anlatıyı kabul etmiyorlar. Bununla birlikte Edgar Snow, 1936'da böyle bir söze tanık olduğunu yazmıştır. Amerikalı yazar, Çin'in Üstünde Kızıl Yıldız (Red Star over China) adlı yapıtında, Uzun Yürüyüşün bittigi sırada, Mao'nun kendisine uzun geceler boyunca, Paoan'daki hücresinde, çocukluğunun, gençlik yıllarının, ilk devrimci günlerinin öyküsünü nasıl anlattığını söyler; bir

askerken «yoksul köylü» durumuna düşmüş, sonra kuruş kuruş biriktirdiği parayla «orta köylü», daha sonra «orta zengin», sonunda da bir hektar toprak edinerek «küçük toprak sahibi» düzeyine gelmiş; ürün fazlasını elde tutan bir çiftçi. Hasat günlerinde düşük fiyatla ürün alıp kıtlık günleri yaklaşırken çok yüksek fiyatla satıyormuş. Kısacası, soygun, vurgunculuk, kendine körü körüne bağlı kılma yollarını arayan zalim bir zorbalığın türlü görünümelerini kişiliğinde toplamaktaymış. Bu baba zorbalığına karşı, genç Mao, annesi, erkek kardeşi ve yanlarındaki tarım işçisi de bir «muhalefet» oluşturmuşlar. Okumamış, sofu, acıma duygusu güçlü bir kadın olan annesi kıtlıktan zarar gören «yoksul köylüler»e gizlice pirinç dağıtırmış.

Mao, babasına karşı olan başkaldırısını, bu kin imgesini, kin duyacağı her şeyle karıştırarak daha ile-

mumun aydınlığında nasıl notlar aldığını, bunları nasıl bütünleştirdiğini, Mao'ya gösterdiğini, onun da gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra kendisine geri verdiğini belirtir: ölçülü ve yumuşak bir dille yazılmış bu on sayfalık metin Mao'nun bilinen tek otobiyografisidir.

Bu öykünün düzmece olduğu söylenebilir mi? Mao'nun 1936'dan 1972'ye dek Edgar Snow'a karşı hiç bir yabancıya, hattâ hemen hemen hiç bir Çinliye göstermediği dostça bir güvenle bağlandığını, bunun hiç eksilmediğini biliyoruz. Snow, metin aktarmaları konusunda bunca titiz ve katı olunan bir ülkede ve bir ortamda edebî bir kurnazlık yaptı sayılıydı, Mao, daha sonraki gezilerinde onun Çin'e girmesine izin verir miydi? Her seferinde, başka hiç kimseye anlatmadığı gizli şeylerini ona anlatır mıydı? 1970'teki 1 ekim töreninde, Tien An Men alanındaki tribünde sağına oturtur muydu onu? Aynı yılın aralık ayında, Kültür Devrimi sırasında, Snow'a giriş vizesi verilmeyince, «Sizin gelişinizi kötü ruhlu kimseler engellemiştir» diyerek özür diler miydi? Snow ölüm döşeginde yatarken İsviçre'ye simgesel olarak kendi hekimlerini gönderir miydi? Bütün bunların ışığında, sanırız, Mao, Çin usulünce, otobiyografisini **imzalamıştır**. Biz bunu gerçek olarak kabul edeceğiz ve şaşırtıcı bir psikolojik zenginlik taşıyan her parçasını açımlayacağız.

ri götürmüştür: «Toprak sahipleri» ve «zengin köylüler» sınıfına, gayrimeşru kazançlara, kâr etme tutkusuna, yoksulları aşağılamaya, köklere ihanete artık hep o gözle bakmaya başlamıştır.

Babası, bir gün, tanıklar önünde kendisini işe yaramaz bir haylaz olarak suçladığı zaman on üç yaşındadır. Mao babasına küfrederek, kendi canına kıyacağını bağıra bağıra söyleyerek kaçar, göle akan ırmağa doğru koşar, kendini oraya atacakmış gibi yapar. Annesi ardına düşer, yalvarır. Babası da yetişir ve **kovtov** yapmasını ister: Alnını üç kez yere değdirerek secde etmesini. Mao çukurun kıyısında pazarlığa girer, ancak babası kendisini dövmeyeceğine söz verirse secde edecektir. Bu «iç savaş»tan bir ders çıkarmıştır: Zayıflar güçlülere boyun eğdikçe, güçlüler daha çok dövecektir onları; oysa, her şeyi, hattâ ölümü göze alarak açıkça savunuya geçtiklerinde güçlüler yumuşayacaklardır. Kağıttan kaplanlardır onlar...

Ulusunun önderi olmuş Mao'nun, bu olayda, hem devrimci hem gelenekçi davranışının karşılığının ilk biçimlenişine eğilmek, psikanaliz için ne güzel bir konu olurdu! Babasıyla simgeleşen geçmişten (sefâletin, güçsüzlüğün ve bilgisizliğin sömürülmesi) sert bir biçimde kopuyor, ama bir yandan da annesinde simgeleşen geçmişte (yeniden düzenlemek istediği toprağa bağlılık) kendini buluyor. Bu aile içi çatışmada, genç adam, feodal ve ataerkil sisteme ve onun sürgit olmasında katkısı olan her şeye karşı kinini biliyor; «yoksul köylüler»le kadınlara eşit şanslar tanıma, gösterişsizlerin çıkarlarını güçlülerinkine karşı savunma tutkusuyla dolup taşıyor.

Köyünü terkettiği zaman, yoksulluk da eşlik ediyor ona. Pekin'de yeddi arkadaşıyla birlikte küçük

bir odaya yerleşerek, kitaplık memur yardımcısı oluyor. Oda o kadar küçüktür ki güçlkle soluk alabilmekte, gece bir yanından öbür yanına dönmek istediğinde sağdaki ve soldaki arkadaşına bunu önceden haber vermesi gerekmektedir. Kara kış ortasında tek bir paltoları vardır; dışarı çıkarlarken sırayla giymektedirler onu. Mao, ilerde, köylü ve yoksul kökenini de, ona bağlı kalmak için verdiği yemini de hiç bir zaman unutmayacaktır. Çocukluğunun ve gençliğinin imgeleri bütün hayatına hakim olacaktır.

«BİR MARKSIST BÖYLE MI KONUŞUR?»

1921'den sonra, Mao'nun kişisel tarihiyle Partinin tarihi iç içe gelişmeye başlıyor; Parti safları içinde pahalıya elde edilmiş bir özgürlük, katı bir eşitlik, sıcak bir kardeşlik havası bulmuştur.

Köylü önderi: Hemen hemen birdenbire önder oluyor; hep öyle kalacaktır. Mao'nun yazdığı çok sayıda yazılar içinde, kuşkusuz, en önemlisi «Hunan'da Köylü Devinimiyle İlgili Bir Soruşturma Üstüne Rapor»dur; 1927'de yazdığı bu yazıda Siyasal Büro'ya bir strateji değişikliği öneriyor. Yalnız işçilere dayanılarak devrim yapılabilir mi? Bu dogma doğru olsa, diye belirtiyor, Çin'in devrimden vaz geçmesi gerekir.

O sıralarda Komünist Parti Sekreteri olan Çentu-siu'yu bu düşünceye inandırmaya çalışıyor. Çocukluğunun geçtiği Hunan'a otuz iki gün süren bir yolculuk yapıyor. Köylülerin «hiç bir gücün dindiremeyeceği ölçüde yüksek basınçlı bir fırtına gibi» ayaklanmaya hazır olduklarını sezmiştir. «Yoksul köylülerin kırsal nüfusun % 70'ini meydana getirdiğini; orta köylülerin % 20, toprak sahiplerinin % 10 olduk-

larını belirtiyor; «en devrimci halk kesimini meydana getirdikleri için, yönetimi yoksul köylüler ele almalıdır. Yoksul köylüler olmadan bir devrimin gerçekleşmesi olanaksızdır. Onların devrim duygusu hiç bir zaman yanlış yola kaymamıştır.»

Çen Tu-siu'yu inandıramamışsa da, kendisi, bu konuda hiç bir zaman bırakmadığı bir kesimlikte karar kılmıştır. Yoksul köylülerin sivri ucu meydana getireceği bir tarım devrimi yaratacaktır. Kısacası, Marx ve Engels gibi, Lenin ve Troçki (*) gibi, Stalin ve Kruşçev gibi bir devrimin yalnızca sanayi proletaryasının öncülüğünde gerçekleşebileceğine inanan ortodoks marksistlerin gözünde tam bir sapkınlık sayılan bir yoldu bu.

Mao, elbet, işçi proleterya ile işbirliği yapma zorunluluğunu kabul edecektir. Sözelimi Çin kentlerindeki işçi örgütlerine hâkim olan Liu Şao-çi'nun bulunabileceği katkıyı ihmal etmeyecektir. Altmış yıllarında Liu'ya karşı çıkacağı zaman da, onu, işçileri fazla desteklemekle değil, onların gerçek çıkarlarına ihanet etmekle suçlayacaktır. Yine de, Mao için asıl konu köylülerdir; onlara güvenecektir.

Onun gözünde, Stalin de, Stalin'in Kanton'daki temsilcisi Borodin de köylüleri hiç anlamamıştır. Mao, Çin'deki küçük toprak sahipleriyle Rus kulak'ları arasında Sovyet ilgililerinin buldukları benzerliği kabul etmiyordu. Moskova'nın, Çin komünistlerini kentleri ele geçirmeye itmesinin başarısızlıkla sonuçlanacağı

(*) Lenin de bir köylü ayaklanması olanağına inanmaktaydı; ancak bu ayaklanmanın gerçek anlamda «sosyalist» ya da «uluslararası» nitelikte değil, «ulusal-devrimci» bir nitelikte olmasını istiyordu. Troçki ise, Mao gibi, Çin için, köylülere dayanmaktan başka bir çözüm yolu olmadığı görüşündeydi; ama, Lenin gibi de, «küçük burjuva» esprisi içinde olan köylülerin hiç bir zaman gerçek devrimci olamayacaklarını düşünüyordu.

kanısında. 1927 kasımında, Mao sapkınlıkla suçlandı ve siyasal bürodan çıkarıldı; 1930 haziranında, görüşleri merkez komitece bir kez daha mahkum edildi: Çin komünizmi, kendisine kesenkes bir kent stratejisi ve kanlı bozgunlar sunan kominternin uysal bir aracı olarak kaldı. Çin-Sovyet güçlükleri üstünde düşünülürken bu ayrıntılar nasıl unutulabilir?

Mao, bu ayrıntılardan, derin araştırmalar ve açım-lamalar sonucu, devrimin Çin'e özgü yolunu, yani kırsal yolu bulmağa olanak sağlayan geçici bir kök-tencilik deneyi çıkarmakta gecikmeyecektir. Hattâ, «Kiangsi Cumhuriyeti» (*) kısa bir süre içinde yıkılınca, Kızıl Ordu'yu Uzun Yürüyüş atılımı içine sokacaktır.

Çin halkı üstündeki etkisini, Stalin'in ve görevli-lerinin buyruklarına, Komintern'ce gösterilen çözüm yollarına, Kremlin'i izleme sevdasında bir Çin komünist Partisinin görüşlerine sırt çevirmekle büyü-tebilmiştir. Azınlıkta kaldığı 1927-1935 yılları arasında, Partinin yönetimi Moskova'da yetişmiş alaylı bir dille «yirmi sekiz bolşevik» diye nitelendirdiği bir grup genç marksistin eline geçtiği halde, inançlarından vaz geçmeyi reddetmiştir. Çoğunluk karşısında kendisinin haklı olduğundan en ufak bir kuşkusu yoktur. Susar, gününü bekler. Böylece, 1959-1965 yılları arasında Kültür Devrimini gizlice hazırlayarak, artık peşinde yürümeyen Parti yöneticilerinin çoğunluğunu ezmek için yeniden işe girişir.

(*) Mao'nun, Moskova'nın görüşlerine karşı çıkışı, ne olursa olsun, (belki de bu karşı çıkışı hafifletmek için), temelde Kiangsi kökenli olan ilk «köylü» cumhuriyetinin adında «Sovyet» sözcüğü de vardır. Kiangsi Cumhuriyeti üç yıl yaşadı (1931-1934); bunun kuruluşundan önce, Mao, Kiangsi'yi Hunan'la birleştiren Çing-Kang tepelerinde dört yıl yaşamıştır.

Bugün, Çin Devrim müzelerinde bu ilk açığa çıkarma uygulaması nazik bir biçimde elçabukluğuna getiriliyor. Mao'nun VI. Kongrede (1928) merkez komitesine seçildiği, Çin Sovyet Cumhuriyeti kurulduktan sonra da (kasım 1931) geçici hükümet başkanlığına getirildiği belirtiliyor. Sekiz yıl boyunca Partinin yüksek kademelerindeki görevlerin dışında bırakıldığı sessizlikle geçiriliyor.

Ocak 1935'te, siyasal büronun genişletilmiş bir toplantısında, daha önceki çoğunluğun kanlı bir biçimde başarısızlığa uğradığı saptanıp çoğunluğun Mao'ya yöneldiği günlerde, Uzun Yürüyüş içindeyken meydana gelen dönüşten hiç söz edilmiyor. Kitlelere, Mao'nun desteği olduğu sürece, Partinin hiç zayıf düşmediği mi anlatılmak isteniyor bununla? Kızıl Güneş'in hiç bir zaman günbatımına uğramadığı mı söylenmek isteniyor? Kuşkusuz öyle. Ama bu sıkı ağızlı tutumdan, Mao'nun, Çin'deki ya da öbür ülkelerdeki başka komünistlerle kişisel bir polemige girmek istemediğini de çıkarabiliriz. Sözgelimi Stalin'e hiç bir zaman meydan okumamıştır. Sözgelimi, Çin kentlerinde doğan ayaklanmaların yarattığı yıkıntıya karşın, dünyanın bütün komünist partilerince şaşmaz bir biçimde onaylanmakta olan marksist-leninist dogmaya açıkça karşı çıkmaktan hep sakınmıştır. Mao, bu bakımdan, «eğri bir çizgi izlediği halde, düz bir çizgi üstünde deviniyormuş gibi görünmek» diye özetleyebileceğimiz eski Çin sanatını uygulamaktadır. Bu sanat, Henri Michaux'ya, biraz abartılarak da olsa, şunu dedirtecektir: «Doğru olan her şey Çinlinin keyfini kaçırır ve asılsızmış gibi rahatsız edici bir izlenim uyandırır onda.» (1)

Çin partileri, Stalincilere inat, hemen hemen yalnızca köylüleri barındırıyordu. Kruşçev bu sapma

gerçeği konusunda aldanmamıştı. Mao'nun zaferinden sonra bile ona açık açık hüküm giydirmekten geri kalmıyordu: «Devrim ordusu, zafer yürüyüşü içinde Şanghay (*) kapılarına dayandığı zaman, Mao orduyu durdurmuş ve kenti alma isteklerini geri çevirmişti. 'Şanghay'ı niçin almadınız?' diye sormuştu Stalin. Mao şöyle karşılık vermişti: 'Şanghay'da altı milyon insan var. Kenti alsaydık bütün bu insanları beslemek zorunda kalırdık; bunun üstesinden gelebilir miydik?' Bir marksist böyle mi konuşur? Mao Çe-tung hep köylülere dayanmıştır, proletaryaya değil. Stalin, Mao'yu sapmayla suçlarken haklıdır. Kuşkusuz Mao, köylülere dayanarak ve proletaryayı görmezden gelerek zaferi kazanmıştır. Ancak, proletaryasız kazanıldığı için, bu zafer, marksist felsefede yeni bir bozulma yaratmıştır.» (1*)

Bu konuda tam bir Stalinci gibi konuşan Kruşçev'in sözleri çok kesindir: Mao gereğini yapmamıştır. Proletarya işçiler demektir. Bir ilkenin bozulmasından çok Çin Devriminin mahvoluşu söz konusudur. '

DAĞLI İHTİYAR

Mao'nun, köylü bilgeliğini belirtmesi bakımından en üstün bulduğu mesel, **dağın ihtiyarı** efsanesiyle ilgili olanıdır. Mao bunu ilk kez Yen'an'da Parti okulunda yaptığı bir konuşmada hatırlatmıştır. (**) Çinliler bu atasözünü dillerinden düşürmezler. Efsane kahramanı Yu Kung (***) çocuklarının da yardımıyla,

(*) 1949.

(**) Mao yaratmamıştır bunu: Tao'culuğun atalarından biri olan filozof Lie-tzu'dan aldığı eski bir efsanedir bu. Ama Çinlilerin çoğu bu efsaneyi Mao'ya bağlamaktadır.

(***) «Ahmak ihtiyar».

evinin önünde yükselen dağı devirmek için, kazma-kürek işe girer. Komşular bıyık altından gülmektedirler onlara. Ama ihtiyarın yanıtı hazırdır: «Dağ büyüyecek değil ya! Yeter ki ben, çocuklarım, çocuklarımin çocukları, onu yerle bir etmekten yılmayalım...»

Mao'ya göre bu efsane Çin halkına uygun düşmektedir; Çinliler, kendilerini ezen bu âfetlerden, canlarını dişlerine takarak kurtulabileceklerdir. Çinliler bu meseli söylerlerken gözlerinin önünde Mao canlanır: Günübirlik, küçük işleri önemsemeyen, ama tek ve uzak bir amaca dört elle sarılan bir bilge.

Tavır budur onun. Bütün olan bitenden haberdardır, ama günlük işlerle uğraşmaz. Uçsuz bucaksız bir ülkenin yönetiminin gerektirdiği kararları almaz; hiç değilse almaz görünür. Perspektifi tarihin perspektifidir. Savaşlarda, sonra da iktidarda geçen elli yıl içinde, Çin'in devrimci dönüşümünü, çizdiği yolda yürütmekten hiç bir zaman sapmamıştır. Bilir ki en büyük giz, köylü gizi, dayanmaktır: Durumları değiştirmek için dayanmak ya da ilk anda haklı olanların sonunda haksız çıktıklarını doğrulayan ağır gelişimleri beklemek için dayanmak. Şu Çin atasözü üstünde derin derin düşünmüştür: «Sabırla dut yaprağı ipek giysi olur.»

Onunla marksizm-leninizm yalnız biçim değil, öz de değiştiriyor. Marksist yazılarını Konfüçyüsçü bir anlatımla, Hunanlı bir küçük çiftçinin diliyle yazıyor.

Anlatımı, bir Batılıda, kimi kez romantik bir ütopya, kimi kez ilkel bir ahlakçı izlenimi uyandırıyor, ayaklarını sürekli olarak Çin toprağına basmasından dırması, kitlelerin bunlarda kendi öz düşüncelerini lerinin kollektif ruhta bunca güçlü bir yankı uyandırması, kitlelerin bunlarda kendi öz düşüncelerini

bulmalarındandır. Mao, köylülerin açıklık kazanmamış özlemlerini bir araya getiriyor ve açıklığa kavuşturuyor; Çin'i yeniden yaratacak dinamizmin bu özlemlerde saklı olduğunu sezmiştir.

Şensi'nin bir ucunda, dağ başında, bir doruğun üstüne koca bir kalıp şeker gibi bin yıl önce yerleştirilmiş Hazine pagodasının altında Mao'nun Çin'de hemen hemen Tanrısal Barış Kapısı kadar ünlü dev bir yazısı görülür; kırmızı zemin üstüne yaldızlı harflerle işlenmiş bu yazısında, Mao hedefi göstermektedir: «Daha büyük başarılar elde etmek için devrimci geleneğin anlamını her yere yayacağız.» Sekiz on yıl mağaralarını ve verimsiz topraklarını bir avuç yasa dışı adama adadığı için Yen'an bu geleneğin simgesi olmuştur.

Kanton'dan, Yen'an'a, 1925'ten 1947'ye dek Mao'nun tarihi Çin komünizminin de tarihidir; ama hep bir yerli komünizmde bütünlenmek için yaşamış olan her zamanki Çin'in tarihidir de. Yabancı ülkelerden aktarılmış ve yukardan zorla kabul ettirilmiş değildir; bir toprağın, bir kültürün, bir halkın gerçek ürünüdür, bir çeyrek yüzyılda yoklana yoklana titizce yerine oturtulmuştur.

Ama Kanton'la Yen'an arasında bir de Uzun Yürüyüş var.

3. UZUN YÜRÜYÜŞ'ÜN KAHRAMANI

Yen'an'da, zulümden yakayı kurtaranların topladığı dağlık bölgenin ortasında, Uzun Yürüyüş'ün ayak izleri canla ve kanla ödenmiştir.

1927'de, Kuomintang'la Komünist Parti arasında kopuşma meydana gelir gelmez, Mao kendini başkaldırının önderi olarak ilan etti. Ayaklanmayı başlattığı için değil: Çünkü ayaklanma, belirsiz de olsa, zaten vardı. Mao onu gerilla savaşı halinde örgütlemekle yetiniyordu. Stratejisini, «Çin Devrim Savaşının Stratejik Sorunları» adlı yapıtında şöyle açıklamıştır: Kentleri kuşatmak için, Partinin kırsal bölgedeki egemenliğini sağlamalıdır.

YALINAYAK BİR ORDU

Çan Kay-şek kentlere, modern silahlanmaya, Amerikan yardımına bel bağlamaktaydı. Mao ise, silah olarak mızraktan başka şeyleri olmayan ve yalnızca kendilerine güvenen köylülere inanıyordu. Evet, iktidarı bir köylü ordusuyla ele geçirebileceğinden bir ân için olsun umudunu kesmemiştir. Zaferinin sırrı bu sarsılmaz inaçta saklıdır. (*)

1927'de, Partinin yıkılmasından hemen sonra, birkaç yüz köylüden oluşan köy tabanlı bir temelden çıkarak 22 yılda bütün kırsal bölgeyi kendi yanına çekecektir; ve o zaman kentler, olgun armutlar gibi, bir bir düşecektir... Kısa dönemde en korkunç yenilgilerden, uzun dönemdeyse en büyük zaferlerden biri olan Uzun Yürüyüş, yiğitliğin kütüğüne Mao'nun köylü bilgeliğini işleyecektir...

Mao'nun yönettiği ilk «köylü ayaklanması» daha başlangıçta Kiangsi eyaletinde başarılar kazanmıştı. Yedi yıl süren savaş sırasında, hep sonuç alıcı, zafer

(*) Elbet, başka öğeler de araya girmiştir: İkinci Dünya Savaşı, Japonya'nın bozguna uğraması, Mançurya'yı Rusların ele geçirmesi gibi. Bunların Mao'nun lehinde rol oynaması, onun zamanı iyi kollamasından ileri gelmiştir.

kazandırıcı anî ataklar taktiğini uygulamıştır; saldırıda güçleri birleştirmek, sınışıma anında bunları hemen dağıtmak; baskınlarla düşmanı yok etmek ve hiç bir zaman düşmana yakalanmamak. «Düşman ilerliyorsa, biz çekiliriz. Düşman duruyor ve bir yerde konaklıyorsa tepesine ineriz. Düşman savaştan kaçınmaya çalışıyorsa, saldırıya geçeriz. Düşman çekiliyorsa, peşine düşeriz.» Bu taktikle kendisinininkinden on kat büyük güçlere karşı koymuştur. Bu süre içinde girdiği bölgelerden kaçan toprak sahiplerinin topraklarını dağıtarak **köylü iktidarını** örgütlemiştir.

Bununla birlikte, 1930 yılları başında, Çan Kayşek, Kiangsi'de Kızıl Orduya karşı bir sindirme savaşı açtı. General Von Seeckt ve General Falkenhäusen başkanlığındaki Alman danışmanlarının üstelemeleleriyle, başkomutan yöntem değiştirmişti. Tuzaklara düşmekten sakınıyor, kale gibi tabyalar kurduruyor, gerillaların zehirlediği halkı başka bölgelere sürüyordu. 1934'te, Kızıl Ordu bir kerpetenin kısıkaçları arasına sıkışmış buldu kendini.

O zaman, Mao'nun bin bir güçlkle kurduğu «Kiangsi Sovyet Cumhuriyeti»ni savunmaktan vaz geçmek gibi dramatik bir karar vermek gerekti. Oysa Kiangsi halkı Mao'nun oradan hiç kopmayacağı kanısındaydı. 16 Ekim 1934'te Kızıl Ordu birinci cephe de gerilemeye başladı; bu gerileme onu on iki ayda Şensi'ye atacak ve ordu bir yıl sonra orada başka orduların kalıntılarıyla birleşecektir.

ŞENSI KALESİ

Şensi ile Kiangsi'nin kuzeybatısı arasında çökilen çizgi 1500 kilometredir; ama Kızıl Ordu için, Tibet boyunca uzanan, sürekli kar altındaki bölgelere

gömülen, dolana dolana Sikang tepelerine tırmanan yilankavî bir yol olmuştur bu. Çin çapında bir sefer yolu. Mao'nun sığınmak için Şensi'yi seçmesinin nedeni, bu ulaşılmaz dağlık bölgenin kendisi için güvenilir bir yer olmasıdır. M.Ö. ilk 1000 yıldan beri imparatorluğun doğduğu yer ve başkenti olarak tarihe geçmiştir bu eyalet; daha sonra, XVII. Yüzyılın başında, Minglerin egemenliği sırasında, bir köylü ayaklanmasına 1911 ayaklanmasını da ekleyerek devrim geleneğini sürdürmüştür. Eski Çin'in ortasında, kentlerden, kıyılardan, Batılılardan, Japonlardan, sanayi bölgelerinden, uluslararası ticaretten, Çan Kay-şek'in destek arayabileceği bütün toplum kesimlerinden uzak olan bu bölge halkı devrime hazır bir durumdaydı. (*) Mao, yok edilmekten kurtulmak için daha iyi bir istihkam, ulusal toprakları ele geçirmek için daha iyi bir üs bulamazdı. Bütün iş bu kaleye ulaşmadaydı. Bu da pek kolay değildi öyle.

1934 ekiminde 1. cephe ordusu köylülerle, kadınlarla birlikte —hepsi topu topu 100.000 kişi— yola koyuluyor; katırlar donatım gereçleriyle yüklü. Mao, «yirmi sekiz bolşevik»i «girişimden ve hareketten yoksun» olmakla, ve «serüvencilikten askerî bir tutuculuğa kaymış» bulunmakla suçlarken, bu gün için «ana baba günü» deyimini kullanmıştır. Uzun Yürüyüş, parlak bir görünüm kazanmadan önce bir dağılma ve bir kaçışla başlar. (**) Uyku durak bilmeksizin, hırpalayıcı savaşlarla ya da önlerine çıkan nehirlerle sürekli bir biçimde yön değiştirerek, dağ yollarını, sık

(*) Mao daha 1927'lerde Hunan'da «Güz ürünü devlinimi»ni örgütlerken, Liu Çih-tan ve Kao Kang (1954'te intihar edecektir) Şensi'de köylü devlinimi sağlam bir biçimde örgütlemişlerdi. (**) Tsunyi'nin ocak 1935'te ele geçirilişinden ve Mao'nun sekiz yıl azınlıkta bırakılıp, Parti içinde çoğunluğu kazandığı

ormanları, dar geçitleri aşarak, halkı kendilerine karşı koşullandırılmış bölgelerden geçerek, yaşamalarını sürdürmek için yine de o halktan yararlanarak ilerliyor, gece gündüz savaşıyor, manevra yapıyor, tartışıyor, inandırıyor.

Uzun Yürüyüş bir yıl sonra 20 Ekim 1935'te Birinci Ordudan yedi bin kişi (onda birinden daha az) Çin Seddi önünde Şensili yurtseverlere katılınca kesin olarak son buluyor. İkinci cephe ve üçüncü cephe ordularının kalıntılarıysa Uzun Yürüyüş'lerini ancak ekim 1936'da tamamlayacaklardır. Bütün ordulardan kala kala yirmi beş bin kişi kalmıştır. Bunların da çoğunu yol boyunca birliklere katılan yeni yetmeler meydana getirmektedir. Öbürleri? Kaçıp gitmeyenlerin, tutsak düşmeyenlerin dışındakiler savaş içinde can vermişlerdir, açlıktan, soğuktan, salgın hastalıklardan ölmüşlerdir ya da yorgun düşerek oldukları yerde kalmışlardır. Mao bir şiirinde bu destansı yürüyüşü şöyle anlatıyor:

**«Gökyüzü yukarda, bulutlar solgun,
Yaban kazları kaçışıyor Güneye doğru,
Adam demesinler bize
Çin Seddi'ne ulaşamazsak...**

**Kızıl Ordu yılar mı zorunlu bir yürüyüşün güçlüklerinden,
Binlerce dağ, binlerce ırmağı aşmak bir gezintidir**

onun için...

**Zorunlu ve yüce bir yürüyüş bu,
Gülümsüyor ordu.»**

siyasal büronun burada yaptığı gizemli toplantıdan sonra Uzun Yürüyüş'ün niteliği değişmiştir. Bundan böyle çözülme bitmiş, Uzun Yürüyüş bir zorlu savaş dizisi haline dönüşmüştür. Kiangsi'deki Sovyet Köylü Cumhuriyeti'nin Şensi'de yeniden kurulması isteğiyle canlanmış olan Kızıl Ordu dizginleri ele almıştır. Şurası gerçek ki, asıl güç olanın üstesinden gelinmiş, abluka kırılmıştır. Doğup büyüdükleri yerleri terketmekten yüksünmeyen askerler kaçıp gitmişlerdir; geriye sadece en gözüpükleri kalmıştır.

Kanton'da, Uzun Yürüyüş'e katılmış, şimdi Kwangtung eyaletinin devrim komitesi yöneticisi olan yaşlı bir askere rastlamıştık. Çin'in Paris Büyükelçisi General Huang Çen gibi onun da bu yiğitlik döneminde olup bitenler konusunda ağzından laf almak olanaksızdı. Ben, dağlardaki anılarını anlatması için üsteledikçe, o, inadına, tek heceli sözcüklerle karşılıklar veriyordu. Evet, on iki bin kilometreyi yaya olarak almak yorucu bir şeydi. Evet, çok açlık çekmişlerdi. Evet, iyi günler de oluyordu arada; o günlerde idare edecek kadar darı bulabiliyordu; ama çoğunca onu bulamadıkları da oluyordu. Evet, o zaman da ağaç yapraklarıyla besleniyorlardı, dahası, ayakkabılarının ökçelerini, kılıçlarının ve tüfeklerinin meşin askılarını kaynatıp suyunu içiyorlardı. Evet, kimi zaman o denli susuz kalıyorlardı ki, kendi sidiklerini bile içtikleri oluyordu. Evet, hayatta kalanların çoğu da ömürlerinin geriye kalan kısmını hastaneyle sanatoryum arasında sürüklenerek geçirmişlerdi. Evet, onların arasında çocuklar, yeni yetmeler de vardı; onlardan biri «Çin Halk Sovyet Cumhuriyetinin» arşiv kâlintısını omuzlarında demir bir sandık içinde taşımaktaydı. Evet, bir kadınlar müfrezesi de vardı: En az erkekler kadar direnç göstermişlerdi.

Buraya kadar, daha önce okumuş olduğum öykülerden edindiğim bilgilere göre sorular yönelterek konuşan daha çok bendim; aldığım karşılıklar da, gizli bir alana saldırıyormuşum gibi, hep üstü kapalı yorumlar halinde oluyordu. Benim cümlelerimi, bir onay ya da yadsıma sözcüğüyle karıştırarak aynen tekrarlamakla yetiniyordu. Çubuklarıyla tabağıma doldurduğu nefis yemeklerden söz ederek, konuşma ko-

nusunu Çin mutfağının yemek tariflerine kaydırıyordu. Her Parti üyesinin, her sorumlunun görevlerinin başında gelen sır saklama kuralını bozacağından mı korkuyordu? Yanımızda bulunan devrim komitesi üyesi arkadaşının kendisini yasalara karşı gelmekle suçlayacağından mı çekiniyordu? Yoksa bir alçak gönüllülük mü söz konusuydu? Mao savaş arkadaşlarına şöyle dememiş miydi: «Çok önemli hizmetler gördünüz, ama kendini beğenmişlikten sakının; kibirli olduğunuz anda kahraman olmaktan çıkarsınız.» (2)

Yaşlı adam, hiç bir şey söylemeden, geldiğimizden beri her gün dinleyip durduğumuz söylevlerin bir eşini okumak için kürsüye doğru ilerleyince, yaptığım soruşturmayı sürdürmekten az kalsın vaz geçecektim. Sonra mikrofonu bana bıraktı. Yerime geçtiğim zaman kalktı, beni kucakladı. Büyük bir coşkuyla şöyle dedi: «Şimdi aramıza bin dağ, on bin ırmak girse, bizi ayıramaz artık.» Sert bir **kan-pei** (*) uzattı bana. Bazı sözlerim duygulandırmış mıydı onu? Söylev verme görevini yerine getirmiş olmanın uyandırdığı bir ferahlık mıydı bu? Her nedense, gecenin geri kalan saatlarında, arada bir coşturucu sözlerim hariç, hiç bir müdahaleme gerek kalmaksızın, hep o konuştu: «Çoğunca geçtiğimiz köprüleri köylülerin de yardımıyla kazma kürek yıkıyorduk; elimizde çok az patlayıcı madde vardı. Rasgele kullanacak durumda değildik... Yürüyüş sırasında, kibritmiş, silah ya da derme çatma donatım gereçleriymiş, bunları hep kendimiz yapmak zorundaydık. Bir banknot levhasıyla para bastık... Hattâ kimi kez, elde silah kalmadığı için düşmanı yanıltmak amacıyla askerlerin

(*) **Kan-pei**: Çoğunca **mao-tai** (çok sert darı alkolü) ile yapılan bir içki.

ellerine yalancı tüfekler veriyorduk. Vahşî bölgelerde, Loloslar gibi savaşçı kabileler bize tuzaklar kuruyorlardı. Bize karşı kışkırtılmışlardı. Partinin ulusal azınlıklar lehine benimsediği eşitlik siyasasından haberleri bile yoktu.»

Bu açıklama üstüne söylenecek çok şey vardı aslında, Loloslar yüzyıllardan beri Çin Çinlileri ile, Hanlarla çatışma içindeydiler. Onların Kızıl Ordu'ya karşı çıkmaları için Kuomintang'ın propagandasına hiç gerek yoktu. Partinin azınlıklar konusundaki tutumuna gelince...

«En ürkünç günleri anlatır mısınız?»

«Arkadaşlarımızın çoğu steplerin bataklıklarına gömüldüler ya da yüksekliği altı bin metreyi bulan dağlarda soğuğa dayanamayıp öldüler. Bir bölüğümüz de peşimizdeki Çan Kay-şek ordularını oyalamak ya da Tatu ırmağı üstündeki son köprüyü ele geçirmek amacıyla kendini feda etti.»

Susuyor. Sonra, içindeki bir düşe bakar gibi ağır ağır konuşmaya başlıyor yine:

«Saflarımız gün günden daha seyreliyordu. Ölecek olanlar yamaçlarda uzanakalıyorlardı... Ama dırilen hemeninden ölenlerin yerini alıyorlardı... Geçtiğimiz eyaletlerdeki delikanlılar gelip gelip bize katılıyorlardı. Yoksul bölgelerdeki kıtlık Kızıl Ordu'yu en iyi bir biçimde beslemekteydi. Kıtlıksa kıtlık, bir amaç uğruna mücadele ederken kıtlığa karşı birlikte göğüs germenin öbüründen ne farkı var? Düzenli birliklerle yaptığımız her çatışma sonunda tutsaklarımız oluyordu. Onları birkaç gün elde tutuyorduk. Sonra serbest olduklarını söylüyorduk; çoğu bize katılmayı yeğ tutuyordu.»

«Beyin yıkama»nın etkileri uzun sürmemiş; ne

için savaşıldığını hemen anlıyorlarmış... (*) Yaşlı asker, başlangıçta sakındığı, ama artık gizleyemediği büyük bir coşku içinde konuşurken Yenian müzesinde gördüğüm şeyler bir bir gözümün önünden geçiyordu. Bir kâse darı, hasır sandaletler. Yıpranmış, delik deşik bel kayışları. Kuomintang'tan ya da Japonlardan alınmış bazı silahlar. Müzedeki rehberimiz, bu iki düşmanın suç ortaklıkları sürüp gidiyormuş gibi ikisini de aynı sepete koyarak konuşuyordu. Basit araçlarla yapılmış başka ilkel silahlar: Kaba saba tüfekler, elle yapılmış bombalar, yalancı silahlar. Silahlanmış bir halk, savaştan bir halktı bu. Zafer «nam-lunun ucunda»ydı, o namlu tahtadan bile olsa bu böyleydi; çünkü hemen hemen bizim II. yıl savaşındaki görkemli baldırıçıplaklar gibi yalınayak, zorlu yürüyüşlere çıkma gözüpekliliğini göstermiş bir halk vardı ortada.

Hayatta kalanlar, bu büyük göçün bilançosunu bir yıl sonra çıkarabilmişlerdir. 368 gün süren yürüyüşün 325 günü gündüz, 18'i gece yürümekle geçmiştir. Yüz kadar mola gününün yarısından çoğu da çarpışmalarla, sadece 44'ü dinlenmeyle. Günde ortalama 40 kilometre yürüyüş (dünyanın en sarp geçitleri için düşünüldüğünde kolay kolay inanılmayacak bir rakam); hattâ Tatu olayı sırasında yiğit bir müfrezenin 120 kilometreyi 24 saatte alışı; aşılın 18 dağ silsilesi, 24 akarsu.

Uzun Yürüyüş büyük bir başarısızlıkla başlıyor. Stratejik planda başarısızlık: Kızıl Ordu Kiangsi'de yok edilmekten zor kurtuluyor. Taktik planda başa-

(*) Yaşlı arkadaşımın açıklamalarına karşın, Uzun Yürüyüş sırasında oldukça ender rastlanan bu süreç, iç savaşın (1947-1949) ikinci döneminde çok sık gerçekleşmeye başlamıştır.

rısızlık: Mao'nun başlangıçta onca güvendiği taktiği fiyaskoyla sonuçlanıyor. Geri çekilme planında başarısızlık: Yola çıkan her yüz kişiden ancak yedisi yürüyüşü tamamlıyor; bunların da beşi yol boyunca orduya katılanlar belki. Siyasal planda başarısızlık: Kitlelerin desteği Kızıl Ordu'nun teknik donatım yoksunluğunu kapamağa yetmiyor. Hattâ kimi tarihçilere inanmak gerekirse, Kiangsi'nin elden çıkmasında Mao «sovyeti»nce toprak dağıtımı konusunda alınmış çok kökten tarım tedbirlerinin, halkın bir kısmında yarattığı hoşnutsuzluğun da payı olmamış değildir.

Ne var ki Mao uzun bir süre bu bozgunu zafere dönüştürme inancında olacaktır. Askerî planda bir zafer; çünkü bu bozgun Kızıl Ordu'ya çekirdeğini, yenme iradesini, moralini koruma gücünü kazandırmıştır. Stratejik bir zafer, çünkü bu bölgenin işgali, Japon savaşında, Güneye doğru ilerleyen Japon ordusunu vuracak çok elverişli bir durum sağlamıştır komünistlere. Siyasal bir zafer, çünkü Yen-an, Çin Çini'nin en iç bölgelerinde Mao'ya dizginleri tekrar ele alma, öğretisini geliştirme, onu gerçek boyutlarıyla uygulama ve baştan beri başarı kazanabileceğini kanıtlama olanağı sağlamıştır.

Elbet burada, Uzun Yürüyüş'ün belleklerde bıraktığı izi efsaneye dönüştüren öğeler de hesaba katmak gerek. Kuşkusuz, Uzun Yürüyüş'ün özellikle ilk aylarda destansı olmaktan çok acıklı yanları olmuştur. Uzun Yürüyüş'ün bir perişanlık, bir çözülme ile başladığını itiraf etme yürekliliğini göstermek için bir Mao olmak gerek. Dans sanatıyla yontu ve resim sanatının yüceltip abarttığı Tatu ırmağı köprüsü olayı, gerek bölük gerek tabur çapında yerel ve küçük bir çarpışma niteliği taşımaktan öteye gidememiştir. Üstelik, yalnız Mao'nun katıldığı 1. Cephe Ordusunun

Uzun Yürüyüş'üne önem verilmesi, hiç de ondan aşağı kalmayan kahramanlık dönemleri yaratmış «önceki» ve «sonraki» öbür uzun yürüyüşlerin değerlendirilmemiş olması şaşırtıcıdır. Düşüncesi eleştirel planda oluşmuş bir Batılı için, yaşam öykülerindeki abartma eğilimini sezmek zor değil. Charlemagne ve Rolandlar için, Akillevs ve Ulisseyuslar için birkaç yüz yıl isteyen bir epik şiirin Çin'de otuz yıl içinde yaratılabileceği izlenimi uyanıyor kişide.

Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, hiç kimse Uzun Yürüyüş'lerin tarihsel gerçeğini yadsıyamaz. Hattâ, içlerinden yalnız biri, belki de aşırı bir zorlamayla, tekmiş gibi gösterilse bile. Bu denli büyük bir insanlık serüvenine, hattâ serüven olmaktan da öte bir olaya, «İnsanların Dünyası»nda Guillomet'in söylediği şu sözler çok uygun düşmektedir: «Ant içirim ki, benim yaptığımı hiç bir hayvan yapamazdı.» Bu silahlı göçü, efsaneleşmiş ya da tarihsel boyut kazanmış birkaç yiğitlik destanıyla değil de neyle karşılaştırabiliriz? Çölde, halkını vadedilmiş toprağa doğru götüren Musa'yla mı? Ama bu başıboş ve aylak bir göçebe hareketiydi. Yoksa Ksenofon'un Anadolu yaylasından Karadenize dek götürdüğü «On binlerin» yürüyüşüyle mi? Ama burada insan sayısı az olduğu gibi, alınan mesafeler çok daha önemsizdi: Napoléon'un dediği gibi, buradaki yiğitlik, ününü yazarının ustalığına borçluydu. Rusya bozgunuyla mı? Evet, bir bozgun, ama Büyük Orduyu Avrupa'yı yeniden ele geçirmeye iten bir bozgun.

UZUN YÜRÜYÜŞ ÇİN YOLU'NU AÇTI

Vardıklarında aç, bitkin, soğuktan donmuş, umudunu yitirmiş olan ve elinde taze kuvvetler bulunan

Çan Kay-şek'in sürekli kovalayıp durduğu bu ordu kırıntıları nasıl oldu da on iki yıl içinde durumu tersine çevirebildiler?

Devrimci devrim, 1936'dan itibaren, gizemli «Sian olayı»ndan (*) yararlanarak, gelecekteki savaşları gerçekleştirme ereğiyle, Yen'an'ın coşkun yüceliğinde kök salıyor.

Kasabalarda, kadroları askerî eğitimden geçiren yirmiden fazla okul vardı. Tüfekler ve tarım araçları birbirine çatılmıştı: **Ense et aratro** (kılıç ve saban). Askerler için Mao'nun kendi eliyle düzelttiği el kitapları, derme çatma bir güneş saati (çünkü artık saatları yoktu). Kağıt ve mürekkep olmadığından kumun üstüne yazıyorlardı. Sararmış fotoğraflarda Mao'nun ilk konutunun yanında yüzler, olaylar: 1936'da (bugün müze haline getirilmiş) binanın avlusunda toplaşmış kıtalar; Mao ve Çu En-lal, (**) Mao ve Lin Piao. Çin Komünist Partisinin genel oturumları, Mao toprak dağıtırken, eski zulmün tanıkları olmuş binaların girişlerini ateşe veren Mao; tarım ve zanaat üretimini kooperatif sisteme göre örgütleyen Mao.

On bir yıl içinde bir kurtuluş ordusu (***) oluşuyor burada. Öğretisini, tekniğini, donatımını kuruyor. Yiğit bir yaşama biçimini ince ince işliyor. Çan Kay-şek'in 230 bin askeri karşısında, Kızıl Ordu'yu meydana getiren 30 bin kişi 1947'de Yen'an'ı terketmek zorunda kalacaktır. Mao, Çinlilerin seslerini alçalta-

(*) Bak: Bölüm XV.

(**) Mao ve Çu En-lal, yalnız bu fotoğraflarda bir arada görünüyorlar. Resmî tablolardaysa hiç bir arada görülmezler; yalnız Lin Piao, o da kısa bir süre için, Mao'nun yanında görünme ayrıcalığını elde etmişti.

(***) 1935 yılının sonundan 1936 sonuna kadar 1. Ordunun kalıntıları Yen'an'ın az ötesinde bulunan Paon'da kümelenmişlerdi. Yen'an'a geçiş «Sian olayı» ile aynı zamanda rastlamaktadır.

rak bize gösterdikleri bir salona yardımcılarını toplamış, pencerenin yanında şöyle demiş onlara: «Düşmanı buraya sürüklememiz, yorgun düşürüp yıpratmamız gerekiyor. Bir yıl sonra geri döneceğiz. Yenan'ı kaybediyoruz ya, aslında kurtarmak için kaybediyoruz.» Mao'nun belirttiği gibi bölgenin yeniden kurtarılması için bir yıl yetecektir. Kuomintang birliklerinin birkaç kilometre uzaklıkta bulunduğu o ricat akşamı, Mao, bellibaşlı çalışma arkadaşlarını gönlü ferah olarak yemeğe çağırıyor. Yemeğin sonunda onlara evlerine dönmelerini, ortalığı derleyip toplamalarını, adamlarına da öyle yaptırımlarını söylüyor. «Düşmanın, komünizmin ne olduğunu anlaması için her şey tertemiz olmalı.» Çan Kay-şek'in birlikleri geceleyin kente giriyor. Ama bu onlar için sonun başlangıcı oluyor. Mao, 12 yıl boyunca, başarısızlığın batağında başarı devşirmeyi bilmiştir.

işin önemli yanı, Maoculuğun uzun ve çetin bir savaş içinde doğması, onca acı arasında kendini kabul ettirmiş bulunmasıdır. Mao ve halkı, özerkliklerini birlikte kazandılar. Çünkü komünizm onların kendi zaferleri, aynı zamanda da **kendi** komünizmidir. Verilecek hesapları kendilerine karşı, ölülerine karşıdır yalnızca. Mao müttefikleriyle bozuşmaktan korkmayacak kadar kanın katı gerçeğinden emindir.

Tito gibi, Ho Şi-min gibi, bir dayatma kahramanıdır o. Moskova'nın desteklediği, yönettiği, baskı altında tuttuğu bir komünist Partinin sorumluları Sovyet modelini uysalca uygulamaktan başka bir çözüm yolu bulabilirler miydi? Bölücülükle ya da sapınca düşmekle suçlanma olasılığı onları ürkütmeye yeterdi: 1956'da Gomulka, 1968'de Dubçek bu tür olasılıklar karşısında gerilemekten başka bir şey yapmamışlardı. Zaferi dıştan gelecek yardımlara değil,

partizanlara borçlu olma bilincindeki bir gerilla şefi, dış ülkelerin kesin buyruklarına karşı durmaktan çekinmez. Halkının dehasına uygun ulusal bir yolu açmak için, yeteneği de, sorumluluk duygusu da vardır. Yabancı bir yoldan ne sağlayabilir ki?

4. YENAN AZIZI (*)

Mao'nun yaşadığı, konuştuğu, öğreticilik yaptığı her yerde, kutsal yerlerde dolaşıyormuş izlenimi uyanıyor kişide. Kılavuz, bekleyip korumakla görevli olduğu kilisesini gezdiren bir bekçi tavrı takınıyor. Çin'in bir ucundan öbür ucuna, Mao'nun tarihi içinde, aynı zamanda devrimci devrim tarihi içinde usul usul birikmiş bir âyin alayıdır bu. Gizlilik döneminde Parti toplantılarının yapıldığı kongre salonları birer tapınak gibi korunuyor. Yen'an'da merkez komite-sinin toplantı salonunda dinsel bir hava var: Loş bir yer burası, ahşap kubbeli bir nef bölümü, kilise sunağını andıran bir sekiye uzanan geçitin iki yanına dizili banklar. Duaya durmuş ilkel heykeller gibi kıpırtısız, aşk ve vecd dolu, tekdüze bir sesle koro halinde Küçük Kızıl Kitap'ın âyetlerini okuyan mü-minler. Bir arkadaşımız bu dekorun katolik misyon-lar için mi yapıldığı konusunda kararsızlık geçiriyor. Her şey, insanın kendinden sıyrılıp iç düşün-celere varmasını sağlayacak biçimde, ya da hiç olmazsa öyle bir görünümde yapılmış. Aşağılanmış,

(*) Kuşkusuz Mao'nun bir aziz olduğunu değil, ama bir aziz gibi saygı gördüğünü söylemek istiyoruz: Bu olgu göz önünde tutulmazsa Çin devrimi kavranılamaz.

onuru kırılmışlar için duyulan tasa; onları bir araya getirip, birlikte öğrenimden geçirerek o güne dek tek efendiye özgü olan o gizemli evrene girmelerini sağlama isteği; Haçlı Seferine uzun uzun hazırlanış.

KUTSAL TOPRAKLARI ZİYARET

Çarmıha götürülen İsa'nın yoldaki duraklamalarını gösteren on dört resmin her birinin önünde durup dua edenler nasıl kendi iç evrenlerine dalarlarsa, öyle bir içe dönüşle, Mao'nun peş peşe dizilmiş barınaklarının arasından yavaş yavaş ilerliyor hacılar.

Birinci durak: Mao'nun ocak 1937'den kasım 1938'e kadar yaşadığı mağara. Ayakları maltızın üstünde, ayakkabılarının yanmasına hiç aldırmış etmeden bütün dikkatini yazdığı şeye vermiş Mao. Yorganını nöbetçilerinden biriyle bölüşen yeni Saint-Martin. Yorganın yarısı orada, bir vitrinde hiç ilişilmeden durmakta.

İkinci durak: Mao'nun 1938 kasımından 1943 başlarına kadar oturduğu mağara. Kutsal eşyaya dokunmak serbest; dinlenmek için pingpong oynarken kullandığı raket; Anna Louise Strong'un sorularını yanıtladığı masa; bu masada şu ünlü cümleyi söylemişti: «Bütün gericiler kağıttan kaplanlardır.» Bu sözler o günden sonra Birleşik Devletler'e yakıştırılmıştır, oysa Mao hiç de Birleşik Devletler'i kasdetmiş değildi.

Üçüncü durak: Çiğde kümeleri arasına gizlenmiş mağara (zeytinlikler gibi çiğdelikler için de kimi zaman bahçe, kimi zaman tepe denmektedir). 1943'ten 1945'e kadar Mao yazılarını en çok bu barınakta yazmıştır. Yazmaktan eline giren kirampı gidermek için kullandığı demir çubuk anı olarak saklanıyor.

Dördüncü durak: Ancak mağara adamlarının yaşayabileceği bir barınak; Mao burada 1946'dan 1947'ye kadar yaşamış; olacağı vahiy yoluyla bilerek «gelecek yıl döneceğiz» demiş ve Yen'an'ı gözden çıkarmaya karar vermiştir.

Batılı ziyaretçiler kendilerine sosyalizmin doğuşu, direnmenin öyküsü anlatılsın diye bekliyorlar. Azizlerin hayatından bir bölüm işitince de çok şaşırıyorlar.

Semt'in eski yöneticisini Yang Çen-fu'yu bulup getiriyorlar. Lös tozundan gözleri kızarmış, yüzü benek benek olmuş bir adam bu. 1941'den beri Parti üyesi. Mao'yu, 1943'te bu çiğdelikte tanımış. Mao'nun yaşantısını anlatıyor bize: «Mao çiğdelikte yaşarken halkın hayatıyla yakından ilgilenirdi. Serbest olduğu saatlarda kitlelerin görüşlerini almak için köy köy dolaşırdı.

1943 yılının ilk günü semt yöneticileri Mao'ya yeni yıl için iyi dileklerini sunmaya gelmişlerdi, armağan olarak da mısır ve darı ekmeği getirmişlerdi. Mao hepimizin elini sıktı, bizi oturttu, su ikram etti ve üç yılda dört yıllık ürünü elde edip edemeyeceğimizi sordu. Bütün semt yöneticilerinin yanıtı aynıydı: **'İki yıl içinde üç yıllık ürünü bile yetiştirebiliriz. Toprağa daha çok gübre dökeriz, tarlaları birçok kez süreriz, başanız bu işi.'** Mao şöyle dedi: **'İyi ama, yeterli değil. Toplulukların yardımlaşma kümeleri halinde örgütlenmesi gerek.'**

1945'te, bahar bayramında, Mao aile reislerini topladı ve iyi bir yıl geçirip geçirmediğini sordu. Aldığı yanıt şöyleydi: **'Bu yıl bahar bayramını kutlamak için 24 aile 18 domuz kesti.'** Mao da şöyle dedi: **'Yeterli değil, gelecek yıl 24 domuz keseceksiniz.'**

Her bayramımızda askerler halk yığınlarına yar-

dim ederlerdi. Su taşırılar, temizlik işlerine katılırlar, okur yazar olanlar öbürlerine okuma yazma öğretirlerdi...»

Bir Batılının umduğunun tersine, çevrede hatıra eşya satışı diye bir şey yok. Büyük adamın oturduğu sandalyeleri, yazılarını yazarken kullandığı mürekkep fırçalarını, berberinin sezdirmeden toplayıp kaldırdığı saçları satarak zengin olmayı kimse düşünmüyor. Büyük bir sevginin, bağlılığın izlerini taşıyan bu mağazalara, bu yalın, özentisiz mobilyaya, vaktiyle Başkanın dokunmuş olduğu eşyaya ağzımız açık, saygılı bir bakışla bakmakla yetiniyoruz.

Emekçiler, gençler, grup grup Yenan'a akın ediyor. Başta emekçiler, işçiler ve köylüler; bunlar fabrikalarından, komünlerinden kamyonlarla ya da otobüslerle geliyorlar. Sonra, yirmi otuz kişilik diziler halinde öğrenciler, sağlarında sollarında, kollarındaki kırmızı kolçaklardan kızıl muhafızlar oldukları kolayca anlaşılan öğretmenleri. Ya da bölük bölük talim yapan askerler. Askerler, öğretmenler, öğrenciler, çoğunca yüzlerce kilometre yaptıktan sonra çiftliklerde kamp kurup ya da yol kıyısında açık havada uyuyup, yürüye yürüye geliyorlar. Partinin yüksek bir sorumlusu bana «evet», diyor, bu küçük «Uzun Yürüyüşler»in düzenli biçimde örgütlenmesi, Başkanın Uzun Yürüyüş'ün anısını diri tutma konusundaki kesin isteğine bir karşılık oluyor. Alistırmalarla gençleri pişirmek, savaşa hazırlamak: Onların, kadın, erkek, iyi asker, sağlam bedenli, sağlam kafalı kişiler olmalarını sağlamak. Saint-Jacques-de-Compostelle ya da Chartres'daki topluca yapılan haclarda denenmiş yöntemlere göre, gençlerde yorgunluğa katlanma gücünü ortaya çıkarmak, bu gücü bir özveriye çevirmek; aşk ve şevk içinde ağır ağır tırmanma, varışta duyulan

esriklik duygusu, ortaklaşa yaşamının tadı. Bu tür amaçlar güdülür görünüyor. Bu amaçların çoktan gerçekleştiğini sanıyor kişi. İster kalıntılarda bir tapınağı gezer gibi saygılı bir tavırla dolaşsınlar, ister Polonya'da müminlerin âyin alaylarıyla Tanrı-Şöleni bayrağını ve Çestoçova ile Meryem Ana'nın resmini taşımaları gibi, içlerinden en değerlilerinin taşıdığı sancakların, Mao Çe-tun'un resminin arkasında bir ağızdan devrim marşları söyleyerek uygun adım yürüsünler, bu kızların, bu delikanlıların göz alan tavırları karşısında en azından bu sonuca varıyor insan.

Yenan keşişi, halkın sevgisi, saygısıyla yüceltilmiş; söylediği her söze, yaptığı her jeste candan bağlılık gösteriliyor.

BİR SEPET HINT KIRAZI

Bize eşlik eden Çinli arkadaşlardan hiç biri hint kirazı öyküsünü unutmamış. Hepsi bu öyküyü sükunetle anlatıyor; içlerinden yalnız birinin bundan rahatsız olduğu izlenimi uyandı bende.

5 Ağustos 1968'de, Mao, Pekin'deki Tsingua Üniversitesinin işçi ve köylülerden oluşan Mao Çe-tung düşüncesi propaganda örgütüne Pakistan delegelerinin sunduğu bir sepet hint kirazını gönderiyor. (*) Başkanın lütfunun somut bir belirtisi olarak yorumlanıveren bu armağan büyük bir coşku uyandırıyor. Bir Pekin gazetesinde birkaç gün sonra bu coşku şöyle anlatılıyor: «Bu mutlu haber duyulduğunda, bütün Tsingua Üniversitesinde tek bir haykırış yükseldi: **Başkan Mao çok yaşa!** Sevinç çığlıkları yankılanıyordu. Hemen armağanın çevresinde toplanıldı. Sevinç

(*) Bu jest Kültür Devriminin akışında slyasal bir anlam taşımaktadır.

naraları atıldı, şarkılar söylendi. Gözler dolu dolu, yüreklerin ta derinlerinden gelen haykırışlarla **'Çok yaşa, çok sevgili büyük önderimiz Mao!'** sözcükleri her yanı tuttu. Akşam, her çeşidinden eğlenceler düzenlendi. Havanın yağmurlu olmasına karşın, büyük öndere bağlılıkların belirtilmesi amacıyla merkez komitesinin yakınındaki kabul bürosuna gidildi. ⁽³⁾ İyi haber hemeninden propaganda örgütünde çalışanların bağlı bulundukları fabrikalara iletildi. 'Tsingua Üniversitesinin öğretim üyeleri, öğrencileri, işçileri, zanaatçıları, kızıl muhafızların devrimci genç savaşçıları bu mutlu olay karşısında hayranlık içinde kendilerinden geçmişlerdir. Kızıl muhafızların çok sayıda genç savaşçısı büyük bir coşkuyla şu açıklamada bulunmaktadırlar: **Başkan Mao'nun sevdiğini biz de seviyoruz.** Onun desteklediğini biz de destekleyeceğiz. Başkanımızın uzgörülü yönetimi altında saf saf birleşeceğiz.» ⁽⁴⁾

Propaganda örgütü üyelerinin bağlı bulundukları birimlerin emekçileri de bu değerli meyvalardan hiç değilse bir tanesini elde etmek dileğinde olduklarını açıkladılar. Böylece sepetteki meyvaların bir kısmı, çeşitli fabrikalardan, kırsal komünlerden, bir geminin mürettebatına varıncaya dek yeniden bölüştürüldü. Bir başka gazeteye göre, Pekin'de bir basım evinde ⁽⁴⁾ kurumlarına tahsis edilen kirazlar onuruna bir toplantı düzenlendi. Gece saat on bire doğru, işçilerin hepsi bu değerli meyvaların çürümesine gönüllerinin razı gelmeyeceğini bildirdiler. Ne pahasına olursa olsun meyvayı muhafaza etmenin bir çaresini bulmak gerekiyordu. Böylece gelecek kuşakların «sonsuza dek Başkan Mao'ya bağlı kalmaları için» meyvanın kuşaktan kuşağa geçmesi sağlanabilecekti. Ertesi gün büyük bir heyecanla kirazların hangi kim-

yasal işlem den geçmesi gerektiği tartışıldı. Görüşlerine başvurulmuş Pekin Tarım Enstitüsü ve Doğa Bilimleri Müzesi bir formol kavanozundan başka bir yöntem önerecek durumda olmadıklarını belirttiler. Basımevinin marangozları «yemek yemeyi bile unutarak» kirazın konulacağı kavanozu alacak bir kutu yapmağa koyuldular. İçinde kiraz olan kavanozun ve kavanozun konulacağı kutunun fotoğrafı bütün ülkeye yayıldı. ⁽⁵⁾ Yüzleri sevinçle ışıldayan işçiler Mao'nun kutsadığı meyvanın çevresine toplanmışlardı, gururla şöyle diyorlardı: «Bu kirazların muhafaza edilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Başkan Mao'nun ⁽⁶⁾ devrimci çizgisinin beyinlerimizde iz bırakması için bunları hiç bozulmayacak biçimde hep saklamamız gerekiyor.»

İş bu kadarla bitmedi. Öğretmen ve öğrenci birlikleri bir kirazın çevresinde toplandılar: Grubun devrimci sanatçıları hayranlıktan kendilerinden geçmiş bir halde bağırdılar: «Başkan Mao'nun bütün son buyruklarını her alanda yerine getireceğiz; üniversiteleri Mao Çe-tung düşüncesinin kıvılcıkları haline getireceğiz.» Bütün ülke harıl harıl çalışmaya koyuldu. Hopeh eyaletinden bir köylü, «yoksul ve orta köylüler kirazları her görüşlerinde sevgili Başkanımız Mao'yu anımsasınlar ve bu kirazları gelecek kuşaklar için içlerinde saklasınlar» ⁽⁷⁾ diye Kuzey Çin'in sert iklimine meydan okumaya, bir kiraz ağacı dikmeye karar verdi. Ve **yüzyıllar yüzyılı** böyle olsun istedi (*in o saecula saecularum*)...

Kuşkusuz, Durkheim de Freud da bu anlam dolu olguları aynı büyük ilgiyle değerlendirirlerdi. Belki de, bu totemleştirilmiş kirazlar öyküsünden, bu tüketimi reddediştikten, bu Tanrının lütfunun elle tutulabilir bir belirtisi olan kutsal nesneyi ölümsüz kılma kaygısının

dan çıkış yaparak **Dinsel Hayatın İlk Biçimleri** ya da **Totem ve Tabu** adlı yapıtlarına bir bölüm daha eklemeye can atarlardı. Yine de ucuz bir iç kışkırtmasına direnç göstermeyi de bilirlerdi elbet. Bir halkın psikolojisinden daha saygıdeğer bir şey olamaz.

KIZIL IMPARATORA TAPMA

Çin rejimini, yöntemlerini, başarılarını kavrama konusunda marksist teorilerin katkısı, ilkel zihniyetler üstüne yapılmış çağdaş araştırmalarinkine oranla küçük kalmaktadır belki. Mao'nun halk kitleleri üstündeki egemenliğini görünce, kişi önce bir şaşkınlığa kapılıyor, ama hemen de bir aydınlığa kavuşuyor. Mao bir el mi sıktı? Çinliler hemen o ele dokunmak, o dokunuştaki erdemi birbirlerine geçirmek için atılıyorlar; otuz yıl sonra «Mao'nun elini sıkan adam» hacılara gösteriliyor ve hacılar ödüllendiriliyor. Mao bir kalabalığın önünde mi konuştu? Yalın ama türlü anlamlara gelebilen sözleri yorumlara yol açıyor, bir o kadar da parola getirmiş oluyor. Kutsallaştırma hızla geliyor.

Mao, bir zamanlar imparatorun olduğu gibi kendisinin de kutsallaştığı bu doruklara doğru parıltılı bir dekor içinde değil, yoksulluk koşulları içinde ilerlemiştir. Küçük bir rahatsızlık nedeniyle kısa bir süre ata binmek (*) zorunda kalışı hariç, Uzun Yürüyüş sırasında, adamları gibi çoğunca çıplak ayakla yürü-

(*) Kuşkusuz, Mao'nun bindiği kabul edilen içi saman dolu beyaz atı hesaba katmamak gerek. Az ötede bir duvar yazısında, onun, adamlarının arasında hep yayan yürüdüğü belirtiltiği için, bu saman doldurulmuş hayvan o değerli ayak izlerine hiç bir şey katmıyor. Hiç değilse bir Batılının gözünde bu böyle. Ama bu atın o ünlü dokunma erdemini iletme konusunda bir sepet kırazdan daha çok iş gördüğünü kabul edelim.

düğü bir gerçektir. Çinliler, askerlerinin ayakkabıları olmadığı zaman, kendisinin de yalınayak yürüdüğünü, sürekli kar altında bir dağı aşarken ceketini çıkarıp bir yaralıya verdiğini tarihe geçmiş bir olay olarak anlattılar bize. «Çin Sovyet Cumhuriyeti» Başkanı olduğu halde, söylendiğine göre, dış görünüş bakımından adamlarından farksızdı. Sun Yat-Sen'den sonra moda olmuş, gösterişsiz ceketine kıvıllık asker nişanı olan iki kırmızı şerit ilıstırırdi yalnız. Kaldığı yeri, cibinliği dahil, herhangi birininkinden ayırd edemezsiniz. On yıldan beri bütün bölgelerin kumandanlığını yapmış ve mülk sahiplerinin onca malını müsadere etmiş olan bu adamın iki yorgandan, pamuklu bezden iki üniformadan başka şeyi yoktu; bunlardan birini sırtında taşırdı, biri de sandalye üstünde dururdu. Yenan'da herkes biliyordu ki, Kuomintang'la anlaşırda, her an, rahatça, yüksek görevler alabilir, zenginliklerle donanabilirdi. Onun bu ağırbaşlı sadeliği etkinliğini arttırıyor, geleneksel olarak bir yöneticiden bunun dışında her şey beklenebileceği için de, çevresinde bir şaşkınlık yaratıyordu. Bu vazgeçişli tutum onun yakınlarıyla bağlantısını da sağlıyordu böylece.

Mao'nun herkesin çıkış noktası yapmasını istediği «Yenan zihniyeti», yoksulluk ve eşitlik zihniyetidir. O görülmedik kurtuluş ordusunu meydana getiren askerlerin zihniyetidir. Erlerinden beklediklerinden daha çoğunu, kendileri gerçekleştirmek isteyen, çıkar gözetmemek konusunda hep örnek olan kumandanların zihniyetidir. Dayanışmanın yürürlüğe girdiği bir Çin'de, Güneşte yerlerini almak için mücadele eden gösterişsiz köylülerin zihniyeti. Çok şey isteyen, gereksinimlerde ölçünlülüğü gerektiren, ulusal bağlantıyı yeniden kurana, koruyana ve geçmişteki kö-

tüye kullanmaları yok etmek için direne direne geleceği değiştireni; bunu yaparken de yerine konmaz güçleri, halk geleneklerini zedelemekten dikkatle kaçınan bir yurtseverlik. En katkısız biçimiyle devrim tutkusu, kendini adama ve çıkarsızlık.

Mao, teorinin yeterli olmadığını anlamıştı. Dogma kanıtlarına gerçek bir kardeşlik duygusunu da ekliyordu. Adamlarıyla kendi arasında dinsel bir duygu gücü kazanmış bir içtenlik, açık yüreklilik ilişkisi kuruyordu. Başkalarına daha iyi bir hayat vadedip de onu önce kendilerine sağlamakla işe başlayan kimselere inanılabilir mi? Ya da tersine, daha iyi bir hayatı başkalarına sağlamadan kendileri için kabul etmeyen kişilerden kuşkulandırılabilir mi? Çin devrimi adını ussal alana değil, inanç alanına yazdırmıştır.

DAĞLARI TAŞIYAN İKİ MELEK

«Dağlı ihtiyar» meselinin amacı, «Tanrısal öğenin» işe karışmasıdır: «Hiç bir şeyden yılmayan dağlı ihtiyar, Yu Kung, kazma kürek giriştiği çalışmasını her gün sürdürdü. Sonunda da Tanrıyı duygulandırmayı başardı. Tanrı iki dağı kanatlarında taşısınlar diye iki melek gönderdi yeryüzüne.» Absürd'ün bir anlam kazanması için mucizenin araya girmesi gereklidir; ancak mucize yanıltıcı da olmayacak. Mao, eserini haklılaştıran inanç edimini bu noktada açıklıyor işte: «Bugün de Çin halkının omuzlarına çökmüş iki dağ vardır: Biri emperyalizm, öbürü feodalizm. Çin Komünist Partisi uzun bir süreden beri bu dağları devirmeye karar vermiştir. İşimize canla başla sarılmalı ve aralıksız çalışmalıyız; Biz de Tanrıyı duygulandırmayı başaracağız. Bizim Tanrımız Çin halk kitlelerinden başkası değildir. Halk kitleleri bizimle bir-

lik olup bu iki dağı devirmeğe girişirse, onları dümdüz etmemiz işten değildir.»

Görülüyor ki, halk Tanrıdır. Mao da onun peygamberi. Çin marksizmi bir halk dinidir. Uzun Yürüyüş'ün Musa'sı olan Mao, esinlenmiş bir yorumcudur, bir rahiptir, yani hem hizmetkar hem de yol göstericidir. Halk-Tanrı'nın yol göstericisi ve Halk-Tanrı'nın hizmetkarı olarak bir aracı rolünü üstlenmektedir.

1911'den önce, Tanrının oğlu diye adlandırılan İmparator, Gökyüzü ile Yeryüzü arasında bir aracı rolü oynamaktaydı. Tehlikelerden, âfetlerden, iklim felaketlerinden Tanrıdan şefaath istemesi için İmparator'a yalvarılıp yakarılıyordu. Son İmparatoriçe Tzu-hsi, bir kuraklığa son vermek için halkın dualarını dile getirmişti. Başbakanı ona; «Yağmur yağdı,» demişti. «Majesteleri, siz çok yücesiniz. Tanrının dualarınıza nasıl karşılık verdiğini gördünüz. Siz Tanrının ta kendisi gibisiniz.» (8) Çin halkının gözünde, Mao da Çin için şefaath dilemesini bilmiş ve Tanrıdan dualarına karşılık almış bir peygamber değil midir?

Tai-ping İmparatoru Hang, bu Çin geleneğini kutsal kitap diliyle açıklamıştı. Jean'ın Birinci Mektubunun Çince çevirisine düşülmüş bir kenar notunda kendini Teslis'in üçüncü kişisi olarak tanıtıyordu bu İmparator. «Tek bir Tanrı vardır. İsa, Tanrının ilk oğludur. Hang da ağabeyi İsa gibi Tanrının oğludur, aynı anneden doğmuş oğlu.» (9) Tai-ping İmparatoru İncil'in Çine uyarlanmasını düşünmüştü. Mao da marksizmin Çin'e uyarlanmış bir biçimini buldu. Mao'nunki zamana karşı öbüründen daha dayanıklı çıktı.

Çin'le ilgili önyargılar içinde en yaygını Çinlilerin dinsizliği üstüne verilmiş yargıdır. Bazı Çin uzmanları —özellikle Halk Çini'ne gitme olanağı bulamamış olanları— Çinlilerin dinsiz oldukları önyargısından

çıktıkları için, Çin devrim tutkusunun dinsel nitelik taşıdığı düşüncesini yadsıyorlar.

Eski-İmparatorluk döneminin Romalıları dinsizdiler kuşkusuz. Burada bir benzerlik kurarak, Romalılar arasında yeni bir dinin gelişemeyeceğini mi kabul etmek gerekir? XX. yüzyılın, toplumun tam bir çözüntüye uğradığı ilk yarısında, Çinliler, atalara tapma dışında fazla bir şeye inanmaz olmuşlardı: Ama bu, onların hiç bir şeye inanmaz olduklarını mı gösterir? Mao, kitlelerin tek dini olan atalara tapmayı kolektifleştirmiştir sanki: Çin halkı ölü ya da diri, bütün atalarının bir toplamıdır. Tanrının oğlunun yerini Halkın oğlu almıştır. Halka yeniden kazandırılmış bu tapınının hem öznesi, hem nesnesi olan Mao ulusal bağın simgesi olmuştur. Çin halkı kendine tapmaktadır onda.

YÜCE KAPTANA COŞKU GÖSTERİLERİ

«Başkan Mao'nun sayesinde»: Çinde iyi şeyler üstüne söylenmiş her cümle bu sözcüklerle başlıyor. Başlangıçta bu formül onu kullananların duygularını içtenlikle açıklamıyor olsa da, yüz milyonlarca ağızda saygıyla tekrarlana tekrarlana sonunda bir gerçeği benimsetmiş olamaz mı? Öyle görünüyor ki, Çin halk kitlesinin büyük çoğunluğu, Çin'in yararına her olayı Mao'ya borçlu oldukları, tersine, Çin'i küçük düşüren her şeyin onun düşüncesine ihanet etmiş kişilerden geldiği sanısındadır. «Yüz çiçek»in birdenbire yön değiştirmesi, «İleri Büyük Sıçrama»nın vaatlerini tutmaması, Kültür Devriminin kendisine ilk adımı attıran kişinin amaçlarından sapması, bütün bunlar, Mao'nun değil, başkalarının, «satılmışlar»ın, «sapkınlar»ın, «kötü niyetlilerin,» «goşistler»in hatalarıdır.

Bütün sahne yapıtları, filmler, folklor oyunları, akrobasi hünerleri, «Yüce Kaptan»a, «Yüce Öğretmen»e, «Kızıl Güneş»e yapılan gösterilerle başlar ve öyle biter. Bu gösteriler Batılılara mantığa aykırı ya da çocuksu gelebilir. Ancak Batılılar bir noktayı unuttuyorlar: Bir Mao kültü olmadan Maocu sistem ne zafer kazanabilirdi, ne de kuruluş evresinin güç anlarında ayakta durabilirdi. Herkesten istenen özveri, yürekten kopup gelmedikçe, razı olunamayacak kadar güç bir iştir. «Kızıl Doğu»da, «Doğu Rüzgarı»nda ve başka devrim ezgilerinde ilâhilerin coşturucu gücü vardır.

Dogmalar dinseldir, halk temsilcilerinin güçlüklerle göğüs germeleri dinseldir, o üstün kişinin göklere yükselmesi dinseldir, halk inancı dinseldir. Bu tapınının kalıcı olmadığını sanmak saflık olurdu. Rejimin işlemesi için, halk kitlelerinin bir inanca gereksinimleri vardır: Çin halkının kendisi olan bu Tanrıya beslenen inanç, bütün hayatındaki her şeyi halkın dininden çıkarmış olan bu adama beslenen inanç.

Mao'yu son ziyaret eden Batılılardan biri, Pekin'deki oteline döndüğü zaman, orada kendini bekleyip duran otel görevlisi bir kadın tarafından karşılanmış. Kadın, onun nereden geldiğini bildiği için, bir otel personelinin alışılmış ölçülülüğünden sıyrılıp, heyecanla: «Ne oldu? Gördünüz mü onu? demiş. Nasıldı, sağlığı yerinde miydi?» Batılıdan aldığı karşılık üzerine kendinden geçmiş bir halde, gözleri dolu dolu onun elini sıkmış.

Baskıyla yoğrulmuş bu sistem, dinsel inançla yeni bir biçim kazanmıştır. Gülünç ya da yüce şeyler ancak kuşkucuların gözünde yıkılmağa mahkumdur. Oysa inançlı kişi için her şey mümkündür. Çin modelinin kaynağı dinseliktir.

Çevresini kuşatan bu tapınış üstüne Başkan Mao ne düşünmektedir acaba? Bunu Çinlilere her sordugumuzda, bir plak gibi hep aynı karşılığı aldık: «Başkan Mao bütün ömrünce gösteriştan uzak yaşamış, alçakgönüllü bir insandır. Kendisinden mümkün olduğu kadar az söz edilsin ister. Sürekli olarak da bu yönde buyruklar verir. Ama ona nice borçlu olduklarını bilen kitlelerin hayranlık belirtilerini önlemeye kalkmak olanaksızdır.»

İnandırıcı mı bu açıklama? Yine de, giderek, kişi bu sözlerde bir gerçek (*) payı yok mu diye soruyor kendi kendine.

ÖNDERİN YANILMAZLIĞI GELENEĞİ

Bir zamanlar Tanrının Oğlu İmparatorun saltanat sürdüğü doruklara ulaşmış bulunan Mao da, onun gibi, hiç bir zaman yanılmaz. «Ama hiç de mi yanıldığı olmaz?» diye soru yönelttiğim bir kadın gülümseyerek ve başını sallayarak şu karşılığı verdi bana: «Asla! Bizi hiç bir zaman yanlış yola sürüklememiştir.» Bu genç kadın, farkında olmadan, Katolik dogmanın inanç yeminini dile getirmekteydi. Şu yemini söylüyordu sanki: «Kilisenin bize öğrettiği bütün gerçeklere inancım tamdır, çünkü bu gerçekleri Kiliseye esinleyen sizsiniz. Siz ne yanılır, ne de bizi yanıltırsınız.»

(*) 1970'den sonra bu tapınma gösterileri çok azaldı; bu da, Devrimin iyice alevlendiği, rejimin tehlikeye düştüğü zaman kitlelerin hayranlık duygularını arttırmak gerektiği konusundaki görüşü güçlendiriyor.

Bir ulusun iyi bir gidişat içinde olması için, önderde birtakım değerlerin, erdemlerin bulunması zorunludur. Konfüçyüs felsefesinin temel ilkelerinden biri de budur. «Tanrı şöyle buyuruyor: Prens erdemli bir kişiye halk kendi üstüne düşeni, buyruklara gerek kalmadan yerine getirecektir; Prens erdemli değilse, boyuna buyruklar yağdırması boşunadır, halk bunlara aldırış etmeyecektir.» ⁽¹⁰⁾ Mao'yu Kızıl Yıldız'la, Kızıl Güneş'le, Kızıl Doğu'yla kaynaştıran ve bütün Çinlilere örnek olan resimlerin hepsi Konfüçyüs öğretisinin doğrultusundadır. «Ve Tanrı şöyle buyurmuştur: Bir halkı, ona güzel örnekler vererek yöneten kişi, Kutup Yıldızı gibidir; kendisi hiç kımıldamadan yerinde durur, ve bütün öbür yıldızlar onun çevresinde döner.» ⁽¹¹⁾

Mao, ufkun üstünde duran Kutup Yıldızı gibi, çatışmaların, kargaşaların her zaman üstünde olmuştur. Halkın gözünde kişiliğini eleştirilmez göstermeyi başardığı için, gizlilik döneminden bu yana, «Yüz Çiçek» ve Kültür Devriminin en güç anları dahil, karışıklıklar ne denli büyük olursa olsun, hattâ o karışıklıkları kendisi çıkartmış bile olsa, her türlü olayda eleştirilmez olarak kalmıştır.

Yine de, günümüzde, birçok kez, ama gizli oturma-
rumlarda, sert bir biçimde eleştirildiğini biliyoruz. Yalnız, Partiden saf dışı edildiği 1927-1935 yılları arasındaki dönemde değil bu. Sözgelimi, aralık 1935'te, Uzun Yürüyüş'ün sonunda, Paoan'da da sigaya çekilmiştir: Siyasal büro üyeleri, gerçekte bir bozgun olan şeyi başarıymış gibi göstermeye çalışmasını acı acı kınamışlardır. 1938'de, Yenan'da, karısını boşayıp Çiang-Çing adlı genç bir tiyatro oyuncusuyla evlenmesi üzerine de ağır eleştirilere uğramıştır; Komünist Partinin eski yöneticileri, Uzun Yürüyüş'ün

bütün sıkıntılarını kendileriyle birlikte paylaşan bir kadını bıraktığını görünce altüst olmuşlar, sürdürmekle yükümlü olduğu Mao imgesine büyük bir darbe indirecek nitelikte gördükleri bu girişiminden onu caydırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Dahası var, «Yüz Çiçek»in korkunç bir biçimde kesintiye uğramasından ve «İleri Büyük Atılım»ın ilk güçlüklerinden sonra, 1958'de ve 1959'da da Partinin yüksek kademelerinde şiddetle eleştirilmiştir: Özellikle Mareşal Peng Teh-huai, halk komünlerinin kaba tutumlarından ötürü açıktan açığa Mao'yu suçlamıştır. Mareşal bu açıkyürekliliğini daha sonra gözden düşmekle ödeyecektir.

Belki de, Mao'nun başkanlıktan vazgeçirilmesi ve 1959-1965 yılları arasında Partide ikinci kez azınlığa düşürülmesi bu tersliklerin ve eleştirilerin bir sonucudur. Ne var ki, bu dönemde de adı önder olarak kalmış, halk yığınlarının gözündeki görüntüsüne dokunulmamıştır. Bu eleştiriler siyasal sorumluların ve entelektüellerin küçük çevresi dışına hiç bir zaman çıkmamıştır. (*) Kültür Devriminin başlattığı Mao'yu putlaştırma devriminin dalgaları bütün bu eleştirileri ya silip süpürmüş ya da örtmüş bulunmaktadır bugün. (**)

(*) Çeşitli dönemlerde korkunç yakıştırmalarda bulunulmuştur Mao'ya. Oyun yazarı Wu Han'ın, Mao'ya dil uzatmakta sakınca görmeyen Mareşal Peng Teh-huai'nin bunun sonucu olarak görevinden azledilişine bir ima olduğu kuşku götürmeyen «Hai'nun Azlı» adlı yapıtını bu arada anabiliriz. Bu oyun büyük saldırılara uğramıştır; hattâ bu saldırıların Kültür Devriminin bir işareti olduğu söylenebilir.

(**) Mao, (Lucien Paye'le görüşmesinde ve Edgar Show'la son konuşmasında) kendisi de, halkı, öğretisine karşıt olan bürokratik mekanizmayı işlemez hale getirmeye teşvik amacıyla kişiye tapma eğilimlerini güçlendirmeyi yeğ tuttuğunu söylemiştir.

Bir simgenin halk kitlelerinin gözünde örselenmemesi konusunda, Parti üyeleri arasında, Mao'ya bağlı olsunlar, olmasınlar, bir **consensus** (anlaşma) varmışcasına yürütölmektedir işler. Parti üyeleri o simge bulunmaksızın kitlelerin yönetilemez olacaklarını ya da yönetilemez duruma geleceklerini bilmektedirler çünkü. Mao'nun yanılmazlığı efsanesi, birçok kez eleştiriye uğramasına, Mao'nun kendisi tarafından da yadsınmasına karşın, nesnel bir hükümet zorunu olarak gitgide kendini kabul ettirmiş bulunmaktadır.

ÖLKÖ SAVAŞINDA BİR KİŞİDE CİSİMLEŞMİŞ BİR ULUS

Tek partili ölkelerde, o andaki önderin yanılmaz kişi olarak tanıtılması ve baş sorumlunun —genellikle Parti genel sekreterinin— fotoğraflarıyla ölkenin her yanının donatılması kuraldır: Leibzig ya da Sofya, Kanokri ya da Hanoi havaalanlarında gözden hiç kaçmaz bu. Ama Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminin sonlarında görölenin dışında, hiç bir yerde kişiye tapma eğilimi Çin'de Kùltür Devriminin dürtüsüyle ulaşılan düzeyi bulmamıştır. Lenin bile ölümünden sonra tapınma konusu olmuştur.

Kişiye tapma konusunda bu aşırılığı açıklayan nesnel kanıtlar bulunabilir. Lenin'in saf bir inanç içinde ve gönöl rahatlığıyla feda ettiğı dünya devriminin eşiğindeki uçsuz bucaksız bir imparatorluğu ve bozulup çürümeye yüz tutmuş bir toplumu sert elleriyle yoğuran bir Stalin dışında, çağımızda hangi lider Mao'nun Çin için yaptıklarını kendi ölkesi için gerçekleştirebilmiştir? Ne var ki Stalin sadece büyük bir Devlet başkanı ve çarların onlara yaraşır bir halefiydi. Kimse onu bir **stareç** (bir din adamı) olarak görmemiştir.

Edebî dehası da kendi yöndeşi olan birkaç kişinin düşüncesinde önem kazanmıştır.

Mao ise «komple» bir adam görünümündedir. Kendini, Moskova revizyonistlerinin ihanet ettiği Marx'ın ve Lenin'in yalın bir sürdürücüsü olarak göstermeyi başarıp, yeni bir dinin temelini atmıştır. İdeolojiye katkısı, sürekli devrim, bürokrasiye karşı çıkma, ve kitlelerin yaratıcı gücü konusundaki görüşleriyle, gerçekleştirdiği işlerde, öğreti ve düşünce planındaki kendini nicedir kabul ettirmiş büyük otorite niteliğiyle, Mao, başka ülkelerdeki liderlerle karşılaştırılmaz. Bir adamın bir başına halkın özlemlerini, ezilmiş halk kitlelerinin başkaldırısını, kültürün özünü, hükümet öğretisini, savaşı ulus böylesine temsil ettiği Çin bu durumuyla yeryüzünde tek ülkedir belki de.

GIZLI BİR AKIŞKAN

Ancak, halkının minnettarlığıyla Mao'ya yakıştırdığı ünvanlar nice olağanüstü nitelikte olursa olsun, gene de her şeyi bütünüyle açıklamıyor. Kişiye tapma, dünya kadar eski bir olgudur. Bütün yol göstericiler, Max Weber'in «karizmatik güç» dediği şeyden az çok yararlanmışlardır: Halk kitleleri kendi özlemlerini keşfetmeyi ve elle tutulur hale getirmeyi bildikleri için, kendileriyle bu özlemleri doyuracağına güvendikleri bir başkan arasında gizemli bir iletken akışım kurulmaktadır. Sezar ve Napoléon, Roosewelt ve Churchill, Nasıl ve Kennedy, Gandi ve de Gaulle, kaderlerini yüklendikleri ulusla kendi aralarında böyle gizli bir titreşim kurmayı, değişik oranlarda ve değişik yöntemlerle becermişlerdir.

Halk inancının zorba rejimde olduğu kadar demokratik rejimde de çok değerli bir yanı vardır: Yö-

neticilerin, bir halktan kendi esenliği için isteyecekleri vaz geçişleri daha dayanılır kılar, hiç değilse dayanılmaz olmaktan çıkarır; önünde mantığın gelip tökezleyeceği engelleri aşma olanağı sağlar.

Çin'i gezen bir Batılı gerçek anlamda bir boğuntu duygusundan kendini kolay kolay kurtaramıyor. Çinlilerden istenen özverilerin büyüklüğü ürkütüyor onu. Okuması yazması olmayan, batıl itikatlara saplanmış geniş kitleleri o şaşılası durgunluğundan silkelemek ve onları XVI. yüzyılın ilk yirmi otuz yılından XXI. yüzyıla sıçratmak konusunda ancak katı bir yöntemin başarılı olacağını kabul ediyor. Ama Çinliler yanılmaz ve yenilmez bir adama besledikleri inançla bir çeşit duyarsızlık gücü kazanmış olmasaydılar, böylesine dev bir çabaya yönelmeyecekler, onca acıya, sıkıntıya katlanamayacaklardır.

«Tanrım,» diyor Saint Augustin, «senin iradene boyun eğdike kendimi daha özgür hissediyorum.» Bir Batılı, Çinlilerin köleleştirilmiş olduğu kanısına rahatça varabilir: Çinlinin yerinde olsa ağır zincirlerin yükü altında eziliyormuş gibi bir duygu içine girebilir. Çin komünistleri zincirleri hissetmiyorlar, çünkü komünizme inanmışlar: Ancak o inancı yitirdikleri zaman köle haline gelecek onlar. İnançları kendi kendini besliyor. Bu denli büyük bir baskının, sonunda kesenkes bir başkaldırı ya da kin uyandıracığı düşünülebilir. Ama bu duygular, düşüncelerini açığa vurduğunda uğrayacağı tehlikeleri bilen bireyin içinde bastırılmış olarak kalıyor. Oysa kollektif psikolojinin çeşitli yaklaşımları gösteriyor ki geri tepilmiş hınç, yerini her zaman korkulan putla bir özdeşlik duygusuna bırakmaktadır. Tanrılaşmış putun yaptığı baskılardan bir çeşit tat alınmaktadır. Ona boyun eğiyor olmak bir sevinç de yaratmaktadır; daha doğru-

su, kişiyi kolayca tarihe geirtici nitelikte bir ayrıcalık yaratmaktadır. Birey bütün bir halkın gördüğü serabı yadsıyacak kadar güçlü değildir.

MAO, PUTLAşTIRILMIş MAO'YA KARşI

«Ama, inanın, her yere resimlerinin konulmasında Büyük Yneticimizin hiç bir rolü yok. Portrelerinin kaldırılmasını ister sık sık. En büyük kaygılarından biri de budur: Kişiye tapma eğilimleriyle mücadele eder.

«yleyse sözünü dinletemiyor size?»

«Az da olsa, zamanla bu isteğini gerçekleştirdi sayılır. Son yıllarda ortada dönen portrelerinin sayısı oldukça azaldı...»

Grubumuz bu sözleri biraz kuşkuyla karşılamıştı. İlgili kişi istemediği halde, kişiye tapma düzeni nasıl rgtlenebilirdi? Yoksa Mao'nun, çevresindeki kişilerin ellerinde bir oyuncaktan başka bir şey olmadığına mı inanmak gerekiyordu? Ya da uyandırdığı büyüleyici etkinin Çin'in temel direği olduğunu, Başkanın kendisi nasıl bilmezdi? Mao, bu putlaştırma eğilimini azaltmaya önayak olarak, bütün birliğini bu eğilime borçlu olan ülkenin bölünmesine, bütün gücünü bu eğilimden alan iktidarın zayıf düşmesine niçin göz yumsundu? Bu sorularla kafa yorarken, Çin siyasasının gizemli kapılarını yokladığımızı hissediyorduk.

Kuşkusuz, iktidar baş dönmesine karşı Mao'nun kendisinin meydan okuduğunu gösteren birçok belirti var ortada. Eylül 1948'de, herkesin iktidardan düşeceğini sandığı bir sırada, Mao, hiç bir yoruma yer bırakmayan şu kararın Parti merkez komitesince oylanmasını istemişti: «Komite sistemi, kollektif y-

netimi sağlamalı, iktidarın tek bir kişinin eline geçmesini önlemelidir. Her sorunun, mevcut üyeler tarafından inceden inceye görüşülüp tartışılması gerekir.» (12) Mao, bunu önerirken, Lenin'in kapıldığı eğilimden kendini korumak istiyordu sanki: Lenin, 1917 yılına dek, otoritenin komitelerce yürütülmesi gerektiğini ileri sürmüştü, ama daha sonra iktidarı yalnız kendi avucunda toplama kaygısıyla hareket etmeye başlamıştı.

Mart 1949'da, yine «Yoldaş Mao Çe-tung'un önerisi üzerine», merkez komitesi, «Parti yöneticilerinin doğum günlerinin kutlanmasını ve adlarının alanlara, sokaklara, girişimlere (13) verilmesini yasaklama» kararı alıyordu.

Edgar Snow, aralık 1970'te Mao'yla yaptığı son görüşmede, bu karara imada bulunuyor: «Bu karara saygı gösterildi,» diyor Mao. «Ama bu kez de başka tapınma biçimleri türedi: Sloganlar, portreler, alçıdan heykeller...» O sırada Mao, bu tapınma eğiliminin aşırılıklarından yakınmaya başlamış ve kendisini en çok alkışlayanların, bayrağını yukarı kaldıranların üç grupta toplandığına dikkati çekmişti: Bu tavırlarında içten olanlar, herkes öyle yapıyor diye modaya uyup **'Yaşasın Mao!'** diye bağırان oportünistler, bir de ikiye bölünmüşler. Kısacası, bütün bu gösterileri ciddiye almak gerekmez.» (14)

Mao ne büyüklük kuruntusuna, ne de kendisinin yanılmaz olduğu inancına kapılmış görünüyor. «Dünyada bütün bütüne hatadan sıyrılmış kimse yoktur,» diye konuşmayı seviyor.

Yine de, kendi temsili resminin yüzlerce, binlerce değişik biçimler içinde, saatlarca birbiri ardından akıp gittiği geçit törenlerinde selam vererek hazır bulunduğu görülen bir adamın **buna rıza göster-**

memiş olması düşünülebilir mi? 1948'de önerdiği komiteler sistemini kendisi için uygulamadığı ve kişiye ya da resimlerine tapma eğilimlerini kendi tekelinde topladığı da apaçık bir gerçek değil midir? Ocak 1935'teki hazin Tsunyi toplantısından sonra, ortak iktidar bir efsane olunca, çeşitli biçimler altında Partiyi zorlamış olduğu da bilinen bir gerçek değil midir? O istemeseydi, Lin Piao'nun Küçük Kızıl Kitap'ın önsözünde kendisini «bu çağın en güçlü marksist-leninist düşünürü» olarak nitelendirmesine ve uluslararası komünist devrimin yürütücülük hakkının onun olduğunu sezdirmesine karşı koymaz mıydı?

Her şey bir yana, kullanılan sözlere bakıldığında, kimsenin Çin imparatorundan daha alçakgönüllü olmadığı görülüyor. Sözgelimi Çan Kay-şek birçok kez «görevinin kendisini aştığını» söylemiş ve yanlış çıkışlar yapmıştır. Çin'de âyinsi sözleşmelerdir bunlar. Öte yandan, Stalin'in yazılarında, hemen hemen aynı terimlerle açıklanmış, kişiye tapma izlerine rastlanmaktadır. Mao, bireyin yüceltilmesini belirsiz bir biçimde mahkum etmekle yetinmiş değil midir acaba? Ve Peng Teh-huai, 1959'da, VIII. kongrede, Parti ana tüzüğünden Mao Çe-tung düşüncesine yapılmış bütün atıfların çıkarılmasını önerdiği zaman, Mao onu bağışlamamıştır.

Mao'nun alçakgönüllülük konusundaki girişimi nice gerçek olursa olsun, en azından kırk yıldan beri Çin'in kaderini omuzlaması gerektiği kanısını edinmiş bir adamın gizli düşüncelerini kim bilebilir ki? Zamanla, insan ve iktidar özdeşleşmezler mi? Kendinden tiksiniyorsunuz iktidarın bazı niteliklerinden nasıl tiksinilebilir? Mao, Edgar Snow'a, dünyada bu tapma eğiliminin en yaygın şeylerden biri olduğunu belirtirken, içtenlikle şu açıklamayı yapıyordu: «Her şey

bir yana, Amerikalıların da kendilerine göre bir putlaştırma eğilimi yok mu sanki? Bir Devlet yöneticisi, bir başkan, bir bakan, kimse tarafından alkışlanmıyorsa, görevini nasıl yerine getirecek? Bir tapınılma isteği ve bir tapma isteği her zaman mevcut olmuştur. Kitaplarınızı, yazılarınızı hiç kimse okumasa mutlu olabilir misiniz? Benzeri bir eğilim de kişiye tapmada var. Bu gözlem bana da uygulanabilir belki.» (15)

Ülkenin esenliğinin, bir devlet adamının gözünde, kendi doğal alçakgönüllülüğünü alt ettiği durumlar vardır. Mao, kimi zaman Partinin içinde, kimi zaman Partiye yaslanarak kitlelere, kimi zaman da kitlelere yaslanarak Partiye iradesini kabul ettirmek için, kendisine tapınılması eğiliminden birçok kez yararlanmıştır. Kendisinin putlaştırılması eğilimini güçlü bir yönetim aracı gibi kullanmıştır: Başarısının hem sonucu, hem de aracı olmuştur bu olgu.

Ama insan ruhunun karmaşıklığı bu açıklamayla tanımlanmaya elvermiyor. Boyun eğme olgusu, görünüşte olsun, gerçek anlamda olsun, içten duyulan bir tatla birlikte yürüyebiliyor. Mao, Çinlilere, onları kendi ben'lerinden vaz geçirten, ama yine kendilerinden çıkarılarak yüceltilmiş bir görüntü sunmakta: Kendisi de, kendi bireysel ben'iyle kolektif ben ülküsünün bir yerde kavuşmasından niçin hoşlanmıyor, tat almıyor olsun? Mao'yu putlaştıran kitleler, ortak bir ülküleri olduğu için, onunla kaynaşmaya varıncaya kadar kendilerini tek bir varlık gibi hissediyorlarsa, Mao, yüz milyonlarca insan tarafından emilmiş ve ülküleştirilmiş bir görüntü halinde yeniden kendisine yansıtılmış olan bireysel ben'inin büyüünden kaçınabilir mi? Çinliler, onda kendilerini sevmenin narsisçi tadını biliyorlar: Onun da kendini kitlelerde sevmesi en doğal bir şeydir.

«Büyük Proleter Kültür Devrimi», kuşkusuz, devrimlerin tarihinde başarılımış en olağanüstü bir güç denemesini temsil etmektedir. Bir rejime karşı muhalifler tarafından değil, İktidardaki Parti başkanı tarafından, bu Partinin kadrolarına karşı, rejimi yıkılmaya götüren sapmaya karşı ortaya atılmış bir devrimdir bu. Eski arkadaşı, Cumhurbaşkanı Liu Şao-şi'ye karşı, Parti aygıtına karşı, aydınlara, siyasal sınıfa, bürokrasiye, burjuva esprisine, para tutkusuna karşı saldırmak için, bir «çocuklarını salıverme» işlemi yetmiştir Mao'ya. Hiyerarşiye karşı tabana çağrıda bulunmuştur. Ama hiyerarşi ona saldırmayı göze alamamıştır. Rakibi Liu Şao-şi kamuoyu önünde sesini çıkaramamıştır. Partide ve sendikalarda çoğunluk Mao'ya karşı olduğu halde, herkes biliyordu ki o halkın mahkemesi huzurunda davayı kazanacaktır. Kadroların art niyetleri, halk yığınlarını devinime geçiren bu açık yürekli, yalın, gösterişsiz adamın inancı karşısında tutunamazdı.

Mao bu yorumu, gerçeklerle tıkabasa dolu şu bir iki cümleyle kanıtlamıştır: 'Kültür Devrimi sırasında', Maoculuğa karşı olanların meydana getirdiği Parti bürokrasisini halkın işlemez hale getirmesi için kişiye tapma eğilimlerini uyarmanın zorunlu olduğunu hesaplamıştı. «Bir halk için, üç bin yıllık bir imparatora tapınış geleneğinin yarattığı alışkanlıklardan vazgeçmek pek kolay bir şey değildi.» Sonra da şaka yollu şunu eklemiştir: «Kızıl muhafızlar, Mao'nun rozetini ve sloganlarını göğüslerinde taşımayanların Maoculuk düşmanı olduklarını ilan ettiler. Şu birkaç yıllık sürede, kişiye tapma bir zorunluluktur.» (16)

Gerçekten, kitlelerin içinde Maocu olmamayı suç-

layan devrim gücü konusunda sayısız tanıklık vardır. Birini saf dışı etmenin en sağlam yolu, onu Yüce Kaptan'a gerekli sevgi ve bağlılığı göstermemekle suçlamaktır. Beklenen tepki gecikmedi. Halk şöyle homurdanıyordu artık: **«Başkan Mao'ya karşı çıkanların köpek başlarını koparacağız.»** (17)

Kısacası, Mao'nun, kendisine tapılması karşısındaki tavrını değerlendirmek güç bir şey. Çin resmi kişilerince desteklenen bir görüşe göre, partizanları, Mao'nun yanılmazlığına baş vurmaktan vazgeçemeyceklerini sezerek, kendi buyruklarının tersine olarak kişiliğini iyice yüceltmişlerdir. Böylece çevresini saran putlaştırma eğilimi, Stalin olayında da görüldüğü gibi, gücünün ölçüsüzlüğünü değil; tersine, buyruklarını, kitleler üstündeki egemenliklerini sürdürmek amacıyla onu yüceltme gereksinimi duyan yöneticiler tarafından olsun, Mao'cu tutkularını kesenkes doyurmak isteyen kitleler tarafından olsun, pratik olarak uygulatma.yetersizliğini belirliyor.

Bu görüşü, bu biçim altında kabul etmek güç. Ama başka türlü de ortaya koyulabilir: Mao, kendisine tapınılması eğiliminin gelişimine göz yummuşsa, o eğilim olmadan, ne Çin'i yönetmeyi, ne de, daha az bir olasılıkla, iktidardan tasfiye edildikten sonra onu yeniden ele geçirmeyi başaramayacağı için yapmıştır bunu. Bu yorum, bir Batılıya, gülünç derecede tuhaf gelebilir. Ama, yine de, en akla yakın varsayım budur. Mao, Çin halkının bekleyişine karşılık verme zorunluğu önünde eğilmiş olabilir. Belki de, en güç anlarda, bir imgeye kendini uyduramazsa yönetimde güçsüz kalacağını görmüştür: Yurttaşlar, yalnızca devrimin önderi olarak değil, imparatorların halefi ve Çin birliğinin garantisi olarak gördükleri bir adamdan yaratıyorlar bu imgeyi. İktidar deneyi bu baskıları kaldırmaktadır; bu tatları da.

mao çe-tung düşüncesi: «manevî bir atom bombası»

DEVİRİMDE BİR DEVİRİM

«BÜYÜK Proleter Kültür Devriminden önce... sonra...»

Durmadan bu sözler söyleniyor bize; «Kurtuluş-tan önce» sözünden çok «Kurtuluş-tan sonra» sözü kullanılıyor çoğunça; 1966-1970 yılları arasında yapılan ikinci Çin devrimi, 1949'da zafer kazanan birinci devrimi örtmüştü sanki. Düşüncenin bütün ufuklarında, iktisadî hayatın bütün kesimlerinde büyük bir kesiklik gibi görünüyor ikinci devrim. Çin halkının yerini bulması onunladır.

Çin halkı, tarihlerini Hicrete göre ayarlayan müslümanlar gibi uzun süre Kültür Devrimini temelde tutmayı sürdürecektir mi? Yoksa, belirtilerine şimdiden bol bol rastlandığı gibi, bir dinme, bir çekilme, Kültür Devrimi sözcüğünü kullanan Çinlilerin dudaklarında çok geçmeden bir gülümseme mi uyandıracak? Böyle bir gülümsemeye konuştuğumuz çok kişinin dudaklarında rastlar gibi de olduk. Bu deyim, ilerde anlamı kalmamış bir tanıklık gibi, ezberlenmiş bir söz gibi, öylesine uygun diye tekrarlanan bir şey gibi hatırlanmayacak mı?

Her varsayımı göz önünde tutmak gerekir bu

konuda. Henüz karanlıkta bulunan bu devrim üstüne aydınlık bir yargıya varabilmek için, kuşkusuz, çok zaman geçmesi gerekecek. Düşman kamplar bir devlet savaşı içinde karşı karşıya gelmişlerdir Kùltür Devriminde. Bu devrimin resmî olarak **büyük** ve **proleter** sözcükleriyle nitelendirilmesi boşuna değildir. (*)

Ama, o, Batının kısaltarak aldığı gibi bir **kùltür** devrimidir de; hattâ her şeyden önce öyle bir devrimdir. Batıda, bütün kapsamı bu niteliğiyle görüldükçe, özellikle günlük dil reddediyor Kùltür Devrimini.

Kùltür Devriminin, dört yıl süreyle, böylesi bir kargaşaya yol açması da buradan geliyor: Başkaları ve kendisi karşısında kendini yöneltme tarzı, boyun eğilen bilinçli ya da bilinçsiz kanıtlamalar, önyargılar, benimsenmiş değerler, toplumun örgütlenmesi, bütün bunlar «Kùltürel» şeylerdir. (**) Kùltür Devriminin sadece manevî hayatın bazı alanlarını düzeltmekle ilgili olduğunu düşünürsek, bu devrimden hiç bir şey anlamış olmayacağız. Çünkü her alana uzanan bir niteliği vardır onun. Sözcüğün dar anlamıyla Çin **kùltürel** yaşantısı, en ufak ayrıntısına kadar, geniş anlamda **kùltürel** isterlerin, yani yeni bir hamurla yoğrulmuş, yeni insanlardan meydana gelmiş yeni

(*) Bu kitaba eklenmiş bir kronolojide Kùltür Devriminin aşamaları parça parça verilmiştir.

(**) «Kùltürel» sözcüğü belirsiz bir sözcük. Batı genellikle bu sözcüğü «entelektüel hayatın belirişi» gibi kendi kullandığı anlamda kabul etmektedir: Eğitim, sanat ve edebiyat («kùltür ilişkileri», «Kùltür işleri» gibi); bu anlamda kùltürün karşıtı **kùltürsüzlük**'tür (inculture). Çinliler bu kavramı antropolojideki kapsamıyla toptan bir anlamda kullanıyorlar: Kùltür **doğa**'nın karşıtı oluyor. Edinilmiş davranışların, teamüllerin, kazanılmış inançların, sosyalistleşme süreci sırasında alışılmış bireysel ve kolektif zihniyetlerin mirasının bütünü oluyor kùltür.

bir uygarlık kurma iradesinin tam bir egemenliği altındadır.

Tersine, dar anlamda kültür yaşantısı (entelektüel hayat), bir fikir mücadelesi halinde, birçok yıl sürecek ve düzenli savaşta soysuzlaşacak bir «Hernani savaşı» halinde gelişmiş bulunan Kültür Devriminin merkezinde olmuştur. Kültür Devrimi, aynı zamanda bir saray devrimi de olsa, «Eskiler ve çağdaşlar»ın savaşıdır.

ENGELLER BERHAVA OLUYOR

«Kültür Devrimini nasıl tanımlıyorsunuz?» diye sordum yazar Kuo Mo-jo'ya.

«Mao e-tung düşüncesi, gücü sonsuz olan bu manevî atom bombası, devrimin akışını durduran şu engelleri bu devinimle berhava etmiştir. Kurtuluştan sonra yaşayakalmasına göz yumulan ve revizyonizmin yeniden kurmaya çalıştığı engellerdir bunlar.»

Subaylardan bilginlere dek, söz hazinesi hiç değişmiyor. Mareşal Lin Piao, Kültür Devriminin patlamasından hemen önce, 1965'te, ordu için yaptığı bir bildiride şöyle diyordu: «En iyi silah, uçak, ağır top, zırhlı arabalar ya da atom bombası değildir, Mao e-tung dşnesidir en iyi silah; en büyük savaşçı g de Mao e-tung düşüncesiyle donanmış insandır.» Kuo Mo-jo'ya, Mao'nun bir kültür Hiroşima'sı önünde gerilemediğini söyletmek için fazla bir itide bulunmak gerekmiyordu.

Yine de, on yedi yıllık devrimci bir rejimin altedeemediği direnmelerin üstesinden gelmek için böyle bir tufanın gerekmesi tuhaf geliyor kişiye. Mao'nun kendi karısı, sahne oyuncusu iang ing, 1967 kasımında, komünist rejimin bu uzun döneminin acımasız

bir bilançosunu çıkarmıştı: «Bu on yedi yıl kesenkes mahkum edilmelidir.» ⁽¹⁾ Bayan Mao, Kültür Devriminin sahneye çıkardığı çeşitli sol devinimler gibi, «kapitalistler»i, «bürokratlar»ı, «feodaller»i, «burjuva Devlet mekanizması»nı, «sınıf adaleti»ni, «bürokrasiye satılmış polis»i karaladığı zaman, onun 1949'dan önceki Çin'den söz ettiğini sananlar çıkabilir. Oysa o, «mahkum edilmesi gereken on yedi yıldan» sonra ve Kültür Devriminin başlamasına doğru olan durumdan söz etmektedir.

Komünist rejimin muhafaza ettiği ya da yenisinden yarattığı ve Kuo Mo-jo'nun bana söylediği bombayla sonunda berhava edilmiş engeller bunlardır.

Kuo Mo-jo daha ilk günden kabul etmişti bizi. Şair, eski yazıtlar uzmanı, filozof, tarihçi, romancı, oyun yazarı olan bu adam rejimin kültür planında onurunu temsil ediyor: Bilim, sanat ve edebiyat alanlarında en yüksek Çinli kişilik payesini taşımakta. Uzun süre başbakan yardımcılığı ve kültür bakanlığı yapmış; bugün de protokolün ince kuralları içinde, Başbakan dışında, bütün bakanlardan önde geliyor.

Söylendiğine göre, Kültür Devriminin ilk sıralarında çetin sınamalardan geçirilmiş. Kızıl muhafızlar tarafından maskara edilmeyi beklemeden, kendiliğinden bir özeleştiri yapmış; mandarin geleneğinin «okumuş adam» tipinin belirgin bir örneği olarak göstermiş kendisini; «yeryüzünün en aşağılık adamı olduğunu», «boktan daha pis kokulu» olduğunu söylemiş. Ve sınamadan eskisinden daha saygın bir kişilik olarak çıkmış; şimdi, bir devrim rejiminin, hiç de devrimci görünüşleri olmadığı halde, ön sıraya getirmekten hoşlandığı o ünlü kişilerden biri olmuş. Bir kefil o. Güven sağlıyor. Zeka da, kültür de, bilim

de, Kuo Mo-jo Maocu rejimin başlıca onurlu kişilerinden olduğu için, bu rejimden yana olmaktadır.

Pekin'de geçirdiğimiz hemen her gün Kuo Mo-jo'yu ard arda girdiği yeni rolleri içinde bulduk. Bu seksenlik adam, hem Bilimler Akedemisi Başkanı, hem de Ulusal Hak Meclisi Sürekli Komitesi Başkan Yardımcısı. (*) Çok faal bir arkeolog olarak, daha yenilerde, İsa'dan önce II. Yüzyıldan kalma Han sülalesine ait ölü bir kentin beklenmedik bir biçimde keşfedilmesinden sonra, kazı işlerini yönetiyordu; kendisinden başka kimsenin çözemediği bir metni Çağdaş Çinceye çevirmişti; bu metinde yalnızca bir işareti çözememiş ve siyah bir kare içine almıştı. Dört akşam, çubukla yemek yemek konusundaki beceriksizliğinden kurtulmam için sabırla bana yardım etmiş, parlak imge ve formüllerle dolu olan, ama açıklıktan yoksun olmayan bir konuşmadan yararlandırmıştı beni: Rejimden de, yabancılardan da korkmayacak kadar çok yaşamış.

MAOCULUK YOKTUR

«Maoculuk niçin hep bir yıldızla, bir güneşle karşılaştırılıyor?» diye sordum ona.

«Mao'culuk yoktur,» diye usulca karşılık verdi, «Mao Çe-tung düşüncesi vardır... Güneş yalnız gündüz parlar, yıldızsa yalnız gece; Mao Çe-tung düşüncesi gece de, gündüz de parlamaktadır.»

Başkan Mao'nun düşüncelerinin niteliksiz emekçilerin ve okul çocuklarının düzeyine indirilmesi iyi şey doğrusu. Ama şanlar kazanmış bir ihtiyar gibi

(*) Komite Başkanı, Uzun Yürüyüş kahramanı, yirmi yıldır Kızıl Ordunun başı olan Mareşal Çu Teh'tir.

süzme bir aydının da bu sloganlardan kendine pay çıkarması şaşırtıcı olmuyor mu?

«Asıl olan iyi düşünabilmektir. İyi pirinç yetiştirmek, çeliği iyi dökmek, hastalara iyi bakmak için, her şeyden önce, iyi düşünmek gerekir. Kültür Devriminden önce, okullarda, üniversitelerde, tiyatrolarda, gazetelerde, kötü düşünülüyordu. Bu da, daha sonra daha iyi öğretim yapmak için onları kapatmaya değmişti.

«Kısacası, 'başlangıçta söz vardı,' değil mi? İyi düşünelim, geri kalan her şey bize fazlasıyla verilmiş olacaktır...»

«Belki de öyledir. Bizde, bütün çağlarda, insanlar için ve toplum için en iyi yolu arayan doktrinler gelişmiştir. Zafer kazanan doktrinde Konfüçyüs'ünkü olmuştu; bütün öbür doktrinler onun çevresinde yerlerini alıyorlardı. Çin bu doktrini iki bin beş yüz yıl yaşamıştır. Bugünse, aklın ve hayatın temel ilkelerini Mao Çe-tung düşüncesi esinliyor.»

BİR ORMAN YANGINI

«Mao Çe-tung düşüncesi dediğiniz şey,» diye soruyorum, «Mao Çe-tung'un düşünceleri mi?»

Kuo Mo-jo sorumu tekrarlatıyor.

«Bir ırmak, kendisinden sıçrayan ve güneşte titreşen damlalarına nasıl indirgenemezse, düşünce de düşüncelere indirgenemez. Soyutlanmış su damlaları, yeniden düştükleri zaman, durgun bir sıvıdan başka bir şey olmaz. Oysa ırmak yalnızca bir damlalar birikimi değildir, bir devinimdir o, bir güçtür.»

«Yirmi beş yüzyıldan beri Çin'de yaşamış bütün filozoflar Konfüçyüs düşüncesinin basit değişkenleriye, Mao Çe-tung düşüncesi de öyle değil midir?»

«Kuşkusuz ki, değil. Sular çekildiğinde Sarı Irmak'ın milleri nasıl katılaşıp, setler meydana getiriyorsa, Konfüçyüs düşüncesi de sonunda öyle kuruyup gitmiştir.»

Son yüzyılın sonundan beri Çin aydınlarının çoğu bu setlerde bir gedik açmağa çalışıyorlarmış. Konfüçyüsçü geleneklere saldırıyor ve yeni doktrin yolları arıyorlarmış. Hepsi de başarısızlığa uğramış Mao başarmış.

«Mao Çe-tung düşüncesi insanı, doğayı, toplumu dönüşüme uğratmıştır, gerçekten devrimci bir düşüncedir.»

Bununla birlikte Mao, yıktığı ölçüde korumuş ve pekiştirmiş izlenimi de uyandırıyor (bir dönüştürme pahasına da olsa). Kuşkusuz, benimsenmiş görüş açısına göre, Mao'nun elinin altındaki geleneksel gereçlerle yapıyı kurduğu kabul edilebilir ya da yapıyı berhava etmekle işe başladığı ve yıkıntıları bugün yeni yapının taşları olarak kullandığı gözlemlenebilir.

«Bana asıl ilginç gelen nokta,» diyorum, «Mao'nun hiç bir şeyi bir anda yıkmaması.»

Yaptığı işleri aşama aşama yapmıyor mu? Kuo-mintang'a karşı mücadeleye başlamadan önce, ard arda iki kez onunla ortak cephe kurmuştu. 'Ulusal kapitalistler'i tasfiye etmeden önce onlara bağlaşma yapmayı önermişti. Aydınları çalışma kamplarına dağıtmadan önce onlara görkemli 'Yüz Çiçek' armağanını vermişti. Sonra 'İleriye Büyük Sıçrama' fikrini, ardından da Kültür Devrimini ortaya atmıştı; daha doğrusu 'iki adım ileri, bir adım geri atmıştır. Sovyet Devrimi büyük bir altüst oluş içinde, bir kerede gerçekleşmiş, sonra da durmuştur. Çin Devrimi ise, tam bir kopma olmaksızın, derece derece gerçekleşmiştir.

«Devrimimiz kesiksizdir,» diyor. «Bir orman yangınına benzer. Kimi zaman ilerlemeyi durdurmuş gibidir, gücünü yitirdi sanılabilir, oysa o sırada hızını almaktadır ve birden, patlıyormuşçasına fışkırır. Bu kez ateş bir çırpıda bütün ormanı sarar. Revizyonizm kireçleşmiş dalların durumuna indirgenir.»

«'Revizyonizm' dediğimiz şey geriye dönüş mü? Uzlaşıcılık mı?»

«Revizyonizm, yangının söndükten sonraki durumudur. Irmağın, suları çekildikten sonraki durumudur.»

Fabrikalarda, okullarda, kırsal komünlerde, Kültür Devriminin neyi değiştirdiğini sorduğumuzda hep aynı karşılığı aldık: «Emekçilerin siyasal bilinç düzeyi çok yükseldi.»

MAO, ÇİN'İN, BİR ELDİVEN GİBİ İÇİNİ DIŞINA ÇEVİRDİ

«Mao Çe-tung düşüncesi bir devrimci noktaya gelmişse,» diye sordum, «biz yabancılarda bunun tipik bir Çin sistemi olduğu izlenimini uyandırmak için nasıl bir açıklama gerekir; eski Çin'le halk Çin'i arasında, zaman ve yere göre değişmeyen sürekli bir ulusal nitelik mi söz konusu?»

«Başkan Mao,» dedi Kuo Mo-jo, «bir eldiven gibi Çin'in içini dışına çevirdi. Ama bu, aynı elin giydiği, aynı eldivendir.»

«Koruduğumuz temel değerler hangileri oluyor?»

«Konfüçyüs'çü eski erdemler. Onları onurlandırmayı sürdürüyoruz; daha doğrusu, onurlandırmaya başlıyoruz.»

Konfüçyüs, başkalarıyla uyum içinde yaşamaya sınıamış erdemli bir adamın, Çeng Jen'in, portresini çizmişti: Nezaket, adalet, bütünlük, kendine hâkim

oluş, sözleşmelere bağlılık, doğruluk, 'tam orta'. Bunlar bugün için de ideal erdemlerdir. Ya da daha doğrusu, yeni erdemlerdir, çünkü bir ara ortadan kalkmışlardı.

Nezaket mi? Konfüçyüs âyinleri yok bugün. Ama Kuo Mo-jo da, Çu En-lai de, Çi Peng-fei de, bunaltıcı sığağa karşın, ceketlerinin düğmelerini boyunlarına dek iliklemekten geri durmazlar. Gerçi eski biçimcilik yumuşatılmıştır; ama yine de işin yakışıklığını bulma inceliği sürüp gidiyor; kendi sıkıntılarını anlatarak dinleyenleri sıkmaktan kaçınıyor; tersine kendilerini rahat hissetmeleri için iltifatlarda bulunuyor onlara.

Adalet mi? Halkın yeni yöneticilerde en çok beğendikleri yan, onlardaki büyük dürüstlüktür; bu nitelikleriyle onlar eski rejim yöneticilerindeki bozulmuşlukla tam bir karşıtlık meydana getirmekte.

Kendine hakim oluş. Denebilir ki her Çinli gülmeyen ve telaşsız bir tavır edinmeye çalışmaktadır. Taşındığı insancıl nitelikler ve duygular kendiliğinden belirir; bunları göstermelik bir biçimde karşısındakilere belirtmeye gereksinimi yoktur. Bir Çinli, kendi yurttaşlarının, «Birleşmiş Milletler'de Kruşcev'in ayakkabısını çıkarıp masaya vurmasını pek anlamlandıramadıklarını» söylemişti bana.

Verilmiş söze bağlılık mı? Çinliler bir söz verdiler mi, onu tutarlar. Bir ticarî anlaşmanın bütün koşullarını yerine getirirler.

Dostlara karşı doğruluk mu? Başkan Nixon'ın Çin'e davet edildiği resmen açıklanmadan önce, Pekin, Kuzey Kore hükümetine ve Kuzey Vietnam hükümetine haber vermişti bunu. Çu En-lai, kendisi, gece yarısı kalkıp Prens Norodom Sihanuk'u ziyarete gitmişti. Oysa, dikkat ettim, Beyaz Saray'ın başkanı

müttefiklerine, özellikle Japonya'ya karşı aynı titizliği göstermedi. Çin'in Washington'a yaklaşma uğruna Hanoi'yi terketmeye hazır olduğunu düşünmek, bu ülkeyi iyi tanımamak olur.

Tam orta mı? Her ne kadar Çin Devriminin gelişmeleri çoğunca aşırılık izlenimleri uyandırıyor da, bu aşırılıklar kendiliğinden itibarsızlaştıktan sonra hep ortalama yol zafer kazanmaktadır; anarşist goşizmle tutucu sağcılık arasında, ütopyayla görenek düşkünlüğü arasında, dünyaya meydan okumayla dünya hırslarından vaz geçme arasında, ortada bir nokta. «İlkelerin ödünsüzlüğü ile uygulamadaki esneklik» bu **tam orta** noktada uzlaşır; sözgelimi Mao'nun Çan Kay-şek'e karşı açtığı amansız savaş ve Mao'nun Çung King yolculuğu; Birleşik Devletler'e karşı yürütülen kesin savaş ve Nixon'a yapılan çağrı.

«Öyleyse,» diyorum, «Sokratas'ten bir yüzyıl önce, Heraklites'le Pitagores Grek felsefesinin ilk temellerini atarken, Çin'de, ülküsü şimdi sizin ülkünüz olmuş bir filozof yaşıyordu?»

«Bizim ülkümüz oldu... Ya da ülkümüz haline geldi. Başkan Mao geleneklerdeki iyi yanları korumaya, kötü yanları atmaya çağırıyor bizi. Yani eski giysileri bütünüyle sökmemiz, onlardaki iyi ve kötü yanları ayıklamamız, sonra iyi olanları yeniden dikmemiz gerekiyor.»

Kısacası, Çin Devriminin yaratmak istediği yeni insan, eski insanın Konfüçyüs'ün verdiği modele göre yeniden canlanmış olacaktır. Mao da, Konfüçyüs gibi, kişisel hayatla, hükümetle, toplumla ilgili kurallar getiren bir felsefe hazırlamıştır; ama o hayat bugünkü hayat, o toplum bugünkü toplumdur. Mao, Ko-

münist ülküyü Konfüçyüs'ün deyimiyle şöyle anlatmaktadır. «Komünizm, Büyük Uyum (²) olacaktır.»

MARX'IN ÇİN'DE SIKINTILARI

Hiç bir marksist kuramcı Çin'de Mao'nun üstünde, hattâ ona eşit bir durum kazanmamıştır. Kurucu babalara, Marx'a, Engels'e, Lenin'e, Stalin'e atalar gibi saygı gösterilir; ama Mao'nun Çin'e bir başına getirdiğini, bunların dördünün birden getirmediği de iyice sezilmektedir. Zaten, yabancı katkıların önemini küçükseme, yerli düşüncenin katkılarını büyükseme eğilimi taşımayan bir halk var mıdır? Lin Piao açık açık şunu yazıyordu: «Bizi diriltten düşüncede Mao Çe-tung'un % 90, Marx ve Lenin'in % 10 payı vardır.» Bu bildiriye yalnızca bir abartma ya da dalkavukluk olarak bakmamak gerek. Çin Komünist Partisinin tüzüğünün (*) birinci bölümünde açıkça şöyle yazılıdır: «Yarım yüzyıl içinde, yönettiği büyük mücadeleler sırasında, yoldaş Mao Çe-tung marksizm-leninizmin evrensel gerçeğiyle devrimin somut pratiğini birleştirmiştir; marksizm-leninizmi sürdürmüş, korumuş, geliştirmiş ve onu, daha üst, yepyeni bir aşamaya ulaştırmıştır.» İki Almanın ve iki Sovyetlinin fotoğraflarının bulunduğu her yerde, onların karşılarında Mao'nun tek başına ve daha büyük bir portresine rastlarsınız.

Çin-Sovyet kopuşması, Mao Çe-tung düşüncesi-nin yayılması üstünde doğrudan doğruya etki uyandıracaktır: Çin, bundan böyle Çin katkısının özgün-

(*) 14 Nisan 1969'da, IX. Kongrede kabul edilmiştir. Bu tüzük hükümleri, Parti Başkan Yardımcısı Lin Piao ve Siyasal Büro'nun birçok üyesi (Çen Po-ta, Yung-Şen, Vu Fa-şen vb.) «temizlenmiş» oldukları için, belki de hükümsüz kalmıştır.

lüğünü belirtmekte ve «Sovyet revisyonizmi»nin bulanık kışkırtmalarına karşı Mao Çe-tung düşüncesinin sağlığını çıkartmakta özgür olacaktır. Yeni anayasa, Sovyet ve Çin yollarının ayrılmasından doğan bu beklenmedik sonucu sürekli kılıyor: «Çin Halk Cumhuriyetini Mao Çe-tung yönetir. Mao Çe-tung düşüncesi bütün çalışmalarımızın yol gösterici ilkesidir.» Resmî ve kesin bildiridir bu.

Marksist fikirler on beş kadar ülkede Devlet öğretisidir ya, bunların hangisinde bu fikirlerin Çin'dekinden daha derin kökleri vardır acaba? Bu ülkenin marksist fikirlere bunca elverişli gelmesinin nedeni nedir?

«Mao Çe-tung düşüncesi,» diyor Kuo Mo-jo, «marksist mirası, sürekli bir Çin geleneğini izleyerek ele alıyor: Öğretilerin dış kabuğunu soyarak, dogmatik kabuğu kırmak, tohumun (ilkenin) bulunduğu çekirdeği bulup çıkarmak.»

Çin, öğretilerini her zaman dışardan almıştır. Onları kendi düşünce koşullarına uyarlamıştır. Çin kültürü içinde kaynaşmış olan Budizm böyledir; öyle ki Hint budistleri bugün eski gerçek metinleri bulmak için Çin'e başvurumaktadırlar; Çin aydınları sonradan bunları Hintçeye bile çevirmişlerdir.

«Bir gün,» diyorum, «Rus yöneticileri de sizin bütününüle Çinlileştirdiğiniz marksizm-leninizm espri-sini nasıl muhafaza ettiğinizi soracaklardır size...»

«Mao Çe-tung düşüncesi,» diye karşılık veriyor Kuo Mo-jo, «marksizm-leninizme Çin biçimi verirken hiç bozmamıştır onu. Sovyet modelini bayağı bir biçimde, tarihimizi ve toplumumuzu hesaba katmadan kopya etseydik, sadakatsızca sürdürürdük onu. Marx'a ve Lenin'e hayınlık etmiş olurduk.»

Ekliyor: «Marx'ın düşüncesinin çekirdeği nedir?

Komünizme diyalektikte ulaşmak. Komünizm eski Çin'de vardı. Halkımız komünizme her zaman hazır olmuştur. Bütün geleneklerimizin en yüce ülküsü, bizden bencilliği bırakıp toplum içinde erimemizi ister; Çinlilerin en büyük sevinci, bir arada olmaktır. Diyalektiğe gelince, araştırmalar, Marx'ın onu Çin'den aldığını gösterecek belki de. Marx diyalektiği doğrudan doğruya Hegel'den alıyordu. Oysa Hegel, Fichte ve Schelling'le birlikte onu Doğu düşüncesinden almış görünüyor.

«Ama, Konfüçyüs döneminde, Heraklites ve Empedokles de her şeyin akıp gittiğini, çatışmanın her şeyin doğurucusu olduğunu, göksel bir uyumun karşıtların devinimini düzenlediğini söylemiyorlar mıydı?»

Kuo Mo-jo gülümseyerek uzun bir bakış fırlatıyor yüzüme; bu sorumdan pek memnun.

«Kuşkusuz. Ama Batı düşüncesine damgasını vuranlar bu Lyon filozofları değil ki. Aristoteles, bir de sizin Descartes'ınız yarattı Batı düşüncesini. Çin düşüncesi ise, Yin ve Yang'ın çevresinde dönmeyi hiç bir zaman bırakmamıştır.

HER ŞEYİN TEMELİNDE: YIN VE YANG

«Bir darbe Yin'den, bir darbe Yang'dan, işte Tao!» diyordu eski kitaplar. (3) Tamamlayıcı karşıtlardır Yin ve Yang. Karşıtların uyumuysa o uyumu sağlayan Tao'dur; Tao, yani Yol: Dolambaçlarını sonsuz uzatan, dalgalı bir yol. Yin, vadinin gölgeli aklanıdır; Yang, güneşli aklanı. Yin, nemdir, soğuktur, kıştır, belirsiz beklemedir, gizil güçtür, olumsuz alandır, edilginliktir, kadıncılıktır. Yang, kuraklıktır, ısıdır, yazdır, gerilmiş istektir, kazanılmış güçtür, olumlu alandır, eylemdir, erkekliktir.

Karşıtların tamamlayıcılığı her alanda kendini gösterir: Kuzey ve güney, aşağı ve yukarı, yeryüzü ve gökyüzü, sol ve sağ. Çin mutfağının öğelerinde bile karşıtlık vardır: **Yin** - ağızda eriyen, **Yang** - gevrek, **Yin** - tatlı ve **Yang** - tuzlu. Bu karşıt adlar ikilemleri bütün verimliliğin, bütün üretimin, bütün tüketmelerin kaynağıdır. Çünkü Tao, kendisinin ancak iki yarısı olan bir Yin'in ve bir Yang'ın toplamı değildir. Bağımsız iki «entite» olarak duran bir Yin'le bir Yang'ın yaratıcı alması ilkesidir o.

Batının Evet ve Hayır, caiz ve yasak, doğru ve yanlış arasında kalan ikili düşüncesinin yerine Çinliler üçlü bir düşünce koyuyorlar: Tez, antitez, ve karşıtlıklarının eylemi. Bu eylem, tez ve antitezin gerçek senfezi değil, aralarındaki çekiş ve itiş gücünün bir ürünü oluyor.

Çocuk, anasına da babasına da çeker; ama çift cinsiyetlilerde olduğu gibi, onların bütün özelliklerini üstünde toplamaz. Ve çocuk, kendisi de, simetrik olmayan yeni bir çiftin aralarındaki karşıtlıktan, ana babalarından bağımsız olarak doğacak yeni bir çiftin temeli olacaktır.

«BİR, İKİYE BÖLÜNÖYÖR»

Mao için, (klasik Çin düşüncesi için de öyledir) Batı usçuluğunun dilediği gibi, evet ve hayır, doğru ve yanlış diye bir şey yoktur. Daha doğrusu doğru'nun ve yanlış'ın mutlak anlamları yoktur: Zamanın kesiksiz itişinde, evet hayır olabilir, hayır da evet olabilir. Mao, «temel olan tarımı ve başat öge olan sanayii iki ayak üstünde yürümeye» çağırır. Kültür Devrimi, Solun aşırılıklarına karşı kurulmuş olan merkez sağın sapkınlığa uğramış solu tasfiye etmesi için,

goşistleri sağ revizyonistlerin üstüne saldırtmıştır. Aydınlar bedenî çalışma yaparak canlanmak zorundadırlar, ama aydınlarla temas o bedenî çalışmayı kumsursuzlaştıracaktır. Kır, kenti dengeleyecektir, bu arada kent de kırı bitemleştirecektir vb...

Her fırsatta bize tekrarlanan «Bir ikiye bölünür» sözünün anlamı şudur: Görünür birliğin içinde, karşılaşmış ve simetrik olmayan iki öge vardır. Çözümleme onları ayırdeder. Yapay bir sentez onları birleştirir; ama sentez, iki karşıt ögenin söz konusu olduğunu, aralarındaki çatışmanın bunlardan birinin zafer kazanması, öbürünün tasfiye edilmesiyle sonuçlanacağını gizlememelidir.

«Liu Şao-şi'nin revizyonizmi, size göre, karşıtların tamamlayıcılığı teorisini benimsememesinden mi ileri geliyor?»

«Gerçekten, Liu Şao-şi'ye kalırsa, 'iki, bir'de birleşir' görüşü, 'bir ikiye bölünür' görüşüne göre daha bir gerçeğe yakındır. Karşıtların uzlaşması olanağına inanıyordu o. Proleterya ile burjuvazi arasında ancak birinin ötekine karşı zaferiyle sonuçlanabilecek bir aykırılık olduğuna inanmıyordu. Oysa, ya revizyonizm (yani sosyalizmin burjuvalaşması), ya proleteryanın zaferi (yani devrimin izlenmesi) söz konusu. O, kesin uzlaşmalar gerçekleştirilmesini ileri sürüyordu.»

«Liu Şao-şi'nin yenilgisi burjuvaların ortadan silineceğini mi gösterir?»

«Proleterya esprisinden esinlenmek için kendilerini düzeltmeleri gerektiğini gösterir. Mao şöyle diyor: **Kötü bir şey iyi bir şeye dönüşebilir.** İnsanları yok etmek değil, onları değiştirmek gerekir.»

Bana izlenimlerimi soran bir Fransız filozofuna Çinlilerin bizimkinden ayrı bir mantıkları olduğunu söylemiştim. İrkilmişti: «Bir Çin mantığı, bir Batı mantığı olamaz! Mantık vardır! Batılılar bunu özümlemişlerdir; Kuşkusuz, siz, Çinlilerin daha o aşamaya gelmediklerini söylemek istiyorsunuz.»

Demek istediğim bu değildi elbet. Descartes'inkinden ayrı bir Mao Çe-tung mantığı var. Batı düşüncesi Çin düşüncesinin bilmediği birkaç ilkeye dayanır. **Nedensellik** ilkesi mi? Çin düşüncesi (ve Mao düşüncesi), yalnızca nedenin sonuç üstündeki soyut bağlantılarını değil, tersi ve yüzü gibi, ışık ve bölge gibi, uyum içindeki karşılıkların soyut bağlılıklarını da ortaya çıkarmakta; biri öbürünün tek ve doğrudan nedeni olan olayların ardarda işleyişini değil, karşıtlıklarıyla birbirlerine bağlanmış ve birbirini izleyen görünüm değişmelerini belirlemekte. **Çelişmezlik ve tiers exclu** ilkesi mi? Bir şey aynı anda hem kendisi hem karşıtı olamaz mı? İki çelişik önermeden, bir üçüncüsü atıldığına göre, birinin doğru öbürünün yanlış olması gerekir mi diyorsunuz? Çin geleneğine bağlı olan Mao bu temel yasaları reddeder. Bütün canlı şeylerin içinde çelişki vardır, hattâ onları canlı tutan da budur. Tiers exclu (atılan üçüncü durum) mantığının yerine ilk iki önermenin bir tek çelişkisinden doğan bir Tiers inclus (var olan üçüncü durum) mantığı getirir.

Mao'nun eylemindeki onca sık rastlanan dönüşler bundan ileri gelmektedir; kopma ittifaka, başarı başarısızlığa bağlıdır, tıpkı gündüzün geceye bağlı olması gibi. «Savaşta,» diyor Mao, «saldırı ve savunma, ilerleme ve gerileme, zafer ve bozgun, karşılıklı çe-

lişik olaylardır. Birinin görünümü öbür görünüm olmaksızın varolamaz. Mücadeleleri ve karşılıklı bağları savaşın gelişimini de belirler.» (4) Yaratıcı düşünce zıtlaşmaya uğramış bir düşüncedir. Diri bir toplum, çelişkiden çelişkiye gidecektir; Kültür Devrimi'nin temel bir metni (temelde Tao'cu olan bir metin) bunu şöylece kabul etmektedir: «Sosyalist bir toplumda çelişkiler olmayacağını düşünmek yanlıştır. Çelişkisiz nasıl yaşayabilir o toplum? Sosyalist toplumda her zaman, bin yıl, iki bin yıl, çelişkilere rastlanacaktır. Yeryüzü yıkılsa, güneş sönse de evrende çelişki olacaktır. Her şey çelişki, mücadele ve değişme içindedir.» Bu metnin başlığı şöyledir: «İnsanı en derin bir yerden kavrayan büyük bir devrim.» (5)

Evet, Mao düşüncesi ve Kültür Devrimi insanı en derin bir yerinden kavlıyor. Ama Batılı, bu derinliğe ulaşabilir mi? Grek-Latin düşüncesinin ikili temeline koşullanarak oluşmuş kimseler Çin düşüncesinin üçlü uyumlarına nasıl alışacaklar?

DEHA MI, SAÇMALIK MI?

Her şeyin karşılığını veren, kamusal hayatın ve kişisel ahlakın irili ufaklı sorunlarına toptan bir çözüm getiren bir öğretiyi var olmuşsa, Mao Çe-tung düşüncesidir bu. Bu düşünce, Çinlilerce kolayca özümlemek için, geleneksel düşünme yollarını yeterince yaymakta, geliştirmektedir; ama, ulusun bağımsızlığını ve yapısını sağlamak için, bir yandan da, yeterince büyük bir güçle beslenmektedir. Her düşünce çabasına bir güvenlik sağlamaktadır: Kanıtlarını ortaya koymuş bir gerçeği yüklenmenin güvenliğini. Kitlelere bir umut vermektedir: Bir durum değişmesi umudu, karşıkonulmaz bir ilerleme umudu.

Hem bir ölköye kaçış, hem de ortaya çıkma yolunda zorunlu pratik kurallar getirdiği için, Mao Çe-tung düşüncesinin bütün, hattâ bütöncöl bir niteliği vardır. Klasik Çin'de, Çinli, zorunlu olarak Konfüç-yüs'çüydü: Başka bir felsefenin, üyesi olduğu toplumu yıkmaktan başka bir sonucu olamazdı. Hiç bir sınav adayının Konfüçyüs'çü fikirler dışındaki fikirleri geliştirmesi kabul edilemezdi. Mandarinler, okumuş bü-rokratlar, kendilerinin kusursuz bir biçimde özümle-diklerini kanıtladıkları bu ilkelerin uygulanmasını sağ-lıyorlardı. Konfüçyüscölüğün yerine geçen Mao Çe-tung düşüncesi de eksiksiz uygulanmayı gerektiren, en küçük sapmayı kabul etmeyen bir ortodokslik ge-tirmektedir. Doğru düşünce, üstünde oybirliği kurulan düşüncedir.

Mao için varılan yargıların çeşitliliği buradan do-ğuyor. Kimilerine göre o, insanlığın en büyük deha-larından biridir; bir filozof-imparatordur, aynı zaman-da Eflatun olan bir Sezar'dır. Kimilerine göreyse onun Küçük Kızıl Kitap'ı taşralı bir Joseph Prudhomme'un, köylü bir Pécuchet'nin gösterişli saçmalıklarını sayıp dökmektedir, o kadar.

Aynı gerçeğe iki farklı yaklaşımdır bunlar. Aynı zamanda metodolojiye ve antropolojiye, metafiziğe ve psikolojiye, sosyolojiye ve tarih felsefesine, ama hepsinin üstünde pedagojiye dayanan Mao düşünce-si, uzmanlaşma sonuçlarını tek ciddi araştırma ola-rak görmeye eğilimli entelektüelleri ölçüsüz bir tut-kuyla reddeder. Mao ne Üniversite eğitiminden, ne de mandarinlerin bilgilerinden geçmiştir: Geceleri mum ışığında okuyarak yetiştirmiştir kendini; anla-şılmak için en yalın, en kuru bir anlatımla, Human köylülerinin şivesiyle konuşur; bu da Pekinli, Şang-haylı entelektüellerin dudaklarında gülümsemelere

yol açar. Çangşa'da küçük bir okulda öğretmenlikle işe başlamıştır. Kendisi de ebedî bir öğretmen olma dileğindedir... Öz öğrenimli (otodidakt) olduğu için öz öğrenimli kişilere çok çekici gelir: ilkel bir kafa belki; aynı zamanda üstün bir kafa.

BİRLEŞTİRİCİ BİR DÜŞÜNCE

Nice nice bağınaz, uyarsız, çılgın halk önderi görülmüştür, günümüzde de görülmektedir, ilerde de görülecektir. Çin Devrimiye az rastlanır bir sezgi yükü, bir özümleme gücü olan, sürekli düşünen, durup dinlenmeden okuyan, yalın ve açık bir yazar, duyarlı bir şair niteliklerini taşıyan, yazısı inci gibi, en ufak sözleri bile insancılık ve dengelilikle canlanan bir filozofun koruyuculuğunda gelişmiştir.

1927'den 1935'e ve 1959'dan 1965'e kadar süren ve henüz karanlıkta kalan «çölü geçiş»ler sırasında hep kitlelerin arasındadır. Orada da geleneğin içindedir: Bir hükümdar, uyruğunun saygısını yitirince, halkın iradesi «göğün izinin» ondan alıp bir başkaldırıyla yeni bir hükümdara verir. Kitleler, Çan Kayşek'i tahttan indirdikten sonra, kendilerini daha iyi yansıtan bir adama vermek için, bu «izni» ondan çekip almışlardır. Halkın ayaklanmasıyla iktidara getirilmiş bir yöneticinin özelliği de halkla inan birliği içinde olmasıdır. Mao'nun bu niteliğini kim inkar edebilirdi?

Ama, bir düşüncenin derin olmak için kavranılmaz olması gerektiğine inanmaz Mao. Çünkü düşünce, doğru olmak için, somut olabilmelidir. Kültür Devriminin fikir tartışmalarının, ideologların gönül alıcı düşünsel çabaları halinde ortaya çıkması gerekmiyordu elbet. Kavganın, sonuçta halkın gündelik haya-

tını da kendi kaderlerini de belirleyeceğini bilen insanların çatışması, boy ölçüşmesiydi bütün bu tartışmalar. Konfüçyüscülükten, Tao'dan fazla bir şey almayan Mao Çe-tung düşüncesi bir teori değildir. Bir pratiktir temelde. Tanıtlanamaz, ama yaşar; kimseye öğretilmemiş, herkeste uyandırılmıştır. Bir tanıklıktır o, sanat gibi, şiir gibi.

Mao Çe-tung düşüncesi, Partinin ya da Devlet Kurumlarının ötesinde, bütün ülkeye bir üst örgüt biçimi getiriyor. Çin, halk komünleri ve fabrikalar düzeyindeki eylemi cesaretle yetki genişliğine (décentralisation) kavuşturabilir; çünkü düşünceyi tam bir eş biçimde merkezleştirmiştir: Mao'nun entelektüel zaferi de buradadır. Kendi düşüncesiyle kendini meşrulaştırmış, ve her türlü meşruluğun kaynağı olmuştur.

Çu en-lai

RICHELIEU ROLÜNDE TALLEYRAND

İKİ BÜYÜKLERDEN birini görecek miydik? Bu soru üstüne ne Fransa'dan hareketimizden önce, ne de Çin'e geldiğimizde bir ışık düştü. Mao? Bu dönemde Mao'yu görme umudunun pek az olduğu önceden bildirilmişti: Pekin'de, şimdilerde onun başkentte değil, «taşrada bir yerde» olduğunu söylemiştiler bize. (*)

Peki, ya 1949'dan beri değişmez Başbakan olan Çu En-lai? Çin komünizminin ekseni olmuş bu mandarin torunu? Afyon savaşlarının çağrışımıyla, Vietnam G.l'lerini ağırlamak için, Çin'de en iyi haşhaş ürününü nasıl kaldırdığını Başkan Nasır'a gülümseyerek anlatan bu büyücü? Elli yıldır Çin Tarihinin en önemli dönemeçlerinde var olmayı bilmiş bu ağzı sıkı ve kediye benzer adam? Daha 1913'te, on beş yaşında, Nemke ortaoklunun yatılı bir öğrencisiyken Çu En-lai'nin tek derdi Çin'i uyandırma yolları aramaktır. On dokuzunda bu sorunun karşılığını aramak amacıyla Tokyo'ya gidecektir. 1919'da, oradan, bir öğrenci ayaklanmasına katılmak için yurduna dönüyor: Tu-

(*) Veliahd olarak «açıklanmış», Kültür Devriminin yıldızı olan Lin Piao'ya gellince, ondan söz etmenin uygun düşmeyeceğini çok geçmeden anladık; ağır hasta olduğu söyleniyordu (Bak. xxv. bölüm).

tuklanıyor ve cezaevine atılıyor. 1920'de Mao'nun kiskanç gözlerle baktığı küçük ve ilerici bir öğrenci topluluğu içinde, Batıdaki devrimlerin gizlerini keşfetmeye gitmek amacıyla bir gemi almaya girişiyor. Çin Komünist Partisi Fransız kesiminin uyandırıcısı olan Çen Yi ile birlikte hareket etmektedir (Partinin hayatta kalan üyeleri, yarım yüzyıl sonra, bugün de, Çen Yi'nin çevresinde Çin yüksek yönetici kadrosunun en etkili, en sıkı düzenli çekirdeğini meydana getirmekte). Dönüşünde, 1925'te, Çan Kay-şek'in safında, Wampoa Harpokulu siyasal komiseri oluyor. Parti ile Kuomintang arasındaki kopmayı önlemeye çalışıyor. Söz konusu kopma gerçeklik kazanınca, 1927'de, önce Şanghay'da üç yüz işçiyle birlikte, sonra Nançang'da, genel sekreteri olduğu Partinin başında ayaklanmaya girişiyor. Ikisinde de başarısızlığa uğruyor. Bu kez, Kiangsi'de Mao'ya ve onun köylü ordusuna katılıyor. 1935'te, Paoan'da, Uzun Yürüyüş'ten sağ salim kurtulmuş olanların arasında görüyoruz onu. Sonra, Aralık 1936'da, Paoan'dan Sian'a koşuyor; orada kendi subaylarının tutukladığı Çan Kay-şek'ten, hayatının kurtulması karşılığında, komünizme, Japonlara karşı ulusal boyutlar kazanma olanağı veren bir bırakışma sağlıyor. Daha sonra Çungking'te on yıla yakın bir süre «Milliyetçi Çin» nezdinde Mao'nun sürekli temsilcisi olarak görüyoruz onu.

Kurtuluştan sonra, hem Çin hükümetinin hem de diplomasinin başına geçiyor. Birinci Çinhindi savaşının son bulduğu 1954 Cenevre, Üçüncü Dünya'nın doğduğu 1955 Bandung konferanslarının yıldızı oluyor. Ocak 1962'de, İleri Büyük Sıçrama'nın başarısızlığından sonra her yandan saldırıya uğrayan Mao'yu bir başına savunmak için (bir de Lin Piao savunuyordu Mao'yu) «yedi binler» konferansı kürsüsünde

boy gösteriyor; konferansta Liu Şao-şi'nin iktidarı, hiç değilse görünüşte, Mao'ya bırakmasını sağlıyor; bu görünüş dört yıl sonra, Kültür Devriminin soluğuyla, gerçeklik de kazanacaktır. Kültür Devrimi, sözgelimi 1967 Wuhan olayında olduğu gibi, duraksama ve düzensizlik içine düştüğü zaman, bozulmuş ve kırılıp geçirilmiş kızıl muhafızlarda bir son zafer düşü yaratarak, klasik görüşleri sürdüren subaylarda işin sonunu getirme gücü uyandırarak Mao cephesinde her şeyi kurtaran odur; Mao'nun temsilcilerini Wuhan'daki kumandan Çen Tsai-tao zindana atmıştı... Şubat 1972'de Nixon'la görüşmek için de orada olacaktır. Çu En-lai: Amerika Başkanının görüşmeye geldiği kimse, kesinlikle, odur; Japon Başbakanı Tanaka'nın uzlaşma amacıyla gelip baş vurduğu kimse de o; Lin Piao tasfiye edildikten sonra Mao'yla yalnız kalan da o.

Koşulların değişmesi için gereken zamanı kazanarak, durumu değiştirici piyonun satranç tahtasındaki yerini değiştirerek, girmedığı savaşları kazanmaya yetenekli başka bir diplomat daha var mıdır acaba? Yalnız kendini temsil ederek, klanların ortasında, «asî-devrimciler» ve yönetici kadrolar arasında, Parti ile ordu arasında kendi yolunu çizebilmiş, yalnız kendi yolunu çizmekle kalmayıp oradan Çin Devrimini de geçirtmiş, bunu da önce Devrimi yaralayan, sonra, da onun ince oyunu sayesinde Devrimi oluşturan güçlerin denge noktasıymış gibi gerçekleştirmiş böyle bir adama rastlayabilecek miyiz?

ELÇİLİKTE BİR 14 TEMMUZ

Eski Çin'de yabancıların İmparatorla temasları konusunda öyle âdet olduğu için, son dakikaya ka-

dar bir bilgi ya da haber verilmedi bize. 1789'da Bastille'in alınışının yıldönümü ve Fransız ulusal bayramı olan 14 Temmuz'da Pekin'de bulunuyorduk: Büyükelçiliğimizin kapıları geleneksel kabul töreni için açılmıştı. Geçen yıl Halk Çin'i nezdindeki ilk Fransız hükümet delegasyonu, André Bettencourt'un başkanlığında bu bayram için buradaydı, Çu En-lai de gelmiş o gün. Yine gelecek miydi acaba? Kabul töreni saat altı buçukta başlayacaktı. Tam o sırada bir telefon çaldı, el sıkmağa meşgul Büyükelçimiz Etienne Manach'a Başbakanın geleceği haber verildi. Saat tam sekizde Çu En-lai oradaydı. Ayaklarında paten varmış gibi yana yana attığı adımlarla, her ulustan diplomatların ve Çin yetkililerinin meydana getirdiği kalabalığın ortasına doğru ilerledi. Bu anda konuşmakta olanlar cümlelerini yarıda kestiler; oturanlar ayağa kalktılar; içki içenler kadehlerini ellerinden bıraktılar. Büyük bir sessizlik meydana geldi. «Baylar, Krall» diye bağırarak silahlı muhafızların ardından Aynalar Galerisi'ne süzölen XIV. Louis de, çevresindeki dalkavuk kalabalığı arasında ancak bu kadar bir etki uyandırabilirdi.

Takdimlerden sonra, ikimizi, çimenliğin altında hafifçe yükselen bir terasın kenarındaki bir kanepeye oturttular; davetliler, çimenlikte, ayakta, ellerinde kadehler, dikkatli bir yarım daire meydana getiriyordu; ön küçük sözcüğü duymak bakımından yerleri elverişli değildi; ama fotoğrafçıların yaygın ateşi altındaki Başbakanın ince ve soylu yüzündeki anlatımı bütünüyle izleyebiliyorlardı. Arkada bir tabureye oturmuş bir tercüman kulağıma eğiliyordu; Büyükelçi konuklarla, özellikle de Dışişlerini yöneten Çi Peng-fei ile meşgul olurken, biz bir saat kadar yarenlik ettik.

Bu görüşmeden ve daha sonraki iki görüşmeden

bende kalanlar parça parça bu kitabın temelini meydana getiriyor. Bu görüşmelerde, Mao'nun uzak esini altında, Çin'in gerçek yöneticisi olan adamın kişiliğinin bazı çizgileri ortaya çıkıyordu.

Önce nezaket alışverişi. «Bu görüşmeler,» diyor, «1964'ten bu yana aramızda kurulmuş bulunan dostça ilişkilerde yeni bir aşama yaratmalıdır.

«Elbette,» diyorum, «Başkan Pompidou da bunu bekliyor; bir hükümet ekibi değilsek de, Başkan yola çıkmazdan önce beni kabul etmişti, dönüşümüzde de huzuruna çağıracaktır.»

Bu açıklama Başbakanın ilgisini arttırıyor. Oturur rejimlerde, resmî olarak görevlendirilmemiş siyasa adamlarına daha az bir ilgi gösterilir; bunlar ideolojik yönden daha yakın kimseler bile olsalar, böyledir bu. Yalnız hükümetler önemlidir. Bir de hükümetleri destekleyen çoğunluk.

Hemen karşılık veriyor: «Pekin'deki günleriniz bitmeden sizi yine görmem gerekecek. Ne zaman dönüyorsunuz? Ayarlarız bunu».

Bir nezaket sözü mü bu? Yoksa kesin bir randevu mu söz konusu? Akşam Büyükelçimize soruyorum: «Elverişli bir zaman seçip ziyaret isteğinde mi bulunacağız?»

«Sakin ha! Başbakan sizi kabul edecekse, siz istemeden belirtir bunu. Kabul etmeyecekse, siz isterseniz de yapmaz bunu.»

Görüşme sırasında Çu En-lai yelpazesinin ardından sır verir gibi fısıldayarak şöyle diyor bana:

«Halk Çin'i, Fransa'nın, General de Gaulle'ün başlattığı Devletlerin bağımsızlığı siyasasına bağlı kalmasını görmekten büyük sevinç duymuştur. İki büyük egemen gücün yadsınması, başka ülkelerin içişlerine karışmama, siyasal ve toplumsal sistem ay-

rımlarına bakmaksızın çeşitli ülkelerle işbirliği yapmak tutumunun bütün kanıtlarıyla ortaya konulması Çin'de takdirle karşılanmıştır. Fransa ile Çin arasındaki dostça ilişkilerin bu espri içinde gelişmesini istiyoruz: Bağımsızlık siyasamızın bir sonucu ve koşullarından biridir bu.»

Bizim ulusal Meclisin Çin Halk Meclisi'nden bir delegasyonu ağırlamak dileğinde olduğunu ekliyorum.

«Bu çağrıyı bir dostluk havası içinde inceleyeceğiz.»

Bu «inceleyeceğiz»deki çoğul kipi, hükümdarca bir vurgu mu taşıyor, yoksa başka ilgilleri de mi kapsıyor? Ama, XIV. Louis'in «göreceğiz» deyişlerindeki gibi savsaklayıcı bir anlamı hiç taşımıyor. Bu konudaki karar bana dört gün sonra bildirilmiş olacak. Kültür konusuna getiriyorum sözü:

«Dillerin ayrı oluşu, aşılması güç bir engel meydana getiriyor. Elbet bununla 750 milyon Çinlinin Fransızca konuşması ya da 50 milyon Fransızın Çince konuşması olanağından söz ediyor değilim. Ama Çin'le Fransa'ya birbirlerini daha iyi tanıma, dostluklarını gösterme olanağı verecek başka alışveriş araçları da olabilir belki. Sözgelimi André Malraux, 1965'te yaptığı Çin gezisi sırasında Çin hükümetine Çin sanat hazinelerini temsil edebilecek bir serginin Paris'e gönderilmesini, daha sonra bunun Londra, Brüksel, Roma gibi büyük kentlere geçirilmesini önermişti. Bu düşünce yeniden ele alınamaz mı? Sergi açılmasa da, Çin, Fransa'ya tiyatro ekipleri yollayabilir. Pekin Operası 1955'lerde Pariste büyük bir başarı kazanmıştı. Şimdilerde bu Opera çağdaş devrimci temalara yönelmiş bulunuyor. Bundan Fransız ve Avrupalı seyirciler niçin yararlandırılmasın? Sonra, akrobatlarınız?»

«Orası öyle. Peki, düşüneceğiz.»

Burada değil, ama sorunun karşılığı gecikmeyecek.

Söz ticarî alışverişe gelince, Başbakana, Çinle Fransa arasındaki iktisadî ilişkileri siyasal ilişkilerle aynı düzeyde görmek istediğimizi söylüyorum. Batı ülkeleri arasında Çin'le en büyük siyasal yakınlığı kurmuş olan Fransa'nın, ithalatta da ihracatta da, Çin Dış ticaretinin sadece % 4'ünü karşılıyor olması biraz umut kırıcı değil miydi? (*)

«Haklısınız. Öncelikle üstünde durulması gereken bir sorun var burada. Bu konuda ticaret işlerinden sorumlu arkadaşlarımızla daha ayrıntılı biçimde görüşürsünüz, sonra da biz yeniden ele alırız. Bourget'deki havacılık salonunuz ve Bordeaux'daki denizler bilimi serginiz için size yolladığımız ekipler gördüklerinden çok yararlanmışlar.»

Başbakan ayrıntıya girmiyor; Bourget'ye yapılan bu «çok yararlı» ziyaretin en gösterişli sonucunu daha sonra öğrenebileceğiz: Çin için üç Concorde uçağı alınacak.

«Ama,» diye ekliyor muzip bir tavırla, «sizin sanayicileriniz gerekeni yapıyorlar mı bakalım? Sözgelimi Kanton fuarına geliyorlar mı?»

Kuşkusuz ki hayır. Yeterince gelmiyorlar, gelseler de sözleşme yapabilecek büyük sabrı gösteremeyecek kadar az kalıyorlar orada. Konuyu derinleştirerek sözü değişim dengesi ve tercih sorununa getiriyoruz: «Çin için, değişimlerini ülkeden ülkeye den-

(*) Şanghay'da, Yang-çu ve Huang-pu üstünde yaptığımız güzel bir gezinti sırasında Batı pavyonundaki bir sürü tekne arasında hiç bir Fransız gemisi bulundurmadığımız için kıyasıyla eleştirileceğiz: Yıllardan beri Şanghay'da bayrağımızın dalgalanmadığı bellittiyor.

gede tutmaksızın, bunları toptan bir denge içinde düşünmek elvermez mi acaba? Eşit miktarda arz şartıyla, Çin Fransız ürünlerini alıkoyabilir mi?»

«Yeniden ele almak gerekiyor bu konuyu.»

Çu En-lai, sıralama konusundaki o ulusal beğeniyle, vadetmiş olduğu kararları parmakları üstünde sayıyor:

«Dört nokta var: Fransa'ya gönderilecek Çin hükümet misyonunun tarihini öne alma olanağı; bir Çin sanatı sergisinin gönderilmesi; bale temsilcileri; ticarî değişimlerin sınırını genişletmek için Fransa'ya uygulanacak ayrıcalı bir işlem. Bu dört nokta üstünde yeniden görüşmemiz gerekecek.»

DE GAULLE'CÜ ÇİN

Konuşma şimdi daha içtenlikli bir kıvam kazanmışcasına, törenin uğultusu içinde alçak sesle konuşan Çu En-lai, General de Gaulle'ün tavrına ve eylemine saygı duyduğunu söylüyor bana. «Ne var ki niyet yetmedi diyor. Onun bütün elverişli niteliğini alıp götürdü.»

Çu üsteliyor: «General de Gaulle'ün onca büyük bir caseret ve parıltıyla ortaya koyduğu bağımsızlık siyasasına büyük bir hayranlık duymaktayız. Başkan Pompidou'nun bu çizgiye bağlı kalması da ayrıca mutlu ediyor bizi.»

Bağımsızlık... Her şey bu noktada işte. Çu En-lai, direnen güçleri harekete geçiren; açık tavrını bırakmaksızın, en güçlü bir dostla arasına mesafe kurabilen; bloklar siyasasının içyüzünü ortaya koyan; kendisi için dilediği bağımsızlığı başkalarından esirgemiş olmamak için, ülkesini sömürgeci nitelikten çıkarmak gibi bir örneği göze alan adama hayran.

Amerika'nın Vietnam'a karşı tavrıyla bir karşılaş-tırma durumu da ortaya çıkıyor elbet. Bunda da, Fnom-Penh'teki «öngörücü söylevi»nde «kendi müttefikle-rine gerçeği söyleme gözüpekliğini gösterdiği» için, de Gaulle'e saygı duyuluyor; Çu En-lai, «uyulma-dığı takdirde yarımadanın barış yüzü göremeyeceği ilkeler»i belirtmek için bu söylevi örnek veriyor.

«General de Gaulle birdenbire öldü,» diyorum, «Çin'e gelme tasarısını gerçekleştiremedi; ömrü ve-fa etseydi, öldüğü tarihi izleyen ilkbaharda gele-cekti.»

Bir ara yanımıza gelip konuşmamıza katılan Bü-yükelçi ekliyor:

«Elbet Çin hükümetinin bu tasarıyı uygun görme-si şartıyla.»

«Pek doğal olarak, uygun görürdük!»

Çin hükümeti bunu o kadar uygun görürdü ki, Çin'in yarı resmî davetini Generale ulaştırma gö-re-vi Han Suyin'e verilmişti: Mesaj, tam kendisine ula-şacağı sırada, de Gaulle ölümün pençesine düştü. Artık sadece teyidini beklediği bu davete karşılık vermek için iyice hazırды o sırada.

«Onu çok sıcak biçimde konuklayacaktık,» di-ye devam ediyor Çu En-lai. «Alinyazısı başka türlü belirttiğine göre, şimdi, pek doğal olarak onun yeri-ne geçeni aynı biçimde karşılamaya hazırız.»

Bir yoklama mı bu? Yoksa formalitelere bağlı bir davetin ilk belirtileri mi? Bu cümleye bir karşılık vermek işleri biraz hızlandırmış olacak. Elverişli za-manı seçmekte yetkili görmüyorum kendimi.

Yine de, belli ki, karşımdaki adam konuşma-sında yer verdiği bu cümleyle, General de Gaulle'ün ardılına ve sürdürücüsüne de Generalin kendisine gösterilen ilginin gösterileceğini anlatmakta. Bu ta-

vır gösterilmedikçe iki halkın tarihinde bir şey eksik kalacak.

Bir süre sonra Çu yeniden söze başlıyor: «Çin halkı, onun, iki ülke arasındaki dostluk için ve dünya için yaptıklarını unutmayacaktır. Ölüm töreninin onca çabuk yapılmış olmasına üzül müştüm; hiç bir uçak vaktinde Paris'te olma olanağı vermiyordu bana.» Bir an düşüncelere dalıyor. Artık yalnız bahçedeki konuşmaların uğultusu duyulmakta. «Evet,» diye tekrarlıyor, «niçin böyle aceleye getirildi cenaze töreni?... Onun ölümü bütün Çin için bir yas olmuştu. Başkan Mao, Bayan de Gaulle'e çektiği çok özel bir telgrafta bunu belirtmişti.»

Bu telgraf —Mao'nun Batılı bir devlet adamının ölümü üzerine çektiği tek telgraftır bu—, Colombey mezarlığında Mao'nun ve Çu'nun adlarını taşıyan iki çelenk, Pekin'de yarıya indirilmiş bayraklar, Büyükelçiliğimizde açılmış defteri imzalamaya gelen rejimin önde gelen kişileri, bütün bunlar, hesaba dayanmayan, içten bir saygıyı belirliyordu. Bu saygının en dokunaklı belirtisi de, belki, birkaç gün sonra elçiliğimizde verilen yemekte, Başkan Kuo Mo-jo'nun şu sözleri söyleyerek kadeh kaldırışydı (Bir ölü için böyle sözler söylendiğini ilk kez duymuştum):

«General de Gaulle yok artık. Ama yalnız bedeni öldü onun. Ruhu sonsuza dek yaşayacak. Çünkü savunduğu ve gerçekleştirdiği fikirler ölemez. Kadehimi General de Gaulle'ün ruhunun ölümsüzlüğüne kaldırıyorum!»

Diyalektik materyalizm rejimin egemen olduğu bir ülkede, bir anda Konfüçyüsçü kesilen marksist-leninist bir yazarın beklenmedik bir saygı belirtisi.

Bana Ortak Pazar üstüne sorular yöneltirken, yine bağımsızlık kaygısı sarıyor Çu'yu. Şöyle bağlı-

yor sözlerini: «Ortak Pazarı Büyük Britanya'ya ve başka ülkelere doğru genişletmek için yapılan görüşmelerin olumlu olarak sonuçlanabileceğini görmek çok memnun ediyor bizi. Avrupa'daki güçlerin birleşip pekişmesi çok güzel bir şey. Böylece Avrupa iki büyük gücün egemenliğine karşı mücadelede yerini alıyor.»

Çin başbakanının bu tepkisi çok anlamlı. On yıl önce, Çin, Avrupa'nun örgütlenmesini Amerikan egemenliğinin bir oyunu olarak görmekteydi. Avrupa imajı değişmiştir: Bunu da iyiden iyiye Paris'in dirençli etkinliğine borçludur dünya. Böyle bir noktada Çinlilerin, Avrupa'nın siyasal iklimi konusunda nice önde geldiğini biliyoruz. Asıl ilginç olan da Çinlilerin bu konudaki yargılarının ideolojik olmaktan çok, diplomatik planda oluşudur: Avrupa iktisadî topluluğu onların gözünde kötülenecek ya da umursanmayacak bir şey değil, sadece kapitalist ülkeler arasındaki bir örgütlenme; ama jeopolitik satranç tahtası üstünde yeni bir olay olduğu için de ilginç ve övülebilir bir şey. Görüşme bittikten sonra Çu'nun bu sözlerini anlatacağım gazeteciler bu yeni tavrın önemi konusunda yanılmayacaklar, yazılarına bunu başlık yapacaklar.

KÜÇÜK ADIMLAR SIYASASI

«Uluslararası ilişkiler evrime uğruyor,» diye devam ettim; «siz bile Birleşik Devletler'le olan ilişkilerinizde yeni bir durum karşısında bulunuyorsunuz. Amerikalıların sizinle pingpong ve küçük adımlar siyasasını geliştirdiklerini görmekten memnunsunuzdur herhalde.»

Henri Kissinger'in önceki hafta Pekin'e gelmiş

olduğunu ve iki gün sonra, Nixon'un geleceği haberrinin patlayacağını bilmediğim için, doğruya parmak bastığımdan kuşkuym yoktu. Çu'nun karşılığı biraz sert oldu:

«Küçük adımlar yetmiyor artık. Amerikalıların daha büyük bir adım atacakları vakit de gelecek.»

Dört gün sonra, Çu En-lai bana, büyük yer değiştirmeleri henüz ancak küçük adımlar olarak düşündüğünü anlatmış olacak.

Görüşme bitiyor. Çu En-lai geleneksel Çinli alçakgönüllüğünün ortak ve kişisel iki örneğini gösteriyor bana. Çin'in termonükleer alanda ve uzay alanındaki yetkinlikleri mi? «Birkaç atom denemesi ve bir iki füzel atışı söz konusu, o kadar. Henüz el yordamı aşamasındayız... Evet, geri kalmış bir ülke bizimki. Uğradığımız gecikmeyi telafi etmek için en az yüz yıl gerek.» Peki, kendisinin yorgunluk bilmez emekçi ünü? «Günde on sekiz saat çalışıp çalışmadığının farkında değilim, ama şurası gerçek ki Çin halkı çok çalışıyor.» Tam açılmışken, birden itiraf ediyor: «Çalışmayı sabahın beşinden önce kestiğim enderdir; saat on bire doğru yeniden çalışmaya başlarım.»

Bu gece çalışması, yasak ve uyumuş kentin sezsizliği içinde, Çin yöneticilerinin âdeti olmuş gibi. Kruşçev, Mao için şöyle diyordu: «Bütün gece çalışır, bir baykuştur o.» ⁽¹⁾ Stalin zamanında Moskova'da da böyleydi.

FRANSIZ - ÇİN DOSTLUĞUNUN BİRLİKTE KUTLANIŞI

Ertesi pazar, Çin Seddi'ni gezdiğimiz sırada, Pekin'e dönüşümüzde huzura kabul edileceğimizi fısıldıyorlar kulağımıza. Kim kabul edecek? Bilinmiyor.

Dönüşümüzde, otele olsun, elçilikte olsun, uyarılıyor; Pekin sokaklarında gelişigüzel dolaşmamız rica ediliyor; her an telefonla çarılmamız olasılığı varmış. Yukarı'nın niyetleri anlaşılır gibi değil; her an hazır olacaksın, «çünkü ne günü biliyorsun, ne saati». Sonunda, bir öğle sonrası telefon çağrısıyla noktalıyor bu bekleyiş: Saat yirmide grubun acele yola çıkması gerek; halk sarayında **bekleniyoruz**. Bekleyinin Çu En-lai olduğunu ancak sarayın merdiven basamaklarında öğreneceğiz.

Bu saray, rejimin büyüklerince yapılan kabuller için kullanılıyor. Yalnız bizim gibi delegasyonlarla değil, diplomatlarla da bürolarının içli dışlı havasında görüşülmüyor, hele apartman dairelerinde hiç. Çin yöneticileri gösterişsiz yerleri seviyorlar: Kosigin'i bir keresinde havaalanında kabul etmişlerdi... Yasak Kentin, sarı tuğlalarla taçlanmış, erik yeşili yüksek duvarları seçiliyor. Bu çemberin içinde, Mao'nun ve Çu'nun çevresinde, siyasal büro üyeleri yaşamakta.

Büyük bir salonda, iç içe üç ayrı çember biçiminde dizilmiş koltuklar; bunlara hiç konuşmayan tanıklar oturmuş: Çin ileri gelenleri ve orada bulunan üç çeşit Fransız; milletvekilleri, gazeteciler, elçilik üyeleri.

Protokol gereği konuşmalar yalnız Başbakan ve delegasyon başkanınca yapılacak. Bu da aramıza yerleştirilmiş ve yalnız ikimize bu koca salona seslerimizi duyurma olanağı veren bir mikrofona olacak. Herkes Fransız-Çin dostluğunun bu birlikte kutlanması olayını huşu ile izliyor.

Çu, bizi şaşırtan bir girişle Fransa için övücü sözler söylüyor:

«Fransızlar çok konukseverdirler. Özellikle Fran-

sız halkı. İrk ayrımları yok sizde. Fransa'da ırklar, eşitlik içinde, yan yana yaşar. Sizin ülkenizde öğrendim bunu. Paris'te bulunduğum sıralarda, ülkeniz bütün ırkların bir sergisiymiş izlenimi uyandı bende. Her ıktan kimseler birbirleriyle evlenebiliyorlardı.» (*)

Çu, hep 1920 yıllarının anıları içinde: Quartier Latin; gizli buluşmaları için seçtiği Bastille içkievi; biraz para kazanmak ve işçi yoldaşlarının devrimci alevlerini harlı tutmak için gittiği Renault atölyeleri; hattâ belki de, sevdiği kızlar.

«Fransa konusunda,» diye devam ediyor, «iki nokta önemli. Biri, Fransız halkının dünyanın bütün halkları karşısında ayırıcı olmayan bir tavrı benimsemesidir. İkinci olarak, ülkenizde sınıfların var olduğunu belirtmeliyim. Bunu belki kabul etmeyeceksiniz, ama ben Paris'te yaşarken öğrendim bunu; çünkü ben bir komünist örgüte bağlanmaya Fransa'da başladım.»

Sürekli gülümsemesini daha da belirginleştirerek ekliyor: «Sizde olan iki gelenekten ötürü ne kadar gurur duysanız azdır: Bir yanda, Büyük Fransız Devrimi, **Marseyez**; öbür yanda Paris Komünü ve o çok sevilmiş ezgi: **Entemasyonal!**»

Tanıdığı 1920'lerin Fransa'sının, o sıralarda henüz Marcel Proust Fransa'sı olan Fransa'nın, bölünmüş sınıf çatışmaları ve toplumsal önyargıları ile, elli yıl sonra da sürüp gittiği gerçeğinin açıklanmasını Başbakana mı bırakmak gerekiyor?

«Ekselansları,» diyorum, «Fransa'ya buyurmak

(*) Çu'nun, bu konuşmadan sonra bir kez daha belirttiği bu ırklar arası evlenmeler hayranlığı, şimdilik Çin'de böyle evlenmeleri yıldırma için her tedbire başvuran resmî uygulamayla çatışıyor.

enurunu bize verirlerse, kaydedilmiş ilerlemeleri sap-
tayabilirler. Yalnız bir örnek vermek istiyorum; öğre-
nimin demokratikleştirilmesi. Bugün, İkinci Dünya Sa-
vaşı öncesine oranla, üniversiteye giden işçi ço-
cuklarının sayısı altmış kat artmıştır. Kuşkusuz, bu
da henüz yeterli olmaktan uzaktır, bu konuda yapı-
lacak çok şey var daha; ama ilerlemeler hız kazan-
mıştır. Henüz gerekli noktaya ulaşılmamışsa da, Fran-
sızlar hakların ve şansların eşitliği ülküsüne can-
dan bağlıdırlar.»

Çu En-lai'nin yargısını çürütmek isterdim doğru-
su. Fransızlar mı ırkçı değil? Irkçı olmak fırsatı bu-
lamadıkları zaman öyledirler. Başka ırkların oranı bir
tehlike noktasına ulaşır ulaşmaz, bunların arasında,
hemen hemen Londra'dakinin Los Angeles'tekinin,
ya da Johannesburg'takinin eşi yadsıma olayları mey-
dana çıkıyor. Fransızlar mı, kendi toplumsal sınıf-
ları içine kapanıyorlar? Üniversite anfilerinde, rengi-
ni atmış blucinler içinde, demiryolu bekçisinin oğluy-
la P-D-G'nin oğlunu birbirinden ayırdetmek olanağı
yokken nasıl söylenebilir bu. Hem zaten, Çu sözü ba-
na bırakıyor. Eski kanısı sarsıldığı için mi, yoksa süz-
me bir nezaket gereği olarak mı?

«Gençliğimde Fransa'da öğrenebildiğim o iki
şeyden sadece geçmişte Fransa'nın bende uyandır-
dığı etkili anlatmak için söz etmiştim. Ekselansların
şimdiki durumla ilgili açıklamasına gelince, elbette
ofendim.»

Diplomatın Ideologa karşı kazandığı ince bir za-
fer.

Giriş sözleri bitti. Başbakan, General de Gaulle'
nın Fransız-Çin dostluğunun kuruluşundaki rolünü
açıkça andıktan ve onu «Çin'de görmek şerefine»
ulaşamadığı için üzüntüsünü belirttikten sonra, 14

Temmuz günü Elçilikte sorduğum dört soruya karşılık verecek.

«Önce, ilgi gösterdiğiniz arkeolojik ürünler konusunda tam olarak görüştüm. Ciddî hazırlıklar yapmamız gerekecek. Size, kopyaları değil parçaların asıllarını göstermek istiyoruz. Özenle uygulanması gereken bir iş bu; ama kararlıyız.»

Milattan önce II. Yüzyılın Han gömütlerinde yeni bulunmuş arkeolojik değerlerin (Yeşim ve Altın sandukalar, değerli taş ve vazo hazineleri) Yasak Kent'e yerleştirilmiş sergisi yabancılar içinde ilk kez bize sunuluyordu böylece; Çin Halkı da henüz görebilmiş değildi bu sergiyi.

Bize eşlik eden Çin eski eserler yöneticisine bu yeni buluntularla Paris'te ve Avrupa'da bir sergi düzenlenmesini önermiştim. Yönetici de bana konuyu inceleyeceğini söylemişti. Şimdi, o da, ülke ileri geleceklerinin arasında sessizce oturmaktaydı; ama konuşmalarımızdan notlar aldığı da açıkça belli oluyordu. Çin'de ve dünyada her gün olup biten her şeyle uğraşması gereken Çu En-lai, böyle küçük ayrıntılardan da haberli olabilmek ve dört gün önce, kendisine sorduğum, ya da oturum arasında yüksek memurlara yönelttiğim sorulara böyle noktası noktasına karşılık verebilmek için ne yapıyor acaba? Entelektüel planda her konuya yetişmenin şaşırtıcı bir örneği bu; ama Çin yöneticileri arasında bilgi dolaşımının da olumlu bir örneği.

«İkinci olarak,» diye devam ediyor, «Fransa'ya saygın bir bakanın başkanlığında bir delegasyon göndermeyi daha önce vadetmiştik. İşleri, bu delegasyon 1 Ekimde Paris'te bulunacak biçimde düzenleyeceğiz.»

Niçin 1 Ekim? Çünkü o gün, Halk Cumhuriyeti'

nin Mao tarafından 1 Ekim 1949'da Tien An Men alanında ilan edilşinin yıldönümüdür ve Çin'in ulusal bayram günüdür. Çinliler, Pekin'e 14 Temmuz için ard arda iki kez delegasyon gönderdiğimize dikkat etmişler: Kendileri de aynı nezaketi gösteriyorlar. (*)

Üçüncü nokta açıkça ticarî değişimlerle ilgiliydi. Çu En-lai Fransa'ya, coğrafi yakınlık ve siyasal nedenleriyle ayrıcalar tanınan Japonya'dan sonra («Japonya-Çin arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması hızlansın diye dost Japon firmalarıyla ayrı bir yakınlığımız var») ayrıcalı işlemde bulunmayı istediklerini en açık bir biçimde belirtti.

Sonunda, Çu En-lai Pekin Operasının Fransa'ya gönderileceğini, **Kızıl Kadın Müfrezesi**'nin ve **Ak Saçlı Kız** operalarının temsil edileceğini belirtiyor: «Bale sanatının kaynağı gerçekte Fransa'dır. Sizde bir gelenektir bale. Ama geleneksel teknikleri yeni bir esinle yenileme olanağının var olduğu da söylenebilir».

Çin, balenin, İtalya'ya tanınan babalık hakkının (**) aslında Fransa'ya ait olduğunu söyleyecek kadar nezaketi ileri götürüyordu. Kısacası, ilk konuşmamızda özetlediği dört noktanın hiç biri gözardı tutulmamış, hepsi de olumlu bir karşılık bulmuştu. (***)

(*) İki vaad da tutuldu. Ticaret Bakanı Pey Hsiang-kuo'nun başkanlığında bir Çin delegasyonu belirtilen tarihte Fransa'ya geldi. Gömütlerde bulunmuş hazineler sergisi (bu iki yeşim kâfenden biri altın işlemeli) mayıs 1973'te Petit Palais'de açılmış, sonra Londra'da gösterilmiştir.

(**) Çu En-lai burada bir bilgi yanlışlığına düşmüyor mu. Yoksa derin bilgisinin hiç bir sınırı yok mu? Gerçekten, denebilir ki, balenin, opera gibi kaynağı İtalyan Rönesansındaysa da, danslı ve ezgili bale (ki bugünkü Çin opera-balesi doğrudan doğruya ona bağlıdır) Saray Balesi biçimiyle IV. Henri'nin ve XIII. Louis'nin çabalarıyla Fransa'da doğmuştur.

(***) Fransız-Çin ticarî değişimleri net bir artış göstermiştir. Pekin Operası Arnavutluk'a gönderilmiştir. Oradan Fransa'ya gelme-

Üçüncü konuşma, yine Halk Sarayının küçük bir salonunda, fısıltılar arasında yapıldı. Bu konuşmada Misyon Başkanı ve üç Başkan yardımcısı hazır bulundu. (*) Bu kez tek bir yarım daire halinde oturuyoruz. Çu En-lai ortada, Fransızlar sağda, soldaysa birbirine benzeyen zayıf, sağır, yaşlı kişiler. Arkalıklı koltukların sayısı, çay fincanları, tükürük hokkaları, Fransız davetlilerin ve Çinli tanıkların her birinin yeri, her şey, protokol görevlilerince dikkatle hesaplanmıştı.

Pek doğal olarak, öğrenmek için çırpındığımız şey, iki gündür bütün Pekin'de çalkalanan büyük haber konusunda, Nixon'un yakında yapacağı ziyaret konusunda, Çu En-lai'nin ne düşündüğüydü. Ancak, Çu En-lai, Nixon üstüne sorduğum soruya karşılık vermeden önce bir kez daha Fransız-Çin ilişkilerine dönüyor: «General de Gaulle bu konuda kendine düşeni yapmıştır. Özellikle o aramızdan ayrılalı beri, hep bu geliyor aklıma.»

Generalin, bir bakanlar kurulu toplantısından sonra, hâlâ kulaklarımda duran sesiyle bana söylediklerini tekrarlamıyorum Çu'ya. Şöyle demişti General: «Çin'i, Çin Seddi'nin ardında kaynayıp dursun diye bırakırsak, sonunda patlayacaktır. Çinliler, henüz kudurmadıysalar, kuduracaklardır. Pencereilerini açmada yardım etmeliyiz onlara.»

Utanç verici ölçüde bir açıklıkla, bu biçimde davranan tek Batı ülkesi Fransa olduğu için, Çinliler

si söz konusuyken, Paris'te o sırada yeterince büyük bir salon ayınlamadığı için Çin'e dönmek zorunda kalmış, yerine bir akrobat topluluğu gelmiştir.

(*) Vincent Ansquer, Christian Poncelet Louis Sallé.

ona karşı gerçek bir kadirbilirlik duygusu içindedirler.. O sıralarda Generale sorduğum şu soruya, Çu En-lai kendisi de karşılık verebilirdi: «Fransa olayları kavramak için neden bunca uzun süre bekledi?» diye sormuştum. Verdiği karşılık şuydu: «Bağımsız olmadığı için.»

Bu diplomatik iletişim içinde, sözcüğün en gerçek anlamıyla bir kadirbilirlik söz konusuydu: Kaderlerinin başkalarınca düzenlenmesini istemeyen iki ulus olarak, Fransa ve Çin karşılıklı bir bilişme içindedirler.

Yine de, Fransız-Çin ilişkilerinin tam bir gelişme aşamasına girdiği bir sırada, bir ara, ideoloji en keskin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Daha ilk profesörlerin, ilk üniversite öğrencilerinin, ilk araştırmacıların değişimi yapılmıştı ki Kültür Devrimi gelip her şeyi durdurdu. De Gaulle eylül 1966'da Pnom-Penh'te konuştuğu zaman, Çin yöneticileri kendi gruplaşmalarının karışıklığı ve kızıl muhafızların çatışmaları arasında kalmışlardı: Generalin söylevi sessizce geçiştirildi. (*)

Kızıl muhafızlar, Cumhurbaşkanı Liu Şao-şi'yi ve Dışişleri Bakanı Çen Yi'yi «General de Gaulle'ün portreleri önünde secde etmekle» suçluyorlardı. Mayıs 1968 olayları Pekin'de büyük bir yankı uyandırdı. Yarım milyon kadar Çinli 21 mayısta Tien An Men alanında gösteriler yaparak, coşkuları arasında 1871 Komün'ünün anma töreniyle «Yeni Komün»ün kutlanmasını birbirine karıştırdılar.

Bellibaşlı Çin yöneticileri bir an bu «Devrim»in

(*) Çu En-lai, Generalin Kamboçya'yı ziyaretini fırsat bilerek 1966'da onu Pekin'e davet etmeyi düşünemediği için üzüntülü olduğunu açıkladı: Ama çılgınlık derecesinde kaynaşan bir halk buna izin verir miydi?

başarısına iyice inanmış görünüyorlar. Mayıs deviminin gerçek bir devrim olmadığını ancak üstünden zaman geçtikten sonra farkettiler. General de Gualle'ün geri çekilişi, bir ara Çinlilerde Fransa'nın «iki büyük hegemonyayı reddetme» tavrını bıraktığı korkusunu uyandırmıştı; ama bu ülkenin aynı siyaseti sürdürdüğünü görmeleri bir sevinç yarattı, Kültür Devriminin yatışmış bir noktada sonuçlanması da Çin'e, Paris siyasasının sunduğu çıkarı ölçme olanağı verdi. Bugün, Çu'nun Fransız Maoculararı için kullandığı sözcükler oldukça ağır: «Bugün sözde kendilerine Mao-cu adını yakıştıran adamlar var. Bunlar böylece Başken Mao'nun adını ve Halk Çini'nin ününü lekeliyorlar.»

«NIXON'U DAVET EDEN BEN DEĞİLİM»

Başbakana, Nixon'a yapılan çağrı konusundaki sorumu tekrarlıyorum.

«Ha!» diyor incelikli bir yadsıma tavrıyla iki elini kaldırarak, «onu davet eden ben değilim.»

Görüşmeden sonra tercümana soruyorum; davet edenin kendisi olmadığını belirtmekle, o davetin başkasından, sözgelimi Başkan Mao'dan geldiğini, Mao'nun bunu kendisine kabul ettirdiğini mi söylemek istemişti? Yoksa Nixon'un kendini davet ettirdiğini mi? Tercüman itiraz edecek. Birinci varsayımı düşünme olanağı olmazmış: Başbakan, Başkanla arasında böylesine bir mesafe kurabilir miymiş? Saçma bir varsayım olurmuş bu. Tersine, Nixon'un Pekin'e gelebilmesi konusunda Amerikalılar öylesine üsteleyip durmuşlar ki, sonunda Çinlilerin bu dileğe razı olmaktan başka çareleri kalmamış. (*) Çu yeniden söze başlıyor:

(*) Yine de birinci varsayımın uygun olup olmadığı düşünülebilir.

«Sizi şaşırtıyor bu, ama bu işin gelişimini anımsamalıyız. Nixon'un iktidara geliş tarihi üstünden aşağı yukarı üç yıl geçti. Kendisi, Kurtuluştan beri ülkelerimiz arasında var olan zıtlık durumunda bir değişiklik yapmak için Çin'e gelmek istediğini kaç kez belirtti.»

Çu En-lai Çin-Amerikan uyumsuzluğunu daha da keskinleştirmemekte haklı, Birleşik Devletler, Avrupa güçlerinin tersine, XIX. yüzyılda toprak ayrıcalıkları elde etme peşinde olmamıştır. Boxers ayaklanmasından sonra kendilerine verilmiş olan tazminat payını Çin'de öğrenim kurumları kurma ya da bunları finanse etme yolunda kullanmışlar. Gezdiğimiz Peita Üniversitesi bunlardan biri. Çinliler pek itiraf etmiyorlar, ama Amerika'yla anlaşmazlıkları çetin de olsa, eninde sonunda yeni bir anlaşmazlık bu.

«Görmek istedik. Amerikalıların isteği çeşitli kanallardan ulaştı bize, General de Gaulle de bu konuda bizi aydınlatmıştı.»

Şu pingpong hikayesi rastlantı gibi bir şey biraz da. İlk, dört ülke katılacaktı. Amerikalıların getirtilmesiyle iki halk arasındaki temasların başlayabileceğini düşünmüştük. Bir gözlem tavrı takınmak istemiştik.»

Bir sessizlik, sonra da bu devrimcilerin, zafer anında duydukları aşağılanmayla çınlayan şu cümleler: «Unutmamalı ki Çin'de büyük iç savaş İkinci Dünya Savaşından sonra oldu. Çin halkı zaferini kazandı. Ulusal topraklar üstünde Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurduk. O zaman ülkenin kaderi halkın eline geçti. Ama Birleşik Devletler yönünden bir aşağılanma konusu olmuştuk. Bu farklı görme nereden geliyor? Bu yaralar nasıl sarılabilir? Sorun budur.»

Ama aşağılanmayı somutlayan bir şey de var:

Taiwan. (*) Sözü'n burasında Çu En-lai, Amerikalıların, bir yakınlaşmanın koşullarını gerçekten yaratmak istiyorlarsa, kabul etmeleri gereken şeyleri sekiz nokta üstünde topluyor. Aynı konunun bu değişik yönlerini parmakları üstünde sayıyor.

«1. Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Çin halkını temsil eden tek meşru hükümettir.

«2. Taiwan (Formoza) bir Çin eyaletidir. Kurtuluşu da Çin'in bir iç sorunudur. Hiç bir yabancı müdahale kabul edilemez. (Zaten, bu kurtuluş barışçı yolla gerçekleşebilecektir. İç savaş sırasında birçok eyalet birliğe tek silah patlamadan katılmıştır.)

«3. Taiwan'ın statüsünün çizilmediğini söylemek saçmalıktan ve sapkınlıktan ileri gidemez; çünkü 1945'te Japonya'yla savaşımız bittiğinde, bu eyalet anayurda katılmıştı. Statü o zaman kesin olarak çizilmişti.

«4. «İki Çin siyasası»na, bir kıta Çini ve bir Taiwan Çini'ne, ya da benzeri bütün oyunlara kesinlikle karşıyız.

«5. Dışarıdan düzenlenen ve yabancılarca hazırlanan **Taiwan'ın bağımsızlığı devinimi**'ne karşıyız.

«6. Amerikalılar Taiwan'daki ve Taiwan Boğazı'ndaki bütün silahlı güçlerini çekmeli, askerî üslerini kaldırmalıdır.

«7. 1954'te Dulles'la Çan Kay-şek tarafından imzalanmış, Birleşik Devletler-Taiwan-Pescadores savunma anlaşması kanunsuz ve geçersizdir.

«8. Bununla birlikte, sekizinci nokta, sizinle ilgili kuşkusuz. **Birleşmiş Milletler** söz konusu burada.

(*) Çinliler, Portekizce «Formose» (Güzellik Adası) sözcüğünü yadsıyorlar, Taiwan diyorlar Formoza'ya.

Şu iki Çin ya da benzeri başka formüller (ki Amerikalılarda çoktur böylesi formüller, biliyoruz) sorunu ortada durdukça, Çin, Birleşmiş Milletler'e girmeyecektir. Çok kesin kararlı olacağız bu konuda. Ekse-lanslarına bunu Başkan Pompidou'ya iletmelerini rica ederim.»

Çu En-lai birkaç gün sonra, bu sekiz noktayı oldukça değişik sözcükler kullanarak ve bize eşlik eden gazetecilerin deyimiyle, «Bizim sıkı ağızlılığı-mızı», «gereksiz» hale getirerek bir Amerikan üniversite delegasyonuna tekrarlayacak. Birden, Nixon'un yolculuğunun temsil ettiği her şeyin, er geç, Birleşik Devletler yönünden bazı ayrıcalıklar getireceği aydınlanacak.

«Fransa'nın, Taiwan'ın Çin'e ait oluşunu hemen tanımış olması bizleri mutlu ediyor... Bu tavır o sırada Amerikalıların kanına dokunduydu. Amerikalılar, öfkelenecekleri yerde, aynı tavrı benimseselerdi, belki de birçok sıkıntının önü alınmış olurdu... Ama Johnson'un bu noktada de Gaulle'le birleşmesi olanaksız. De Gaulle'ün Fnom-Penh'te yaptığı konuşma için de böyledir bu. De Gaulle kendi deneylerinden örnek vermek istemişti. Cezayir'deki Fransız birliklerini çekmekle ve bir milyonu aşkın Fransızı oradan Fransa'ya getirmekle, hiç kolay olmayan bir işi gerçekleştirmişti. Hayranlığımı gizlememenin nedeni de bunca açık, bunca gözüpek bir davranışa dayanıyor. Fransa'nın fikirleri, 1966'da izlenmiş olsaydı, bütün dünya için iyi sonuçlar doğacaktı.»

Bu sözler bizi Çinhindi'ne götürüyor; Çinliler için, Nixon'un gelişiyile ele alınacak ve düzenlenebilecek olanlardan farklı bir sorun meydana getiriyor bu: Çinliler Vietnamlılar için karar vermeyecekler.

Belli ki, Çu En-lai, 1954 Cenevre anlaşmalarının

ve Amerikan yanardönerliğinin kötü anısını unutmamış daha:

«Cenevre anlaşmaları konusunda kendi görüşümüze bağlıyız. Anlaşma Amerikalılarca bütünüyle zedelenmiştir. Başkan Mao, Ho Şi-min ölmeden önce, kendisiyle birçok kez görüşmüştü. Bu sorundan söz etmişti ona. Cenevre anlaşmaları döneminde, biz uluslararası eylemimizin henüz başındaydık. Pek az deneyimiz vardı. Nasıl oldu da Birleşik Devletler'in her yere el atmasına ses çıkarmadık, anlaşmaları imzalayacağımız yerde, sözlü bir bildiriyle yetindik! Gerçi Amerikalılar bu bildiri metnine saygılı olacaklarına söz vermişlerdi, ama daha o sırada onu baltalamaya hazırlanıyorlarmış meğer!»

Ama Çu'nun bu konuya dönmesinin nedeni bu anlaşmaların Amerikalılarca ihlal edilişi değil. O da, General de Gaulle gibi, Cenevre konferansının esinlettiği ilkelerle uygulamaya koymak istediği yapılar arasında açık bir ayırım yapıyor.

İlkeler (Çu'nun, Fnom-Penh söylevinde de bulunduğu gibi) iki noktada toplanabilir:

«1. Bütün yabancı birlikler, söz konusu üç ülkeyi terketmeli ve oralara bir daha dönmemelidirler.

«2. Çin Hindi'ndeki üç halkın, işlerini, yabancı müdahalesi olmaksızın, düzenleyebilmeleri garanti altına alınmalıdır.»

Çu En-lai, üç ülkenin birleşme sorunundan söz etmiyor. Kendisini ilgilendirmeyen bir iç sorun bu, ama Vietnam'dan ve üç ülkeden (Vietnam, Kamboçya, Laos) söz ediş biçiminden, bunların uzun süre bölünmüş olarak kalmalarından pek rahatlık duymayacağı da açıkça anlaşılmakta.

Yapılara gelince, bunlar aşılmıştır artık. Çünkü Avrupa ülkelerine (S.S.C.B., Büyük Britanya, Polon-

ya) ya da Kanada gibi atlantik ülkelerine önemli bir yer tanımaktadır.

«Tek Asyalı ülke Hindistan'dır... (Başbakanın ses tonu bir kesinlik kazanıyor burada.) Asyalı, evet. Ama herkes de biliyor ki Hindistan'ın bugün büyük bir itibarı yok.

«Cenevre anlaşmaları sırasında Hindistan nötrdü.

«Evet, durumlar değişti şimdi. Çin'in çember içine alınması ve süper güçlerin gizli anlaşmaları ortaya çıktı.

«O nötr dediğiniz Hindistan, Çin'i çember içine almayı gerçekleştiren Sovyet Birliği'ne dayanıyor gibi.»

Çu En-lai'de en azından uyanan izlenim bu. Kuzey sınırında bir milyon asker —«Bunun Sibirya'yı bize karşı savunmak için olduğuna inanılabilir mi?»—. Bağımlı Moğolistan'a birlikler sokulmuş. Hindistan korunuyor. Vietnam, Sovyet «Askerî Danışmanları»yla ve ağız ağzına, Rusların sağladığı Askerî Donatım gereçleriyle doldurulmuş. Öyle bir çember ki, geri kalan boşluklar da Birleşik Devletler ve «Kuklalarıyla» dolduruluyor: Tayland, Saygon, Formoza.

«İki süpergüç var,» diyor Çu, sözünü toparlayarak, «önce Birleşik Devletler, sonra da Sovyetler Birliği.» (*)

Dünya ile, özellikle de Amerika'yla ilişkilerin normale çevrilmesi bu çemberi kırabilecektir. Ama Çinliler, bir dinginlik durumuna girme konusunda pek telaşlı değiller ki, çok nazik koşullar ileri sürmüyorlar. Birleşik Devletler, bütün birliklerini Çinhindi'nden ve Formoza'dan başlayarak Uzakdoğu'dan kesin ola-

(*) Nixon'un ziyaretinden sonra bu sıra değişmiştir: S.S.C.B., «iki yüzlü olduğu için» daha tehlikeli sayılmaktadır.

rak çekmeye girişmedikçe, Amerikalılarla olan ilişkiler normale dönmeyecektir. (*)

Çin, şimdilik süper-güçlerin gizli anlaşmalarına, özellikle de güçlerini pekiştirmek için yaptıkları anlaşmalara, Atom silahlarıyla donanmalarına karşı fazlaca duyarlıdır. Çu, gülerek, bir formülü anımsıyor: «Silahsızlanmaktan ne kadar çok söz ediyorlarsa, o kadar silahlanma yarışı vardır.» («Başkan Mao pek sever bu formülü.») Başbakana göre, Birleşik Devletler ve S.S.C.B. silahsızlanmayı değil, yalnızca silahlanma artışının sınırlanmasını düşünüyorlar.

«Sekiz yıl geçti, ama tartışmalar hiç bir noktaya varmadı. Silahlanmalar, dev giderler yaratıyor. İyi ki sizin ve bizim ülkelerimiz bu anlaşmaya imza koymadılar.»

Ya Silahsızlanma konusunda beşler konferansı tasarısı? Bu noktada Çin'in de Fransa'nın da ayrı taktik durumları var. General de Gaulle, Çin ve Fransa dahil, beş nükleer gücün konferans masasında bir araya gelmesini önermiş, ama başarı sağlayamamıştı. Sovyetler bu fikri ele aldılar. Çin ise, hemen reddetti.

«Silahsızlanma sorunu üstüne bir beşler konferansını uygun görmüyoruz. Böyle bir konferansa katılmayacağız. İki süper güç bizleri bir tuzağa düşürmek istiyor.»

Çu, aslında, nükleer güçlerin sayısının sınırlanmadığını düşünmekte. Atomun vazgeçirici erdemine kesinlikle inanıyor o: «Amerikalılar yirmi beş yıl önce, barışın korunması için, atom bombasının yalnız kendilerinde bulunması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

(*) Amerikalılar bu iki koşula razı olunca, ilişkiler normale dönmüştür: Pekin'de ve Washington'da büyükelçilerince yönetilen «İrtibat büroları» açılmıştır.

Daha sonra, Sovyetler atom yaptıklarında, onlar da bu tekeli Amerika'yla paylaşmayı düşünmeye başladılar. Oysa bugün, atom bombasının, Üçüncü Dünya Savaşına engel olan tek savunma aracı olduğu gibi açık. Nükleer caymanın sonucunu 'çok büyükler'e tanımak, yeryüzünde savaşı kol gezmeye bırakmak demektir: Atoma sahip ülke sayısı ne kadar artarsa, savaş tehlikesi de o kadar uzaklaşır. Atom bombası barış demektir.»

Nükleer silahlanmanın barışçı erdemlerinin tasvirini bunca ileri götüren pek az konuşma dinlemiştim.

«Biz silahsızlanma görüşmelerine, isteyen bütün ülkelerin katılmalarını sağlamak kanısındayız.

«Bu alanda General de Gaulle'ün belirlediği bir konumda bulunduğumuza göre, kendimizce ileri sürülmüş bir öneriyi reddetmek güç olacak bizim için. Ama Çin'siz bir konferansa katılacağımızı söylemekten de sakınırsınız. Hem, güncel konjonktürü hesaba katan Birleşik Devletler, Çin'in katılmayacağı bir konferansa kendisi katılmaya hazır olur mu?»

«Biz gitmesek,» diye kesip atıyor Çu En-lai, «bu konferans yapılamaz.»

AT ve KEMEND

Çu, birdenbire konuşmasına aynı eksen çevresinde zikzak yaptıran o anlamsız laflardan biriyle, Sovyet çemberinin kurbanı görünmekten çıkıyor. Bir benzetmeyle, belli sayıda ülkelerin bağımsızlık siyaseti izlemeye başlamasından ötürü duyduğu sevincini belirtiyor:

«Moğolistan'ı bilir misiniz?» diye soruyor bana.

«Hayır mı? Yolunuz düşseydi bu bölgede çok ziya-
retçi olduğunı görürdünüz...»

Bir kahkaha atıyor, sonra yeniden ciddileşiyor.

«Ata adanmış bir ülkedir burası. Düzlükler ara-
sında, kalabalık at sürüleri dörtnala koşuşup durur.
Her sürüde başı çeken bir at vardır. O, gemi aزیya
aldığı zaman, öbürleri onu izler. O zaman bütün sürü
kontrolden çıkar, meğer ki bunların gözetimiyle
görevli atlı kemend atarak o atı yakalasın. İşte, S.S.
C.B. de Çin'e bunu yapmak istiyor.»

Sovyetler Birliği'nde, bu atlardan kimilerinin, Ar-
navutluk'un, ve belki Romanya'nın, kendi eğitim mer-
kezinden çalınmış etkisi uyandırdığını... Rusların,
kendileri Batı Almanya ile bir uzlaşma yolu aradık-
ları halde, Doğu Almanya'ya doğru şu ya da bu bi-
çimde atılan adımlara kötü gözle bakmayı sakla-
yamadıklarını ya da şimdiye dek Sovyetlere uysalca
bağlı kalmış olan Kuzey Kore'ye yapılan yaklaşımlara
kuşkuyla baktıklarını anlatmıyor.

Haklı olarak, bize Kore'den söz ediyor Çu: On
sekiz yıldır askıda duran bu sorunun bir çözüme
bağlanması gerekir. Cenevre anılarını anlatıyor bana:
«Son toplantıda, Çin, bir umut kapısı kalsın diye,
sorunun yakında toplanacak bir konferansta çözü-
leceğini belirten bir açıklamanın bildiriye konmasını
önermişti. Eden de eğilim göstermişti buna, ama
Bedell-Smith'in, eliyle yaptığı olumsuz işaret üze-
rine Eden de vaz geçti. Böylece bir sonuç alama-
dan terkettik orayı. Bugün Kore'de hâlâ savaş du-
rumu vardır.»

Bizim Kuzey Kore'yle olan ilişkilerimizin hızla
düzelmesini önemli buluyor ve bu yolda yürümemiz
için yüreklendiriyor bizi.

Kore'nin Japonya'ya yakın oluşu büyüüp du-

rân bir kaygı konusu. Formoza, Çu'nun Alsace-Lorraine'i ise, Japonya da Almanya'sı:

«Doğuda Japonya var. Bugün Japonların yayılma eğilimi yeniden ortaya çıkmıştır. Çin, deneyleriyle biliyor bunu. Nippon militarizminin diriltiliş çabaları ortadadır. Nixon geçenlerde Ortak Pazar'ın merkezinin Batı Almanya olduğunu söylemişti. Bu ülkenin sizin için taşıdığı tehlike açıktır. Alman militarizmi konusunda tarihsel bir deneyiniz var sizin; bu yüzden öc alma duygusunun dirilmesine niçin izin vermemek gerektiğini anlıyorsunuz.

«Japonya'nın tehlikeli olduğuna inanıyor musunuz?»

«Elbet, Japon ekonomisi iyice anormal bir biçimde gelişmekte. Başkan Nixon, Japon çelik üretiminin yüz milyon tona ulaştığını ve gelecek yıl Birleşik Devletler üretimini geride bırakabileceğini söylemişti. Japonya, bütün bütüne yabancı ülkelere bağılıdır. Dünyanın şurasında burasında yatırımlar yapmak zorunda. İleriye bir kaçış içinde olmaya mahkum. Birleşik Devletler de bu tehlikeli yolda yüreklendiriyor onu. Ancak, bu anormal gelişme, bugün değilse yarın, emperyalizme bitişme tehlikesini taşıyor. Asya için çok büyük bir tehdittir bu. Japonya'nın ellerini güney Kore'ye ve Taiwan'a doğru uzattığını düşünün. Taiwan konusunda açık ve net bir tavrı olmadıkça bizim Japonya'ya söyleyecek bir sözümüz olmayacaktır.»

Bu konuda Çu En-Lai'nin tavrı kesinlikle Marksist bir tavır: Ticarî yayılma doğrudan doğruya askerî yayılmaya bitişir.

«Akdeniz sorunları, Asya sorunları çok karmaşıktır. Orada da süper güçlerin oyunu her şeyi bulanırmaya yöneliktir. Biz bu oyunu yadsıyoruz. Bugün,

yabancı askerî birlikler kendileriyle bir alıp vereceği olmayan ülkelerde karargah kurdukları halde, bizim Çin sınırları dışında, hattâ savaş sırasında bir milyon asker yolladığımız Kuzey Kore'de, hattâ Vietnam'da tek bir neferimiz yok: Çin'e katılması gereken topraklarda bile yok.»

KÖYLÜ ve MANDARIN

Görüşme, Rusya'nın bu karaltısı altında bitecek. Kalkıyoruz ve Çu'nun bütünüyle boş Halk Sarayının sonsuz koridorlarına, toprağın üstünde kayar gibi yürüyerek görkemli bir biçimde gitmesi için küçük bir maiyet birliği hazırlanıyor. Akşamın saat on bir suları. **Geçen Yıl Marienbad'da** adlı filmin bir sahnesindeymişim gibi bir izlenim uyanıyor içimde. Çu, yanımda yürüyor; adımlarını hafifçe ona uyduran tercüman, onun fısıltısını çeviriyor bana.

«Görüşme daha da ayrıntıya iniyor: Çin'in iç siyasasının bazı yerlerini ele alıyoruz; Çin'in nüfus sorunları, üretimi vb. Bu konuşmaların bazı çizgilerini kitabın başka bölümlerinde bulacaksınız. Ama belli ki, Çu En-lai'nin gözde konusu yine de dünya olayları.

Rusya, Birleşik Devletler, Japonya: Düş gücü aralıksız olarak bu bellibaşlı üç simgeyle meşgul; onları, Çin'i çember içine almış görüyor ve durup dinlenmeksizin, onların tehlikeli olabilecek bağlaşımlarını kurmaya çalışıyor.

Bu bağlaşma Amerika'nın Vietnam ve Formoza girişimi için Japonya ile birleştiği ve Çin'e karşı bir tutumla dayanışmaya girdiği, o sırada komşu Sovyetler'in de kuzeye ağırlığını koymasıyla gerçekleşmiştir. Bilardo toplarının yeşil çuha üzerinde yeniden

ilerlemeye başladığı bu oyunu gevşetmek gerekiyor; onların ne yeni düzenler içinde oldukları kestirilemez ki! Ama Çin için her şey 60 yılları başından beri içine sıkıştığı bu oyundan daha iyi olacaktır.

Çu En-lai, Amerikalılara Çin ekonomisini tutkuy-la kurmaktan başka stratejik planı olmadığını ve onların askerî birlikleri geri çekildiğinde (Formoza'nın Çin'e katılması hariç) geriye kalan hiç bir boşluğu işgal etmek isteği bulunmadığını göstermek için çırpınıp durmaktadır.

Ancak Amerikalılar kendilerini bu işten çekerlerse Japon oyununu da çekmiş olacaklardır: Çu'nun Japonya'ya başka yolların da mevcut olduğunu gösterme çabası içinde, çeşitli konuklara tekrarlayıp durduğu savunma düzeni buradan çıkıyor. Çu En-lai, bana açıkça, «Fransa, Birleşik Devletler'e karşı, dostluğu zedelemekten bir bağımsızlık siyasası güdüleceğini gösterdiği için», sesini «Tokyo'da duyurabilmektedir» dedi... «Söyleyin bunu onlara; siz Japonya içi iyi bir örneksiniz, etkileriniz onları ancak sağduyuya götürecektir:»

Sovyetlere karşı Çu En-lai her çareye başvuruyor. Alaycılığıyla onlara saldırmaktan hiç geri durmuyor: «Yarım yüzyıllık Sosyalizmden sonra Japonya'dan Batı Almanya'dan kredi dileniyorlar, öğütler alıyorlar!» Federal Cumhurbaşkanı'nın Batı Berlin'de seçilmesini önlememekle suçluyor onları: Rusya, Berlin Ulaşım yolları sorunu konusunda direnmekten vaz geçmiştir. Çu, bu sistemi yöneltirken Doğu Almanya'daki tepkileri düşünmekte kuşkusuz. En keskin komünistleri desteklemeye hazır; çünkü «gevşeklikle ve revizyonizm'le suçladığı Rusya'dan onları ancak böyle koparabilir. Bu yüzden, barışın çıkarlarıyla ilgili

sorunlarda, «süper güçlere» karşı eylemi, kimi yerde belirsizlikler de taşımakta.

Çünkü hiç bir şeyin Çin'in çıkarlarından önce gelmemesi gerekiyor. Şurası gerçek ki, hiç değilse bir an, Çin'in çıkarları barışı tehdit eder görünmüyor. Çin, Fransa gibi, çoğunca uyumsuz bir biçimde de olsa, sesini yükseltiyor; barışın, her şeyden önce, kendi iç dengelerini rahatça kurma işini halklara bırakmak olduğunu söylüyor.

Çu En-lai bizi Halk Sarayının merdiven basamaklarına kadar geçiriyor. Uzun uzun elimizi sıkıyor, arabalarımız uzaklaşana dek orada duruyor. Duruyor orada gecenin karanlığına gömülene dek el sallıyor bize. Maiyetini meydana getiren ve saygılı bir tavırla iki adım arkasında sıralanmış ihtiyarların önünde, en üst basamakta, hiç kımıldamadan duruyor. Orada işte, hem ip gibi cılız, hem yıkılmaz bir adam duruyor, tarihin bazı büyük ırmaklarının yatağını değiştirmiş bir adam; bu yüzyılda benzerlerini pek fazla sayamayacağımız bir adam.

Özellikle üç niteliğiyle göründü bana: Dostça, ama güvenini hesaplayan bir tavır; kusursuz bir dil ustalığı; tutkuyu durduracak kertede bir gerçekçilik ve çözümleyicilik.

Çu En-lai Richelieu rolünde bir Talleyrand'dır. Yeni düzenin hizmetine girmiş, eski rejimin süzme bir ürünü; diplomasi ağını tutkuyla ören, ama bütün iplikleri de kendi yurdunda bırakmayı bilen bir adam; ideolojilerle delik deşik bir dünyada ulusal işlevini yapmak için görev başına getirilmiş, ideolojileri, maskeledikleri çıkarlardan ayırt etmesini bilen aydınlık, sabırlı ve gizemli bir zeka; yurdunun birliğini ve gücünü kurmaya bağlanmış ve bunu entrikalar ve kinler arasında, kalanlar ve fesat toplulukları arasında

dolambaçlı çareler bularak gerçekleştiren, bütün bu çabaları sırasında kendi kişisel dehasından ve Mao güveninden başka desteği olmayan bir yurtsever.

Mao ile Çu, bu çatışık ve çözülmez çift, Çin Devriminin aralıksız ve azgın dalgaları içinde, çoğunca o dalgalar arasında gizli kalmış, ama her zaman dorukta görülmüştür: Öngörücü köylü ile incelikli manderin; biri köylü sözlerini söylüyor, öbürü onları uyguluyor. Tasviri pek doğal olarak dinsel söz hazinesini çağrıştıran bu sistemde, devrimin kutsal-ruh'u olan Mao, birkaç şimşekli belirti dışında, Çu En-lai'nin iyice Romalı papalığının çevresine etkilerini dağıtmakla yetiniyor.

yoksulun tıbbı mı, iğne tıbbı mı?

1. «MAO ÇE-TUNG DÜŞÜNCESİNİN BÜYÜK ZAFERİ»

ÇİN TIBBININ yeni yetkinlikleri Halk Cumhuriyeti'nde gözlemlenen en şaşırtıcı deney olmakla kalmıyor: Toplumsal hayatın hiç bir görünümü onun kadar Çin Yolu'nun esinleyicisi değildir. Bunlar, Çin halkının kollektif kişiliğinin özünde meydana gelmektedir.

Çin'e vardığımız gün, Şanghay havaalanında saatlarca anlaşılmaz bir haberleşmenin sonucunu beklemek zorunda kalmıştık: Pekin üstünde bir fırtına olduğu belirtiliyordu; pervaneli uçak da tehlikeyi göze almamaktaydı. O arada, bizi selamlamak için gelen mavi pantolonlu, ak gömlekli ilgililerden, Şanghay belediyesi devrim komitesi üyelerinden biri, bir vantilatörün gürültüsü altında, yönelttiğim sorulara açık yürekle karşılık veriyordu:

«Kentinizde bir cerrah bütününü kopmuş kol ve bacakları yerine aşılmış, doğru mu?

«Elbette. On, on iki yıldan beri yapıyor bu işlemleri. Artık görenek haline geldi bu. Asıl yeni olan, başka işlemler gibi bu işlemlerde de cerrahların klasik anestezi yolunu bırakıp onun yerine iğneyle çalışma usulünü koymalarıdır.»

Fransız cerrahlarından Batıda bir eşdeğeri ol-

madiğini işittiğim bu organ aşlamalarına burada dik-
kati çekmeyecek kadar basit işlemler gözüyle mi ba-
kılıyordu?

«İğne batırma yoluyla duyarsızlaştırma yöntemi,»
diye devam etti, «tıbbı ileri doğru büyük bir sıçrama
olanağı kazandırmıştır. Denemelerle, araştırmalarla
geçen birçok yıldan sonra, özerk Şanghay kenti cer-
rahî ekibi bu yöntemi sistemli olarak Batı tipi anes-
tezinin yerine koymuştur. Bu uygulamanın kesin iler-
lemeler yapması da özellikle kültür Devrimi'nden son-
ra gerçekleşmiştir. Son yıllarda, iğne batırma yөн-
temini, sözgelimi yemek borusundaki bir kanserin alın-
masında, mitral daralma gösteren bir kalp ameliyatın-
da, beyinden iri bir tümörün çıkarılmasında da uy-
guluyoruz. Akciğerden, pankreastan, tiroitlerden çı-
karmalar yapıyoruz. Elbet organlar ya da dişler üstün-
de uygulanan basit işlemlerin burada sözünü bile
etmek gereksiz. Şanghay'da bugüne dek elli bini aş-
kın bu tür ameliyat yaptık. Aküpüktür yöntemi, cer-
rahî dışında, inmelilerin bakımından da olanaklar
sağlıyor. Halk ordusundan bir ekip, 1968'den bu ya-
na, bin altı yüz sağır-dilsizi tedavi etti; bunların
% 90'ı iyileşmeyle sonuçlandı.»

«Bütün bu sonuçları neyle açıklıyorsunuz?»

«Mao Çe-Tung düşüncesinin bir zaferidir bu.»

Konuşmaya katılan arkadaşlardan birine kaygılı
bir bakış fırlattım. Arkadaş neşeyle fısıldadı kulağı-
ma: «Çıldırılmış bu Çinliler!»

Yirmi yıl önce Lyssenko'nun genetik deneyleri-
nin öyküsünü okuduğum zamanki gibi karışık bir te-
dirginlik içindeydim. «Halktan» çıkmış bu «bilgin»,
kalıtımla ilgili Mendel teorilerini «burjuva» olarak ni-
telendiriyor ve Stalinciliğin, kalıtım özelliklerini de-
ğiştirdiğini kanıtladığından dem vuruyordu. Hep du-

yuyorduk: Sovyetler Birliği'nde ineklerin memeleri o denli büyükmüş ki, artık dikey durmaktan çıkıp birdik açı meydana getirdikten sonra uzanıyormuş; Sovyet inekleriyle Stakhanovist süt üretimi buradan ileri geliyormuş. Stalin'in ölümünden sonra, Lyssenko, Bilimler Akademisi'nden çıkarılmış, teorileri fantezist olarak nitelendirilmiş, bunların yayılmasından vazgeçilmişti.

TIBBIN «DEVRİMCİLEŞTİRİLMESİ»

Ertesi gün, sonunda havalanan uçakta, bize eşlik etmek için gelen bir Çin diplomatına da sordum bunu. Açıklık kazanmış bir gerçekmiş gibi onayladı: «Mao Çe-Tung düşüncesinin bir zaferidir bu.»

Ertesi pazar, arabalarımız, sabahın erken saatlarında Pekin'den ayrıldı; Çin Seddi'ne ve Ming gömütlerine klasik ziyaretimizi yapacaktık. Özerk Pekin kenti devrim komitesi üyelerinden Dr. Li Feng-çen de benim arabama binmişti. İğne batırarak duyarsızlaştırma tıbbı için o ne düşünüyordu acaba?

«Mao Çe-tung düşüncesinin büyük bir zaferi,» dedi ciddî bir tavırla. Atena'nın tepeden tırnağa silahlı olarak Zeus'un beyninden çıkması gibi, o, Aküpüktür yöntemi de Mao düşüncesinden mi çıkmıştı? Dört saat şu kanepede yan yana gidecektik: İnanmakta bunca güçlük çektiğim bu tuhaf savı yol arkadaşşıma aydınlattırabilecek miydim?

«Hemen kavrayacaksınız,» diye inanca verdi bana.

«Ben hekim değilim.»

«Daha iyi. Bir hekim önyargıyla zırhlıdır. Hekim olmayan bir kimsenin düşüncesiye açıktır. Sözcğeli mi ben bilimsel oluşumumun bana verdiği düşüncelerden çok zorlukla kurtulmuşumdur...

«Çocuklara açık, bilgelere kapalı olan bu şeyler,» diye mırıldandım kendi kendime, iyice şaşırmıştım.

«Mao Çe-Tung düşüncesi Kültür devrimiyle her alanda zafer kazanmış olmasaydı, tıbbımızın ileri doğru yeni sıçraması da gerçekleşemezdi. Büyük yöneticimiz tıbbî revizyonizmi yenilgiye uğratmaya çağırdı bizi.»

«Ne dediniz? 'Revizyonizm' tıba da mı bulaştı?»

«Tıpta da, her alanda olduğu gibi, iki çizgi çatışmaktadır. Liu Şao-şi çizgisi, atalarımızın uygulamalarını rafa kaldırmaya çalışıyordu. Batı tıbbının izinden gidiyordu. Çin yoluna özgü deneyimi yadsıyordu. Hastalara bilimci ve özdekçi bir kavrayış uyarınca bakmakla yetiniyordu. Tıbbî müdahaleleri yalnız kentlilere uyguluyordu, hattâ yalnız ayrıcalı kişilere. Kitleler umurunda değildi. Tıp patronlarının kalesi önünde eğiliyordu.»

Başkan Mao'nun çizgisini belirlemek için formleri yıkmak yetiyordu kuşkusuz: Çin tıp mirasını diriltmek, deneyleri çoğaltmak, önemli olan tek ögenin insan olduğunu anımsamak, sağlık eylemini kırsal ortamda geliştirmek, tıp kastını ortadan kaldırmak.

«Bu iki çizgi,» diye devam etti sözüne, «dört yıl boyunca kıyasıya savaştı, sonunda da devrimci çizgi zafer kazandı. Tıp, büyük kitlelerin hizmetine girmiş ve eski uygulamalarla modern teknikleri birleştirmişti. Hemen her zaman burjuva ve entelektüel ortamlardan gelen ünlü hekimlerde siyasal bilinç yoktu; bunlar zararsız hale getirilmişti. İçlerinden çoğu, bir süre kırsal bölgelerde kaldıktan sonra yanlıslarının bilincine vardılar: Proleter ahlakından yoksundular; daha çok maddî çıkar ve ün peşinde oldukları için kentlerden uzaklaşmayı, geleneksel uygulamala-

ra baş vurmayı kibirlerine yediremiyorlardı. Sonunda Başkan Mao'nun buyruklarındaki bilgeliği kavradılar.»

«Başkan Mao bu buyrukları ne zaman ve nasıl formülleştirdi?»

«İlkeleri Yenan'da koymuştu. Tıbbın **devrimcileştirilmesi** üstüne düşüncelerini 26 Haziran 1965 günlü bir yönergeyle açıkladı. Ne var ki hekimlerin çoğu Mao'nun kendilerinden biri olmadığını, tıp için iyi olan şeylere ancak hekimlerin karar verebileceğini mırıldanıyorlardı aralarında. Onların bu yönergeyi ciddiye almaya başlamaları için kitlelerin eleştiriye geçmesi gerekti.

ÇİN TIBBININ TEREKESİ

Kara kaptıkaçtı, kestaneliği andıran bir ormanın içinden, zikzaklarla yükselen asfalt bir yolun üstünde, klakson çala çala uçuyordu. İnce ve sıcak bir yağmur çiselemeye başlamıştı.

Dr. Li Feng-çen sır verircesine bana doğru eğildi:

«Yüksek öğrenimimi Pekin tıp Enstitüsü'nde ve Birleşik Devletler'de yaptım. Kırk yıl boyunca, bilimsel belgeler biriktirdim, yazılar yazdım, yalnızca ünümü arttırmak için çalıştım. Kıyasıya eleştirildim. Farkına vardım ki proleter çizgiyi izlemek hiç umurumda olmamış.»

Yüzünden bir gölge geçti. En iyisi sırrını zorlamamalıydı. Az sonra yine konuşmaya başladı:

«Büyük yol göstericimiz, 1958'de, **kendi gücüne güvenme** parolasını vererek parıltılı bir ışıkla aydınlattı bizi. Bu genel çizgiyi de özellikle tıp sorunlarına uyguladı: **Çin tıbbı tükenmez bir hazinedir; bu**

zengin terekeyi toplamaya, açıklamaya ve daha yüksek bir düzeye ulaştırmaya çalışmak gerekir.»

Tarihi 2200 yıl kadar eskiye uzanan tıp kitabı **Nei-Çing**'te iğne batırma usulüyle baş ağrılarını, diş ağrılarını, boğaz, böbrek, solunum yolları, kulak ağrılarını giderme konusunda çok ince öğütler vardır. Başkan Mao'nun düşüncesiyle donanmış batı oluşumlu klinik hekimleri Çin geleneğini incelemeye koyuldular.

«Batı tedavi yöntemlerinin girişi Çin tıbbı üstünde ne gibi bir etki yarattı?»

«Bu iki tıp kesin olarak ayrılmış bulunuyordu. Batı tıbbı köylülerin hemen hemen tamamınca bilinmemekteydi; kentlerdeyse, Çin tıbbını ağır ağır geriletmekteydi. Tıpla uğraşan hiç kimse bu iki yöntemi birleştirme yeteneğinde değildi. İki akademi birbirine sırt çevirmişti: Batı Tıp bilimleri Akademisi ve Çin Tıp Akademisi. Geleneksel eczanelerde pudralar, otlar, **jensenğ** kökleri, aküpüktürde kullanılan gereçler satılıyordu. Modern eczanelerde ise antibiyotikler, sülfamidler, yeni ilaçlar. Yarı kocakarı ilaççısı, yarı ot ve kök uzmanı niteliğindeki geleneksel pratisyenlerin biyoloji bilimi üstüne en ufak bilgileri yoktu; Üniversitede ya da yabancı ülkelerde okumuş olanlar da iğne batırma usulünden ve şifalı otlardan iyiden iyiye habersizdiler.»

Dr. Li Feng-çen'in yüzü, yakınında, belki de kendi içinde çöreklenmiş bir düşmanla savaşması gerekiyormuş gibi, buruşmuştu:

«Hain Liu Şao-Şi eski uygulamalara, bilimsel nitelik taşımadıkları gerekçesiyle savaş açmıştı. Daha önce de, Kuomintang'ın gericileri aküpüktür uygulamasını defterden silmişlerdi. Dönek zıyırlar yalnızca yabancı kaynaklı tıba inanıyorlardı. Bunların tıp ör-

gütlerindeki yöndeşleri, 1959'da uygulanmış iğne ile anestezi deneylerine kaba bir biçimde son verdirdiler.»

Çin Seddi'ni tırmanışımız konuşmayı aksatmıştı. Bu kale bedenlerinin güvenli sığınağı içinde dünyada eşi olmayan ne gelenekler doğmuş ve korunmuştu! Yeniden arabaya dönüp oturduğumuz zaman Dr. Li Feng-Çen şöyle dedi:

«Bugün Çin tıbbı eski saygınlığını kazanmıştır. Aküpüktür yöntemleri üniversitede okutuluyor. Profesörler, öğrencileriyle birlikte dağlara çıkıp otlar ve kökler arıyorlar. Kırdaki şifacı pratisyenler de ilk yardım tıbbının temel bilgilerini öğrenmişlerdir. Bu iki tıp arasındaki kaynaşma, Başkan Mao'nun şu sarsılmaz fikirleri uyarınca gerçekleşmiş bulunmaktadır bugün: **Eski olan güncel olana hizmet edecek, yabancı olan ulusal olana hizmet edecek, varılan nokta geliştirilerek yeni olan yaratılacak.»**

Çeşitli uygulamalarla ilgili bu formülün birçok panonun üstüne yazılmış olduğunu görmüştük: Sözgelimi kültür mirası ve sanat yaratışı sorununu kesinlikle düzenleyen bu sözler Sian Arkeoloji Müzesi'nin girişinde de vardı...

Böylece, Batı tıbbı, Çin tıbbını inkar etmek yerine, bütünleşmiştir onunla; Ne ona hâkim olmak ne de onun yerini almak dileğindedir. Kentlerdeki diplomalılar ve köylerdeki şifacılar iki ayrı köke bağlı olmaktan çıkmışlardır. Bu kaynaşma Mao Çe-tung düşüncesinin ve Kültür Devrimi'nin en önemli kazançlarından biri olmuştur.

«Yarın sabah, Wuhan hastanesinde sizin de hazır bulunacağınız üç cerrahi ameliyatı yapılacak,» diyor Tang Hai-kuang. «Burundan polip, yumurtalık-tan bir kist, beyinden bir tümör alınışını göreceksiniz; Bu ameliyatların üçü de, anesteziye başvurulmadan sadece aküpünktür yöntemiyle yapılacak.»

Sıkı ağızlı Tang Hai-kuang uygulanacak programın ayrıntılarını günü gününe haber veriyor bana. Bu akşam esrarlı ve neşeli bir hal var üstünde, konuğuna özel bir sürpriz hazırlayan bir ev sahibi gibi.

İĞNELERİN DANSI

Söylendiğine göre böyle bir ameliyatta tanık olarak bulunan ilk Batıllar biz olacağız. Bu öncü yöntem son yıllarda hep büyük bir gizlilik içinde uygulanmış. On sekiz aydan beri Wuhan hastanesinde her gün yapılan işlemler, bir yıldan beri de bütün ülkede yaygınlaştığı halde henüz herkese açık bir duruma gelmemiş. İlk kez, önceki gün, **Halkın Günlüğü** gazetesinde Başbakan Çu En-lai'nin bizi kabul ettiğini bildiren haberden sonra, birinci sayfanın geri kalan bölümünü dolduran uzun bir yazıyla —Bir rastlantı mı bu?— Çin tıbbının bu devrimci zaferi halka ilan edilmiş.

Sözcüğün bütün anlamıyla devrimci. Tersine, gözlemlediğimiz başka Çin eserleri, devrimin getirdiği şeyler olduğu için devrimciydi: Başka hiç bir

(*) Üç kenti (Hankow, Hanyang, Wuçang) bir araya getiren büyük sanayi topluluğu. Bu kentlerin birincisi bir imtiyazdı.

yöntem Batıdakilere oranla bir yenilik taşıyor. Bizimkilerden kökten farklı tekniklerin tek örneği tıpta.

Saat 18.15'te, hastanenin en üst katında, camdan iki kubbenin çevresinde sıralanmış değirmi kanepelerde oturuyoruz. (*) Camların ötesinde, iki metre kadar aşağıımızda ameliyat masalarına uzanmış, ak önlüklü cerrahlar ekibiyle çevrilmiş üç hastaya bakmaktayız. Bu iki ameliyat salonunun görünümü Batıdaki bir hastanenkilerden farksız; yalnız kullanılan gereçler eskimiş, modası geçmiş şeyler, bir de kimsade abartılmış bir asepsi kaygısı olmadığı gözlemleniyor: Bazı asistanlar maske ve eldiven takmamışlar; açık pencerelerden dalga dalga hava ve gün ışığı giriyor; leylek sesleri işitiliyor.

Bir camekandan öbürüne gidebiliyor ve aynı anda yapılmakta olan üç ameliyattan istediğimizi izleyebiliyoruz.

GÜLEÇ BİR YÜZ

Birinci salonda iki kadın var. On yedi yaşlarında bir genç kız, Chia Fen-lan, yarı uzanmış. Burun kanatlarının iki santimetre ötesinden iki yanağında da —bize söylendiğine göre yirmi dakika önce— ince bir çelik iğne batırılmış; iğne bakır telinden küçük bir yuvaya takılı; iğne uzmanı bu yuva sayesinde iğneyi parmakları arasında ince ince döndürebiliyor. Chia Fen-lan gülerek bakıyor bize.

Cerrah Lin Kuan-Çeng, âletlerini, hiç bir şey duymuyor görünen genç kızın burun deliklerine iyice sokuyor. Durmadan onunla konuşarak burnundaki po-

(*) Salonun alamayacağı kadar kalabalık; daha sonra tecrit edilmiş yabancılar ak gömlek giyip maskeler takarak cerrahların yanında ameliyatta hazır bulunabildiler.

lipleri çıkarıyor; nasıl bir dertten kurtulduğunu göstermek ister gibi bunları küçük bir küvetin içinde ona gösteriyor. Kanama durduruluyor ve yara alkollü pamuk tamponlarla temizleniyor. Az sonra Bayan Cia kendi kendine kalkıyor, her zamankinden daha rahat bir tavırla, devrimi ileri götürmüş olmanın bilincindeymişcesine, eliyle bize dostça bir işaret yaparak bir çeşit gururla neşe içinde çıkıp gidiyor.

Kuşkusuz, Sovyetlerin ağrısız denen doğum yöntemleri de siyasal bir zafer gibi açıklanmıştır. Sovyetler Birliği'nde, kendi kendine doğum yapan kadınlarla, doğuma egemen olan olayları öğrenmeye büyük önem verilmektedir. Yöntem Fransa'ya girdiği sırada, filme alınmış ilk örneklerde, sözgelimi **Madenciler Kliniğinde**, «Sovyetler Birliği'ndeki büyük kardeş partinin etkinliğini kanıtlamış olmaktan dolayı gururlu» genç kadınlar görülmekteydi...

DÖRT KILOLUK BİR KIST

Bir metre kadar ötede ameliyat masasının uzanmış olan kadın, Bayan Lei Ting-mei, pek o kadar rahat kurtulamıyor. Demin buradan çıkıp giden güleç kızın tersine, kaygı belirtileri var onda; camdan bize bakarken yüzünü buruşturmadan edemiyor. İki uzman bir bacağına, kaldırın ve bilek çıkıntısının üstüne iki iğne sokmuşlar, başparmakları ve işaret parmakları arasında özenle hareket ettiriyorlar. Cerrah Hsien-Ying dostça bir tavırla hastaya bir şeyler söylüyor, onu yatıştırmak ister gibi: Belli ki yatıştırıcı bir psikoterapi uygulamakta. Bir sezaryen söz konusuymuş gibi, kımıldamasına meydan vermeden Bayan Lei'nin karnını yarıyor. Kaygılı havası kayboluyor kadının: Yüzü şimdi binlerce yıllık kaderine boyun eğmiş

Çinli bir köylü kadının sakın yüzü. Hastayla konuşmasını bir an bile kesmeden, penslerle mideyle kasık kemiği arasında dikey açılmış yarayı ayırıyor. «Niçin bu kadar az kan akıyor?» diye soruyorum ameliyatlara üstsüne bize bilgiler veren hekime.

«Uzun bir süredir bilinen, ama cerrahlıkta yeni yeni kullanılmağa başlayan tıbbî bir bitkiden yararlanıldı. Bu bitkilerin anî bir kan dindirici etkileri vardır». Ayrıntılı sorularımıza karşılık vermekten kaçınıyor. «Çin otlarının bir karışımıymış. Damarların açıklığını yok etmesi niteliği dışında hakkında hiç bir şey bilmediğimiz bitkiler.»

Cerrah, Bayan Lei'nin karnından ağırlığı dört kiloyu geçen otuz santim uzunluğunda, on beş santim genişliğinde, gümüş rengi, beyzî, koca bir kitle çıkarıyor. Yeni doğmuş bir bebekten daha iri bir şey bu. Uru bir küvetin içine koyuyor ve hastaya gösteriyor. Bayan Lei, küçük bir ürkü anından sonra açıkça gülümsüyor sonunda. Bir şeyler yiyebilirsin diye başı doğrultuluyor. Duyusuzlaştırmanın hiç bir bulantı yaratmadığını; hiç bir beden işlevinin bozulmadığını bize göstermek için mi bu? Bayan Lei, ananas ve mandalin dilimleri yutuyor. Cerrah, bir yandan sürekli olarak hastasıyla konuşarak, iç organların düzenini yeniden kuruyor, sonra da bir terzi kız ustalığıyla son dikişi atıyor. İğne uzmanları parmaklarının arasındaki iğnelerin hareketini bir an bile durdurmamaktalar.

Tıbbî müdahalenin başlangıcından bir buçuk saat sonra Bayan Lei'nin zaten çıkarılmamış olan pijamasının düğmeleri ilikleniyor. İki ayağının üstüne kalkıyor; iki yanında iki hastabakıcı var, ama gerçekte onlara dayanıyor değil. Cerrah eğilip kulağına bir şeyler fısıldıyor: Hasta dönüyor, eliyle bizi dostça

selamlıyor; bunu kendiliğinden akıl edip yapmadığı belli. Bu konuda zarif Matmazel Chia'dan daha az inançlı o.

KAFATASI AÇIK ve HASTA ANANAS TIKINIYOR

Bu sırada, zaman zaman iki adım atarak önüne gittiğimiz bitişik camekanın altında üçüncü bir ameliyat yapılmakta. Bu seferki hasta 47 yaşında bir erkek, Çen Peng. İki iğneci, ellerinde ikişer iğne biri hastanın sol topuğunu, öbürü sağ el ve kolundaki iğneleri titreştiriyorlar. Burada da aynı tören, aynı dekor. Yalnız iki fazlalık var: Açılacak kafatasının radyografileri. Cerrah, Mao'nun Küçük Kızıl Kitab'ını okumaya dalıyor uzun zaman. Bu güç tıbbî müdahalenin gizlerini o kitaptan öğrenecek sanki.

Bay Çen'in başının üstüne grimsi bir ameliyat örtüsü örtülüyor. Şimdi kazınmış kafatasının yalnız yarısı görünüyor. Ameliyat bıçağı kıllı derinin içinden keserek bir kapak çıkarıyor, altından kemik görünmekte. Cerrah her seferinde bir çekiç darbesi indirdikten sonra kafatasında para büyüklüğünde birkaç delik açıyor. Daha sonra iki delik arasına şerit biçiminde esnek bir testere sokuyor, kafatası kapağı ayrılana, bir kutu kapağı gibi bir reze üstünde dönene dek bu işlemini sürdürüyor.

Çen Peng en ufak bir duyarlık bozukluğu belirtisi göstermiyor, ama cerrah Lei Ling'le usul usul konuşuyor. Açılmış beynin içinde pensler işliyor, parçalıyor, koparıyor; tampon yapılıyor, siliniyor; sonra biz görelim diye, bir fındık kadar iri, kanlı ur havada sallanıyor.

«Gerçekten mi acı duymuyor?» diye soruyorum yanımızda bize açıklamalar yapan hekime.

«Hiç. İştahla yediğini, rahatça konuştuğunu, ayak parmaklarıyla oynadığını siz de görüyorsunuz.»

Duyarlık merkezi olan beynin kendisinin de duyarsız olduğu söylenecek. Ama kafatasının çekiç darbeleriyle açılması, beyin zarının yarılması, saçlı derinin kesilmesiyle bir tutulamaz elbet.

Beyin lobları sıkıştırılırken, Çen Peng besin almaya başlıyor. Hemşire, ananas dilimleri veriyor ona. Bu arada bize de şu açıklama yapılıyor: Ameliyatlı hasta ananasları kendi kendine yemiyorsa, bunun tek nedeni eline iğneler batmış olmasıymış.

Biz salondan çıktığımız zaman, iki sattan beri sürmekte olan bu üçüncü ameliyat henüz tam tamına bitmiş değil. Cerrah, kafatasından çıkardığı kapağa, yerine yerleştirmeden önce bir düzeltme işlemi uyguluyor; tam oradan ayrılacağımız sırada dikiş atmaya hazırlanıyordu. Programda bu işe ayrılan saatlarımız çoktan dolmuştu: Konferans salonuna götürdüler bizi. Bunun için, Çen Peng'in yerinden rahatça kalkıp ameliyat salonundan çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz. Hani olmaz şey de değildi bu! Aramızdan kimileri inanmaz bir biçimde başlarını sallıyorlardı: «Yine de gördüm, kim ne derse desin, iki gözümle gördüm vallahi» diyorlardı.

3. AKÜPÜNKÜRLER DUYARSIZLAŞTIRMANIN ÜSTÜN YANLARI

Soframızın çevresinde, açık pencerelerden dolan yakıcı sıcağa dayanabilmemiz için, saçları örgülü genç kızlar dönüyor, bize yeşil çay ve terimizi alsın diye peçeteler yetiştiriyorlar. Hastanenin devrim ko-

mitesini yöneten yeşil üniformalı, kasketli subayın iki yanına sıralanmış hekimler ve cerrahlar sorduğumuz sorulara gülümseyerek, hiç bir şeyi sessizlikle geçiştirmeden, lafazanlığa sapmayarak karşılık veriyorlar.

Aküpunktürle duyarsızlaştırma yolunun itibarı anestezi karşısındaki üstünlüklerini özetliyorlar bize. Yedi üstünlüğü varmış bu yöntemin. Yedi'yi söylerken hepsinde de Çinlilere hem entelektüel bir görünüm, hem de bir bellek gücü kazandıran o sayı beğenisi var.

1) İlaçların kötüye kullanılmasına karşı

Bu yöntemle, anesteziye öteden beri rastlanagelen ters tepkilerden kaçınılıyor: Ne güçsüz düşme, ne bir alerji, hattâ ne de bir kusma belirtisi. Sözcğeli mi, guvatrı alınması gereken bir hastanın olayını anlatıyorlar. Kaç kez anestezi yoluyla denemeye girişilmişse olmamış: Kalp zayıflıyormuş. Sonradan, ertelenen ameliyat, aküpunktür sayesinde bir anda gerçekleşmiş.

Yalnız, hastaların yüzde on kadarında iğne yoluyla duyarsızlaştırma çabasından tam sonuç alınmıyormuş. Ama bu tür olaylarda bile, bir engel-durum (contre-indication) yokmuş; aküpunktürün etkisiz kaldığı hemen anlaşılıyor ve başka çare kalmadığından, lokal olarak kullanılan anesteziye başvuruluyormuş (deriden novokain verilmesi).

«Demin hazır bulunduğumuz üç ameliyatta novokaine başvurulmuş muydu?»

«Hayır. Ama aküpunktür yeterince etkili olmazsa diye ona başvurmaya da hazırlanmıştık.»

«Rahim ameliyatı yapılan kadın ağrı belirtileri gösterdiği sırada anestezi yoluna gitmenin zamanı geldiğini düşündünüz mü?»

«Yok canım! Gerçek ağrıların eşiğine gelmekten uzak bir durumdu o. Ağrıların dayanılıp dayanılamayacak hale geldiği zamanı çok iyi kestiririz biz. Hem de hiç yanılığa düşmeden.»

Aküpunktörler, acıyı genel anesteziye olduğu gibi bütünüyle ortadan kaldırdıkları iddiasında değiller; amaçları, acıyı, hastanın, ağrısız durumda olduğu gibi, dayanabileceği kadar hafifletmek. (*)

Sayılmış 400 olaydan hiç birinde ciddi bir kaza olmamış. (**) Hiç bir yan etki, ameliyat sonrası hiç bir korkutucu sorun ortaya çıkmamıştır. Bu da aküpunktürün, saldırgan olan ve ağır bir biçimde ilaç kirletmesine meydan veren klasik anesteziye (özellikle genel anesteziye) farklı olarak, organizmaya hiç bir kimyasal ürün sokmamasından ileri gelmektedir. (***)

(*) 1973 baharında Batılıların hazır bulunduğu birçok aküpunktörle duyarsızlaştırma müdahalesinden yalnız ikisinin başarısız kaldığı kaydedilmiştir. Bir İsviçre tıp delegasyonu, gözleri önünde yapılan üç ameliyattan (biri sezaryen, biri tiroit alınması, biri beyin lobu alınması) üçüncüsünde başarı sağlanamadığına tanık olmuştur (**Tıp ve Sağlık**, 17 Ocak 1973). Nisan 1973'te, Profesör Jean Bernard başkanlığındaki Fransız Tıp delegasyonunun tanık olduğu altı ameliyattan (iki beyin tümörü, iki tiroit bezi uru, bir parmak kisti, bir açık kalp ameliyatı) sonuncusunun dramatik bir biçimde sonuçlandığı belirtilmektedir: Hasta ağrılara karşı belirgin bir cesaretle karşı koymuş ve birçok kez ksilokalin iğnesi yapıldığı halde bu ağrılar durdurulamamıştır.

(**) 1973 yazında Çin yetkilileri aküpunktörle toplam olarak 900 işlem gerçekleştirildiğini, hepsinde de aynı başarı oranının tutturulduğunu belirtmişlerdir: Uyum hızlanmaktadır.

(***) «Avrupa Sağlık Klübü»ne göre Batıda ilaçlardan ötürü her üç olayda bir patolojik duruma rastlanmaktadır. Organizma zehirlenmesi tehlikeleri eksilmeyip artmaktadır: İlaçların yüzde doksani on yıl önce mevcut değildi. Çin'de aküpunktör ve tıbbi otlar konusundaki ilerlemeler, doğaya dönüş yoluyla bu tür kirlenmeye karşı mücadelesinde, tıpkı Mao'nun kentçiliğin yol açtığı kirlenmeye karşı önerdiği toprağa dönüş ilkesi gibi etkin olmaktadır.

Yine de bu istatistikler biraz hayale yol açıyor. Yakınım olan bir hekimin anlattığına göre eski Çinliler şöyle derlermiş: «On hastanın beşini iyileştiren hekim, hekim değildir. Doğa da o kadarını iyileştirir. İyi bir hekim on olaydan yedisinin üstesinden gelmelidir. On hastanın onunu da iyileştirmek içinse dâhi olmak gerekir. Biz dehayı tanımıyoruz». Elbette bu söz, «Mao Çe-tung düşüncesi» ortaya çıkmadan söylenmiş.

2) Beyni de ameliyata katılıyor

«Aküpünktür, fizyolojik işlevleri süzene sokar. Ameliyat sırasında beyin bütün çalışmasını muhafaza eder. Uygun tepkilerle ameliyatın yaratacağı örselenmeleri, bozuklukları giderir. Oysa, klasik anestezi, beyni, bedenin ona en çok gereksinimi olduğu bir anda güçsüzlüğe indirgemektedir; tıpkı bir savaşın en kızışmış anında, bir ordunun genel karargahının felce uğraması gibi. Aküpünktürle genel karargah uyarılmaktadır. Böylece, çok küçük bir gerilim yükseliyor, çok yüksek bir gerilimde düşme görülüyor. Hasta, müdahelenin sonundan itibaren, normal bir durumda bulunuyor ve bir an bile yetirmeden dirimini yeniden elde ediyor.»

3) Hasta hekime yardımcı oluyor

«Klasik anestezide, hasta, bilinci yok ederek ağrıyı kovan ilaçlara bel bağlamaktadır. Ancak, ameliyatının, aynı şekilde, cerrah ekibini değerli bir yardımdan yoksun bıraktığı da bir gerçektir. Aküpünktürle duyarsızlaştırmada ise cerrah hastanın tepkilerine bakarak kendini yavaş yavaş ayarlayabiliyor. Sözgelimi göz ameliyatlarında —özellikle şaşılığın düzeltilmesinde— hasta, bir lokal anestezi durumundan

daha rahat biçimde cerraha yol gösterebiliyor. Söz-gelimi bir gırtlak ameliyatında hastadan, ses telleri zarar görmeyecek şekilde, zaman zaman sesler çıkarması istenebiliyor.»

4) Basit, ve pahalı olmayan bir usul

«Aküpüktür her yerde ve koşulda uygulanabilir.» Klasik anestezinin gerektirdiği karmaşık aygıt yerine üç dört iğneden meydana gelen bir avadanlık elvermektedir. Aküpüktür çok ucuzdur, (*) ithalatı ve pahalı yapımları hiç gerektirmez. Ameliyattan önce bir yoklama (ne kan muayenesi, ne kalp) da söz konusu değildir. Duyarsızlaşma bedenin hangi bölümünde olursa olsun, yirmi dakikayla yarım saat arasında belirir ve en az yarım gün (on iki saat kadar) sürer. Özellikle klasik anesteziadaki «anestezi sarsıntısı»ndan ileri gelen «ameliyat sarsıntısının» azaltılması sayesinde hastanede ortalama kalış süresi de kısaltılmıştır.

«Bu bulgunun ordu için sağladığı yararlı sonuçlar sayısızdır. Bir er karnına mermi mi yedi? Eskiden o eri hastaneye nakletmek gerekiyordu, yaralının yolda ölmesi ya da haftalarca birliğinden uzak kalması mümkündü. Şimdiyse tek bir askerî hekim dağbaşında yaralıyı ameliyat edebiliyor; hekimin yanında, ikişer iğneyle arkadaşlarını duyarsızlaştıracak yardımcı iki erin bulunması yetiyor. Kan dindirici otlar kullanılarak her türlü kanamanın önüne geçiyor; mermi çıkarılıyor, yaralı da sapasağlam bir adam oluyor.»

«O er hemen savaştaki görevinin başına dönmek

(*) Birçok kez kullanılabilen 4 iğnenin bedeli 1 yuan (yaklaşık olarak 7 lira) kadardır.

için koşmuyorsa çok haklıdır,» diye ekliyor bizim arkadaşlardan biri.

Duyduğu hayrete karşı kendini bir şakayla korumak istemiş gibi.

5) Çıraklık kolaylığı

İlk aküpüktür işleminin, daha Büyük İskender' in yaşadığı çağlarda yapıldığı bir ülkede «meridyenler»le ve «noktalar»la herkes içli dışlı olmuş artık. Çocuklar daha ilkokul çağlarında el yordamıyla öğreniyorlar bunu: Sınıfların duvarlarındaki doğa bilimi tablolarında sinir ve kandanarı ağlarının yanında, bu ikisinden iyice ayrılmış, esrarlı bir üçüncü ağın bulunduğu görmüşlerdir. Çin hekimlerinin, bu konuda her şeyi ezbere bildikleri için artık pek gereksinim duymadıkları bu tablolarda, beden ve organlar duyarsızlık noktalarıyla donatılmıştır: Bu noktalar, Çinliler tarafından, Broca'nın beyin noktalarını belirlemesi kadar ince bir biçimde saptanmıştır. Şu beyin lobunun kıvrımı nasıl konuşma merkezini, bellek merkezini ya da bacak hareketleri merkezini meydana getiriyorsa; aynı şekilde, derinin altındaki şu nokta, bedenin genellikle kendisiyle görünür bir ilişkisi olmayan şu bölümündeki ağırlara hükmediyor. Sözgelimi sağ azı dişinizi çektirmek için alt çenenizi duyarsızlaştırmak istiyorsanız, sol avucunuzun ayasında, başparmak ve işaret parmağı arasındaki bölüme iki santim derinlikte iğne vurdurmanız gerekiyor. Çince **Jo-ku** noktası deniyor buna. İğne batırılırken, sınırları ve kan damarlarını delmekten kaçınmak gerek elbette. Yoksa bu, felce ve kanamaya yol açabilir. Öğrenciler daha o yaşta hızlı el alışkanlığını kazanmaktadırlar. «El yatkınlığı ve uygulama denemeleri, daha sonra, aynı ekip içinde ya da bir ekipten ötekine

ilerleme olanağı sağladığı gibi, devşirilmiş gözlemlerin bir arada sürekli değerlendirilmesi kolaylığını da doğurmaktadır».

6) Kişinin kendi üstünde kazandığı zafer

Cerrah, hastaya neler olacağı konusunda açıklamalarda bulunuyor. Burada önemli olan hastanın kendi üstünde uygulanacak olayı kavraması ve göstereceği güvenle tıbbî müdahalenin başarısına katkıda bulunmasıdır: Bu da yalnızca ameliyatı değil, aynı zamanda ameliyat sonrası işlemleri de kolaylaştırmaktadır. Çünkü hasta baştan sona ameliyata katılmakta, ameliyatın yanıtıcı gizemi onun gözünde silinmektedir. «Galip bir moralle çıkmaktadır» ameliyattan. Tıp ekibinin de yardımıyla, «ağrıyı ve kederi kendi kendine yenmiştir. Çoğunca ameliyattan sonra daha neşeli, daha dinamik, kendine karşı daha güvenli olmaktadır. Nekahat dönemi bu duygular içinde hızlanır.»

7) Mao'ya bağlılık

Cerrah, hastanın dikkatini ve müdahaleye katılmasını sağlamak için Mao'nun yapıtlarına başvurur, hastayla birlikte yorumlarlar bunları. «Aküpüktürle duyarsızlaştırma uygularken, Mao Çe-tung düşüncesinin ve Kültür Devriminin bu zaferine katkıda bulunuyoruz. Yüce Öğretmen'in buyruklarını izliyoruz. Sadece kendi güçlerimize dayanıyoruz. Doğru yola gidiyoruz.»

Bu tıbbî eylem herkese öğütlenmiş olan hayat ülküsüyle türdeş hale geliyor: Bu yöntemle göre bakımı yapılmış hasta, kendisiyle ve toplumla uyum sağlamış duygusu içinde oluyor.

O akşam, Wuhan Üniversitesi Tıp Enstitüsü Biyoloji profesörü Bayan Peng'le aynı sofradayız. Siyahlar giymiş, siyah saçlı, siyah gözlerinden zeka ışıltıları saçılan bir kadın bu. Soruyorum:

«Fizyoloji biliminde aküpünpktürün bir yeri var mı?»

«Hayır,» diyor. «Bilime göre açıklanmaz olaylardır bunlar. Bu konuda bir teori kurulamamıştır. 'Meridyenler'in ve 'noktalar'ın ne olduğu, hattâ bunların var olup olmadıkları bilinmiyor. Beynin organlara nasıl buyruk verdiği kanıtlanabiliyor. Ama organların, ağrıyı yok etmek için, beyne nasıl buyruk verdiği kanıtlanamıyor.»

«Peki siz aküpünpktüre inanıyor musunuz? Kendiniz için de baş vurur muydunuz bu yöntem?»

Elini gümüş ışıltıları saçan siyah kehribar rengi saçlarından geçiriyor.

«Elbette!» diyor. «Kendim için de, bizimkiler için de şimdiye dek kaç kez başvurdum. Bir olay bilimsel açıdan açıklanmıyorsa, bu onun var olmadığını göstermez ki! Birçok kez tekrarlanmış deneylerle kanıtlanmış ve hiç tersine rastlanmamış bir olay varsa, bu ne demek? Şu: Bugün olmazsa yarın, onun bilimsel yönden bir açıklanması yapılabilir. Teori, pratiğin gerisinde kalıyor. Bütün sorun bu işte. Pratik uygulamayı, yararlı sonuçlar doğuruyorsa, yadsımak için hiç bir neden olmamalı.»

Şansım varmış, Wuhan ve çevresini gezdirecek arabada yine Bayan Peng eşlik ediyor bana. Birçok araştırma yapmış. (*) Çin bilimadamlarının, bir akü-

(*) Bunlardan bir kısmı İngilizce yazılmış. Bana bırakacaktı onları.

püktür teorisi yolunda henüz pek fazla ilerlememiş olmalarına karşın, böyle bir teori kurmak için coşkuyla çalıştıklarını anlatıyor.

«Siz,» diyorum. «Batılı ve Çinli hekimlerin, her birinin daha olumlu bilgi ve deneylerini bir araya getirmekle yetinmemişsiniz. Aküpüktür alanında, üç bin yıllık uygulama sonunda elde edilen sonuçlardan daha ileri nasıl gidebildiniz?»

«Kültür Devriminin dört yılı içinde askerî hekimlerin yaptıkları çalışmalara borçluyuz bunu. Onlar aküpüktürle duyarsızlaştırma olgusunun nereye kadar gidebileceğini görmek için, deneyleri kendi üstlerinde çoğaltmayı kabul ettilerdi. Aküpüktürün, pansuman değiştirildiği zaman hastaya bir sükunet verdiğini saptadılar: Acı çektikleri sırada kendilerine iğne batırılınca, acı hemen azalıyordu; iğneler acı çekmezken batırılınca da, gelecek ağrının sızının önu bütünüyle alınıyordu.»

«Aküpüktürün kesenkes başarılı olacağı ne gibi belirtilerle anlaşılıyor?»

«Bir 'nokta'ya iğne saplanınca, hastanın dört duyum içinde olması gerekir: Hoş olmayan, bir böcek sokması izlenimi, ağırlı bir ağırlık, bir karıncalanma, bir de lokal bir adale ağrısı. Aküpüktür uzmanı da, kendi yönünden, iğnenin bir mıknaatısla çekiliyormuş gibi içeri daldığını hissetmelidir; hani olmasına balık vurduğunu sezen bir balıkçının içinde bulunduğu duyum gibi bir şey. Dirimsel gücün, Şi'nin etkisi elde edilmiş demektir böylece.

«Meridyenler'in yoluyla sinirsel ağ birbirine karışıyor mu?»

«Tam denemez. 'Noktalar'ın yaklaşık olarak yarısı sinir yollarının üstünde bulunur. Öbür yarısıysa, çok yakınında olmasına karşın, dışardadır. Bazı ipuç-

ları aküpünktür olayının sinirlerle sıkı bir ilişkisi olduğunu düşündürüyor kişiye: Sözgelimi, **iğne batırılmış noktaya komşu bir sinir, lokal anesteziyle duyar-sızlaştırılmamışsa** (ya da yarım iğne ya da belden aşağıyı etkileyen bir inmeyle felce uğramışsa), **aküpünktür o noktada etkisiz kalmaktadır**. Bununla birlikte, aküpünktürün sinir sisteminin işlevine indirgenmeyeceğini gösteren ipuçları da var: Hasta taraf soldaysa iğneyi sağdaki bir noktaya, hasta taraf sağdaysa soldaki bir noktaya batırmak gerekiyor. Elbette, doyurucu bir teoriye ulaşabilmek için daha çok çalışmamız gerekecek. Ne sinir sistemi teorisi, ne de meridyenler teorisi gerçek anlamda bir açıklama getiriyor çünkü. Mao'nun dediği gibi: **İnsan kendi öz gerçeğini bütünüyle öğrenmiş değil daha.»**

«Aküpünktürle yapılan ilk işlemler hangileriydi?»

«Aküpünktür daha önceleri de iltihaplı bademcik ağrılarını bir anda dindirmeye olanak sağlıyordu; bademciklerin alınmasında ilaçlı anestezinin yerine aküpünktür uygulanmasına girişildi; başarıyla sonuçlandı bu. Dış çekimlerinde de aynı başarıya ulaşıldı. Ama büyük cerrahî müdahaleler söz konusu olduğunda, ilk sıralarda bazı başarısızlıklara uğranıldı. İlk akciğer alımı deneylerinde yöntemin hiç bir etkisi görülmedi. O zaman Başkan Mao'nun şu sözleri anımsandı: **«Bir başarısızlığa uğradığımız zaman, bundan bir ders almamız, düşüncelerimizi dış dünyanın yasalarına uyarlayacak biçimde değiştirmemiz, böylece de başarısızlığı başarıya dönüştürmemiz gerekiyor.»**

O zamana dek iğnelerin noktalara saplanmış bir biçimde bırakılmasıyla yetiniliyordu. Böylece o demin sözünü ettiğim dört duyum hafifliyordu. Tersine, iğneler burgu burar gibi bir biçimde sürekli hareket

halinde tutulunca o dört duyumun daha da pekiştiği saptandı. Bu buluş çok önemliydi: Ameliyat süresince o dört duyumu muhafaza etmek için, iğneleri parmaklar arasında çevirip durmak ya da düşük gerilimli bir elektrik akımıyla onlarda hafif bir titreşim yaratmak yetiyordu.

Hastaların daha az sinirli olmaları için gerekli tekniğin nasıl düzeltileceğini öğreten başarısızlıklardır bunlar. Araştırmacılarımız gözlemlerinin sonuçlarını karşılaştırıyorlar. Kültür Devriminden bu yana cerrahlarımız düzenli olarak başka hastanelerdeki meslektaşlarını ziyaret etmektedirler.»

«Yani deneyleri değiştire değiştire yöntemler de evrime mi uğradı?»

«Kuşkusuz. Başlangıçta çok sayıda ana noktaya iğne batırılmaktaydı. Öyle ki bir ameliyatta batırılan iğne sayısı seksen bulmaktaydı. Şimdilerde bu sayı üçe, en çok dörde düşmüş bulunuyor. Bir katarakt ameliyatında, gözlerdeki ağrıya kumanda eden on beş yirmi nokta içinden yalnızca ikisi seçiliyor. Apan-disitte ise on nokta yerine bir nokta üstünde işlem yapılıyor. Sonra, bambaşka noktalardan önemli sonuçlar sağlanabileceği de öğrenildi: Sözelimi, bir akciğer alımında iğne gelişigüzel bir organa, kulağa, yanağa, buruna batırılıyor. Sonunda, elde döndürölüp duran iğneyle derin batırma usulü yerine, düşük gerilimli bir elektrik akımı eşliğinde, sinir ağına bir hafif batırma usulü konabildi.

«Kısacası, yönteminiz çok sayıda noktaların iğnelenmesinden az sayıda noktaların iğnelenmesine doğru evrim geçirmiş oluyor; seçilen noktaların araştırılmasından, gelişigüzel noktaların iğnelenmesi aşamasına geçmişsiniz; ayrıca derin batırma usulünün yerini elektrik titreşimi usulü almış.»

«Genel bir kural değil bu; çünkü ekiplere göre değişen yöntemler var; hattâ aynı ekibin hastaya göre yöntem değiştirdiği de oluyor. Asıl olan Başkan Mao'nun şu ilkesini uygulamaktır: **«Uygulama ve bilgi, sonra yeniden uygulama ve bilgi. Bu çevrimsel biçimin bir sonu yoktur.»**

«HASTAYA DEĞİL, HASTALIĞA BAKIM GÖSTERMEK»

«Ekip ve hasta sayısı kadar yöntem var,» dediniz, diye soruyorum, «o zaman da bu konuda kesin sonuçlara varmadığınız anlaşılmıyor mu?»

«Batırılacak iğne sayısı, bunların nerelere batırılacakları, uyarma biçimleri, hep ikinci derecede şeylerdir. Burada asıl olan yeterli bir gerilimle o dört duyumu elde etmektir. Hastayla hekim arasındaki ilişkinin iyi olması gerekiyor. Başkan Mao bize şunu öğretmiştir: **Silahlar savaş için önemli bir öğedir, ama iş bitirici öğe de değildir. Asıl iş bitirici olan, maddî değil, insanî öğedir.** Öyle olmuş ki biz bu düşüncayı unutmamışız. O sıralarda aküpündür yürümüyordu. Ağrı öznel bir şeydir. Ve ancak öznenin hiç bir ard düşünce taşımaksızın tıbbî müdahaleye katılması halinde dinmektedir. Yoksa özne kasılır ve korkar. O dört duyum elde edilmezse, iğneyi derin batırmanın da, uzun süre titreştirmenin de bir yararı olmaz.»

«Yine de maddî öğelerden vazgeçilemez, değil mi? Yoksa, aküpündürü nasıl uygulardınız?»

«Bugün, bazı ekipler, küçük işlemlerde iğne batırmanın yerine iki başparmağın köküne hafif bir çimdikleme ya da bastırma işlemi geçirmeyi deniyorlar. Ne olursa olsun, sorunlar, yalnızca iğne sayesinde çözülüyor değil. Mao Çe-tung düşüncesine göre **maddî olan manevî olana, manevî olan maddî olana dö-**

nüşebilir; ama manevî olan her zaman egemendir. Elli yaşını aşmış hastane hekimlerimizden çoğunun da çalışmış olduğu Amerikan hastanelerinde bir biyoloji mekaniği varmışcasına hasta üstünde on, on beş kadar test uygulanıyor...»

«Ama Batı biliminin mekanist kavrayışı da büyük terapötik keşiflere olanak sağlamıştır.»

«Hasta, bir mekanizmanın tutsağı olmaktan başka bir şey olarak hissedar kendini. Yine Başkanın dediği gibi, **hastayı öldürerek hastalığı iyileştirmek değil, hastayı hastalığından kurtarmak söz konusudur.** Hekimler çoğunlukla, yapay bir biçimde hastadan soyutladıkları hastalıklara karşı savaşmak için, kimyasal ilaçlara başvurarak kendilerini güven altına almak peşindeler. Böylece de, ona uyumunu ve derin dengesini kazandırmakla yükümlü görmüyorlar kendilerini. Oysa asıl güç olan da budur.»

«Dengede ne gibi ögeler var?»

«Bir sürü öge. Ama ruh hali her şeye egemendir. Hastalık bir denge bozulmasıdır. Sağlıksa ancak iki gücün, «yin» ile «yang»ın arasındaki işlevsel uyumla korunabilir.»

«İğne, uyum bozukluğunun yerine uyumu mu getiriyor?»

«Başkan Mao, **eşyanın özelliğini, egemen durumu kendinde tutan çelişki ögesinin belirlediğini** söyler. Böylece, proleterya ile burjuvazinin çatıştığı bir toplumda, burjuvazi baskınsa, bütün toplum burjuvayalaşıp, proleterya baskınsa bunun tersi olur. Aynı şekilde beyin zarının denetim gücünü uyaran iğnebatması ile o gücü zayıflatan ağrı duyumu arasında da bir mücadele meydana geliyor. Aküpünktürde, iğne, iyi koşullar içinde batırılmışsa, bu kez, hâkim olunamayan acının eşliğini oynatmaya gücü yetmiyor.

«İğnenin yarattığı uyarı nasıl oluyor da ameliyat ağrılarının meydana getirdiği uyarıyı yeniyor?»

«İğne, ağrıdan önce batırılmışsa daha etkindir ve duyarlık alanının bütününe egemendir. İlk uyarı ikinciye kovuyor. Cerrah usturayı hastaya iğne batırılmadan önce vurursa, o zaman iğnenin acıyı din-dirme gücü kalmıyor. Ama beyin hücreleri akü-pünktürle elverişli dozda bir uyarı almışsa, ameliyat ya-rasının yolladığı duyumsal bildiri, daha büyük de ol-sa, algılanmıyor. O bildirinin yeri daha önce alın-mıştır çünkü.»

Kısacası, küçük bir acı dikkati ayartıyor ve onu daha büyük bir acıya karşı duyarsız kılıyor. Gerçek-ten de, usta hastabakıcıların kışımızın bir kanadına iğneyi şırınga etmeden önce, öbür kanadına hatırı sayılır bir şaplak indirdiklerini bilmeyen mi var? Has-ta bu hareketle şaşıyor ve bedenine dalan iğneyi hissetmiyor. Kuşkusuz, iğneci kadınlar da, akü-pünktürün büyük planda gerçekleştirdiği şeyi küçük plan-da beceriyorlar.

Her şey, iğne uyarıları merkezî sinir sistemine ulaşan ve dikkati harekete geçiren duyumsal bildiri katarları yolluyormuşcasına oluyor. Cerrahî müdahale-nin meydana getirdiği bildiriler de bu katarlarla çarpışıyor, ama normal durumda acıya götüren sü-reçler zincirini uyarmayı başaramıyor. Bu duyumsal yarış, demiryollarındaki makas manevraları gibi bir şey herhalde: İlk gelen tren gösterişsiz bir drezin ol-sa, makas sistemini kendi lehine avaraya almakta ve arkadaki treni, büyük bir ekspres bile olsa, bek-letmektedir. Bu varsayım, iğne batırılmış noktaya kom-şu bir sinire uygulanmış bir lokal anestesinin akü-pünktürle duyarsızlaşmayı başarısızlığa uğratması olayıyla da doğrulanır görünüyor; o sinir, iğne batı-

rılmasıyla verilen duyumsal bildirileri ulaştırmamaktadır artık; çünkü yukarda, acı için yol açıktır.

«Öyleyse,» diyorum, «bir şaşırtmaca oluyor aküpündür. Acıya duyarlı hücreleri başka şeyle uğraştırmakla yetiniyor.»

«Küçük bir duyum, büyük bir duyuma karşı zaffer kazanıyor. Tabii küçük duyumun devreye daha önce girmesi koşuluyla. Ayrıca aküpündürle yaratılan o küçük duyumun elverişli koşullarda yaratılması gerekiyor: Hasta kendine yapılan şeyi iyi kavrayacak; cerrahın öğütlerine uygun bir biçimde karnından soluma yapacak; duyabileceği ağrıyı sızıyı aşma iradesi içinde olacak. Yoksa bir sıkıntı duygusu içine düşebilir, kasları büzülebilir, sinir gerilimine girebilir, aküpünün etkisi de hiçe inebilir.»

«Demek, hastayla hekim arasındaki ilişki çok önemli?»

«Öyle. Hastanın cerraha ve onun yöntemine güven beslemesi gerek. Hekimin de, sürekli olarak hastanın ruhsal durumunu düşünmesi, onunla sürekli olarak konuşmaya dikkat etmesi...Aküpündür, geleneksel reçetelere göre bir hastaya iğne vurmak ediminden çok başka bir şeydir. Uyuklayan bir gücü uyan-dırma iradesidir bu. Pratisyen, buyruklar vermekle yetinirse, bir otorite ilişkisi kuracaktır; babanın küçük çocuk karşısındaki otoritesidir bu; eşitlik yoktur bu ilişkide. Hastanın **benzeri**, **eşi** olması gerekirken, kendini ona üstün gösterecektir. Bu da ataerkil bir tavırdır.»

Bayan Peng açıkça saldırıya geçmişti:

«Batı tıbbi hastanın kişiliğinin yerini alıyor. Bu yüzden etkileri geçicidir. Aküpündür ise tersine, hastanın kendi iyileşmesine katılmasını sağlamaktadır.»

«O zaman, öyle bir durum gelebilir ki,» diye he-

men karşılığı yetiştirdim, «iğneden de vaz geçilebilir. Hattâ başparmağın üstüne basınç uygulamaktan da...»

Yüzyılımızın başında Freud, hipnozda Charcot' nun uyguladığı elleri üzerine koyma usulünün kaldırılması gerektiği kanısına varmış ve fikirlerin serbest çağrışımı temel kuralına dayanılarak, hastalara «aktif işbirliği» önermeyi düşünmüştü...

Araba otelin kaldırımı boyunca yerini almıştı. Bayan Peng gözlerimin içine bakışlarını dikerek:

«Mao Çe-tung düşüncesi,» diyor, «aküpüktürün başarılarında çok önemli bir rol oynamıştır. Başkan Mao hekim değildir, ama hekimlere kitleler karşısında mutlak bir kendini adama duygusu ve tadı vermiştir; kitlelere de, hekimlere ve onların hastaları iyileştirme iradesine güvenme duygusu kazandırmıştır. İki tür tıbbi uzlaştırmıştır. Artık tek bir tıp var»

Ve artık yalnız bir Çin var...

5. KITLELER İÇİN BİR TIP

Wuhan hastanesinde bize hoşgeldin söyleyi veren tekstil işçisi şu açıklamayı yapıyor: «Tiptaki ve cerrahideki ilerlemeler sınıf mücadelesinin doğrudan doğruya bir sonucudur. Kültür Devrimine dek kadrolar en iyi hastanelerde bakım görüyorlardı; emekçilerse hastane kapılarında bekleyip duruyorlardı. Bir burjuva pratiğine göre uzmanlaşmış olan sağlık servisleri, tıbbî olay olarak ilgi duymadıkları hastaları kabul etmeyi reddediyorlardı. Bakım ücretleri çok yüksekti. Hastane parasını ödeyebilmek için evlerini sat-

mak zorunda kalan aileler vardı. Kültür Devrimi, herkes için yeni bir tıp yaratma yolunda olan bir kitle sağlık devinimi doğurdu.»

işçilere, köylülere ve askerlere hizmet: Mao'nun bu buyruğu Wuhan hastanesinin e iğine yazılmış.

Kendini kitlelere adanmış olmak, en yalın biçimde olmayı gerektiriyor. Yeni tıbbın başarıları, yöntemler basitle tik e kesinlik kazanıyor. Nokta sayısının azaltılması «ak p nkt r n yaygınlaşmasına ve geniş kitlelerce coşkuyla benimsenmesine olanak sağlamıştır.» En iyi yöntemler herkesçe uygulanabilecek yöntemlerdir. «Yeni cerrah mizin savaşı okul sıralarında kazanılıyor».

«Tıbbın yeniden burjuva g reneğine düşmemesi için, onun kitlelerin denetimi altına konması zorunludur». Bütün hastanelerin devrim komitelerinde işçiler, köylüler, askerler vardır. « nemli bir cerrah  sorun için karar vermeden önce», bir cerrah, ekibindeki üyelere her zaman «danı ır»; bu arada «kızlara», hattâ hattâ, «a  ıya» danı mayı ihmal etmez.

Onc  uzun bir eğitimden geçmiş bir cerrahın, g   bir tıbb  olay konusunda, ağır i leri gören kadınların fikirlerini alması içtenlikle bağda tırılabilir mi? Kitlelerin aydınlatıcı g   inandırıcı gelebilir mi hekime? Yoksa cerrah yalnızca eleştirilere karşı kendini korumak için mi böyle yapmaktadır? Hiç bir şekilde zaten kaçınamayacağı bilgileri rahatça uygulamayı daha uygun buldukça...

SAğLIĞIN MERKEZCİLİKTEN KURTARILMASI

Sağlık çalışmasını kırsal bölgelerde yoğunla tıracakız: Mao'nun bu ayrı sloganını da Wuhan Tıp Enstitüsünün konferans salonunun duvarlarında okuyoruz.

Başkan, 1965'te, Sağlık Bakanlığını sert deyimlerle eleştirmiş, ve onu «Kentlilerin sağlığı için çalışan bir bakanlık» olmakla suçlamıştı. «Sağlığı koruma nedir? Köylülerin büyük bir çoğunluğu köşede bırakılıyorsa, basit bir gevezelikten başka nedir bu? Kırsal bölgelerin ne hekimi, ne hastanesi, ne de ilacı var.» Bize anlatıldığına göre, 1960'ta, 48.474 diplomalı hekim varmış (Fransa'dakinden az); bunların hemen hemen tamamı kent bölgelerinde çalışıyorlarmış, kent hastanelerindeki 467.000 yatağa karşılık, kırsal bölgelerdeki yatak sayısı 150.000 kadarmış: Böylece Çin halkının kentlerde yaşayan % 15'ine hastanelerdeki yatakların % 75'i düşüyormuş.

1965'ten sonra, Mao'nun etkisiyle, kentlerde çalışan hekim ve hemşirelerin bir kısmını köylere yerleştirmek için, doğrulanmış bir usule göre inandırma ve baskıyı birleştiren bir devinime geçilmiş. Kent sağlık merkezlerinden alınan gezgin ekipler dağa yollanmış. (*)

Kültür Devriminin itisiyle, Çinli ve Batılı hekimlerin kaynaştırılması yolundaki ilerlemelerin gerçekleşmesi, orduda ve kırdaki yeni yöntemlerin hızla halka mal edilmesine olanak sağlamış. Emin ve ekonomik olan aküpünktür de, tıbbî kuruluşların yapısında devrimci bir dönüşüm meydana gelmesinde önemli bir rol oynamış. Sayıları yüz binleri bulan «yalınayak hekimler» hızlı bir çıraklık eğitimi geçirmişler.

Bunlar, «beş-yüzler» yöntemine göre eğitim görmüşler: **Yüz günde aküpünktürdeki yüz noktayı, (**)**

(*) En küçük ekiplerin üç elemanı vardır. Bir hekim, bir hemşire, bir asker. Üç, karşılıklı denetim için iyi bir sayıdır. Cizvitler de *Nunquam duo, semper tres* derlerdi.

(**) Bir ameliyat için üç dört nokta yetiyor, ama fazla sayıda noktayı bilmekte yarar var; çünkü hastaya göre en etkili noktaların yeri değişiyor.

yüz hastalıkta önleme, teşhis ve bakım biçimlerini, yüz otun ya da ilacın özelliklerini ve kullanılma usullerini, yüz çeşit cerrahî müdahalenin nasıl yapılacağını öğrenmişler.

«Gerçekten mi? Hangi müdahaleler bunlar?»

«En basit olanları: Sözgelimi, bademcik alınması, burundan polip alınması, yağ uru, çıban; erkekte idrar yollarının tıkanması, çocuk düşürme ve kürtaj; basit ya da forseps yoluyla doğumlar; kırıklar, alçıya koyma, mermi çıkarılması, fıtık, dikişler vb.»

Daha ciddî müdahaleleri gerektiren olaylardaysa, hastalar, bir ya da birkaç diplomalı hekimin bulunduğu bir hastaneye sevkediliyormuş.

«O Yalınayak hekimler nasıl seçiliyor?»

«Halka hizmet etmek isteyen köylüler, işçiler, aile anaları ve askerlerdir bunlar.»

«Daha önce ne özel, ne de (çoğunca) genel bir eğitim görmüş bu kimseler. Batıda uzun yıllar süren bir tıp öğrenimi sonunda bile öğretilemeyen müdahaleleri onların üç ayda kavramalarını nasıl açıklıyorsunuz?»

«İyi niyetli bir adamın ya da kadının tedavisini kısa sürede öğrenebileceği her zaman rastlanan hastalıklarla bir hastane tedavisi gerektiren en ağır hastalıkları ayırıyoruz.»

Bilindiği gibi Afrika'da apandisit ameliyatı yapan çok sayıda hastabakıcı vardır. Büyücülük falan da araya girmiyor. Ama kuşkusuz, sorun, teşhisi doğru olarak koyabilmektir.

«Gerekli müdahalelerin hiç yapılamaması sonucu komplikasyonlara yol açmaktansa, kaba bir müdahalenin yapılması daha iyidir.»

«Batıda antibiyotiklerin kullanılması da öyledir

biraz. Antibiyotikler aşırı etkiler taşır gerçi, ama birçok sakıncalı komplikasyonu da ortadan kaldırır.»

«Öyle de düşünebilirsiniz... Ama kıra gönderilen hekimler ve cerrahlar sadece yalınayak hekimleri eğitmiş de değiller. Kendileri de köylüler, askerler ve işçiler tarafından 'yeniden eğitilmişlerdir.' Sınıf binçileri değışmiştir.»

Böylece her yana dal budak salan bir sağlık ağı kurulmuş: Her kolda bir revir, her köyde bir dispanser, her halk komününde küçük bir kır hastanesi. Biz tıp merkezini gezdiren. Maçiyao halk komününün devrim komitesi Başkanı gururla açıklıyor: «Şimdi halk, kırsal ve dağlık bölgelerde bile, hattâ savaş zamanında bile, ilaç yokluğu baş gösterdiğinde, hastalıklara ve salgınlara karşı koyabilecektir. Biz, Büyük Yöneticimizin bizden istediğı gibi, dünya görüşümüzü gerçekten değıştirdik. Sağlığın ağırlık noktasını kentlerden kırsal bölgelere kaydırdık.»

KURMAY KURULLARI BOMBALAYINIZ

«Binlerce yıldan beri, sömürücü sınıflar tıbbı kendi özel mülkiyetleri altına almışlardı,» diyor Wuhan hastanesi adına konuşan tekstil işçisi. Tıbbın bütününde de, ülkeyi yönetmekte olan bürokratik hiyerarşie paralel bir hiyerarşi kurulmuştu. Piramidin en tepesinde, «en ünlü hekimler çok para kazanıyorlar ve kendilerinden çok söz ettiriyorlardı.» Kültür Devrimine dek bu sistem toptan muhafaza edilmişti.» Patronlar, bir bilgi tekeliyle öğrencilerine diploma ve mevki verip vermemek gibi ayırık bir hak tekelini ellerinde tutuyorlardı.» Böylece, «kendi bencil çıkarları»nı sağlamak için kullandıkları durum rantları yaratmışlardı.

Öğretim, Kurtuluştan önceki geleneklerin mirasçısı olarak kalmıştı; «Batı ülkelerindekinin bir kopması olan bu öğretim, teorik, uzun bir yetiştirme sürecine (fakülteler sekiz yıldır) dayanmaktaydı; sonunda «uzmanlar», yani yetersizler çıkıyordu ortaya; öte yandan gündelik hastalıkların bakımı ihmal edilmekteydi; böylece bu uzmanların kendilerini hazırladıkları «seçkinler» ile tiksindikleri kitleler arasındaki çarpıcı eşitsizlikler daha da ağırlaşıyordu.

Bu tıp adamları «burjuva» önyargılarına boyun eğmekteydiler; «geleneksel tedavi ve ilaç yapımı usullerini aşağı görüyorlardı»; Kültür Devriminden sonra yeni tıbbın kusursuz bir biçimde iyileştirdiği bazı hastalıkların devasız olduğunu söylüyorlardı. Kullandıkları dil bile, yalnızca, aile ortamlarınca bir «akademik öğrenim» yapmaya ve «refah ve ayrıcalık peşinde koşmaya» hazırlanmış delikanlılara hitap ediyordu. Kendi bilgilerinin mutlak doğrular olduğu kanısındaydılar; okumuş oldukları yapıtların sarsılmazlığına inanmışlardı.

Çin Fakültesi, teorisi kurulmamış uygulamaları reddediyordu. 1958'den sonra, aküpunktür öğretimi yapmak zorunda kaldı. Kaldı ya, hemen de, noktaların sayısının azaltılmasına karşı çıktı: Güdüsel olarak, basit olan her şeye karşı çıkıyordu; bu basitlik onun kurduğu tekel için tehlikeli oluyordu da ondan. «Biz, ne kadar fazla sayıda noktaya iğne batırılırsa, sonucun o kadar iyi olacağı yolundaki teoriyi çürüttük.»

Kısacası hastane patronlarının (*) kalıtmacı gücü, onların «bilimsel önyargıları» ve «her şeyi yalnız ken-

(*) «Mandarinleri» diyecektik, ama Çinliler, Çince'den alınan bu sözcüğü kullanmamışlardı.

dilerinin bildiği iddiaları», halkın iradesiyle sarsılmış olmasaydı, günümüzdeki deneylerin varış noktalarını hiç bir zaman elde edemezdik.

6. ŞANGHAY'DA 6 NO.LU HASTANE

Uzun boylu seksenlik bir adam, Doktor Çen Chung-Wei, parmaklarımı kırarcasına elimi sıkıyor. Organ aşlama işlemlerinin öncüsü bu. İnce bedenli, dik bakışlı bir atlet; rahat bir İngilizcesi var. Cerrahlık göreviyle Şanghay Belediyesi devrim komitesi üyeliğini bir arada yürütüyor. Kentin 6. Hastanesinde çalışmakta. 1963'te, kopmuş organları ilk kez aşlamaya girişmesi ve bunda başarı kazanması da orada olmuş. Anlatıyor:

«Sağ eli kaptırdığı makinede kopmuş bir tornacı getirmişlerdi bana. Dört parmak ve el ayasının yarısıyla birlikte kopmuş olan parça, geri kalan bölüme bir deri parçacığıyla bile bağlı değildi. Bu tür kazalara çok rastlanır. O güne kadar, bedende kalan bölümün dikilmesiyle ve kesiğin başının olanak sağladığı ölçüde bir protez yerleştirmekle yetiniliyordu. Ben de hiç organ aştırmış değildim, o konuda bir rapor okumuş olmadığım gibi, hattâ, böyle bir şeyden söz edildiğini de işitmemiştim. Emekçiler bu kararı verdirdi bana. Yaralının yanında gelen yoldaşlar şöyle dediler: «Bir saat kırıldığı zaman onu onarmak da öyle kolay bir şey değil. Yine de, saatçi üstesinden gelir bunun. Sen Mao Çe-tung düşüncesinin yardımıyla, arkadaşımızın elini niçin onarmayacakmışsın ki! Hem, onarılmazsa arkadaşımız artık çalışmaya-

cak. Sosyalizmin kuruluğu konusunda yitireceğiz onu. Bu da bir devrim bozgunu olacak.» Kazazede ve arkadaşları başarıdan öylesine az kuşku duyuyorlardı ki ekibime danıştım. Tek bir insan gibi denemeye karar verdi ekibim. Ameliyat beş saat kadar sürdü. Sonraki günlerde bir komplikasyon çıktı. Başka hastanelerdeki meslektaşlarım yardımlarını esirgemediler benden. Bir yıl geçti geçmedi, kazazede yeniden makinesinin başında işbaşı yaptı.»

İşte bir bilim adamı. Düzenli olarak tıp dergilerini izliyor. Mesleği için gerekli Batı kaynaklı bilgilerin hiç de cahili değil. Yine de büyü fikrinin temel bir rol oynadığı bir olay anlatıyor. Hem hiç bir şaşkınlık belirtisi göstermeden. Bu öncü ameliyatı yapmasını isteyen işçiler onun kudretinden en ufak bir biçimde kuşkulananmıyorlarmış. Tıpkı Afrika yerlilerinin can çekişmekte olan bir adamı Doktor Schweitzer'e götürüp, ona, «sen, yüce beyaz büyücü, iyileştireceksin onu,» demeleri gibi.

«Bu tür ameliyatları yapmaya hemen başladınız mı?»

«Evet, hemen. Bütün ekibimiz, Pekin'de, Başbakan Çu En-lai tarafından, sonra da, olayı izleyen yıllarda bizi üç kez huzuruna çağıran Başkan Mao tarafından kabul edildi. Bu bizi iyice yüreklendirmişti. Doğru yolda olduğumuzu, devrime yeni başarılar kazandırmak için çabalarımızı arttırmak gerektiğini anladık. Artan bir coşkuyla başka ameliyat denemelerine girdik. Farklı yüksekliklerde ayrılmış organlarla ilgiliydi bunlar: Bilek, önkol, dirsek; ayak bileği çıkıntısı, bacak, diz, kalça. Testerede, net ve düzensiz olmayan biçimde kesilmiş organlar. Birçok yeniden nakil işleminin gerektirdiği çıkarmalar ya da ezmeler. Ama bizi en dikkatli biçimde çalışmak zorunda bıra-

kan şey kopmuş parmağın yerine dikilmesidir. Bacaklardan sinir parçaları çıkarıp kesik parmağa nakletmek zorunda kalmışızdır.»

Onun yanında, ufacık tefecik, yeniden takılmış parmakların mucizesini taşıyan Bayan Liu Çe-fang var. Güzel ve gösterişsiz. Gülümseyerek fetiş rolünü üstleniyor.

«1966 yılıydı, on dokuz yaşındaydım. Ameliyat on yedi saat sürdü. Bu süre içinde cerrah ve ekibi bir lokma yemek yemediler. Başkan Mao ve Komünist Parti sayesinde beni kurtaran onlardır.»

«Elinizi kullanmaya ne zaman başladınız?»

«Ameliyattan dört ay sonra yeniden işbaşı yaptım.»

Liu Çe-fang bizimle konuşurken, Doktor Çen Çung-Wei, bundan böyle sadece genç kadına ilişkin olan olayda kendisine söyleyecek tek sözcük düşmezmiş gibi, bir çeşit saygıyla onun yüzüne bakmakta. Bu sakınlı durumundan çıkması için benim kendisine soru yöneltmem gerekiyor.

«Bu dört ay nasıl geçti?»

«İlginç olan odur, ben değilim» demek istercesine Bayan Liu Çe-fang'a dönüyor. Genç kızın, numarasını kusursuz bir biçimde yaptığını, bu yüzden onu bozacak hiç bir müdahale olmaması gerektiğini düşünüyor sanki...

«Yeniden kazandığım elimle, fabrikada şimdi eskisinden daha iyi çalışıyorum. Hattâ akordeon çalabiliyorum, örgü örebiliyorum. Ama, her şeyin üstünde, devrimin başarısına dek sosyalizmin kuruluşu yolunda çalıştım ben.»

Bu kez, yapmakla görevli olduğu tanıklığını iyice uca götürmüş görünüyor. Belli ki artık ekleyecek

bir sözü yok. Doktor Çen Çung-Wei yeniden sözü alıyor:

«Bu ameliyat yine de tam bir başarı değil. Dört parmağın son kemikleri bütün yetilerini kazanamadı; sıcağa ve soğuğa karşı duyarlılıkları az».

Bu hafif özeleştirici değinmesi şaheser şey! Gerçekten de bu yumuşak itiraf gerçek bir sorunu gizliyor: Bu türde birkaç işlem ihtiyatlı olarak Fransa'da da yapılmıştır; duyarlığın kazanılması konusunda ağır düş kırıklıklarına uğranmıştır. Aşlanmış, ama duyar-sız kalmış bir organ, hastalar için güçlükle katlanılır bir handicap yaratmıştır.

«Bir ameliyatın ortalama süresi ne kadardır?»

«Ortalama diye bir şey yoktur. Süre, bir parmak kemiği için iki saatten başlar, dört parmak için yirmi saata kadar değişir. Bunu önceden kestiremezsiniz.»

Kazanın şekline ve sinirlerin örselenme durumuna bağlı bir şey bu. Eski bir evi onarmakta olan bir duvarcı, gelebilecek tehlikelere karşı hep sakınım içindedir...

«Ameliyat uzun sürünce nöbet değiştirmiyor musunuz?»

«Hayır. Aynı ekibin, sorumluluğu baştan sona üstlenmesi gerek. Bitkinliğe karşı bazan çay, bazan süt içirerek ve Başkan Mao'nun sözlerini söyleyerek mücadele ediyoruz.»

«Uğradığınız başarısızlık oranı nedir?»

«1963'ten sonraki istatistiklerimize göre on üç işlemde on ikisinde başarı kazanıyoruz. Ama az ya da çok başarılı olmamızı yeniden eğitimeye bağlamak gerek. Çoğunca, ameliyat edilen kimse, kopmuş dört parmağından yalnız üçünü kullanabilecek duruma geliyorlar. Ne var ki bu onu normal bir çalışma düzeyine ulaştırmaktan alıkoymuyor.»

«Kangren ya da organ reddi gibi bir olay?»

«Hayır. Yalnız kopan parçanın çözüntüye uğrayacağı bir zaman geçmişse böyle bir şey olabilir. Ameliyat, kazadan sonra yeterli kısa süre içinde, en çok otuz altı saat içinde yapılmalıdır. Ayrıca kopmuş parça buzlukta muhafaza edilmiş olmalıdır.»

(«Bir organınızı kaybederseniz, meslektaşlarımdan birini isteyiniz benden, ama kopmuş organınızı da bir buz kovaşına koymayı unutmayınız.»)

«Can çekişen birinden alınmış organlarla da aşlama yapıyor musunuz?»

«Olanaksızdır bu. Beden hemen reddeder o organı; yine de bundan kaçınma çaresini bulamamamışızdır. Yalnız aynı bedenle ilgili aşlamalar olanaklı oluyor.»

«Hayvanlar üstünde de çalışıyor musunuz?»

«Evet. İlk işlemiden sonra deneylerimizi bu yolda geliştirdik. Özellikle tavşan kulakları üstünde çalışarak.»

«Kalp nakli yapmaya giriştiniz mi hiç?»

«Hayır. Batıda sizin uyguladığınız nakil işlemleriyle ilgili birçok yazıyı inceledim. Ama biz organ aşlaması konusunda uzmanlaşma yolunu seçtik. Biz köylülerden ve işçilerden meydana gelen bir halkız; makineleşmenin azizlikleri henüz sürüp gidiyor bizde; kazalar sık oluyor. Çalışırken yaralananları iyileştirmemiz gerekiyor. Üretim için, daha çok da emekçilerin —kaza kurbanlarının kazaya kurban gidebileceklerin— moralini yüksek tutmak için yapmamız gerekiyor bunu. Ama kalbi gürültüye gitmiş bir adamın hayatını birkaç hafta uzatmak nemize yarayacak?»

Çin'de, her şeyde olduğu gibi, cerrahide de siyasal bir seçme var: Bu seçmeler konusunda çatışan

iki toplum söz konusu. Bir yanda, kendini emekçi kitlesine sunan nisbeten basit bir teknik görülüyor; ayrık olandan kaçınılıyor; hemen harcıâlem olabilecek şeylerle ilgileniliyor yalnızca. Öte yanda, milyonlarca dolar karşılığında kendilerine birkaç hafta daha yaşama armağan edilen nadir ayrıcalı kişiler; ama, bilinmez ki, on ya da yirmi yıl sonra güvenli bir teknik elde edilir, bakarsınız. 1967'de, Profesör Barnard'ın ziyaretini anımsıyorum; arkasında bir fotoğrafçı ve kameraman kalabalığı, o sevimli jönprömiye haliyle büroma girmişti. Toplumlar arasındaki fark, sonuçlarını bildiğimiz biçimlerde de yankılanıyor. Batıda, daha ilk işlem yapıldığı zaman, bütün gazeteler birinci sayfalarını bu olaya ayırır: İşlem yapılan hasta birkaç gün daha yaşar, ama insanlık tarihinde önemli bir gün büyük bir gürültüyle belirtilir. Çin'deyse, on yıl geçtikten, yüzlerce başarılı organ aşlama işlemi yapıldıktan sonra olay yabancılara duyurulmakta... Aküpünktür işlemleri de dört yüz bininci olaya kadar bir Devlet sırrı olarak kalmıştı.

«Bu aşlamaları yalnız sizin ekibiniz mi yapıyor?»

«Çin'in ayrı yerlerinde, özellikle Hunan'da da aşlama uygulamaları yapılıyor. Deneylerimizde aldığımız sonuçları eyalet merkezlerindeki bütün hastanelere bildiriyoruz; onlar kendilerine bağlı merkezlerdeki hastanelere, onlar da halk komünü dispanserlerine iletiyorlar.»

«Dispanserlerde de bu tür işlemlerin yapıldığını mı söylemek istiyorsunuz?»

«Hayır. Ama en uzak komünlerin de, izlenecek yolu dosdoğru bilmeleri istenen bir şeydir. Bir yaralının, ülkenin hangi noktasından olursa olsun, yirmi dört saat içinde, aşlama konusunda donatılmış bir hastaneye nakledilebilmesi gereklidir.»

6. Hastane, her çeşit işlemi yaptığı halde bu uzmanlığıyla ün yapmış. Aynı işi yapan başka hastaneler de olmasına karşın Şanghay 6. Hastanesinin yeri ayrı: Önce ilgili eyalet hastanelerine götürülüp, sonra uçakla Şanghay'a nakledilen sakatlar olduğu söyleniyor.

Doktor Çen'in sorularımıza karşılık vermekten başka şep yapmadığı söylenecek. Yalın, güleç, sakin bir adam. Devrimin katkısız bir ürünü. Tıp mesleğine de Kurtuluştan sonra girmiş. Çevresinde büyük bir saygı görüyor galiba. Meslekî yeteneğinden mi bu? Yoksa kentin devrim komitesindeki üyelik görevinden mi? Belki insanî değerinden de. Birine bir el kazandırıyor, başkasına bir bacak. Kendisine ilgiyle sorduğumuz soruya karşılık verirken iyice şaşırmış gibi bir hali var:

«Sizin cerrahlarınız,» diyor başını sallayarak, «muhtakkak aynı düzeyde yaparlardı bunu, kuşkusuz daha iyisini yaparlardı.» (*)

Yaparlardı. Bu sözcüğü kullanırken alttan alta şunu mu söylemiş oluyordu: «Mao Çe-tung düşüncesi ve kitlelerin sevgisi beni desteklediği gibi onları da destekleseydi.» Yeteneğini devrime bağlayarak açıklarken içten gibi görünüyor. Her tıbbî müdahale, ülkesindeki ve dünyadaki mücadeleye katılma olanağı sağlıyormuş ona. Bir emekçinin eline yeniden hayat verirken, «üretim gücünü» arttırıyormuş. Vietnamlı kaza kurbanı bir stajyere bir kol kazandırdığı zaman, «Çinhindi halklarının emperyalizme karşı savaşları-

(*) O günden sonra Batıda bazı «ilk girişimler» oldu: Brüksel'de bir kol, Avusturya'da ve Fransa'da bir önkol, İsveç'te bir ayak, Kaliforniya'da bir başparmak aşlanması. Teknik açıdan, Batılı cerrahlar da Çinliler kadar iyi yapıyorlardı bu işi; ama toplumsal çevre bu tür yararlılığı yeğ tutmuyor.

na» katkıda bulunuyormuş. 6. Hastanenin girişinde şu formülü okuyorsunuz: **Devrimi südüreceğiz, üretimi arttıracacağız.** Doktor Çen'le yapılan bir konuşmadan sonra kişiye daha az geliyor bu cümle.

7. ÇİN TIBBİ: ÇİNLİLER İÇİN BİR TIP

«Çin tıbbının mucizelerine» siz de inanıyor musunuz?»

«Evet.»

«Öyleyse Batıdaki halkların bundan kısa süre içinde yararlanacaklarını da düşünüyorsunuz?»

«Hayır.»

«Ne dediniz? Kendinizi yalanlamış oluyorsunuz ama. Bu ciddî bir şeyse, mucizeler başka ülkelerde de tekrarlanacaktır. Yoksa bir blöf söz konusu.»

«Çinliler Batılılar değil, Batılar da Çinli değil.»

«Buna ırkçılık derler!»

BAŞ EDİLMEZ BATILI GÜVENSİZLİĞİ

Hayır. Aküpüktürdeki yeni uygulamaların Batıda söz edilemeye hak kazanması için ilk şart, tıp örgütünün, kendiliğinden ya da halkın baskısıyla, onlara ivedi bir gereksinim duyması olacaktır; açıkçası, Batı tıbbının, bu uygulamaları kendi alıştığı usullerden üstün görmesi gerekir.

Oysa bunun tersi görülmekte. Batı tıbbının hiç ilerlemediği bir dönemde, Çin tıbbının yüzü gülmeye başlamıştı bile. Çin hekimlerinin bilisizliklerini mas-

kelemek için ileri sürdükleri vahiyler Pekin'deki Avrupalı çevreyi neşelendiriyordu: «Yeni yılı görmek için yaşıyorsanız, güçleriniz daha sonra ilkbaharla size dönecektir ve bütün bütüne iyileşmeniz beklenebilecek;» ya da: «Bir hastanın yüksek mevkii gözlerinizi yerden ayırmamak zorunda bırakıyorsa, onun diline bakmak güçtür.» (1) Macartney günlüğü, büyülerle, kocakarı ilaçlarıyla dolu bir tıbbi alaya alır. Çin ilaç bilgisinin Avrupalılardan yüzyıllarca önce homeopatiden ve efedrin gibi ilaçlardan yararlandığı gösterilmiş de olsa, Batıda, bu dönemden kalan fikir Çin hekimlerinin Molière'in hekimlerinden daha iyi olmadıklarıdır.

Baldıra batırılan bir iğnenin karaciğerin işlevini etkileyeceğine nasıl inanılabilir? Aküpüktürün, biyoloji bilimlerinde sözü edildiği hiç işitilmemiş bir «dirimsel enerji» akımını düzelttiğine ve ilkelere bağladığına; kulak memesine bastırılan bir iğnenin bir sinir depresyonunu iyileştirdiğine; başparmağın kaba kısmına batırılan bir iğnenin, dişleri ağrısız çekme olanağı verdiğine nasıl inanılabilir? Bütün bunların ortak bir anlamı da yok. Titreşimleri kayıt bantlarına alınacak deneyler, iğne işleminden sonra yasaları kurmaya yarayacak elektrik akımları yaysaydı, aküpüktür belki de ciddiye alınmaya başlardı. Çinliler, kendileri, olgunun gerçek doğası konusundaki bilgisizliklerini itiraf ederlerken, Avrupalıların güvensizliklerinden sıyrılmaları nasıl gerçekleştirilebilir?

Çin'den döndükten sonra anlattıklarımız sevimli bir kuşkuculukla karşılaştı. Falan hekim, (2) büyük bir Fransız gazetesinde, o «mucize anestezi»ye inanamayacağını söylüyor ve polipli hastanın burnundaki sıvıya «anestezik» birkaç damla konduğundan kuşkulandığını ileri sürüyordu; rahminden ur alınan has-

tanın da bir «raşianeztezi»den geçirilmiş olması, yani «belkemiğine» anestezi bir maddenin şırınga edilmiş olması düşünülebilirdi; beyninden tümör alınacak hastaya da ameliyattan önce bol bol Çin afyonu verilmişti herhalde:

Bir ikincisi ortaya çıkıyor ve «sağlığın düzmece-büyücülerine», doğru bir bilimin güçlü temellerine dayanacak yerde «gizliliğe» sığınan «şarlatanlara» ⁽³⁾ dikkati çekmek istiyordu. «Hastanın atıştırdığı o ananas dilimlerinde hint keneviri yok muydu sanki?» diye soruyordu bir üçüncüsü. «Çinlilerin yüzyıllardan beri hint kenevirinin uyuşturucu niteliklerini incelediklerini bilmeyen mi var?»

Bir başkası da (Fransa'daki aküpüktür derneğinin başkanı), ⁽⁴⁾ çok açık bir biçimde ortada bir şaşırtmaca olduğunu açıklıyordu: «Birçok aküpüktürcü gibi benim de görüşüm iğneyle anestezi mevcut olmadığı merkezindedir. Başka yerlerde olduğu gibi Çin'de de bir anestezi-öncesi her zaman vardı. Avrupa'da bir cerrah işe girişmesi gerektiğinde, morfinle ya da maksimum bir gevşeme elde etme olanağı sağlayan başka kimyasal terkiplerle hastayı hazırlar ya da bir kas gevşemesi olması için kürar kullanır. Böylece aküpüktür iğnelerinin etkisi aynen elde edilebilir... Ama iğneyle anestezi (*) yolu bana bir hataymış gibi geliyor. Wuhan'daki olayda bulunmadım; yine de ameliyat edilen hastaların yataklarından ameliyat masasına kadar izlenmiş olmadıklarına inanıyo-

(*) Aküpüktür söz konusu olduğu zaman, **anestezi** sözcüğü yerine **analjezi** sözcüğünü kullanmak daha doğru gibi geliyor bize. Acı durdurulsa da, duyular durmuş olmuyor: Hasta duyarsıl bildirileri almaya devam ediyor. **Hipo-aljezi** sözcüğü daha da uygun düşüyor. Çünkü aküpüktür acıyı bütünüyle ortadan kaldırmıyor, ama dayanılacak hale getirmek için sadece azaltıyor onu.

rum... Tıbbî müdahalelere tanık olmuş Fransızların çıkardıkları sonuçlarda yanıltıldıklarını sanmaktayım.» (5)

Böylece iki varsayım ileri sürülmüş oluyor. Ya aküpünktürden önce yapılan bir kimyasal anestezi vardır; o zaman aküpünktür bir oyundan, manevradan başka bir anlam taşımaz ve ondan rahatça vaz geçilebilir. Ya da kaslarda gevşeme yaratma gücü taşıyan aküpünktürden, gizlice sonradan uygulanacak asıl kimyasal anesteziye hazırlık olarak yararlanılmaktadır.

Birkaç yüz Fransız aküpünktürcüsünün başkanı, aküpünktür yoluyla aneljeziye (acı duyma duygusunun yitmesine) inanmadıktan sonra, aküpünktürcü meslektaşlarına karşı, düşman demeyelim de, güvensiz duran ve onları bilimsel tutarlıktan yoksun gören elli bin hekimin bu yönetime inanmaları nasıl beklenir?

AVRUPA HEKİMLERİNİN YÖNTEMSSEL KUŞKUSU

Dürüstlük gereği şunu belirtelim ki delegasyonumuzdaki üyelerin hiç biri hekim değildi. (*) Müdaha-

(*) İçimizden biri, Marcél Beraud cerrah-dişçiydi; ama onun da anestezi uygulamasıyla ilgisinin kalmadığını belirtelim. Bizden sonra, Prens Norodom Sihanuk'un çevresinde bulunan bir Fransız hekimi, Dr. Georges Pathé, Şanghay'daki 6. Hastane'de benzeri ameliyatlarda hazır bulunmuş. Aralarında, bızlm tanıklığımızı ilk sıralarda kuşkuyla karşılayan kimseler de bulunan Fransız aküpünktürcüler de görmüşler bu işlemleri; hepsi de coşku içindeydiler yurda dönerlerken, iki Amerikalı Washington'daki Bethesda hastanesinden Prof. Grey Gimond ile Başkan Eisenhower'in hekimi olan kalp uzmanı Prof. Paul Dudley White de bu tür ameliyatları hayranlıkla izleyen tanıklardır. 1972 sonunda Çin'e giden bir İsviçre tıp misyonu, daha sonra Nisan 1973'te Prof. Jean Bernard başkanlığındaki bir Fransız tıp misyonu daha kuşkucu kalmışlardır. Gönül ister ki Çinli aküpünktürcü ekipler kendi usullerini Batıdaki cerrahî servislerde uygulasinlar. (6)

lelerin hazırlık saatlarında bulunmadığımız da doğrudur. Bu bakımdan, ameliyat öncesi aşamasında, klasik anestezi yöntemlerinden hiç birine baş vurulmadığını söyleyemiyoruz.

Önceden bir anestezi yapıldığını varsaymak, Çinli hekimlerin entelektüel dürüstlüğüne kuşku gölgesi düşürmek olur: Bu sarsayımı atmak gerekir ben-
ce. (*)

Çin yöneticilerinin ve hekimlerinin, el altından geleneksel yöntemlere başvurarak, yeni bir aneljezi yöntemi keşfettiklerine dünyayı inandırmak için böyle bir komedi oynadıkları düşünülebilir mi? Bizim karşılaştığımız Çinli araştırmacılar ve kadrolar gibi, hekimler de yargılarında ihtiyatlı, kendilerine karşı bile sert kimselerdi. Sadece emin oldukları düşünceleri ileri sürer görünüyorlardı. Özseverlikten titizce kaçınan adamların yaptığı kollektif bir kurnazlıkta, olağanlık biraz eksik olurdu herhalde.

Uzayda insanın ilk uçuşundan sonra, Gagarin'in yiğitliği kuşkuyla anılmıştı. Çinliler de, o zamanki Ruslar gibi, kendil gizlilik zevklerinin kurbanı oluyorlar şimdi: Esrar perdesi kalktığı zaman da hilekarlık kuşkusu başlıyor.

Bununla birlikte, aküpünktür, işlevsel bozuklukların, alerjik hastalıkların, psikosomatik adı altında

(*) Tersine, hastaları gevşetmek için hafif dozda müsekkinler (100 milligram luminal ya da 50 miligram dolosal) verildiği belirtilmişti bize. Ama Batıda çok yaygın olan bu ön ilaçlar gerçek anesteziyle karıştırılmamalıdır. Bu ilaçlar bizde yapılmakla yetinilmektedir; anestezi ise Çin'de kaldırılmıştır. Hele ağrı sendromlarına karşı aküpünktür uygulanmasına her zaman gidilmiştir. Çinliler sadece doğal ağrılara karşı tedavi uygulamasından, uyarılmış ağrılara karşı önleyici uygulamaya geçmişlerdir. Bu ilginç uygulama ince bir teknik yeniliğe dayanıyor: Cerrahin müdahalesi sırasında ve ondan önce, iğneye sürekli bir devinim verilmesi.

toplanan hastalıkların tedavisinde, uzun bir süreden beri, Batı ülkelerinde bile, kullanılmaktadır.

Geriye, kala kala, Batılı hekimlerin, Çinli meslektaşlarının Kültür Devriminin şiddetli itisi altında atıkları adımı topluca atma yeteneğini kesinlikle taşımamaları kalıyor. Kuşkusuz Çin'de, âletsiz, donatısız bir hekimle kötü düşüncelerden sıyrılmış bir hasta arasında bir iğne aracılığıyla yaratılmış bulunan bu güç inanılır insanî ilişkiye karşı onları daha uzun bir süre o alaya almalar koruyacak.

BATILI HASTALARIN INANSIZLIĞI

Batılı bir hekimin kuşkuculuğu, hastaların isteklerinin baskısı altında, gerileyebilir belki. Ama hastaların, hep birlikte, işin sessizlikle geçirilmesine katılmaları yok mu, ona ne demeli acaba? Çinliler, başarının ahlakî öğeleri üstünde ısrarla duruyorlar: Aküpüktürün etkileri öylesine kesinlikle sağlanmıştı ki bu usulde hastanın yöneme de hekime de güveni daha fazladır. Hastanın şundan ya da bundan kuşkullanması, güçlkle soluk almaya başlaması, kaslarının büzülmesi, iri iri terlemesi, ağrıya karşı duyarlılığının çoğalması için küçük nedenler yetmektedir.

Başarısızlık oranı bunca düşükse, kuşkusuz, Çin halkının binlerce yıldan beri kuşkuya karşı bağışıklık kazanmasındandır bu. Daha Tang imparatorları döneminde, üstlerinde noktalar ve meridyenler belirtilmiş ve numaralanmış küçük heykeller bütün Çin'e yayılmış bulunuyordu. Bugün de, yalnız eczanelerin değil, birçok mağazanın vitrinlerinde, bedenleri meridyen ve noktaları temsil eden incecik çizilmiş çizgiler ve rakamlarla dolu, değişik boylarda (on beş santimle elli santim arasında) plastik mankenler görülüyor.

Her keseye göre çeşitleri var bu bebeklerin. (*) Aynı paraya, açık tıbbî öğütlerin yer aldığı bir metin de verilebiliyor. Kauçuktan kulaklar da satılıyor: Üstlerinde, yirmi kadar nokta belirtilmiş, ayrıca bunların iyileştirebileceği çeşitli hastalıklar sıralanmış. (**)

Çocuklar bu oyunlardan büyük tat alıyorlar ve birbirlerini iyileştirme oyunu oynuyorlar. Boyunlarına bir tıbbî avadanlık destesi asıyorlar: Bir iğne kılıfı, bir alkol şişesi ve bir pamuk kutusu. «Kitlelere yardıma koşmak ve savaş sırasında yararlı olmak için aküpüntür öğreniyoruz.» Nankin'de, on yaşlarında bir kız ve oğlan, gözleri gönençten pırıl pırıl, böyle demişlerdi bana.

Daha «ana kucağından» itibaren böylesine koşullanmış bir halk, aküpüntürün harikalarına inanmaya öyle hazırlıklı ki, bunlar onda hiç de harika etkisi bırakmıyor. Batıda böyle «emre amade» bir güç düşünebilir mi? Çin otoriteleri bu güçlüğü sezmiş olacaklar. Pekin'deki eski Rockefeller hastanesi (***) diplomat karılarına, doğum için, aküpüntür uygulamaya başlamıştı. Avrupa kolonisinden küçük bir çocuk kulağının arkasına batırılan iğnelerle başarılı bir biçimde tedavi edilmişti. Bu deneyler, hiç bir açıklama yapılmaksızın birdenbire durduruldu. Çin'in, Batıda ortaya çıkmamış tedavi usullerini Batılılara yaymanın sorumluluğunu üstlenmek istemediği söyleniyordu.

(*) 3 ile 6 yuan (yani 21 ile 42 TL.) arasında.

(**) Bu heykellerin değişik bir şekli tuhaf bir pedagojik yarıyı temsil ediyor; su dolu bardak biçiminde bir bebeğin üstünde «noktalar»ın karşılığı olan delikler delinmiş; deliklere yakılar tıkilmiş. Çocuk istenen bir yeri delince, su fışkırıyor.

(***) Çin, yabancılarla ilişkilerini değiştirmeye karar verdikten sonra bu hastanenin adı, «Anti-empyralist Hastane» daha sonra da «Başkent Hastanesi» olarak değiştirilmiştir; ama yabancı koloniye P.U.M.C. (Pekin Tıp Koleji Birliği) denmektedir hâlâ.

«Avrupa hekimlerinin,» diye sordum Doktor Çen'e, «bu yöntemi Avrupalı hastalara uygulayabileceklerini sanıyor musunuz?»

«Kuşkuluyum bundan,» diye karşılık verdi. «Aküpünlüklerle duyarsızlaştırma tekniğine hâkim olmak için, önce kendi üstlerinde birçok deney yapmaları gerek.»

Korkarım, bu sözlerinde haklı değil. Çin pratisyenleri, kendi tedavi usullerinin gelenekleriyle, halklarının alışkanlıklarıyla yüklüdürler, bu bakımdan bütün sorumluluğu üstlenebilmişler, birbirleri üstünde cesur deneylere girişebilmişlerdir; bunu yaparken ulusal bir sağlık sorununu çok çabuk çözmek isteği içinde olmuşlardır: «Kitlelerin coşkusu», bir iti olmuştur onlar için. Avrupa hekimleri, kökten ve bütünüyle ayrı kurallar içinde, nasıl bir gerekçeyle haklı görülebilirlerdi ki? İçlerinden çoğunun bir gölgeden başka bir şey görmedikleri bir aküpünlük uğruna, kimyasal tedavinin avını niçin ellerinden uçursunlardı?

Aküpünlüklerle duyarsızlaştırma, kuşkusuz Mao düşüncesinin kızıdır. Ama gereksinimlerin de kızıdır o: Çin köylülerinin tıbbî bilimlerin iyiliklerinden yararlanma hakları yoktu. Batıdaysa aküpünlüğün böyle bir anası babası hiç olmamıştır: Mao düşüncesi orada bir inanç konusu olarak benimsenmiş değildir; Batıdaki köy hekimleri de, uzun bir süreden beri kırsal bölgede yaşayan halk kesimlerini bilimin zafetlerinden yararlandırılagelmektedir.

IRKLARIN FARKLILIĞI KARŞISINDA TIP

Çeşitli anatomik özellikler Çinliyi Beyaz'dan ve Siyah'tan ayırıyorsa da, burada konumuz bu değil;

yine de, bazı fizyolojik farkların, acıya karşı ve aküpünktür karşısında, değişik davranışlara yol açabileceği söylenebilir.

Bilindiği gibi, omurilik yangısı (poliomyelite), zengin halkların bir hastalığıdır; azgelişmiş ülkelerin çoğunda bu hastalığa karşı bağışıklık vardır. Tropika-ülkelerine giden bir Batılının kanlı basur olmaması çok zordur; oysa oralardaki yerlilerde pek görülmez bu. Refah düzeyi yükseldikçe, acının eşiği aşağıya iniyor. Kalorifer kışioğlunu daha çok üşüyen bir yaratık haline getiriyor; maddî ilerlemeler bir aşırı duyarlık yaratıyor. Bir güğüm suyla yıkanmaya, ısının sobanın çevresinde yoğunlaştığı buz kesmiş evlerde kışı geçirmeye alışmış olan atalarımız, radyatörlerin ılıklığı, banyoların rahatlığı içinde gevşemiş bulunan bizim kuşağa göre soğuğa karşı çok daha dayanıklıydılar. Güç bir hayatın, hastalığa ve acıya karşı kurduğu kendini savunma mekanizması yavaş yavaş zayıflıyor.

Hiç kimse —hiç bir fizyolog, hiç bir psikiatr, hiç bir nörolog, hiç bir cerrah— ağrının ne olduğunu tam olarak bilmiyor. Hele hele, hiç bir toplumbilimci, hiç bir antropolog, hiç bir etnolog, toplumsal türlere ve irksal özelliklere göre acının değişeceği konusunda bir yasa kurabilmiş değil. Yalnızca, acının, ısıya, halklara, hayat düzeylerine göre değişmekte olduğu gözlemlenebiliyor. Yoksun ve ilkel bir bireyde, gelişmiş bir bireye göre daha çok dayanma gücü var. Kimi hastalarda acı duyma eğilimi fazladır: Büyük bir gerilimle gelen ağrıların önünde kasılıp kalırlar. Kimileriye rahat tutarlar kendilerini, hattâ güvenlerini kazanmış bir hekimin buyruğuna girerler; ağrı onların üstünde daha az etkilidir.

Görünüşe göre, bir halkın kollektif psikolojisinin

bu olgular üstünde doğrudan doğruya bir izdüşümü var.

Yol arkadaşlarımızdan biri Pekin'de çürük dişlerini tedavi ettirecekti. Çinli dişçi freze aygıtına elini götürdüğü zaman, o kadar acı duymuş ki, lokal anestezi yapmasını istemiş ondan.

«Siz yabancılar,» demiş Çinli dişçi, «en ufak ağrıya dayanamıyorsunuz. Şimdi sizin yerinizde bir Çinli olsaydı, hiç bir şey duymazdı.»

Başka bir arkadaşımız, Hangçow'da, kayıktan atlarken baldırını incitti. Günlerce dayanılmaz ağrılardan yakındı. Aküpünktür uygulandı kendisine; ama duyduğu ağrılarda önemli hiç bir azalma olmadı.

«Size göre, aküpünktür yurttaşlarınızdan birine yapılsaydı, ağrı denecek miydi?» diye sordum ona bakan Çinli hekime.

«Aküpünktüre bile gerek olmazdı o zaman,» diye karşılık verdi. «Böylesi olaylarda acı macı duymaz bizimkiler.»

Büyük Ordu'nun cerrahı anlatıyor: Bir kumbaracı erinin bir bacağını kesmiş; işlem sırasında da ona yalnız bir kadeh rom vermekle yetinmiş. Acıyı, onun yarattığı düşünceden, ondan dolayı duyulan kaygıdan nasıl ayıracağız?

Batılı bir toplulukta, aküpünktürle duyarsızlaştırmadaki başarı oranının Çin'dekine göre ters olacağını düşünmek mantıksız gelmiyor bana: Batıda büyük bir başarısızlık oranına karşı küçük bir başarı oranı olurdu herhalde. (*)

(*) İsviçre tıp delegasyonu bir aküpünktürle duyarsızlaştırma işleminin kendi üyelerinden ikisine uygulanmasını istemiştir. Çin hekimleri, büyük bir kararsızlıktan, uzun tartışmalardan sonra bu dileği kabul etmişlerdir. İşlem başarısızlıkla sonuçlanmış ve Çin hekimleri bu konuda bir açıklama yapmamışlardır.

Wuhan Tıp Enstitüsü konferans salonundaki masanın çevresinde, tıp ekibinin hiç bir üyesi, iğne uygulamasından önce bir hazırlık yapıldığı konusunda, kendiliğinden bir imada bulunmadı. Şu soruyu birçok kez tekrarlamamız gerekti: «Ameliyat salonuna alınmadan önce hazırlayıcı bir işlem yapılıyor mu? Bu, ne kadar sürüyor, ve nasıl oluyor?» Daha önce, «yarım saat kadar süren psikolojik bir hazırlık» oluyormuş. Hastayla hekim, «Mao düşüncesinin incelenmesine ilişkin» bir diyalog kuruyorlar, «izlenecek yöntem üstüne karşılıklı düşüncelerini söylüyorlar» ve aralarında karşılıklı bir güven, bir işbirliği havası kuruyorlar. Büyük ameliyatlarda, işlemiden önceki iki üç gün içinde bu psikoterapi seansı bu tür konuşmalarla başlıyor.

«Hasta anlaşılmaya varmadığı zaman ne yapıyorsunuz?»

«Eskiden hastayı bir eşya gibi görürdük; bugünse onu inandırmaya çalışıyoruz.»

«Nasıl gevşetiyorsünüz onu?»

«Bu işin siyasası ameliyat salonundadır. Hastanın acı algılarını aşma cesaretine, iyileşme ve yaşama iradesine çağrıda bulunuyor, hastayı, görevinin devrim için mücadele etmek olduğunu inandırıyoruz.»

Böylece hastadaki yurttaşlık gururu harekete geçiriliyor. Ona, kişisel kaderinin, Çin'in dirimsel gücünü yükseltecek büyük bir parçası olduğu belirtiliyor.

«Hastalar aküpüntürü reddediyorlar mı?»

«Çok seyrek olur bu. (*) Çin'de, hemen hemen

(*) Bunların, açıklanan % 10 başarısızlık oranı içinde hesaba katılıp katılmadığını ya da iğne tedavisi yalnızca buna razı olanlara uygulanarak, dayatan hastaların psikolojik hazırlama seansı sırasında elenip elenmediğini öğrenemedik.

bütün hastalar sizin görmüş olduklarınız gibidirler: Neşelidirler, iyileşme ve halka hizmet inancı içindedirler, Mao Çe-tung düşüncesi için coşkuyla doludurlar.»

İYİLEŞTİREN İNANÇ

Burada sınırları çok güç çizilen bir alana giriyoruz. Hastanın «güven duyacağı» bir koşula sokulmasının, «katılması» için ona yapılan o çağrının, yatıştırıcı etki uyandıracığını kim inkar edebilir ki? Bu tedbirler mi hastayı büyük bir tıbbî müdahalenin ağrısına karşı duyarsız kılıyor? Ameliyat öncesi görüşmenin gizlerine sokmadılar bizi. (*)

Nasıl oluyor acaba bu görüşme? Hipnoza başvurulup vurulmadığını sordüğümüz zaman, bütün ekip bağırarak itiraz etti. Ama acaba sorumuz iyi anlaşıl-mış mıydı? Çeviri bunca kesin itirazları çekebilecek kadar iyi yapılmış mıydı? Bu psikolojik hazırlık işlemlerinin telkine varan bir yanı yok muydu? Telkin dediğin de bir yerde hipnoza bitişmiyor muydu? Farkında olmadan hipnoz uygulamak mümkün değil miydi?

Ünlü Kutup kâşifinin babası, akıl hastalıkları uzmanı Jean Martin Charcot, **iyileştiren inanç** adlı yapıtında, telkin ve hipnoz konularında klinik gözlemler serer ortaya. Hekimiyle konuşurken bir yandan da komposto yiyen, böylece hem bilincini tam olarak koruduğunu, hem de hiç bir acı duymadığını gösteren Çinli ameliyatlının içinde bulunduğu durum, Charcot'nun açıkladığı o «ikinci durum»a yakın bir şey değil mi acaba? Kuşkusuz, burada, gerçek hipnoz söz konusu değil. Çünkü gerçek hipnozda hasta bütün anılarının silindiği bir evrene dalar. Ama ne olur-

(*) Öyle geliyor ki bugüne dek hiç bir Batılıyı sokmadılar.

sa olsun, Mesmer'in elektrik akımları ve madeni mık-natıslarla uyguladığı türden bir bilinç değişimi yaratılmış olamaz mı? Mesmer'in aydınlığa çıkardığı **man-yetizma** (magnétisme animal) olgusu, ilk çağlardan beri çeşitli tekniklerle yaratılabilmiştir. (*) Ama Mesmer'in Batı geleneğinde kökleri yoktu. Aküpüktür, insanlık kadar eski, ama kişilik büyü düşüncesinden kurtuldukça kaybolmaya yüz tutmuş bir olgunun son derece ince bir dayanağından başka bir şey değil mi yoksa?

Çinliler. Batılılarda ikinci durumu yaşıyor izlenimi uyandırırılar çoğunca. Alış yeteneği henüz bakîr olan ve gereği gibi koşullanmış bir halk üstünde, kolektif bir düşüncenin yaratacağı telkin güçleri sınırsız olacaktır.

Mao'ya baş vurma da bir «hipnotizmacı»ya baş vurmaya benzemiyor mu? Freud bunu **Kollektif Psiko-loji ve Ben'in Çözömlenmesi** adlı denemesinde çok kullanmıştır. Le Bon ve Mac Dougall'den sonra, Ben'in ölküsü olan, her bireyin Zihnî gücünü buyruğu altına verdiği Önder özdeşleşmesi biçimi altında, kalabalıkların telkin yeteneğini çözümlömiştir. Aküpüktürün böylesi olgulardan seçkin bir örnek çıkardığı söylenebilir.

TAM ÇİN'E ÖZGÜ BİR BAŞARI

«İki şeyden biri,» demişti bana Fransız cerrahisinin ustalarından biri. «Ya sizin hazır bulunduğunuz beceri örnekleri gerçektir; bu da Çinlilerin bizden yirmi ya da yüz yıl ilerde olduklarını gösterir ve

(*) Paris Tıp Akademisi 1840'da bu yöntemi mahkum etmiş olmasaydı, belki Batı tıbbı bu alandaki ustalığını ilerletebilirdi.

o zaman, Çin'in, elde ettiği sonuçlardan dünyanın geri kalan bölümünü de yararlandırması için hemen harekete geçmek gerekir. Ya da blöf söz konusudur. Farkında olmadan yapılan bir blöf belki. O zaman Çin kendi efsanelerinin kurbanı olmuş demektir ve bu ülkenin geleceği için en ağır sonuçlar çıkabilir bundan.»

Ya üçüncü bir varsayım olsaydı? Çinlilerin, yüz yıl ileri de, yüz yıl geri kalmış da olmadıkları, ama bizimle aynı çağı, aynı süre'yi yaşamadıkları düşünülemez mi? Aynı yolda ilerlemeler ve devrimler yaptıkları düşünülemez mi?

Çin tıbbına, Çin cerrahisine bilinmedik ufuklar açılmıştır. Bu halkın onlardan yararlanma şansı var; Batılıların da aynı şeylerden hemen yararlanma şansı zayıf görünüyor bana. Bu şaşırtıcı başarılarla ulaşmak için, Çin tedavi sisteminde birçok koşulun birleşmesi gerekmiştir. Bunların Batıda bir araya gelmesi zordur. Binlerce yıllık gelenekler. Okul sıralarından itibaren oluşum sürecine giren çocuklar. Geleneksel güçlere karşı bir halk inancı. Bizim Maçiyao'da gördüğümüz gibi, bugün de, bir halk komünü dispanserinde, biri Batılı yöntemlere, öbürü atalardan kalma yöntemlere göre oluşmuş iki hekim konsültasyon yap-sa, her şey ikinci hekime yönelir. % 85'i meydana getiren bir köylü nüfus, böylesi olguların fışkırmasına hazırdır Çin'de. Sağlık personelinin acele olarak oluşturma konusundaki büyük gereksinme ve bunun geleneksel usulleri daha rahat özümleyen bir halk topluluğundan sağlanması. Tıp mandarinliğini kovup atan bir Kültür Devrimi. Hekimleri ve hastaları aynı inanç birliğinde kaynaştıran Mao Çe-tung düşüncesine karşı duyulan saygı.

Mao, organik işlevlerin düzenini sağlamak ve onların hastalığa, acıya karşı koyma yetisini harekete geçirmek için, Çin tıbbına, eski uygulamalarla çağdaş yöntemlerin özgün bir sentezini yapma olanağını vermiştir. Ama kendi düzeyinde, bütün Çin için ne yapıyor? Bu büyük toplumun işlevlerini düzene sokmak. Çin bedeninin organları arasındaki karşılıklı ilişkileri bulmak. Bozulmuş bir dengeyi kurmak. Şiddetli ve şaşırtıcı oyalamalarla halkının acılarını azaltmak. Onun dirimsel gücünü uyandırmak. Tarihin en eski, dünyanın en kalabalık ülkesi ölçüsünde az şey midir bu?

İKİNCİ BÖLÜM

İnsanı
değiştirmek

insana yeni bir biçim

1. BAKIŞTA DEVRİM

PEKİN'DE, ikinci tekstil fabrikasında, bir işçiye ücretinin yeterli olup olmadığını soruyorum. «Kültür devriminden önce,» diye karşılık veriyor, «para için çalıştırıyorlardı bizi; verimlilik primleri veriyorlardı; burjuvalaştırıyorlardı bizi, bozuyorlardı. Siyasal bilinçten yoksunduk. Şimdiyse, emekçilerin devrimden başka bir amaç gütmemeleri gerektiğini öğrendik. Artık **kaçı çalışıyoruz**, diye düşünmüyoruz. **Kimin için çalıştığımızı düşünmüyoruz.**»

Bu soruya her yerde aynı karşılığı alacağız. Hatta kimileri şöyle bile diyebilecek: «Prim sisteminin kaldırılmasını isteyenler işçilerin kendileri olmuştur. Kültür Devriminden önce emekçilerin tek amacı iyi yaşamak ve ailelerini iyi yaşatmaktan ibaretti. Sadece daha çok kazanmak ve daha bir refah sağlamak peşindeydiler. Onları alttan alta burjuvalaşmaya ve revizyonizme götüren sağlıksız bir dürtüydü bu. Bu devrim bizi gerisin geri geçmişe atabilirdi. Ama emekçiler tehlikeyi sezdiler. Mao Çe-Tung düşüncesini gereği gibi inceleyerek, çalışmalarının gerçek anlamının devrime katkıda bulunmak olduğunu keşfettiler. Kendilerini devrimden koparan şeyden vazgeçtiler.

«Peki bunu kavramayanlar?»

«Onlar çalışamazlar. Doğru yola, gerçek çizgiye gelene dek onların eğitimleriyle uğraşmamız gerek.»

Bu açıklamalarda bir âyin anlamı da var elbet, ama bunları boş ve çürük sanmak da haksızlık olur. Yeniden eğitim çabaları, kolay gerçekleşmiyor, güçlüklerle karşılaşılıyorsa, kollektif hayat amaçlarının, hattâ çalışma etkinliğinin bütün bütüne değiştirilmesi söz konusu olduğundandır bu. Paraya karşı tavrın ötesinde ve onun çevresinde, asıl amaç, insanı, insanın değerlerini, yapılarını, reflekslerini değiştirmektir.

Şanghay'da, özerk kent devrim komitesinin yetenekli yöneticisi ve Çin komünist partisi merkez komitesinin etkin üyesi, otuz altı yaşında, büyük bir terzinin imzası sayılabilecek dik yakalı açık mavi üniformasının içinde yakışıklı çizgileriyle Hsu Çing-çien şöyle konuşuyor:

«Kültür Devriminden önceleri, burada, Şanghay'da üretimin isterlerinin siyasal çalışmayı azaltmaması gerektiği kanısındaydık. Devrimci atılımın, maddî ve bencil kaygılar içinde hızını yitirme gibi bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu seziyorduk. Devrimcileştirme devinimini yavaşlatmak gerekiyordu. Öncelikleri tersine çevirmek gerekiyordu: Önce insanda bir dönüşüm yaratabilirsek, onun ardından üretimi de daha hızlı bir tempoya sokabilecektik. Devrim demek, bizi geçmişten artakalan düşünce ve hayat biçimlerine bağlayan şeyleri kökten ortadan kaldırmak demektir. Birey, böylece, entelektüel planda ve ahlak açısından yeniden doğmuş, yaratılmış olacaktı; kendini topluma bağlayacak, kişisel çıkarını devrimin tek ve kesin çıkarı karşısında silecekti.»

Bu yakışıklı ve zarif devrimci, eski insan tipi-

nin nasıl ortadan kaldırılacağını bana anlatırken (kişinin kendindeki eski insanı öldürmesi için bir sürü deneyin, uygulamanın gerekeceği de seziliyordu) aklıma bir varsayım geldi. «İleri büyük sıçrama» devrimi Çin'i büyük bir ekonomik güç haline getirmeliydi. Oysa bu deneyden bir başarısızlık kalmıştı geride. Bunu aşmak ya da gizlenmek için devrim başka amaçlar sağlamak gerekmez miydi acaba? Üretim alanı güvenilir sonuçlar doğurmuyorsa, değiştirmeliydi o alanı. Tüketimde bir artış sağlanmıyorsa, tüketim eğilimini azaltmaya bakmalıydı. Gerçek, inatçı bir biçimde direniyorsa, o gerçeği bir de başka yandan görmeyi sınamalıydı. Elbet, Kültür Devrimi bir bakış devrimiye?

Kültür Devrimini küçültmek demek değildir bu. Kişioğlu hemen hemen bütünüyle, kendinden yarattığı bir düşün içinde değil midir? Çinliler için bu düşün yüce önderlerinden yarattıkları düşünle kaynaşmış durumda. Gustave le Bon, daha geçen yüzyılda, önderle tutkulu bir kaynaşma olgusunun, kitleleri normal güçleri iyiden iyiye aşan büyük patlamalara yetenekli kılabilceğine dikkati çekmişti.

Kültür Devrimi bir taktik değil, arsız bir hesabın meyvesi de değil; büyük bir aldanişın ardından fıskıran gerçek devrimcilerin kafalarında gelişmiş bir stratejidir. Maddî güç tablosunda bir şey kazanmaksızın, manevî iktidar tablosunda da kaybetmişlerdi bunlar. Manevî etkinlik hemeninden kazanılmalıydı: Devrim coşkusu çabuk tükenen bir sermayeydi ve Çin komünistleri bu coşkunun sürebilmesi için devrimin sürekli ve mutlak olması gerektiğinin bilincine varmışlardı.

Çin zengin olmak istiyordu: Bugünse az gelişmiş olmaktan duyduğu gururu ilan ediyor. Çinlilerin kafa-

sında bu gururu azaltabilecek her şey değersizleşiyor: Kafalarında bir yoksullar ruhu yaratmaları gerekiyor, bu ruhta o gururun sürme isteği bulunması gerekiyor.

«Kısacası,» diye sözü alıyorum, «siz insan ırkının dörtte birinin karakterini değiştirmek istiyorsunuz. Küçük bir girişim değil bu.»

«Bizim girişimimiz bu. Asıl Çin'den, devrim öncesindeki Çin'i meydana getiren alışkanlıkların ve kültürün ortadan kalkması konusunda kararlıyız. Bunların yerine gerçek anlamda proleterci bir kültürün ve alışkanlıkların konulmasını istiyoruz. Yeterince uzun bir süre de, bunu anlamayanların beyinlerinin yıkanmasından yanayız. (*) Kapitalist yolda girişimleri olan sorumluları devireceğiz. Burjuva ideolojisine, akademik yetkelere, eğitim, edebiyat ve sanat alanındaki bütün üstyapiya karşı işçileri, köylüleri, askerleri, hattâ devrimci aydınları (ne yazık ki sayıları çok değil onların!) saldırıya geçirtceğiz.»

«Şu anda bir Çin proleteryasının var olduğu kanısında mısınız?»

«Proletaryadan uzağız daha! Ama bir proletaryaya Kültür Devriminden öncekine göre şimdilerde daha az uzak göründüğümüz de söylenebilir. Yine de daha birçok kültür devrimleri gerekecek. Ana babaların zihniyeti çocuklarda da beliriyor. Bir toprak sahibinin oğlunun, Şanghaylı bir **komprador**'un (1) oğlunun, sadece toprakları ya da paraları elinden alındı diye yoksul köylü ya da işçi haline gelivereceğine inanabilir misiniz? Hiç bir zaman öyle olmuyor.

(*) «Beyin yıkama» işlemini bizim karşımızda öven ilk ve son Çinli yönetici bu oldu (Ne olursa olsun, çevirmenleri bu deyiimi kullanmışlardı).

Çocuklarda bir toprak sahibi ya da bir komprador yerleşip kalıyor. Kadrolar, bürokratlar bile yavaş yavaş bu ruhu benimsiyorlar! **İnsanların kafasında bir sınıf mücadelesi var.** Kafalarındaki proleterin burjuvaya karşı zafer kazanması için onlara yardım etmek de bizim görevimiz.»

Çinlinin ruhundaki gizil revizyonizm yıkılıyor. Herkesin içinde uyuyan Kruşçev öldürülüyor.

Pekin'de, birkaç gün önce, Rektör yardımcısı Çu Pei-yuan da şu açıklamayı yapmıştı bana: «Kültür Devriminden önce öğretim görevlileri bir kürsü edinmek derdindeydiler; öğrencilerde de bir post kapma eğilimi uyandırmaktaydılar. Şimdi, öğretim görevlileri de, öğrenciler de, kendilerine bir durum sağlamak düşüncesinden sıyrılmak, büyük kitlelerin içinde erimek için kişisel tutkulardan vaz geçmek gerektiğini anlamış durumdalar. Evet, kendi üstünde bir çaba göstermesi, hattâ kendine karşı bir çaba göstermesi de gerekse, insanın, dönüşüm yapabilir bir varlık olduğuna inanıyoruz. Dönüşebilir insan; kendi dönüşümü için katkıda bulunursa, bu dönüşümün kendi iyiliği, herkesin iyiliği için olduğuna inanırsa, mümkündür bu.»

Hiç kuşkusuz, ilk çağlardan beri, bunca, milyonlarca insan üstünde böylesine sistemli bir biçimde yürütülen daha bütüncül bir yeniden eğitime girişimine rastlanmış değil. Aynı tek ekibin itme gücü altında, tek bir kuşağın içinde uygulanan bir yeniden eğitime devinimi söz konusu. Çin'de yalnızca bu girişimin ortaya çıkardığı biçimlenmeyi görmek için bile, bu ülkeye yolculuk yapmaya değerdi doğrusu.

Mao düşüncesinin nasıl oluşturduğunu, nasıl zincirlendiğini görmüştük. Nasıl yayıldığını da görelim. Fabrika, çiftlik duvarlarında, sokaklarda, garlarda, hattâ pagodaların altlarında ve çıplak tepelerin eteklerinde, üstlerine yaldızlı yazılar yazılmış, kocaman, kızıl panolar görüyorsunuz. Mao Çe-tung düşüncesinin parıltısını taşıyan formüller var bunlarda. Gelen geçene kendi düşüncesini yazmayı esinleyen formüller. Sözgelimi şöyle formüller: «Denizde sefere çıkmak için iyi bir kılavuz kaptan gerekir; devrim yapmak için de Mao Çe-tung düşüncesi gerekir.» Bilimler Akademisi merkezinde de şu cümleyi okuyorsunuz: «Araştırma ve teknolojimize Mao Çe-tung düşüncesi temel olsun.» Ağaç gövdelerinde şunlar yazılı: «Mao Çe-tung düşüncesi tarımsal üretimi artırıyor.» Çin Halk Bankası'nın gişesinin önüne şöyle bir tabela asılmış: «Mao Çe-tung düşüncesine şükranlar.» Bir havaalanındaki pano: «Mao Çe-tung düşüncesi bize hep daha büyük başarılar sağlıyor.» Bir arkadaşımızın gözlemlediği gibi, bu sözlerle Mao Çe-tung düşüncesinin uçakların hep daha hızlı havalanışını sağladığı anlatılıyor olmalıydı.

Kültür hayatının her noktasına Mao Çe-tung düşüncesi işlemiş. Tek bir gazete nüshası, tek bir radyo yayını, tek bir film, tek bir bale yok ki Yüce Öğretmen'in özdeyişlerinden ya da eylemlerinden söz etmemiş olsun. Bütün bu esinlerin kaynağı, edebiyatın, bilimin ve sanatların ilk ve son sözü hep Mao Çe-tung düşüncesidir.

Her gün, gazeteler ulusa örnek olarak sunulan öykülerle dolup taşar. Uluslararası pingpong şampi-

yonu, bu ünvanını Mao Çe-tung düşüncesinin uygulanmasına borçludur. Devrimci bir lağım temizleyicisi şöyle diyor: «Mao Çe-tung düşüncesi sayesinde verimim iki kat arttı.» Er Lei Feng bir Epinal imgesi haline geliyor; yiğitlik modasına göre belirtilmesi gereken bir Camember; Mao düşüncesinin bir Bara'sı, bir Viala'sı, bir Assas şövalyesi... Halk, basında, radyoda, kavşaklara ve köy meydanlarına ya da sokak sokak dolaşan ve özellikle bu iş için donatılmış kamyonlara kurulu hoparlörlerde bir Mao Çe-tung düşüncesiyle bütün bütüne avundurulmakta, bezdirilmekte, bunaltılmaktadır.

Sabahın saat dördünde ya da beşinde hoparlör sesleriyle sıçrayarak uyanıyorsunuz. Pencereye koşuyorsunuz: Otelin avlusunda çocuklar, ellerine bir Küçük Kızıl Kitap almışlar, megafonla okuyarlar. Siz uykudan eden bu genç propagandacılara sorunu anlatmak için yarı giyinik, parmağınızı dudağınıza götürmüş bir biçimde aşağı iniyorsunuz. Alışık olmadıkları bu davranış karşısında şaşırılmış olan çocuklar bir an duraklıyorlar. Ama siz yukarı çıkarken tekdüze ezgilerine yeniden başlıyorlar.

Mao Çe-tung düşüncesinin bu her yerde hazır ve nazır oluşu olgusu, ona ilişkin olmayan başka her şeyin ortalarda görülmeyişini de gerektiriyor: Hiç bir kitapçıda bir roman, bir şiir kitabı, bir toplumbilim ya da ekonomi incelemesi, hattâ bir çeviri yapıt bulamıyorsunuz; müzelerde, sergilenen şeylere ilişkin kitaplara da rastlayamıyorsunuz. Garlarda ve havaalanlarında yalnızca Başkan Mao'nun, her boyda yayımlanmış bütün yapıtları (tam ya da özetlenmiş olarak) boy gösteriyor. Bu Mao tekeline sadece Marx'ın, Engels'in, Lenin'in ve Stalin'in yapıtları, devrim tiyatrosunun yedi oyunu, bir de bir iki teknik kitap

bozuyor. O da pek önemsenecek sayılarda değil. (*)

Bütün üretim birimlerine, devlet dairelerine, öğrenim kurumlarına, kreşlere «Mao Çe-tung düşüncesinin araştırma sınıfları» sokulmuştur. Biz, sözgelimi bir fabrikada, bir halk komününde, orada burada gördük bunları. İşe başlamadan önce ya da işten sonra bir grup bir daire halinde toplanıp Kızıl Kitap'tan birkaç cümlelin yorumunu yapıyor. «Üçlü çalışma» yöntemi uygulanan fabrikalarda, işbaşındaki ekibin çalışma saatları dolmadan bir saat önce, yeni ekip bu seanslara katılmaktadır. Seansların amacı, büyük yapıtların asıl metinlerini inceleme, özellikle bunların en güç felsefî özlerini kavrama aşamasına ulaşmak için **Küçük Kızıl Kitap'ı** sindire sindire hatmetmektir. O felsefî özler traktör sürücüsü için, domuz yetiştiricisi için, makinesinde freze yapan işçi için ya da yeşimden heykel dökmeye hazırlanan sanatçı için pratikte «değerli bir katkı» yaratacaktır.

(*) Yayın konusundaki bu kıtlık altı yıl kadar sürecektir: Mayıs 1966'dan şubat 1972'ye kadar. Çin Yılbaşısı olan 15 şubat 1972'de yayımlanan kitaplar belirli bir sayıya ulaşmıştır: Kuo Mo-jo'nun **1644 Başkaldırısının 300. Yıldönümü** denemesinin, **Kızıl Otağda Düş** gibi birkaç geleneksel romanın yeni baskıları; **Bir Adanın Kadın Millsleri** ya da **Dağlar Korkuda** gibi eskiden yazılıp da Kültür Devriminden sonra yazarlarınca yeniden elden geçirilmiş romanlar; özellikle de çevrili yapıtlar; Krupskaya'nın **Lenin'den Anılar**, Lissagaray'ın **1871 Komünü**, Montesquieu'nün **Yasaların Ruhu**, Lewis Morgan'ın **Eski Toplum**, Tüsidides'in **Peloponez Savaşının Tarihi**, Kant'ın **Katksız Usun Diyalektiği**. Bu açılma henüz ölçüsünü yitirmiş değildir. Ama kitabevleri, raflarında yalnızca Mao'nun, ikinci derecede de marksizmin dört büyüğünün yapıtlarını barındırır olmaktan çıkmıştır. Tanıkların belirttiklerine göre, okur kalabalığı, Mao'nun ve kurucu büyüklerin yapıtlarının bulunduğu rafları bırakarak yeni yapıtların sergilendiği bölümlere yönelmektedirler. Şurası da ilginç ki, okurlar, hemen hemen Mao'nun 1936'da Edgar Snow'un sorularına karşılık verirken beğendiğini söylediği kitaplarla eşdeğer yapıtları seçmemektedirler...

Pekin'de ziyaret ettiğimiz bir devlet dairesinde bu çalışmaların her gün saat sekizden dokuza kadar, cumartesi günleriye daha uzun süre yapıldığına tanık olduk. Söylendiğine göre, dairelerin çoğunda bu şekilde çalışılıyormuş.

İnceleme seansı hep aynı biçimde yürütölüyor: Eğitici üye, **Küçük Kızıl Kitap**'ın daha önceki seansta kaldıkları yerinden işe başlıyor; ya da güncellik kazanmış bir konuyla ya da gruptaki üyeleri de onun okuduğunu koro halinde tekrarlıyorlar, ezber okumakla bir duayı hep birden tekrarlamak arası bir şey bu; daha sonra eğitici, yorumlara geçiyor; dinleyicilere, metnin çözümlemesine katılmaları için sorular yöneltiyor, onlara canlı örnekler buldurarak gerekli aydınlatmayı yapıyor. Bu incelemenin topluluk halinde yapılması öğütlenmiştir kendisine. İçimizden kimileri, «çalışma dışındaki saatlara da mı müdahale ediliyor?» diye mırıldanmakta. Ama daha ileride de göreceğiz ki Mao Çe-tung düşüncesi söz konusu olduğu zaman kolay eğlenilere hiç yer kalmıyor.

Kısaca, Lin Piao'nun özendirici deyiimiyle, Kültür Devrimi bütün Çin'i «büyük bir Mao Çe-tung okulu» haline dönüştürmüştür.

Böylesi dev bir ders salonunda, büyük bir tembeller kitlesi uyuklarken, bazı yetenekli ve parıltılı öğrencilerin sivrilmesinden, «kızıışmasından» da sakınılıyor. Hiç kuşkusuz, yetenekli öğrenciler devrimin öncüleri olsunlar diye sıkıştırılıyor da; bunu reddederlerse, tasfiyeleri yoluna gidiliyor; ama dersler, daha çok, bunları güç kavrayacak kimseler için, yani «geniş köylü yığınları» ve biraz da işçiler için veriliyor.

Mao Çe-tung düşüncesi çok şey gerektiriyor; ama bu alandaki eksikliğini kapamayı da biliyor. Pe-

dagojisi başarılı, çünkü bir başarı pedagojisidir; günlük çabaya bir anlam kazandırıyor, insanların gösterişsiz güçlüklerini aşma olanağı sağlıyor. Daha temiz bir ev, daha lezzetli bir pirinç, daha çalışkan bir çocuk: Çin komünizmi bu alçakgönüllü başarıları birleştirmeyi ve onlara bir çırpıda bambaşka bir boyut kazandırmayı biliyor.

Bu da gerçekleştirilen etkilerin nice büyük olabildiğini, yine de bunların tam anlamıyla bağışlanmaz görünmedliğini göstermektedir. Pedagoji hiç bir zaman aradan çıkmıyor. Çin emekçisi her gün tükettiği pirinç ve erişte kadar önemli bir miktarda ideoloji de almakta; evde, işte, sokakta; işiterek, görerek, okuyarak.

Bütün Çinliler, Pekin'den Kanton'a, Sian'dan Şanghay'a kadar, her gün, aynı şarkıları işitiyorlar, aynı sloganları tekrarlıyorlar, aynı **iyiler** ve **kötüler** karşısında aynı tavrı gösteriyorlar. (*)

Mao düşüncesel sayesinde, birey, toplulukla özdeşleşiyor. Baş vuracağı sistem ve ondan çıkacak gidişat biçimlil aynı kaynaktan devşiriyor. Yerleşik değerlerin birbirine göre önemi ölçüsünde yapılan tartışmalara paralel olarak biçimlenen kollektif eleştiri ve özeleştiril seanslarında başkalarını ve kendini değerlendirmeyi, tartmayı öğreniyor. Çatışkılarının ve şevke getirici çağrılarının bir arada yürüdüğü bu çabalarla, Büyük Kaptan'ın düşüncelerini, insana olan sınırsız güvenini, dayanışma çağrılarını kavlıyor. Bütün

(*) Bu alandaki başarılar öylesine büyük ki yöntem yumuşayabiliyor artık. Pekin'deki Batılılar, **Küçük Kızıl Kitap'a** şimdilerde eskisinden daha az rastlıyorlarsa, bu onun daha az gerekli hale geldiğinden değil. Mao düşüncesel bütün zihinlerce kavrandıktan sonra bir de o kitabı «eklemenin» fazla bir gereği var mı?

tün çabaların bir arada sindirilmesi ve o güveni doğrulayacak, o dayanışmayı kökleştirecektir. Ancak bütün kavrama ve sindirme tekniklerinin ötesinde, Mao Çe-tung düşüncesi, inandırma gücünü, kendinden önce gelen kollektif bir «ben» ülküsünden almaktadır. Çin toplumu kendini tanrılaştırmaktan başka bir şey istemiyordu. Bize kimi zaman kolay kolay kabul edilmez görünen bir hoşgörüsüzlük ortamına girme konusunda, boyun eğmeye hazır oluşu da bundandı.

OTOMATİK DÜŞÜNCE VE EZBER

Gazeteler, dergiler, masabaşı konuşmaları, resmi söylevler, teknik bildiriler, yöneltilen sorulara verilen karşılıklar: Hepsi de birbirine benziyor.

Rastladığımız mahallî sorumluların, öğretmenlerin, işçilerin, köylülerin çoğu öylesine hızlı, öylesine düzgün bir biçimde konuşuyor ki söylediklerini ezberlemişler izlenimi uyanıyor üstümüzde. Konuşurken sözcük aradıkları yok. Cümleleri hiç mi hiç aksamıyor. Birdenbire patlattığınız sorulara, hiç duraksamadan ve hiç düşünmedenmiş gibi, o anda karşılık yetiştiriyorlar.

Bu düşünce mekanizması sonunda bir noktaya varmakta, bir çözüm kazanmakta gecikmiyor. Çinlilerin böyle fazlaca konuşkan olmalarının nedeni, düşüncelerinin hazır deyimlerle, söz biçimleriyle desteklenmiş olmasındandır; hani güzel konuşan kimse-lerin sözlerini dayadıkları temel biçimler vardır, tıpkı öyle.

Bizler de, sorularımıza verilecek karşılıkları ezber bilmeye alıştıktan sonra daha az hayret etmeye başladık.

Bir hastanede ya da bir müzede, bir halk ko-

mününde ya da bir ipek işleme yapımevinde ya da bir dökümevinde, devrim komitesi yöneticileri, memurlar, traktörcüler, hemşireler ya da bunların sözcüleri, bütün yoldaşlarının, Fransa'nın Atlantik Paketi'nin bütünleşmesini reddetmesini, Başkan Mao ve General de Gaulle'ün karşılıklı büyükelçi göndermelerini, Çin'in Birleşmiş Milletler'deki haklarının ve barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesinin, Fransa'ca, yüzyıldan daha uzun bir süre önce Büyük Paris Komünü döneminde, hayranlık duyulacak bir biçimde belirlenmiş Fransız devrim geleneğinden sapmaksızın desteklenmesini gerçek değeriyle takdir ettiklerini söylüyorlar. Atölyeden çiftliğe, Şanghay'daki büyük mağaza satıcısından Nankin'de Ya-Çu Çiang suyu üzerindeki Koca Köprü mihmandarına kadar, herkes, bir kitap gibi, daha doğrusu otel koridorlarında sergilenen şu içerikleri belli tanıtma broşürleri gibi konuşuyor.

3. RUHUN KOLLEKTİF TEDAVİSİ

Bazı militanlar bizim önümüzde geçmişe dönük bir özeleştiriyeye giriyorlar. Kanton'da bir elektronik malzeme fabrikasında ustabaşı olarak çalışan biri şöyle diyor: «1966'da, Liu Şao-şi'nin sapmış yolundan yürümeyi seçmiştim; çünkü proleter ideolojisinin korunması için kesin verimin artırılması gereğine inanıyordum. Ama Kültür Devrimi sırasında halk kitleleri beni kıyasıya eleştirdiler; kâr amacıyla hareket etmenin kişiyi revizyonizme sürükleyeceğini kavrattılar bana. Mao'nun yapıtlarının yardımıyla, şimdilerde dünya görüşümü değiştirmiş bulunuyorum.»

Bundan üç hafta önce de, Pekin yakınındaki Çifte Köprü kır kolunda, halk komünü devrim komitesi sürekli bürosunun kırk bir yaşında bir üyesi şu açıklamayı yapmıştı: «Kâr amacıyla çalışmanın kişiyi kapitalizmin restorasyonuna götürdüğünü kavrayamamışım. Bana sitemlerini ölçülü bir biçimde yönelten yoldaşlarımın kardeşçe yardımları sayesinde ve Mao Çe-tung düşüncesini daha fazla inceleyerek ideolojimin ne kadar yanlış olduğunu, kafamın burjuva fikirleriyle ne kadar beslenmiş bulunduğunu kavradım. Düşüncelerimi düzeltmeseydim, bir halk komününde sorumlu olarak çalışma olanağını bulamazdım.»

Bunlara benzer sonuçlar, Mao Çe-tung düşüncesini enine boyuna yorumlayan toplantılarda, gruplar halinde yapılan eleştiriler ve özeleştirilerle ortaya çıkmıştır. Bu ünlü tekniğin yalnızca dramatik durumlarda uygulandığı sanılmamalı. Hem bütüncül hem de günlük bir olgudur bu.

Hiç kimse de dışında kalmıyor bu uygulamanın: Yanlışlarını kişisel olarak ya da karşılıklı olarak itiraf etmek için aynı katta çalışan garsonlar mutfakta, tren personeli varış garının peronunda toplanıyorlar. Günlük özeleştirme ve eleştirme ağzını almamış kimse yeniden yanlışlara düşme tehlikesiyle karşı karşıya oluyor.

Bu seanslar, diyordum kendi kendime, uçağımız yere inmeden önce mürettebatın pilot kabininde toplandığını görerek, evet bu seanslar kolektif bir psikoterapiden başka ne ki? Freud da, daha o sıralarda, **Uygarlığın Tedirginliği** adlı yapıtında, uygarlıktaki ilerlemelerin yarattığı sıkıntılara karşı koymak için buna baş vurmak gerektiğini düşünmemiş miydi?

Geçici ve kısa gözlemler, gizli itiraf kırıntıları,

bilinen küçük olayların hep aynı yönde anlam taşıması, bu yöntemin altı durumunu çözümüleme isteği uyandırıyor kişide:

1) Çalışmayla aşılma

Eleştiri ve özeleştiri seanslarının çalışmanın günlük ortamı içinde yapılıyor olması bir rastlantı değil elbet. Meslekî faaliyetin kendisi de (yeterince canlı bir kıvamdaysa) bir yücelme olanağı sunmaktadır. Bir insanın düştüğü kaygılar ve sıkıntılar, çalışmanın **yaşanmış değeri**'yle emilmiş gibidir. Voltaire de, okuruna, bahçesine Candide gibi bakım göstermesini öğütlerken bir çeşit bireysel psikoterapi önermiş olmuyor muydu? Emek, özellikle de el emeği, dağınık güdüsel güçleri, yoksunluk içindeki duygu eğilimlerini kanalize etmektedir. Bu güç kaydırımı, çalışma arkadaşlarıyla hep bir arada yaratıldığı zaman çok daha büyük bir güç meydana getirmektedir: «Çinliler için en büyük mutluluk,» demişti Kuo Mo-jo, «bir arada olmaktır.»

2) Grubun yargısıyla sağlanan güvenlik

Grup, yapılması gerekeni ve yapılmaması gerekeni belirliyor. Haklı olanı o söylüyor. Üyelerinin her birine her zaman nasıl düşünmek ve davranmak gerektiği konusundaki bilgilerin iç açıcı kesinliğini o veriyor.

En yalın sorunlarda bile kollektif karara baş vuruluyor. Bize eşlik eden Dışışleri memurlarının hiç biri, hattâ şefleri olan Tang Hai-kuang bile, kendinde karar verme yetkisi görmüyor. Bize eşlik edenler kendilerine sunulan kişisel ya da kollektif armağanları kabul etmeli midirler? Raporumuzda kişisel olarak bunlardan söz edebilir miyiz? Fotoğrafçımız, kal-

dırırma sıralanmış yataklarda uyuyan halkın fotoğraflarını çekebilir mi? Bir gazetecinin sorularına karşılık verilirken tercümanın sesi de banda alınabilir mi? Bütün bu sorular ancak ev sahiplerimizi bir araya getiren günlük seanslarda karşılığını buluyor.

Ama, grup, Olay'ı söyleyecek kadar ileri de gidebiliyor: Olanı ve olmayanı. Çinlilerin tavırlarında bol bol saymacacılık (nominalisme) var. Onlar için, başkalarından fazla olarak, nesneleri saymak, onları yaratmak anlamına geliyor. Bu eğilim yeni de değil. Sözelimi, Afyon Savaşı sırasında, İngilizlerle olan büyük bir çatışmadan hemen önce büyük bir zafer bülteni yarışması düzenlenmiştir. En şiirsel bülten de büyük bir şölenle kutlanmıştır. Ertesi gün savaş kaybedilmiş, ama o bülten bir anı olarak kalmıştır.

Çocuksu bir kaçıştan başka bir anlam taşımaz bu. Mao, bir yöntem içinde gerçeği egemen kılmak için, gerçek dışına doğru uzanan bu kaçış yolculuklarını bir yönleme dönüştürmüştür.

Okur, Uzun Yürüyüşten sonra, Merkez komitesinin, daha doğrusu bu komiteden artakalanların, Paoan'da uzun uzun toplantı yaptıklarını anımsayacaktır. Toplantının konusu şuydu: Uzun Yürüyüş'ü nasıl yorumlamak uygun düşerdi acaba? Çang Kuo-tao'nun düşüncesini benimseyen kimileri için bir bozgundu Uzun Yürüyüş. Ama çoğunluk bir zafer olduğu kanısına vardı. Ve öyle söylenmesine karar verildi. Bu kararıyla Merkez Komitesi tarihi yazıyordu: Bu düşüncü kişiler hep birlikte kendi düşlerini kabul ettirmeye çalışmaktaydılar. Sonunda Uzun Yürüyüş'ün bir zafer olmasını isteyenler zafer kazandılar. Onu bir bozgun olarak düşünenler de bozguna uğradılar.

Çin'in doğru'su bir veri değildir. İcat edilmiş, bulunmuş bir şeydir. Daha sonra, her şey daha

basitleşmiştir: O doğruya dayanmak, tutunmak yeterli olacaktır artık.

3) Ortaklaşa kararlaştırılan yaptırım mekanizması

Grup, iyileri ve kötülerini ayırıyor. Kınamayla övgüyü ayırdediyor. Sapmış kişiler milletin ortasına çıkarılıyor. İyi gidişatlılar örnek gösteriliyor. İzlenmesi gereken olumlu uçta Başkan Mao vardır. Ters uçta ise eski Başkan Liu Şao-şi. Ona sırt çevirmek gerekir. Başka üyelerin olumsuz yönün ne yanda olduğunu anlamaları için, bir kimsenin bu «koca döneğe», bu «revizyoniste», «bu hayına», bu «yabancıların gizli ajanına» sevgi besleme kuşkusu altında bulunması yetmektedir. İyi işçiler, iyi köylüler, makinelerine ya da traktörlerine kırmızı bir kurdele, hatâ bir kızıl bayrak asıyorlar. En iyi çalışmalar, eskiden okul sıralarında okunan en iyi tahrir ödevleri gibi, örnek gösteriliyor: Şanghay'da kesiksiz olarak yenilenen sürekli «Sınıf Uygulamalar» sergisinde, en hareketli mekanik bebek, devrimci gücü en iyi belirtir biçimde yapılmış yeşim heykel, en güçlü kamyon, en hızlı çalışan mekiksiz dokuma sanatı, en güzel kokulu sabun, yapımcı ekibin mansiyonlarıyla birlikte, ziyaretçilerin hayranlığına sunuluyor. İyi öğrenciler ödüllendirilirken, kötüler cezalandırılmakta, ve inandırma eylemleriyle doğru yola gelmemişlerse, yeniden eğitilmeleri için gerekli yerlere yollanmaktadırlar.

4) Suçluluk duygusundan kurtuluş

Rastladığımız herkesten şunu duyduk: «Bu kollektif seansların, katılanların çoğunluğunu yatıştırma gibi bir erdemi var; bunlar, toplantıya ne kadar sinirli girmişlerse, oradan o kadar yatışmış olarak çıkmak-

tadırlar. Seans başlarken herkeste belli belirsiz bir suçluluk duygusu vardır: Suçlamalar ve kendini suçlu görmeler her yandan yağar. Daha sonra, toplantıda kendini gölgede tutma ustalığını gösteren bellibaşlı bir sorumlunun başkanlığı altında, eleştiriler bir noktada toplanır: Grubun bir üyesi kişisel olarak sigaya çekilir. Onun yaptığı özeleştirici inandırıcıysa fırtına uzaklaşır. Aksi halde kınama giderek hüküm giydirmeye dönüşür. Bu hüküm hafif ya da ağır olabilir; mecburî çalışma servisine basit bir bildiri yazılabilir. İğne batırılışı gibi belirli ve anî olan bu tedbir, aküpunktür iğnesinin etkisini taşır: Belli bir noktada canlı bir duyum yaratır ve organizmanın geri kalan bölümünde ağrıyı kesip atar.

Büyük proleter Kültür Devrimi de, dört yıl süre içinde sekiz yüz milyon Çinliye yayılmış bir «eleştirici-özeleştirici seansı»ndan başka ne olmuştur? Çu En-lai bu konuda şöyle diyor: «Partide üyelerin yalnızca yüzde biri, yüzde ikisi cezalandırılmıştır, ama cezalar ağır olmuştur.» Partinin başka üyeleri ve cezadan kurtulmuş bütün Çinliler aralarından bazılarının cezaya uğramasının etkisiyle kendilerinde bir dönüşme hissetmişlerdir: Daha rahat, daha hızlı olmuşlardır ondan sonra.

Bana eşlik eden kimselerin bulunduğumuz tak-taki salona, her akşamki seans için düşünceli, kaygılı bir yüzle girip, seans sonunda, sevinç içinde koridorlara dağıldıklarını görünce aklıma bir İngiliz üniversite öğrencisi geldi. Eton Kolejinde okuyan delikanlıların, pazar günleri, sıra halinde büroda toplanmalarının, sonra duraksar gibi bir tavır içinde, sessizce ve usulca eski VI. Henry kilisesine süzülmelerinin, oradan çıktıklarında ise büyük bir neşe içinde bulunmalarının bende hayret uyandırdığını be-

lirtmiştim ona. O da, ciddiyyeti yitirmeyen şakacı bir tavırla şöyle demişti: «Çocuklar, haça gerilecek miyim diye kendi kendine soran birinin duyacağı sıkıntı içinde giriyorlar oraya; çıkarken ise öyle bir şey olmadığını görmüş kimselerin memnunluğu içinde oluyorlar.»

Sürgün, tehcir ve afaroz etme gelenekleri yeryüzü kadar eskidir. Ama Çin yöneticileri bugünkü Çin'e uygun kefarete ve yenilenme teknikleri yaratmak için bunları gençleştirmeyi bilmişlerdir. Böylece onlar, insan ruhu bilgisini, bir yandan Maoculuğun gönüllüsü olduklarını belirtirlerken, bir yandan da «baskıcı toplum»a karşı ve «baskısız toplum»dan yana olduklarını ileri süren, bunu da yalnızca birkaç kişiye uygulanan cezanın silebileceğı sıkıntı durumunun tehlikesini gözardı etme pahasına yapan şu Batılı aydınlardan daha çok ortaya koymuyorlar mı?

5) Kollektif özseverliğin korunması

Freud, **Kollektif Psikoloji Ve Ben'in çözümlenmesi** adlı yapıtında şöyle der: «Çok sayıda insan, aynı bir Ben ölküsü çevresinde toplanıyorsa, bu, onların eski umutlarını güçlü kılar.»

Freud, buradaki «eski umutlar» deyyimiyle, küçük bebeğin annesi yoluyla kendine karşı beslediğı ve genellikle **narcissisme** sözcüğüyle anlatılan tutku-aşkı düşünüyordu. Kendisi için başkasını sevmek değıl, kendisini başkasında sevmek diyebileceğimiz ilkel bir aşk biçimidir bu. Her insanın hayatı bencillikle başlar. Doğal olarak her şeyi kendine çekmek eğilimindedir. Tat almağa gereksinimi vardır. Bu özsever isteğini doyurabildiğı oranda dengesini bulur.

Mao Çe-tung düşüncesinin pratiğı, bu özsever isteğı, onu «sosyalize» ederek doyuruyor. Birey artık

«kendine yeter» değildir. Ancak başkalarına olan tanıklığıyla vardır. Kendini gerçekleştirme gereksinimini bağladığı bir gruba yönelir. Önce **küçük** grup: Övgünün yansıldığı yer çalışma ekibi olacaktır; üyelerinden birinin üstüne çektiği kınama işlemiyle temizlenen odur; herkes, bireyde, başka bir ekibe değil de, o ekibe bağlı olmanın gururunu yaratmak için elbirliği eder. Ama **büyük** grup da vardır, hattâ asıl o vardır: Bir Çinli için Çin ulusundan olmak, onun yeniden dirilişine katılmak, böylece de bir mesele-halk'ın bir parçacığını meydana getirmek gururu bir gerçekleştirme alanı bulur onda. Kişi genel başarının gururna katılıyorsa, başkalarının zararına olarak boy gösterme gereksinimini niçin duysun? Zaten, bireysel «ben» bütün bir halkın bu baskısına karşı koyamayacak kadar zayıftır; bireysel sıkıntı da kolektif bilinç içinde eriyecektir.

6) Şölen

Şölenin toplumsal yararını benimsemiş Modern Devletlere çok az rastlanıyor. Brezilyalıların Karnaval'ı, Almanların **Faşing**'i gibi kolektif, geçici, kendi ölçüleri içinde düzenli, büyük özgürlük ve serbestlik hareketleri, bugün, yaşayakalmış olgulardır. Eski Çin' de bu törenler yapılıyordu.

Yeni Yıl şöleninde, titizce düzenlenmiş düzensiz bir on beş gün yaşanılıyordu. Opera da bir şölendi: Verilen temsil ve yarattığı şokların sersemletici patırtısı, Çinliler üstünde dansların ve tam-tamın Afrikalılar üstündeki etkisini uyandırıyor ve onları kolektif olarak düşsü bir evrene çekip götürüyordu.

Maocu katılık, şöleni öldürmemiştir. Hattâ tersi olmuştur. Bütün komünist rejimler gibi, Pekin rejimi de, kitle törenleri düzenlemektedir. İçine neşe

konabilmiş törenlere de belki yalnız Çin'de rastlanıyor. 1 mayıs, 1 ekim geldi mi, Tien An Men alanında ve bütün kentlerde, hep birlikte jimnastik gösterileri, askerî resmigeçitler, folklor eğlenceleri, eski ilkbahar ve hasat âyinleri yapan dev kafileler ortaya çıkıyor. Zaten Çinlilerin bir arada coşkuyla titremeye, bir «şölen» sunmaya kalkışmaları için öyle önemli bir neden bulunması da gerekmiyor. Bir sokakta yolunuzu kaybediyorsunuz, kırdaki bir yerde duruyorsunuz: Birden, nereden çıktıkları belli olmayan, on, yirmi, elli kişiyle karşılaşıyorsunuz; eğleniyorlar; neden eğleniyorlar o da belli değil.

Yenan'daki küçük köylü kentinde bir dans ve müzik ekibi, tanıtma amacıyla bulunduğumuz yere çağırılıyor; bütün kentin birbirini ezercesine topladığı kağşamış bir salon burası. Sevinç patlamalarından, yapılan esprilerin tazeliğinden herkes payını almakta. Yukarıya tünemiş, bülbül sesli ve gülüşü şeftali gibi yuvarlak yüzünü yararak çıkan bir oyuncu kız programdaki şarkıların ve dansların adlarını cıvıltıyor. Bu adlar öylesine ciddî şeyler ki, hani fazla ağır da bulabilirsiniz onları: Çin yurdu için ezgiler, Halk ordusu kurtarılmış bölgede çalışıyor, ilkbahar rüzgânı gibi, Kahrolsun Japon emperyalizmi, Bütün Çin'i kurtaralım, İleri sıçrama, Mao'yla birlikte devrim yapalım, Yenan halkı Başkan'ın sözlerini şakıyor, Yenan'ın kızları ve oğulları, Başkan Mao'ya saygılarımızı sunalım. Hazineyi ya da Mao'nun evini gösteren pagodanın fonunda maviler giymiş bir dizi kız, kırmızılar giymiş bir dizi kız, yeşiller giymiş bir dizi asker var; ilk bakışta inancı kamçılایan hiç bir şey yok.

Ama o ustalıkla uyum, o hiç yapay olmayan hareketler, o görünür bir tatla açığa vurulan duygula-

rın gücü, hemeninden birlik kazanmış salondan al-
kışlar koparmakta gecikmiyor. Asker-köylülerin dö-
nüşleri ve tehlikeli sıçrayışları, örgü ören, dikiş di-
ken kızların el oyunları, coşku çığlıkları attırıyor her-
kese. Geleneksel sanat, devrimci estetikten esinlene-
rek yapılmış gibi, yeni biçimlere hiç de uzak değil.
Çin enstrümanları orkestrası, bütün vurma sazlar,
şeytansı bir uyumla dansları ve ezgileri destekliyor.
Bir tiyatro oyunu değil bu, yiğit bir kermes.

Çocuksu bir yurtseverlik mi bu? Yoksa aşırı
bir militarizm mi? Yenân köylüleri hiç bir ard düşün-
ce taşımaksızın lirik âyinde kapıp koyvermişler ken-
dilerini; coşku ve inanç taşıyor onları çünkü; çünkü
müziklerinin motifleri kırsal geleneklerde yankılan-
makta, yersel geçmişte bütünlenmekte. Oyuncular,
son olarak, **Doğu Rüzgan**'nı söylemek için, uzatılmış
ellerde sallanan Küçük Kızıl Kitaplarla, Mao'nun dev
bir portresi önünde, sahneye yeniden döndüklerinde,
kalabalık tek bir hareketle ayağa kalkıyor, durmadan
el çırparak bu marşı söylüyor.

Zaten Kültür Devrimi de, özel trenlerle kentten
kente taşınan milyonlarca kızıl muhafızıyla, Kutsal
Barış'ın Kapısı önünde yapılan resmigeçitleriyle, dâ-
hi ve büyük bir emprezaryo kadar da gizemli bir
yaratıcının yönettiği dev topluluklarıyla büyük bir şö-
len değil midir? Birkaç ay sonra bu coşku kötü bir
yola girince de, ülke, her şeye karşın, o durumdan
sıyrılmış, kendisini boğan sıkıntı kadar büyük bir
yatışmayla işin içinden çıkmıştır.

Kaygısız bir Çin: Bugünkü durumu 1966 öncesi
dönemiyle karşılaştırdınca hepimizin vardıgı kanı bu-
dur. Önceki yılların gözü dönmüş gerilimleri gevşe-
miş bugün. Büyük Sıçrama'nın katılaştı ve kişisiz-
leşmiş Çinlileri, Kültür Devrimi'nin bölünmüş Çinlile-

ri, yeniden kendi kendileri olmuş izlenimi uyandırıyorlar. Mao Çe-tung düşüncesi ile «revizyonizm» arasında onca uzun yıllardan beri süren çatışmadan da kurtulmuş görüyorlar mı kendilerini acaba? Yeniden kazandıkları şu belirli kendindenlik havası onları korkudan kurtarıyor mu? Ülkenin birliğine ve düzenine yeniden kavuşmuş olması güvenli kılıyor mu onları? Ne olursa olsun, Çin, kendini tedirgin eden şeytanlarını alt ettikten sonra, gevşeme döneminin tadını, bir rönesans gibi, çıkarmakta görünüyor.

Mao, bir kollektif psikoterapi formülü buldu mu yoksa?

Her an denetim altında bulunmakla kendindenlik arasında kurulan bu denge ne zamana kadar sürecektir? Ya sevinçle törel katılık arasında kurulan denge? Birey, kendi özdenliğini, grupla birlikte, bir sığınak ve bir tamamlayıcı olarak ne zamana kadar yaşayacak?

Teşhis belirsizse de, tedavi korkunç biçimde tutarlı.

eğitim ya da çocuğun koşullandırılması

ILK YILLAR

KREŞLER, ana okulları: Çocuk bir nesneye baktığı, biçimleri tanımağa başladığı andan itibaren siyasal bir düşünceye koşullandırılmaya girişiliyor. Çocuğa sevdiren ilk renk kırmızıdır. Öykündüğü ilk jestler devrimci jestler oluyor: Topuğunu toprağa vururken yumruğunu havaya kaldırmak gibi. İlk hecelediği ezgiler savaşçı marşlarıdır.

Size kolunu uzatan bir bebeğin önlüğünde şunları okuyorsunuz: **Yavru kızıl muhafız**. Devlet mağazalarının çocuk reyonlarında satılan büyük bebekler, silahlarını omuza asmış köylülerdir; ya da yeşil kumaktan giysili, karnının üstünde makineli tabanca bulunan, ceketinin cebi Mao'dan Seçmeler kitabıyla şişmiş bir askerdir; ya da alınlarında lamba, göğüslerinde Mao rozeti, sırtlarında «Başkan Mao Çe-tung on bin yıl yaşas!» sloganı bulunan erginlik yaşına varmamış kadınlardır. Daha geliştirilmiş, plastik sanayiinin propagandası için yapılmış kıpırdak bebekler, Başkan Mao'nun sözlerini megafonla haykırıyorlar; ya da küçük kız bebekler, bir elde sineklik, öbüründe Küçük Kızıl Kitap, bir yandan sinek öldürürken, bir yandan Mao'yu okuyorlar.

Pekin'deki 2. dokuma fabrikasının ana okulunda yaşları iki ile dört arasında yirmi kadar çocuk bizim onurumuza bir komedi oynuyorlar. Duvarda Mao'nun büyük portreleri, onun çevresinde çocuklar tarafından yapılmış desenler. Desenlerin hepsi de ulusal gururu konu almış: Bir yüksek fırın, bir uydu fırlatılışı, atom bombasından bir mantar. Salonun içine gerilmiş bir ipte küçük, kırmızı havlular kurumakta, çocuk sayısınca her havluya sahibinin adının baş harfi işlenmiş, ayrıca şu yazı: **Devrimin küçük eri**. Yumurcaklar bir askerî marş söylemek için bir araya toplanıyorlar. Sonra, Çin uydusunun fırlatılışının taklidini yapmak için kollarını uzatarak birbirlerinden ayrılıyorlar. Üç yaşını doldurmamış olan en küçüklerinin ayaklarında arkadaşları bütünüyle yırtılmış külotlar var. Kızları açıkta, içlerinden birinin oyuncak tabancayla yere yıktığı bir düşmanın ölümünü kutlamak için ayaklarını yere vuruyorlar. Dört yaşında küçük bir kız devrim balesinden kaptığı bir soprano edasıyla **Kızıl Kadın Birliği**'ni söylüyor.

Çikiang eyaletinde, «Mei ailesinin dağ köyü» Mei-şiyaku'da da benzer temalar üstüne kurulmuş aynı şeyleri görüyorsunuz. Saçları bantla bağlanmış küçük kızlar ve tahta tüfekli küçük oğlan çocuklar **Aksaçlı Kız** adlı devrim balesinin bir perdesini oynuyorlar.

Jimnastik dersi askerî hareketlere dönüştüğü ve ağırlıkların ya da halterin yerini silahlar aldığı zaman çok daha eğlenceli oluyor. Bu silahlar kauçuktan olsa da. Zaten çocukların kendileri de kauçuktan değil midir? Neler yapılmaz ki onlarla? Kendilerine öğretilen sloganları nasıl da büyük bir coşkuyla haykırıyorlar! Çin çocukları, belki de, bütün dünya çocukları içinde kendi gerçeklerinden en emin olanlarıdır.

Meişiyaku'nun nüfusu bin üç yüz kırk dört. İki yüz elli bir aile var. Yedi-on üç yaşlarındaki çocukların okuduğu okul altı sınıflı; beş erkek üç kadın öğretmen bunları yetiştiriyor.

Ama, bana söylendiğine göre, okula gitmek mecburî değilmiş. Ey Jules Ferry, nasıl anımsamam seni! «Köyde kaç çocuk var? —İki yüz kırk dört. —Kaçı okula gidiyor? —İki yüz kırk dört, tabii. —Okula gitmek mecburî değil, yine de hepsi okula gidiyor, öyle mi? —Çocukların sınıfa girmediği, orada burda aylak aylak dolaştıkları da oluyor. Ama çok sürmüyor bu. —Niçin? —Arkadaşları alaya alıyor onları, aileleri azarlıyor; öğretmenleri utandırıyor.» Her yerde olduğu gibi, okulda da, toplumsal baskı kesin mecburiyetin yerini alıyor. Küçük olsun, büyük olsun, hiç bir Çinlinin haylazlık edecek fazla boş vakti yok.

Okulun alnacına Mao'nun bir buyruğu yazılmış: «İşçi Büyük Proleter Kültür Devrimi aşamasına götürecektir şekilde, devlet işleriyle ilgilenmelisiniz». Ders programı da buna uygun bir biçimde hazırlanmış: Siyasal eğitim dersleri (Çin'deki güncel olayları daha yakından izlemek için); Mao'nun yapıtlarının, Çin edebiyatının incelenmesi (sosyalist metinlerin çağdaş kroniğinden çıkarılmış öğretici öyküler); üretime alıştırmacı et işleri, müzik (devrimci), spor (askerî). Bunlara, hep taklit edici olan ve hiç bir zaman hayal gücüne dayanmayan resim dersini de eklemek gerek; Kültür Devriminden sonra çiçekler ve hayvanlar programdan çıkarılmış; Wuhan kombinasyonunun ya da Nankin köprüsünün resmi yapılıyor; büyük öğrenciler üretim savaşındaki ya da kurtuluş savaşındaki yerel kahramanların portrelerini yapıyorlar.

Öğretmen Mei Ta-çian bana doğrudan doğruya Mao Çe-tung düşüncesine ayrılmış ders saati sayısının azalmış olduğunu söylüyor. Çünkü bu düşünce bütün öbür derslerle bütünlenmiş zaten. Okuma yazma, Küçük Kızıl Kitap'la öğreniliyor; siyasal derslerin ve sosyalist kültürün özü de yine o kitaptan çıkarılıyor. Matematik, jimnastik ve resim dahil, Başkanın cümleleriyle süslenmemiş hiç bir ders yok.

Mandarinci kapalılığa karşıt olarak, öğretim halk çocukları içindir, şu eyalet, şu köy halkının çocukları için. Öğretim, çocuğun hayatının içinde geçtiği görünümle özdeşleşmiştir. «Okul bittiği zaman» da öğretmenler öğrencilerine örnek olmayı sürdürürler, ağır çalışmalara etkin bir biçimde katılırlar.

«Kültür Devrimi bize bir şeyler kazandırmışsa,» diye sözünü bağlıyor Mei Ta-çien, «öğretimimizin, çalışma ekiplerinin hayatıyla daha iyi bir biçimde bütünleşmesidir bu.» Bu bütünleşmeye olanak sağlayan, onu güvenli duruma getiren tek şey de okulun, özerk olarak, köy tarafından yönetilmesidir: Çalışma kolu kendi yağıyla kavruluyor, okulun gereksinimleri için bir şey dilemiyor, hiç bir devlet yardımı istemiyor. Köyün sorunudur okul; Üretimle birlikte her şeyin en önemlisidir.

YALINAYAK BİR ÖĞRETMEN

«Kültür Devrimi sizin için nasıl geçti?» diye soruyorum Mei Ta-çien'e.

Parmağını uzaklara, hiç kuşkusuz Şanghay'a ve Hangçow'a doğru uzatıyor: «Kültür Devriminin şimşekleri kentlerde çaktı» diyor. Mei Ta-çien rahat bir öğretmen, rahat insanların oturduğu bir köyde rahat bir öğretmen.

«Eski toplumda» doğmuş, 1936'da. İlk sıralarda «ayrıcalı sınıf, toprak sahipleri ve varlıklı köylüler arasında geçerli olan düşüncelerle» yetiştirilmiş; «sosyalist bir eğitim» düzeyine gelebilmesi için çok uğraşması gerekmiş. Öğrenimini, on altı yaşında, Kurtuluştan üç yıl sonra tamamlamış; oluşumunu birçok köylerde öğretmenlik yaparak, «pratikte» kazanmış.

Kendisi otuz beş yaşında ve on üç yıllık öğretmen. Üretim kolundan bir emekçiyle evli, üç çocuk babası: «Çocuk sayısını durdurmak gerekecek,» diyor gülerek, «üç çocuk çok, hattâ fazla bile, çevremize örnek olmamız gerekir.» Karısı geçen yıl üç yüz yuan (*) kazanmış; kendi kazancıysa üç yüz doksan altı yuan. (**)

Böylece, bir önceki yılda elde ettiği kazancı tek yuanına kadar aklında. «Bu yıl ne kadar kazanacaksınız?» diye soruyorum. Henüz bilmiyormuş. Ürünün miktarına bağlıymış bu, bir de halk komünü devrim komitesinin, çalışmalarından ne kadar memnun olduğuna: Üretimden Devlete verilecek çay ve pirinç miktarı çıkarıldıktan sonra kalan kısmın bütünü emekçiler arasında (öğretmenler dahil), herkesin hesaplanmış başarısına göre bölüşülüyormuş. Bir konut tazminatı ya da ek ücret söz konusu değilmiş. Tersine, konutlarda oturma hakkı ek çalışmayla karşılanıyormuş.

Mei Ta-çien ve karısının toplam geliri kentteki bir fabrika işçisinin kazancından daha az. Ama gereksinimleri de ona göre az. Gereksinimleri köyün tek tecimevi olan devlet mağazasından sağlıyorlar. Orada da her şey çok ucuz. Ak gömleği, plastik sandalları, kırışmış pantolonu, fırça gibi saçları ve nasırlı

(*) 2000 TL.

(**)Yaklaşık olarak 2700 TL.

elleriyle o da aynı köyde yaşadığı yaşıtı köylülerden farksız.

«Yalınayak bir öğretmen» bu. Tıpkı «yalınayak hekimler» gibi onun da temel bilgi oluşumu yetersiz ve dağınık. Onlar gibi öğrendiğini çalışırken öğrenmiş; onlar gibi, Kurtuluştan önce hiç karşılanmayan gereksinimleri şöyle böyle karşılanıyor şimdi.

Gezebildiğimiz halk komünlerinin hepsinde adları ayrı, yüzleri ayrı Mei Ta-çien'lere rastladık hep. Ama Mei Ta-çien'lerin yanısıra başka tür öğretmenler de var. Kültür Devrimi çok sayıda kent öğretmenini ve genç aydınları da kırsal bölgeye yollamış. Bunlar üretim kollarının öğretim birimlerine önemli destek sağlamışlar. Ama sadece destek: Çünkü her düzenlemede onların yalınayak öğretmenlerin yanında azınlıkta kalmalarına özel olarak dikkat edilmiş.

Kentte rastladığımız ortaokul öğretmenlerinin durumu da hiç farklı değil: Onların da ücretlerini ve konutlarını belediyeler sağlıyor; bir bedel ödmeden okulda ya da yurttta yatıyorlar. Ama aylık gelirleri yalınayak öğretmenlerinkinin iki katı. Şurası gerçek ki kentlerde hayat köylere göre daha pahalı. Ortaokul öğretmenleri arasında hiç bir ücret ya da statü ayrımı yok; liseyi bitirmiş olanlar da, kendi kendilerini yetiştirmiş olanlar da aynı parayı alıyorlar. Yalnızca sağladıkları hizmetin türü ve etkinliği göz önünde bulunduruluyor.

GENÇ KIZIL MUHAFAZLAR

Eğitim, sınıfın kapısından çıktıktan sonra da durmuyor; ama dışarda yöntem değiştiriyor. Çocuklara bir çeşit büyük ve sürekli oyun getiriyor.

Sian yakınında, Li Şan dağı ılıcalarında, beyaz

mermer yalakların çevresinde, yaşları on ikiyle on beş arasında, kız ve oğlan militanlar görüyorsunuz; boyunlarında kızıl eşarplar, ellerinde Küçük Kızıl Kitap, hep birlikte şakıyorlar, okuyorlar. Ağaçlıkların altında, kafesli kulübelerin içinde, düşsü bir sevimlilikle, vaktiyle bu sıcak su kaynaklarının karşısında iktidar kaygısını unutan Hanların ve Tangların dönemini gelecekteki Çin'in meydana okumalarına bitiştiriyorlar.

Ağabeyleri dört yıl önce zincirlerinden boşanarak rejimi yıkıntıya götürmüş olan bu evcil yeni yetmeler nasıl da yumuşak ve tatlı olmuşlar! Devrimin izcileri, dün yerli yersiz işler yaptıktan sonra, bugün yalnızca Devrimin şarkısını söylemekle yetiniyorlar.

Canton'daki büyük oyun daha da ciddî; burada kızıl muhafızlar daha az gülümsüyorlar. Gürültüyü patırtıyı kestikten sonra da, uyanık durma talimlerine devam ediyorlar. Mağazalara, oğlanlar da kızlar da, ikişer ikişer çıkıyorlar. Sokaklarda, ihtiyarlar —belki de yeniden eğitime bağlı tutulan aydınlar— Mao Çe-tung düşüncesinin bu iyi öğrencilerinin gözetimi altında yerleri süpürüyorlar.

Daha ilk yıllarında savaş havalarını koro halinde söylemeyi, yeni balelerin temalarına göre dans etmeyi, Küçük Kızıl Kitap'tan okuma ve yazmayı, o kitaptan ezbere cümleler okumayı, yumruklar havada resmigeçitler yapmayı öğrenen çocuklar hep bir devrim yarışması içindedirler. Aralarında seçkin bir topluluk meydana gelecek, bu topluluk kendini göstermek için kentin semtlerine ya da kırdaki halk kömünlerine gidecektir. Eğlendirmeden çok, iyi tohumlar atma kaygısı var işin içinde. Okul ve okulun uzatısını meydana getiren eğitimin amacı kültürlü insanlar yetiştirmek değil, devrimin askerlerini yetiştirmektir.

Nankin'de, bir «genç kızıl muhafızlar» topluluğu, t ylerimizi ürperten bir gösteri sunuyor bize: «Cep-hedeki Vietnam çocuklarının» taklidini yapıyorlar; oyuncak tabancalarla havaya ateş ediyorlar. Çin toprağına düştüğü görülen Amerikan uçağının vızıtısı ve infilak etmesi onlara sevinçten göbek attırıyor.

Sonra, köylü ve asker giysileri giyerek, halkla onun kızılordusunu birleştiren sevgiyi temsil ediyorlar. Bir orkestra, yaylı ve nefesli Çin sazlarıyla şunları  alıyor: **Genç kızıl muhafızlar mera çalışmasına katılıyorlar. Genç kızıl muhafızlar halk komününde pirinç yetiştirmeyi öğreniyorlar. Başkan Mao'yu görmüş olan step kızıl muhafızı, Kızıl Güneş Ta ai modeli komünü yaldızlıyor, Mao  e-tung düşüncesi Tibet'i aydınlatıyor.** Son olarak da, on altı genç m zisyenle bir o kadar şarkıcı **Dünyanın Halkları Kazanacak** adlı parçayı  alıp söylüyorlar.

Gece, otelimize kadar bize eşlik ediyorlar, bu tüysüz askerlerin, bu coşku içindeki kızların çılgınca gösterilerinden, davul ve borazanlarının sağır edici sesinden iyice sersemlemişiz. Kol akların, kurdelelerin, buketlerin kırmızılığı yetmezmiş gibi, al al boyalı, yanakları da lambaların aydınlılığında parlamakta. Bizi bırakıp giderken, «Yüreğimiz kızıldır» diye bağırlıyorlar.

Kısa bir gece uykusundan sonra, sabahleyin saat yedi sularında, kortejimiz sokakta bir genç kızıl muhafız birliğıni iki katına çıkartıyor. Mao'nun bir portresini özenle taşıyan bir kızın, ve bambu sapı kuşağına geçirilmiş kızıl bayrak taşıyan bir oğlanın arkasında, simbal ve gong sesleri arasında, bağıra bağıra güzel sözleri ses borusuyla bağırlıyorlar. Bulundukları hizaya geldiğimiz zaman, bu sabah topluluğ  içinde bir gece önceki dostlarımızı tanıyoruz;

arabalarımızı durduruyoruz; yüzler aydınlanıyor; içlerinden çoğu elle sevinç işaretleri yapıyor bize. Ama hizmet için görevlendirilmiş bulunuyorlar şimdi; sınırsız coşkunun yeri yok artık. Bugün yapılacak işleri üstlenmişler: Semtleri canlandıracaklar,, propaganda yapacaklar, herkesin ideolojik düzeyine göz kulak olacaklar, yanlışları düzeltecekler. Oyunun durduğu yerde koşullanma mı başlıyor yoksa?

ORTAOKUL DÜZEYİNDE BİR KOLEJ

Pekin yakınında, «Kübalılarla dostluk» halk komününde, otuz sekiz bin nüfus için, yirmi üç ilkokulun yanı sıra —bizim ortaokul öğretimi yapan kolejler ya da genel öğretim kolejleri dediğimiz cinsten— altı ortaokul var. Okulun avlusunda, on iki ile on yedi yaş arasında yüzlerce oğlan ve kız çocuk, küçük Fransız ziyaretçi topluluğunu, bir işaret üzerine alkışa geçmeden önce, ellerindeki Küçük Kızıl Kitap'ları sallayarak karşılıyor.

Bir düdüğü sesi teneffüsün bittiğini belirtiyor. Öğrenciler sıraya giriyorlar ve ilginç bir düzen içinde dersanelerine varıyorlar. Delegasyonumuz bir sınıfa girdiği zaman, öğrencilerin Kızıl Kitabı çıkarıp masalarının üstüne koydukları görülüyor. (*) Ders sırasında ondan yararlanacaklar; dersin konusu de **Halk Günlüğü**'nde yayımlanmış bir başyazıdaki yorum.

Ders programları nasıl? Bunlar birbirine yakın önemde üç genel başlık altında toplanıyor: Beden eğitimi (daha çok askerî jimnastiği ve silah kullanma usullerini içermekte); ahlak bilgisi (komünist ahlak ve Mao Çe-tung düşüncesi); entelektüel ve pratik

(*) Kitabımızın kapağındaki fotoğraf bu kolejde çekilmiştir.

bilgiler. İçlerinde bizim lise ve kolej programına tek benzeyen bu üçüncü başlıkla ilgili derslerden bile devrim soluğu geçirilmiş. Fizik, kimya, hattâ matematik dersleri okulun atölyesinde yapılıyor. Öğretilen tarih ise Çin Devrimi tarihi; Coğrafya Çin coğrafyası; biraz İngilizce; bir de temel tarım bilgileri. Ya «Çin dili ve edebiyatı?» Yalnızca proletarya edebiyatı, Başkan Mao'nun şiirleri, Büyük Kaptan'ı öven yapıtlar ve çağdaş bale güfteleri var. Ya «kültür çalışmaları?» Bu çalışmalar adına şunlar yapılıyor: Şiirlerin ritmik bir biçimde okunması, devrimci opera havaları üstüne şan çalışmaları, öğrenci gruplarının güncel temaları temel alarak yazdıkları piyesler ve komediler.

Öğrenciler ve öğretmenler yılda bir buçuk ay süren fabrika stajlarına ve bir ay süren kırsal bölge çalışmalarının birlikte katılıyorlar: Tatillerinin bellibaşlı bölümünü oralarda geçiriyorlar. Öğrenciler kolejde dört yıl öğrenim yapıyorlar; günde altı saat ders görüyorlar ve haftada altı gün okula devam ediyorlar.

Kübalılarla Dostluk komününün bütün okulları gibi bu kolej de komünün devrim komitesinin yüksek yetkisi altında, kendi devrim komitesince doğrudan doğruya yönetiliyor. Üst üste duran bu iki komitede devrimci inançlarına göre seçilmiş köylüler, işçiler ve askerler var; bunlar öğretimin Başkan Mao'nun saptadığı çizgiden sapmamasına göz kulak oluyorlar.

MEI AİLESİNİN DAĞ KÖYÜNDE

«Mei ailesinin dağ köyü»nün bir patikasını tırmanırken, Çu Çen-tung şöyle diyor bana: «Hiç kuşkusuz, Kültür Devriminin en büyük sonuçları aldığı yerler, köy okullarıdır».

«Bense köylerin Kültür Devriminin dışında tutulmuş olduğunu sanıyordum?»

« ğretim konusunda öyle değil. Köylerin kentlerdeki karışıklıklara sahne olmadığı doğrudur; ama devrimin kazançlarından ilk yararlananlar da onlar olmuştur. Başkan Mao'nun da buyurduğu gibi, (*) k rdaki okulların yönetimi yoksul ve orta-yoksul köylü sınıfının eline geçmiştir.»

Söylendiğine göre, 1949-1966 yılları arasında da yeni bir şeyler yapılmamıştır. Yine de, doğruculuğun gereği olarak, Çin'de, bu on yedi yıl içinde, gençliğin okullarda eğitilmesi ve eğitim sisteminde bir birlik kurulması konusunda büyük çabalar gösterildiğine inanmak gerekiyor. Kurtuluştan  nceki yedi yıl içinde, yabancı istilası, eski imparatorluk yapılarını yerle bir ederken, Çin eğitimine anarşi içinde bir hızlanma da getirmişti: Çin'in kendisi gibi,  ğretim sistemi de yerinden oynamıştı. Bir sistemi kendi dereceleri içinde öbürüne dönüştürmek pratik yönden olanaksızdı: Ya bütün  ğrenim Fransız cizvitlerinin gözetiminde yapılacak, ya Isko yalı presbiteryenlerin sistemi içinde yetişilecek, ya da budist bir okulun programı izlenecekti. Ulus diye bir şey kalmadığı için, ulusal bir eğitim de söz konusu değildi.

1927-1949 yılları arasında, Kumin-tang, bu kaostan sıyrılma çareleri aradı. Özellikle  niversitelerde genel  ğretim geliştirildi; bunda başarı kazanılmadı da değil. Ne var ki sayıları çok olan özel kurumlar, ders saatlarını ve programlarını saptamada, okutulacak kitapları, görevlendirilecek profesörleri ve alınacak öğrencileri seçmede iyice serbest kalmışlardı.

(*) Mao'nun 25 Ağustos 1968'de verdiği ve aynı gün **Halkın Günlüğü**'nde Yao Wen-yuan'ın yayımlanan bir yazısına konu ettiği buyruğun uygulanması.

Kurtuluş'tan sonra, Komünist Parti, öğretim birliğini iki yılda bütünüyle gerçekleştirdi. Hükümet okulları, parti hücreleri, siyasal komiser, okul komitesi, öğrencilerin ve profesörlerin de katılacağı komünist gençlik birliği ve sendikayla birlikte ele alındı. 1951 yılı başında, Eğitim Bakanı, misyonların, yabancı fonlarla finanse edilen okulların ve özel okulların sorumlularını Pekin'e çağırıyor ve kurumlarının derhal hükümet okulları haline dönüştürülmesini kabul ettiklerine ilişkin «muvafakatname»ler istiyordu onlardan. O sırada kurulan sistem Sovyet modelini temel almaktaydı. Başka konularda olduğu gibi bu noktada da iki ülke arasında başgösteren ayrılıklar, durumu bir kopmaya götürecekti, ve Kültür Devrimi, Çin'e kendine özgü yolunu çizme olanağı verecekti. Ama bugünkü Çin'in okullar konusundaki başarısı asıl 1949'dan sonra gösterilen çabaların bir sonucu olarak sağlanmıştır.

Bize belirtildiğine göre, öğretim, her yerde bütün çocuklara ulaştırılmış bulunmaktadır. En uzak eyaletler olan Sinkiang'da, Mongolistan'da, Tibet'te de bu böyle midir? Söyleyemeyeceğiz. Ama gezdiğimiz altı eyalet ve sekiz büyük kentte bu gerçek açıkça görülmüyordu.

Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı çok hızlı biçimde azalıyormuş; bu, yalnızca kaynağı kesmiş olmanın değil, akşam okullarının, okula gitme olanağı bulamamış ergin yaşta Çinlilere bu eksiklerini giderme olanağı vermesinin de bir sonucuymuş. Durmadan şu sözler söyleniyor bize: «Kurtuluştan önce Çinlilerin % 85'inin okuma yazması yoktu; Kurtuluştan sonra ise bu oran tersine çevrilmiştir: Bugün nüfusun % 85'i okuma yazmayı öğrenmiş durumdadır.» Kısa bir süre önce, gelişmiş ülkelerde görülen

büyükannelerin torunlarına okuma yazma öğretmesi olayının tersi görülüyor Çin'de: Çin yazısındaki temel işaretleri öğrenmiş olmakla övünçlü çocuklar, bunları dedelerine, ninelerine, kimi zaman analarına babalarına da öğretmektedirler. Elbet, okumuş kişilerin harcı olan 10.000 harfi öğrenmeyi kıvırmak bu kuşaklardan hiç biri için söz konusu değildir; ama, Küçük Kızıl Kitap'ı, **Halkın Günlüğü**'nü okuyabilmek için 3000 harf bilmek de elveriyor. Okumaya yazma konusunda ilk adımlar bu kitap ve bu gazete üstünde yapılmakta. Geri kalan harfleri öğrenmek neye yarayacak ki? Yararsız ve zararlı kitapları okumayacak olduktan sonra. Kapalı kültürün, gizli kültürün gerileme devrimine paralel biçimde, bilisizlik de gerilemektedir.

Gerçi başka toplumsal ve kültürel özellikler gibi, öğrenci nüfusu üstüne de global hiç bir istatistik yayımlanmış değil; ama bize belirtildiğine göre, ilkokullarda 120 milyon, ortaokullarda 30 milyon çocuk öğrenim görüyormuş. (*) Okula gidenlerin sayısı dev oranlarla artmış. Ama şu da var ki, en geri kalmış köylere dek uzanan yeni öğretim birimlerinin kurulmasıyla sağlanan tam öğretimde, ders saatları biraz azalmış. Herkes okula gidiyor, ama yalnızca bazı kimselerin okula gittiği döneme göre daha az süre ders görüyor.

OKUL: TOPLUMUN ANNESİ

Bu nicel başarılar, öğretimin özünde meydana gelen allak bullak oluşlarla bir arada ortaya çıkmıştır.

(*) Kwangtung eyaleti devrim komitesi eğitim sorumlusu, 50 milyon nüfuslu bir eyalet halkı içinde 7 milyon çocuğun ilkokula, 2.2 milyon çocuğun da ortaokula devam ettiğini belirtmişti bize.

Kuşkusuz, ilk ve orta öğretimin «devrimcileştirilmesi» isteği, Kültür Devrimini beklemiş değildir. Mao, gençliği yalın ve toprağa bağlı bir eğitimle biçimlendirme kaygısını öteden beri belirtiyordu; bu eğitimde beden çalışması ile ideolojik oluşum ön planda yer tutmalı ve öğretim olanakları, hiç bir ayırım gözetilmeksizin, herkese yayılmalıydı. Uzun bir süre önceden beri deneyler hep bu yolda yapılıyordu. (*) Ama Kültür Devrimi, Mao'nun öğretimin «proleterleştirilmesi» konusundaki düşüncelerinin geniş ölçüde uygulanmasına büyük bir olanak sağlamıştır. O döneme kadar bu düşünceler göreneklerin kalın tabakasını delememiş bulunuyordu. Tıpkı kış güneşinin alçak bulutlar arasından süzülememesi gibi. Ama şimdi, işte, fırtına göğü temizlemekteydi. Okullar, ilkokullar bile, haziran 1966 ile şubat 1967 arasında kapatılmıştı. Yeniden açıldıklarında, okul kitapları henüz gözden geçirilmiş olmadığı için, derslerde yalnızca Küçük Kızıl Kitap okunmaya başlandı. Gözden geçirilmeye gerek bulunmayan tek ders kitabı oydu çünkü.

Yeni öğretim sisteminde her şey çocukları devrimci bir ulusun yurttaşlarına dönüştürecek biçimde ayarlanmış. Yiğit çağlar inancı canlı tutuluyor. Sözgelimi Yenan'daki Kang-ta Enstitüsünde temel yazı işaretleriyle birlikte düşünceler de öğretiliyor çocuklara. Bizim okullarımızda dilbilgisi ya da söz hazinesi derslerinde hep tatsız, yavan örnekler verilir: «Çay iyidir», «fincanım küçüktür», «kedi fareyi yedi» gibi. Konuştuğumuz kimseler, eski dersanelerin havasını alaya alıyorlar. Eskiden «derebeyi ve burjuva işi ka-

(*) **Halkın Günlüğü**'ne göre bu deneyler 25 Ağustos 1968 tarihli buyruktan on, hatta on sekiz yıl önce başlamıştır (18-28 Ekim 1968 tarihleri arasında yayımlanan yazı dizi).

ba saba» ders kitapları «çiçekler, kuşlar ve parklar» la, «en güzel armutları kardeşlerine bırakan Kung Jung» gibi öykülerle doluydu. Şimdilerdeyse, hep anlamlı cümleler kullanılıyor ve kültürel düzeyle birlikte siyasal düzey de yükselmiş oluyor. Sözelimi şöyle cümleler var: «Fırtınada gemisini yüzdürmek için iyi bir dümenci gerek.» Yetişkinler gibi çocuklar da alfabeyi ve ilmi hali aynı anda öğreniyorlar.

Devrim pek az boş zaman bırakıyor. İşte bu noktada, yetişkinlerin baskıları karşısında «okul gençliğinin kendini savunması» için hiç bir tutamak yok. Öğrencilerden çok şeyler istemekten çekinilmiyor: Tembel alışkanlıklar kazanmaları hiç iyi olmazmış. Daha oyun çağından itibaren onların gevşekliklerine karşı savaşıyor.

İçimizden biri, çocukların sürmenaj olacaklarından korktuğunu söyleyecek oluyor. Öğretmen Mei kesin bir tavırla hemen karşılık veriyor:

«Çocuklar yetişkinlere göre daha az yorulurlar. Çok iş görmeleri iyidir onlar için. Büyümeleri için gereklidir bu.»

Dahası var: Çocuklara yalnızca ana babalarına okuma yazmayı öğretmeleri konusunda değil, onlara ahlaki eğitim vermeleri yönünden de bel bağlanmakta. Böylece, rejim, okullar aracılığıyla bütün bir aileyi okula yollamış oluyor. Çocuklar, çevrelerinin ben-cil ya da gerici zihniyetlerine karşı mücadele etmekle de görevliler.

«Öğrenci evine döndüğü zaman,» diye açıklıyor öğretmen Mei, «sınıfta kendisine öğrettiğim şeyi annesine babasına anlatır; kendisi sosyalist tutkusuna onları da ortak etmeye çalışır; içlerinde kalmış ben-cillikten ya da revizyonizmden kurtulmaları için yardım eder onlara.»

Kısacası çocuk, her gün küçük bir aile toplantısı yaparken, ailesinin siyasal oluşumunu sağlama görevinin kendisine verildiği bilincinde oluyor. Karşımdakiler, Partice ana babalarını eğitme konusunda verilmiş bu görevin çocukları en iyi bir biçimde olgunlaştırdığını söylüyorlarsa, nasıl inanmayabilirim buna?

Devrim düğümü iyi atılmış. «Büyük kitleler» öğretmenleri uyarıyor. Öğretmenler öğrencileri uyarıyor. Çocuklar yetişkinleri uyarıyor. Hepsi birbirinin itisiyle ilerliyor. Okul, yarınki toplumun temel biçimi'dir: Bugünkü toplum okul yoluyla kendi geleceğini doğuracak.

İYİ YURTTAŞ OLMAK İÇİN İYİ ASKER OLMAK GEREKİR

«llerde ne yapmak istiyorsunuz?» diye soruyorum gösterileri bitmiş Nankin'li genç kız! muhafızlara.

Soruyu yönelttiğim beş kişiden biri işçi olmak istiyormuş, biri de köylü. Geri kalan üç kişi (ikisi kız bunların) da orduda görev almak istiyormuş: Devrim için mücadele etmekten daha iyi devrim yapma yolu mu olurmuş?

Çifte Köprü halk komünü kolejinin bahçesinde, çocuklar, oğlan kız bir arada, tüfek omuzda, resmi-geçit yapıyorlar.

«Okul hayatında askerî hazırlıklar niçin bu kadar büyük yer tutuyor?»

«Savaşçı bir espri ve güçlülere alışkın bir beden kazansınlar diye öğrencilere askerî alıştırma-lar yaptırıyoruz,» diyor bir öğretmen.

«Savaştan korkuyorsunuz öyleyse?»

«Entelektüel oluşum, medenî ve fizik oluşumdan daha az önemlidir. Öğrenci önce iyi bir yurt-

taşı, iyi işçi, iyi köylü, iyi partili olabilir. İyi yurttaş olmak için de önce iyi bir asker olmak gereklidir. İyi bir asker olmak içinse gürbüz olmak gerek.»

Bir Amerikan uçağını düşürme oyunu bittikten sonra sevinçten dans eden gençlere soruyorum:

«Sahiden gerçek bir uçağa da ateş açabilir miydiniz?»

«Elbette, her gün okulda haftada iki kez gerçek tüfeklerle nişan tahtasına atış yapıyoruz; pazarları da ailelerimizle babalarımızla birlikte atış talimi yapmaya gidiyoruz.»

Gerçekten, aile büyüklerinin haftalık dinlenme günleri pazara rastladığında, büyük aile eğlencesi bu oluyor. Topluca bir atış poligonuna gidiliyor, herkes sırasını bekliyor. Dedelerden dört beş yaşındaki yumurcakilara kadar, eline ateşli bir silah geçiren herkes, yan yana, yüzükoyun uzanıyor ve nişan alıyor. Hedefi bulan kurşun yere düşüyor ve nişan tahtasında bir harf belirliyor. Bir dizi harf de şu sloganı meydana getiriyor: «Düşman, toprağımıza adımını atarsa, ezeceğiz onu.» Beceriksiz atıcı ya hemen bir atış daha yapıyor ya da yerini daha usta bir atıcıya bırakıyor; ayrıca nişan tahtasında o sloganı bütünüyle yazamadığı için utanç duyuyor.

Öte yandan, çocuklar savaş uçağı ve torpido maketleri yapıyorlar. Bizim barışçıl bayrak koşusunu da bir savaş oyunu haline getirmişler. Öğrenciler, üstünde «dinamit» yazılı, içi çaput dolu bir torbayı koşarak birbirine geçiriyorlar. Her çocuğun, engeller konmuş yolu koşarak geçmesi gerekiyor. İki taş, bir ırmağın kıyılarını meydana getiriyor; genç devrimcinin onu atlayarak geçmesi gerek; gerilmiş bir ip de bir duvarı temsil etmekte. Çocuk o iki taş arasını aşamazsa ya da ayakları ipe dolanırsa, «dinamit» patla-

miş sayılıyor, böylece görev başarısızlığa uğruyor. Meğer ki yere düşerken koluyla patlamayı önleyecek bir hareket yapsın. O zaman arkadaşlarından biri patlayıcı maddeyi onun elinden kapıyor ve daha uzak bir yere kadar koşarak götürüyor.

«Düşmanlarınız kimler? Çin kimseye karşı savaşıyor ki!»

«Düşman karanlıkta saklanır. Bizi bastıracak anı kollar. Bize saldırmaya kalkışılırsa, revizyonistleri ve emperyalistleri yok etmek için hazırlık yapmak zorundayız.»

«Ya size saldırmazlarsa?»

«Revizyonizmin ve emperyalizmin kulağı her an kışkırtıcıdır, onları her an ezmek için hazırlıklı olmalıyız.»

«Bizler küçük kızıl askerleriz,» diyor gözleri inançla parlayan, on iki yaşlarında bir kız.

«En büyük düşmanlarınız kimler? Revizyonistler mi, emperyalistler mi?»

«Onların hepsi de halk düşmanlarıdır.»

Görünüşe göre, bu genç kızıl muhafızlar bu konuda bir ayrım yapmamak kararındalar. Şiddetli bir tutku titremesi içinde, bir savaşta kendilerine düşeni yapmaya hazır hepsi de.

«Halkın düşmanları Çin'i istila ederlerse, saldırganın kökünü kurutmak için bütün okulumuz cepheye gidecek.»

Bu gizemli saldırgan nereden gelecek acaba? Doğudan mı? Buna inanmayı gerektirecek bazı ipuçları var: Küçük kızıl muhafızlar, «Amerikan emperyalizmine karşı bütün güçleriyle savaşan» Kuzey Vietnamlı, Kamboçyalı ve Laoslu arkadaşlarıyla düzenli olarak yazışıyorlar. Ama bazı ipuçları da düşmanın Kuzey-Batıda olduğunu göstermekte: Çok sayıda ba-

sılmış broşürler Sovyetler Birliği'ne karşı olan düşmanlık duygularını körüklüyor. (1)

Okulda, çocukiara Rusça olarak «Eller yukarı!», «Kıpırdamayın!» diye bağırarak öğretiliyor. Aynı sözlerin İngilizcesinin öğretildiğini sanmıyoruz. Kısacası alıştırmalar iyice özelleştirilmiş. Küçük Çinliler, Amerikan uçaklarını düşürmeyi, Rus askerlerini tutsak etmeyi öğreniyorlar.

Ders saatları yetmiyor: Alıştırmalar gece yarısı yapılmakta. Öğretmenler evden eve geçiyorlar, öğrencilerini uyandırarak onları ay ışığında dağdaki patikalara götürüyorlar; anî bir baskında, bir «karşı-devrimci»yi, bir «casus»u, bir «paraşütçü»yü orada durduracaklar. Basında, örnek olarak Hungçi yarımadasında, Fukien'deki bir okul örnek gösteriliyor; burada öğrenciler gündüzleri gibi geceleri de düzenli yürüyüşler yapıyorlarmış, kıyı boyunca kol geziyorlar ve Batsu adasına çıkarılmış Kuomintang askerlerine karşı yapılan mücadeleye gerçekten katılıyorlarmış.

Mao, Kültür Devrimi sayesinde, gerilla tutkusunu coşturarak, 1949'dan beri özlemini içinde taşıdığı şeye benzer bir hava yaratmasını bilmiştir. Sürekli olarak yeniden keşfedilen bir düşmanı kovmak için ülkesini tekrar seferber etmiştir.

Öğretim sistemine Yenân döneminden oldukça katı bir sıkıdenetim geleneği de miras kalmış. Sözgelimi Kang-ta'da öğrenciler manga, takım, bölük halinde gruplaşmışlardır; silah kullanmayı öğrenmektedirler. Dersler saat beş sularında bittiği zaman, öğrenciler semtlerine üçerli sıralar halinde ve uygun adımla gitmektedirler. Bu mükemmeliyete ulaşmaları için, günlük alıştırmalar yapmak gerekmiştir. Elbet, bir yabancı delegasyon bir yere öyle önceden haber verilmeden gitmez. Ama ne olursa olsun, mekanizma, ya-

bançılarının gelişi konusunda uyarılmış da olsa, önemli olan onlarda böyle bir görünüm izleniminin yaratılmasını istemektir. Hem yabancı ziyaretçiler bir çeyrek saat sonra kolejden çıkıp gittiklerinde, yolun üstünde yine aynı askerî düzen içinde biriken öğrencileri gördükleri zaman bunun yalnızca bir gösteri olduğuna inanabilirler mi?

Aynı sıkıdenetim durumu sınıfta hüküm sürüyor. «Buyurucu olmayan pèdagoji»nin örneklerini bulup sıralamanın yeri değıl burası. Öğrenciler özenle tuttukları defterlere öğretmenlerinin dikte ettirdikleri şeyleri yazıyorlar; izin almadan konuşmuyorlar; sorduğunuz soruya verdikleri karşılıkları ezberlemiş oldukları izlenimi uyanıyor üstünüzde; Batı ülkelerinde onca gözden düşmüş olan bellek, burada bütün itibarını korumakta. Öğretmenin ya da kitabın açıkladığı doğrular, en ufak bir belirsizlik payı taşımıyor. Sözcüklerinin tam olarak bilinmesi ve tekrarlanması gereken birer buyruk, birer paroladır bunlar. Seferdeki ordunun bir el kitabı gibi, kesin ve serttirler.

ELLERLE DÜŞÜNMEK

Çifte Köprü kpmünün ortaokul düzeyindeki kolejinde atölyeler var; bu atölyelerde öğretmenler, işçiler ve öğrenciler yan yana çalışıyorlar. Elektronik çalışmalara ayrılmış birinci atölyede transistör monte ediliyor, diot lambaları yapılıyor. (*) Başka bir atölyede masalar, etajerler, iskemleler ve sandalyeler yapmak için, üfleçte ısıtılmak suretiyle metal tüplerin bükül-

(*) Pekin banliyösündeki ortaokul düzeyindeki başka kolejlerde triod lambaları ve geçmeli elektrk devreleri bile yapılmakta.

mesi işlemleri yapılıyor: Bunların çoğu satışa çıkarılacak, ama belli bir kısmı da gelecek ders yılının başından itibaren dersaneleri süsleyecek.

«Kültür Devriminden önce,» diye açıklıyor komünün devrim komitesindeki ilgili, «öğrenciler el işlerine hiç saygı göstermiyorlardı; şimdi bu işlere gereken önemi kazandırmış bulunuyoruz; öğrenciler, sözgeli mi külotları yırtılsa, bunu kendileri dikebiliyorlar; bir sırayı kırmışlarsa onu onarabiliyorlar. Birbirlerine yardım etme alışkanlığı da kazandılar. Birbirlerinin saçlarını keşiyorlar. Böylece Başkanın şu buyruğunu yerine getirmiş oluyorlar: **Kendi güçlerimize güvenelim.»**

Bir marangoz atölyesinde, çocuklar, okul temsillerinde kullanılacak tiyatro sahne takımları üstünde çalışıyorlar. Bir saç atölyesinde, otomobil fabrikaları için araba basamağı kenarları yapılmakta. Bu fabrikanın koleje yolladığı bir teknisyenin gözetimi altında öğrenciler, kesme, törpüleme, birleştirme ve galvanizasyon işlemleriyle uğraşıyorlar.

Bütün öğrenciler, iş değiştire değiştire, haftada bir gün bu atölyelerde çalışıyorlar. Ama tarım da unutulmuyor bu arada: Haftada yarım gün de sebze bahçesindeki çalışmalara ayrılıyor; yetiştirilen sebzeler okul kantinine gidiyor.

Dahası var, öğrenciler, hasat ve ekim sıralarında, kaba işlerde yardımcı olmak üzere tarlalara gönderiliyor. Yılda yaklaşık olarak bir ay sürüyor bu çalışmalar. (*) Bütün bunlar, doğal olarak, çocukları yetiştirme sorumluluğunu meslekten gelme öğretmenlerle paylaşan işçilere ve köylülere yardım etmeyi ge-

(*) Bu süre bir aylık kış tatiline (ocakta), ve genellikle tarla çalışmalarında geçen bir aylık yaz tatiline (temmuzun sonundan ağustosun sonuna kadar) eklenmektedir.

rektiriyor. (*) Çin eğitim sistemine el işlerinin böyle-
sine girmesi, Kültür Devri'nin başlıca katkılarından
biridir.

Meslek öğretmenlerinin sayısı bazı halk komün-
lerinde tam eğitim yapmaya elvermemekte; buñalar-
da «yarı-eğitim yarı-iş sistemi» uygulanıyor: Toplam
ders süresinin yarısı kadar bir zamanda, çocukların
pratik yönden yetiştirilmeleri, toprak üstünde, kırlar-
da ya da atölyelerde bizzat emekçiler tarafından sağ-
lanıyor. Böylece de öğretim bütün gençlere ulaştır-
ılmış oluyor.

Öğretim kadrosu başka katkılarla da zenginleş-
mektedir. Teori ve pratik dersleri halk milisinin so-
rumluları tarafından veriliyor. Kolun saymanı aritme-
tik okutuyor. Bir «yalınayak hekim», aküpüktür ve
ilaçlar bilgisiyle ilgili derslere geliyor. Meçiyaku ko-
münü ilkokulunda «sınıf mücadelesi eğitimi» eski
«yoksul köylüler»ce yapılmıştır; bunlar öğrencilere
eski günlerin acılarını anlatmışlardır. Yaşlı bir kadın
elinde bir kepçeyle sınıfa giriyor; «eski toplumda»
bu kepçeyle dileniyormuş? Kepçe elden ele dolaşüyor,
bütün öğrenciler başlarını sallıyorlar. Bir ihtiyar, ken-
di ailesinin ve bütün köyün öyküsünü anlatıyor. Mut-
luluk görece bir şeydir: Zıddın karşıtıyla eğitiyor ken-
dini.

Yalnız öğretim kadrosu değil, yöntemleri de ye-
nileştirilmiştir. Derslerin çoğu sınıf dışında verilmek-
tedir. «Ejderhanın Çayı Komünü»nde öğrenciler çay
yetiştirmeyi, böcekleri yok etmeyi, hastalara bakmayı,
yaprak toplamayı öğreniyorlar. Şanghai yakınındaki
bir «Pirinç Halk Komünü»nde çocuklar pirinç tarımı-

(*) Kübalılarla Dostluk komününün ortaokul düzeyindeki ko-
lejinde, öğretm kadrosunun hemen hemen yarısını fabrika
işçileri ve köylüler meydana getirmekte.

nın çeşitli aşamalarında çalışmakta; matematik dersleri tarlalarda yapılıyor. Çocuklar, tarlaların alanını ölçmeyi, gübre hacmini, ambar sığasını hesaplama-yı, ürün tahminleri yapmayı öğreniyorlar. Bir balıkçı komününde, iş arasında, balık tutma, gemi yapımı ve onarımı, file ağ yapımı ve onarımı, sun'î olarak midye ve su yosunu yetiştirilmesi, mekanik ve muhasebe öğretiliyor.

Komün sorumlusu olup da, meslekten gelerek ya da rastlantı sonucu öğretmenlik yapan kimseler bu yeni sistemi öve öve bitiremiyorlar. 1966'dan önce matematik dersi veriliyormuş, ama üretim ekipleri için gerekli hesaplar öğretilmiyormuş; kimya dersi veriliyormuş, ama amonyaktan nerede yararlanılacağı öğretilmiyormuş. Bugün çocuklar eskiden tiksindikleri işlerin rahatça üstesinden geliyorlarmış: Bir elektrik panosunu onarmak, bir akım anahtarını söküp takmak, örs üstünde maden dövmek, bir ders kitabını ciltlemek gibi. Daha yedi yaşlarından başlayarak tam insan olmaya, yurttaş ve aynı zamanda üretici olmaya alışıyorlar. Böylece bu ülke bugün de korkunç biçimde yoksun olduğu bir nitelikli işçiler kitlesine sahip olma umudu içindedir. İstihdam sorunlarını esneklikle çözecek meslekî bir çok-işlevliliği elde bulundurma umudu içinde.

Ne var ki ekonomik değeri az yararlar üstünde üsteleme eğilimi de ağır basıyor. «Liu Şao-şi'nin ve peşindeki köpeklerin temizlenmiş olduğu günümüzde, okullar proleteryanın hizmetine verilmiştir. Çocuklar, işçi ve köylü öğretmenlerinin çabaları sonucu, sınıf ve tarımsal pratiğin önemini kavramışlardır.»

Çocukların gerçek anlamda entelektüel gelişimi, siyasal ve askerî oluşum uğruna, yurttaşlık oluşumu uğruna feda edilmiş olmuyor mu böylece? Öğ-

renciler, sözelimi Fransız kolejlerinde okuyanlara göre hangi düzeydedir? Bir karşılaştırma yapmak için hiç bir ölçü yok elimizde. Delegasyonumuzdaki bazı arkadaşlar, sekizinci sınıf öğrencilerinin (bizdeki dördüncü sınıfın eşdeğeri), ilk Çin uyduları konulu bir fizik dersini rahatça izlediklerine tanık olmuşlardı; öğrencilerin sordukları sorular, sorulara verdikleri karşılıklar bunu gösteriyordu. Bununla birlikte, pratik derslerin, teorik derslere göre, her zaman, çok daha ilgi gördüğü de kuşkusuz. Meslekten gelme öğretmenler bu durumu hiç duraksamadan kabul ediyorlar: Kendi derslerinin yarattığı çekicilik, hayat deneylerinin meyvalarını ortaya koyan işçi ve köylü meslektaşlarınınkinin yanında daha az oluyor.

Askerlerin ve köylülerin yönetimine verilmiş bir öğretimin devrimci etkisi böyle işte. Her şey köylülerden, askerlerden meydana gelen bir halkın oluşumu amacına göre ayarlanmış çocuklara ilk entelektüel bilgilerle birlikte büyük siyasal ilkeleri belletmek, bunu yaparken de asıl olanın askeleri üretim ve devrim konularında oluşturmak olduğunu hiç bir zaman gözden kaçırmamak.

«İyi» (yani Mao Çe-tung düşüncesiyle pişmiş) ve «dolmuş» (yani pratik bilgilerden bol bol nasibini almış) bir kafa.

Ne olursa olsun, ilgililer bu rejimi dayanılmaz bulur görünmüyorlar.

Bir arkadaşımız on beş yaşında bir çocuğa sormuştu:

«Size fazla iş yükledikleri kanısında mısınız?»

«Yok canım!» diye karşılık verdi çocuk, «bizden daha da çok iş istenmesini istiyoruz.»

İçtenliğin dill kendini eğitebiliyorsa, bu delikanlı dersini iyi biliyordu.

Bazı metinler, Mao'nun kişisel deneyinde yeni Çin eğitiminin temelini, hiç değilse büyük ilkelerini bulmaya olanak sağlıyor.

«On üç yaşına geldiğimde ilkokulu terkettim,» diye anlatmıştır Mao. «O zaman, işçilere yardım ederek, bir adamın bir günde gördüğü bütün işi görerek, akşamları babamın hesaplarını tutarak, çiftlikte uzun saatlar çalışmaya başladım. Yine de elime geçen her şeyi bir solukta bitirerek, okumayı sürdürmeyi başardım...» (2)

Mao, öğrenmeyi hep sürdürerek, okulun çok erken bir yaşta terkedilebileceğini göstermiştir. Kültür, okula gitmiş olmanın temel rol oynamadığı, kişisel, aynı zamanda da toplumsal bir verimdir. Öte yandan Çin'in üreticilere gereksinimi vardır ve öğrenimin kısaltılması yedek el emeğini arttırmaktadır. Nihayet, bütün Çinlilerin az bir öğrenim görmesi, bazı Çinlilerin çok öğrenim görmesinden daha iyidir.

Kültür Devriminin, okulları uzun süre kapatmak, onların işleme koşullarını altüst etmek suretiyle yol açtığı gecikmeye tutulan tek bir yöneticiye, tek bir öğretmene rastlamadık. Asıl sorun burada değildi: Birkaç dönem lise mezunlarını kaybetmek, buna karşılık sağlam temellerden çıkış yapmak daha iyiydi. Üçüncü dünya ülkelerinde öğretim, askerler dışında, yalnız generallerden meydana gelen bir orduya benzer. Oysa gelişme, büyüsel bir etki olmadığından, assubayların ve onbaşlıların oluşumlarıyla yükselir. Bu gerçeği biri anlamışsa, Mao'dur bu.

Mao, daha 1960'ta, ilkokul ve ortaokulda geçen öğrenim süresinin on iki yıldan dokuz yıla indirilme-

sini öneriyordu. (*) 8 Ağustos 1966 tarihli ünlü bildiride belirtilen on altı noktanın biri de bu kısaltmayla ilgilidir. Her kol, beş yıllık öğrenim sağlayan ilkokulunu; her komün iki yıllık birinci devre öğrenimini sağlayan ortaokulunu kuracaktı. Ortaokulların ikinci devre öğrenimleri olanaklar elverdiği oranda kurulmuştur. (**)

«Çocuklara uygulanan eğitimin,» diyor öğretmen Mei, «fazla özentili bir şey olduğunu görmüştük. Kafalarına edebiyat, matematik ya da tarih bilgileri tıktırılıyor, sonuçta, pratik olarak bir şey öğrenmiş olmuyorlardı. Şimdi onlara basit bilgiler vermekle yetiniyoruz; gerçek anlamda öğrenene dek her şeyi durmadan tekrarlıyoruz. Akıllarında hep en somut şeyler kalıyor.»

Matematik, fizik ya da kimya kitaplarının yerini ronéotypé defterler almış: Günübirlik hayattan alınmış örneklerle başlayan ders konuları, seyrek olarak değinilen soyut bilimler, şarkı parçaları, bir oyunun nasıl sahneye konulacağı ya da çalışan bir köylünün resminin nasıl yapılacağı. Uygulanan eğitim, ekonomik bir yarar taşımalıdır: Temel kural budur. Kullanılmayan her bilgi yararsız, yani zararlıdır; çünkü böylesi bilgiler Konfüçyüs döneminin sınıf kapallılığını yeniden ortaya çıkarma eğilimi yaratır.

Eğitim, köklerini çocuğun yaşadığı toprağa salmalıdır. Klasiklerin yasak edilişinin nedeni de bura-

(*) Kültür Devriminden önce ilkokul öğrenimi genellikle 6 yıl sürüyordu: Birinci devre 4, ikinci devre 2 yıld. Ortaokul öğrenimi de 6 yıld (üçer yıllık iki devre).

(**) 1972'de, şurada burada, özellikle de Pekin'de ikinci bir ortaokul devresi ortaya çıkmıştır. Öğrenim süresi, Kültür Devriminden önceki döneme göre artık yalnızca iki-üç yıl kısaltılıyor. Ama bu arada yedi yıllık öğrenim süresi bütün ülkede genelleşmiştir.

da yatıyor işte. Klasikler, emekçinin çıplak ayaklarıyla, nasırlı elleriyle ulaşamayacağı bir edebiyat kültürünü egemen kılmaktadır. Öte yandan bilgiççe atıflarla doludur klasikler; ayrıcalık sınıfların çocukları bunları rahatça izleyebilmekte, ama halk çocukları onlara ulaşmak için boşuna güç tüketmektedirler. Mao, bu konuda da kendi özel deneyinden bir ders çıkarıyor. Babasının baskılarına karşı çıkarak, süslü edebiyat yapıtları yerine pratik şeyler okumayı yeğ tuttuğunu, 1936'da, Edgar Snow'a anlatmıştır. «Bu durum, klasik yapıtlar konusunda usta olmamı isteyen babamın canını sıkıyordu. Hele, kaybettiği bir davada, bu başarısızlık karşı tarafın mahkeme önünde yerinde bir klasik atıf yapmasıyla ortaya çıkınca canı daha da sıkılıyordu. Gecenin ilerlemiş saatlarında, babam odamda ışık yandığını farketmesin diye pencereyi kapamayı âdet edinmiştim. Bu arada **Uyarı Sözleri** adlı bir kitap okudum, çok hoşuma gitti. Yazarlar, reformcu aydınlar, Çin'in zayıflığının, demiryolu, telefon, telgraf, buhar gemisi gibi Batı donatımı yoksunluğundan doğduğunu düşünüyorlar ve bunların ülkeye sokulmasını istiyorlardı. Babamın gözünde bu kitapları okumak zaman öldürmekten başka bir şey değildi. Klasikleri okuyayım istiyordu o, klasikleri okuyayım da onların yardımıyla davalarını kazan-sın.» (9)

OKULU KÖYLÜLER YÖNETİYORLAR

Bir Fransız, Çin'deki özerk-yönetim gerçeğini en iyi biçimde öğretim alanında kavrayabilir. Bütün Çin okullarının evrensel ve sürekli esinleyicisi olan Mao Çe-tung düşüncesi, onlara üstün bir birim niteliği kazandırmakta; bu da sistemi tek-düzen olmaktan

çıkarmaktadır. Tersine, öğretim sistemi, aşırı bir yetki genişliği ve aşırı bir esneklikle belirleniyor. Esprisi tek, ama belirtileri, görünümleri çeşitli olan bir sistem.

1949-1966 yılları arasında Sovyet modeli temel alınarak kurulmuş olan örgütlenme, bize anlatıldığına göre, her okulda, merkezî bürokratik hiyerarşiyle uzaktan yönetilen bir çeşit yahudi mahallesi yaratmış toplum içinde. Yönetmelik bütünlüğü, toplumsal bütünlüğün zararına olarak çalışmaya başlamış. Artık bir Eğitim Bakanlığı yok. Merkezî siyasal otorite birtakım genel buyruklar vermekle yetiniyor. Okulların yönetimi «geniş kitleler»ce sağlanıyor.

Delegasyonumuzdaki bir arkadaş gülümsüyor: «Büyük ölçüde bilisiz olan 'büyük kitleler' nasıl olur da kendilerini eğitmekle görevli olan öğretmenlere buyruklar verebilirler?» Bu soruya üstü açık ve açıklığa kavuşması gereken bir karşılık veriliyor: «Öğretmenler kendi kendilerine yeni bir düzen veremezler. Öğretimde **mücadele-eleştiri-reform** devinimini yürütmeye yetecek güç yalnız işçi ve köylü proletaryadan, bir de halk kurtuluş ordusunun savaşçılarından gelme eylemcilerde vardır.»

Öyle iğreti bir sorumluluk değil, toptan bir sorumluluk söz konusu. Öğretmen ücretleri, nice düşük tutulmuş olursa olsun, komün bütçesine bir ağırlık yüklemektedir. Devletin, şimdiye dek kendi üstlendiği bu ağırlığı kolları yüklemeye karar vermesinin, karşılığında kolların yatırım giderlerine katılmak, onlara tarım gereçleri sağlamak gibi bir yol tutmayı yeğlemesinin nedeni şudur: Devlet, malî sorumluluğun, siyasal sorumluluğu doğuracağını anlamıştır. Böyle bir siyasal sorumluluk içinde, kolların, öğretimi kendi yararlarına yönetmek, ondan en iyi ve-

rimi almaya çalışmak, onu kendi ilerlemeleri adına hayatlarına karıştırmak isteyeceklerini ve bunları yapabileceklerini bilmektedir devlet.

İYİ ÖĞRENCİYLE KÖTÜ ÖĞRENCİ EŞLEŞİYOR

«Diplomalar»ı, «notlar»ı, «sınavlar»ı, «yarışmalar»ı, «eski bürokrasinin bütün bu kalıntılarını» ortadan kaldırmak: Kültür Devriminin ileri sürdüğü en ilginç isteklerden biri de buydu. Bu tiksiniilmiş sözleri, konuştuğumuz kimselerin ağızlarından işitince şaşırдық da; bütün itibarlarını yeniden bulmuş gibi konuşuyorlar. Yalnız ilkökuldan diploma almış öğrenciler ortaokula gidebiliyorlar; yalnız ortaokul diploması almış öğrenciler üniversiteye kabul ediliyorlar; çocuklar, yıl boyunca «notlar» alıyor ve her sömestrde iki «sınav» geçiriyorlar. Asıl önemli sınav da kış tatiline ve yaz tatiline girmezden önce yapılan sömestr sonu sınavı: Ocaktaki sınav da, temmuzdaki de dört gün sürüyor. Böylece diplomalar ve sınavlar eski işlevlerini yeniden kazanmış mı oluyor?

Bize uzun uzadıya yapılan açıklamalardan anladığımıza göre bazı güçlükler var. «Kültür Devrimi sırasında bazı aşırılıklara gidilmişti. Deneyler, ortalama bir yola dönmek gerektiğini gösterdi. Ama bütünüyle ve olduğu gibi eski sisteme döndüğümüzü sanmayasınız.»

«Ne de olsa günlük çalışma değerlendiriliyor dur?»

«Evet, ama not verme yerine öğrencilerin çalışma tutkusunu kamçılayan işaretler, simgeler konuldu. Kötu bir ödev kağıdının kenarına öğretmenler Başkanın şu sözünü yazıyorlar: **Güçlü ve kararlı ol, zaferi koparmak için çabala.** İyi bir ödev kağıdının

başına da bir kıvı bayrak çiziliyor ve şu parola yazılıyor: Başkan Mao'ya bağılılık.»

Rekabetin aşırılıklarına düşölmeksizin, yarışma duygusunun itici rolö korunmak isteniyor gibi. Bu sonucu elde etmek için ilginç bir uygulamadan yararlanılıyor: Öğrenciler, her günkü okul yükömlerini yerine getirirmiş gibi, sınavlara girmek için de ikişer ikişer birleşiyorlar. Çalışkan olmayan bir öğrenci iyi bir öğrenciyle eşleşiyor; eşler «yalnız yetişmek değıl, aşmak» duygusu içinde olsunlar diye yüreklendiriliyor. Sınava bir arada alınıyor bunlar ve karşılıklı yardımlaşmalarına izin veriliyor.

«Karşılıklı mı dediniz? Ama yalnız çalışkan olan zayıfa yardım edecek değıl midir?» Bu soruma şu karşılığı ya da şuna benzer bir karşılığı alıyorum: «İnanmayın buna. Herkesin kendinden daha küçük birine gereksinimi vardır.»

Spor alanında da bunlara benzer tedbirler alınıyor. Takımlar, futbol ya da voleybol alanında, «birinin öbürö karşısında maçı kazanması için değıl, her biri öbürünün sayesinde kendi deneylerini ilerletsin diye» karşılaşılıyorlar. Katılan herkes bunun bilincinde oluyor, ama sonucu kendi yönünde tutmak da istiyor; yenenler başarılarından ötürö büyüklenmek konusunda ölçölöler.

Okulda artık derecelendirmeler açıklanmıyor. Sınavlar, görünüşte, Batıdakilerden farksızsa da (düzeltilmiş ve not verilmiş ödev kağıtlarını gördük), bir başlarına bir şey ifade etmiyorlar; sınavların amacı, nitelikleri ya da bir öğrencinin geleceğini yargılamak değıl, sadece öğrenilmiş bilgileri denetlemek. Öğrencideki «devrim askeri» erdemleri, sonunda, «sınavlar»dan daha ağır basacaktır.

Sınav kaldırılmış değil, ama önemsizleştirilmiş. Entelektüel çalışmayı denetleme ve öğrencilerin gücünü destekleme işlevini sürdürüyor yine. Ama ölçtüğü bilgi gibi, sınavın kendisi de, kollektif olarak verilmiş buyruklara bağlı. Bu buyruklar uyarınca, «bölüğün» sonuna kadar bir arada bulunmasını engelleyen her şey ortadan kaldırılacaktır.

Diplomalar, yaş sınırları, iki yılda bir sınıf geçmeler, yatılılık, iltimas: Göreneğin okul çizgisi üstüne diktiği bütün bu hilekarlıklar, burjuvaların çocuklarını ya da burjuva çıraklarının çocuklarını koşuda hızlandırmak, kültür konusunda yoksun kalmış çocukları geride bırakmak için bulunmuş şeylerdir. Kültür Devriminden hemen önce, Meişiyaku ilkokulundan çıkmış otuz üç öğrencinin yirmi sekizi ortaokula girememişti; «bunların hepsi de **yoksul köylüler** ve **orta-yoksul köylüler** sınıfından çocuklardı. Ortaokul giriş sınavını kazanan beş öğrencinin hepsi de **zengin köylülerin, orta-zengin köylülerin** ya da kadroların çocuklarıydı.»

Bu yüzden sınıfta kalma usulü kaldırılmıştır: İlkokul öğrenimini normal olarak bitiren bütün öğrenciler «mezun» sayılıyor, hepsi de ortaokula alınıyor. Ortaokul sayısının artması sayesinde (her komünde en az bir ortaokul var), çocuklar gündüzlü olarak okuyorlar; en az on kilometrelik bir yolu yürüyerek ya da bisikletle alıyorlar; en uzaktaki kollarsa, öğrencileri kamyonla götürüp getirmekten sorumludur. Öğretimin kökten basitleştirilmesi devriminin getirdiği düşünülebilen bu tedbirlerin, «şansların eşitlenmesine» ve toplumsal yapının yalınlaştırılmasına etkin katkıları olmaktadır.

Kültür Devrimi, «geleneksel» öğretmenleri başka bütün toplumsal tabakalara göre daha çok etkilemiştir. Onların öğretim sorumluluğunu kaldırmıştır. Çin, okulun öğretmenler için değil, öğrenciler için kurulduğu ilkesini en iyi uygulayan ülkedir. Bütün halk ya okula gitmektedir ya gitmiştir ya da gidecektir. Öğretmenler yoksul köylülerden ya da işçilerden buyruk alırlar. Bir süre önce öğretim üyelerine tanınmış olan üstünlüğe son verilmiştir: Öğretmenlerin bağlanacağı otorite, «devrimin soluğunu duyacak» herhangi bir kişiden daha elverişli olan «kitlelerin genel danışımı»yla belirlenmektedir.

Bize öyle geldi ki, okulların bağlı olduğu devrim komiteleri üyeleri arasında, geleneksel öğretmenlerden çok farklı bir adam tipi, bir proleter entelektüel tipi ağır basıyor: Kesik ve dik saçlı, açık yüzlü, bakışları canlı, kendinden emin, sert tavırlı bir tip; köylü ya da işçi de olsa, bu tip, dolaylı sözlere papuç bırakmıyor, ideolojik oluşumunun kazandırdığı yetkeyle konuşuyor. Onun çevresindeki öğretmenler bir eziklik içindeler gibi; açıkça onun buyruğu altındalar. Geleneksel öğretmenlerle Mao Çe-tung düşüncesinin propagandacılarının teması nasıl da pürüzlü!

Meslekten gelme olanlarla, sonradan rastlantıyla öğretmen olanların karışımı sürtüşmelere yol açmamış değildir. Bir devrim komitesi sorumlusu bize, en iyi öğretmenlerin, yani deneyinden en çok yararlananların, çocuklarla en yakından ilgilenenlerin, amatörler olduğunu söylediği zaman, profesyonellerin bundan bir acı duymamış olmaları mümkün mü? Yani öğretim sistemi profesyonelleri aşağı bir duruma

İndiriyor. Bazı okullarda köylüler ders vermekle yetinmiyorlar: Ders saatlarında öğretmenleri teftiş ediyorlar, uzun süre sınıfta duruyorlar, nitelik değerlendirmesi yapıyorlar. Başka okullarda da aynı işi askerler yapıyorlar.

Rastlantıyla öğretmen olanların kitle halinde öğretime başlamasının, klasik öğretmen kadrosunun şiddetli eleştirilerini çektiğini ilgililer saklamadılar bizden: Klasik öğretmenler, bu «yeni gelenleri», «ineklerle uğraşmaktan başka bir şey bilmeyen» bu «cahilleri», «topu topu birkaç harf öğrenmiş bu baldırıçıplaklar», «kuşaklarında balta taşıyan ve okullara değil, domuz ahırlarına girmeye alışık» bu köylüleri «kaba söz oyunları» hırpalamaya başlamış. Ama bütün o alaya almalar giderek kesilmiş; sonunda, meslekten gelme öğretmenler, yeni meslektaşlarının niteliğini; «hattâ çoğu zaman üstünlüğünü» kabul etmişler.

Eski ve yeni öğretmenler arasında, statü yönünden de, ücret yönünden de hiç bir ayırım yok. Tarım emekçileriyle bir tutuluyorlar ve çalışma puvanları sistemine göre ücretlendiriliyorlar.

Entelektüel bir kast kurmaya yönelen her türlü eğilim acımaksızın kırılmıştır. «Amacımız,» diye bize açıklıyor Mao Çe-tung düşüncesinin sert yüzlü bir propagandacısı, «proleterya diktatörlüğünü güçlendirmek için eğitimden yararlanmaktır.»

«Eski öğretmenler **mutlaka** kuşkulu kimseler midir?»

«Hayır, hepsi değil. Ama oluşumlarını eski toplumda yaptıkları için, çoğunda proleter devrimci olarak kendini gütmeye özgürlüğü yoktu. Bugün, iyi niyetle kendilerini düzeltebiliyorlar.»

İyi niyeti yoksa, öğretmen yeniden eğilmek üze-

re öğretmenlik görevinden alınıyor. Ama niyetin genellikle iyi olduğu düşünülebilir.

ÖĞRETMENLE ÖĞRENCİ ARASINDAKİ YENİ İLİŞKİLER

Burada da Mao Çe-tung'un kişisel deneyinin izlerini bulamaz mıyız acaba? «Çince öğretmenim, öğrenciye sert davranma ilkesini benimsemiş kimselerdendi. Çok sert ve katıydı, sık sık ta öğrencilerini döğüyordu. Bu yüzden, on yaşındayken okuldan kaçtım.» (4) Yaşlı Mao, yarının çocuklarını, çocuk Mao'nun çektiği eziyetlerden kurtarmak isteyecek miydi?

«Kültür Devriminden önce öğretmenlerinizden korkuyor muydunuz?» diye sordum Nankin'deki genç kızıl muhafızlara.

«Devrimden önce,» diye bana karşılık verdi on üç yaşındaki bir genç kızıl muhafız, «öğretmenleri eleştirmeye hiç bir zaman cesaret edemezdik. Şimdi bundan yoksun değiliz. Her dersin sonunda birbirimizi eleştiriyoruz. Ama, devrim için çalıştığımızdan, açık yürekle yapıyoruz bunu; hepimizin öğrenecek bir şeyi oluyor, öğretecek bir şeyi oluyor.»

Kültür Devrimi öğretmenin kutsallığını öğrencinin gözünde de silmiştir. Temiz kalmış olan çocuklar, bugün, büyükleri arındırmaya layık görüyorlar kendilerini. Öğretmenlerinin yeniden eğitilmesi için kendilerine çağrıda bulunulmasından daha büyük bir onur bilmiyorlar. On üç yaşındaki bir komünist şöyle diyor: «Eskiden öğretmenler derslerini bir odaya kapanıp, sigara tütürerek, çay içerek hazırlıyorlardı. Şimdi dersleri hep birlikte yapıyoruz. Öğretmenler az konuşuyorlar, biz de onları daha iyi anlıyoruz.»

Bize söylenen bu. Kendi gözlemlerimize göreyse, öğretmenlere saygı gösteriliyor, sınıflarda düzen hüküm sürüyor. Disiplin razı oluşturun belki, boyun eğ-

me de eleştiri. Yine de bahse girerim ki, çocukların çoğunun zihninde, diyalektik daha da keskin. Öğretmenin, ayrıcalı bir bilgi dağıtıcısı, bunun sonucu olarak da iktidar dağıtıcısı olmayı bırakmış bulunması kalıyor geriye.

ÇİN ALFABESİNİ BIRAKMAK GEREKLİ Mİ?

«Vietnamlılar Romen alfabesini çok önceden kabul etmekle ne iyi yaptılar!» demişti bana Çu En-lai. «O dönemde yazı işaretlerini bilenlerin sayısı çok azdı. Yeni toplum tabakaları okula gitmeye başladığında, eski alfabenin hiç bir zararını görmediler ve ilerlemeleri çok hızlı oldu. Bize gelince, biz çok bekledik, çok uzun süre bekledik. 1950 yıllarında yazıda Romen alfabesini kullanmayı denemiştik. Ama bütün yetişmiş kimseler, kendilerine eğitimi yayma konusunda kesenkes gereksinim duyduğumuz herkes, yazı işaretlerine iyice bağılıydılar. Bunların sayıları daha o sıralarda öylesine yüksekti ki ve bizim önümüzde berhava edilecek daha öyle şeyler vardı ki, ister istemez bu reformu erteledik.»

Daha Yenän döneminde, Kızıl Ordu, eğitimi kitlelere yayacak daha uygun bir araç ararken, yirmi sekiz harfli bir alfabe hazırlamıştı: (latin-hua). Bu alfabenin bütün Çin seslerini kapsadığı söyleniyordu. Paoan'da bir sınıfta çocuklar üstünde deneniyordu. Elde edilen sonuçları hiç öğrenemedik. 1950'lerde, kitlelerin eğitimini kolaylaştırmak için, kabul edileceği büyük bir gürültüyle yeniden ilan edildi. Reform, hemen hemen başladığı anda başarısızlığa uğradı. Çünkü, Çu En-lai'nin de açıkladığı gibi, çok erken davranılmıştı: Konuşulan Çinceye sesçil bir yazı kazandırmadan önce, onun birliğini kurmak gerekiyordu. Çin yazı işaretleri, birbirini anlayamayan ve araların-

da onca telaffuz farkı bulunan topluluklar arasında tek bağı meydana getirmekteydi. Bu bağı koparmak, Çin'i balkanlaştırmak demektir. Bütün öğretim sistemi, Pekin Çincesini yaymakla görevlendirildi.

Kuo Mo-jo'nun bana belirttiğine göre, Romen alfabesinin kabulü de yakınmış. Telaffuz birliği hemen hemen sağlanmış durumdaymış. Alfabe aşamasına geçilecekmiş artık. Yaşlı şair, ülkesinin tarih tarafından yöneltildiğini hissediyormuş gibi, kesin bir rahatlıkla bu ufukları açıyor.

«SEÇKİNLİĞİN» PÜSKÜRTÜLMESİ

Çin devrimi boyunca, bütün Batı ülkelerinin öğretmen kongrelerinde ve siyasal toplantılarında boş bir slogan olarak ortaya atılan şu istek Çin devrimi boyunca ilan edilip durmuştur: «Equal educational opportunity», «Chancengleichheit», «égalité des chances» (yani fırsat eşitliği). Mao, belki de, şu özdeyişi bu amaca ulaşmak için söylemiştir: «Fırsatların eşitliği ancak zorunlulukların eşitliği varsa söz konusu olabilir; öğretim artık topluma hiyerarşi verecek durumda olmadığına göre, öğretimi eşitleştirmek gerekir.»

Mandarinler, mandarinlik: Batı, kendinde de daha küçük bir derecesini gördüğü bu nitelikleri, kari-katürize edilmiş bilimlerine varıncaya dek belirttiği için, Çin'den almıştır bu sözleri. Ama işte, Çinliler dünyada bir simge olmuş ve kuşkusuz kendi ülkeleri dışında her yerde yürürlükte bulunan bu kavramları Çin'den silmenin çaresine bakıyor.

Doğuştan ve toplumsal çevre dolayısıyla nasipsiz kalmış olanların elverişsiz durumları, sınavların ve yarışmaların fetişizmi, sınav için acele acele ders çalışmaları, soyuta kaçışlar, kültürün gizliliği ve kapalılığı, öğretimin uğradığı damar sertliği, öğrenciler-

deki edilginlik, öğretmenlerdeki tutucu ve loncacı tavırlar: Bizim eğitim sistemimize bulaşmış ve bilincine daha yenilerde varılan bütün bu yanlışları Çin kendinde teşhis etmiş, bunlardan sıyrılmak için gerekli en köklü tedbirleri almaktan geri durmamıştır.

Batıda, liberal sistem, kazanılmış durumların ve kurumların ayrıcalıklarıyla kendini düzene sokmuştur. Doğu ülkelerinde, komünist sistem, «yönetici yeni sınıflar»ın kurulmasını önlemekte yetersiz kaldığını doğrulamaktadır. Milovan Cilas, bu yeni yönetici sınıfları şöyle tanımlıyor: Eski yönetici sınıflar kadar kapalı, ayrıcalıklarına onlar kadar düşkün bir sınıf. Çin, kalıtsal «kurumları» yıkmak, mirasçı olmayan ve arkalarında miras bırakmayan insanlar oluşturmak kararındadır. Bugüne dek hep olanak dışı olduğu esinletilmiş şey, Çin'de artık olanaklı mı olacak?

Kültür Devrimi toplumu daha türdeş kılma gibi bir sonuç doğurmuştur. Okullar üreticilerin denetimi altına girmiştir; bu arada üretim birimleri de aynı ölçüde okulların çevresinde toplanmaya başlamıştır. Her düzeyde, gerçek proleterlerdeki bütün aşağılık duygusunu silen, proleter olmayanlardaysa bir suçluluk duygusu uyandıran bir «işçicilik» (ouvriérisme) ya da bir «köylücülük» (paysannisme) hüküm sürmektedir. Teknisyenler, mühendisler, kadrolar, Kültür Devriminin açınlamış ve yerine yerleştirmiş olduğu herkes gibi alaydan geleceklerdir. Kollarında ya da atölyelerinde yenilik beklenen kimseler yoksul köylüler ve niteliksiz işçilerdir. Emekçiler, sürekli olarak yükselme basamaklarını tırmanmaları için yürekendirilmektedirler; ama tek, bireysel bir yükselme değildir bu; kollektif bir aşama söz konusudur. Yabancı ziyaretçinin gerçekte sık sık rastladığı ya da propaganda afişlerinde tanık olduğu görünümüler içinde en

alışık olduğu resim şöyledir: Bir dut ağacının gölgesinde, bir tarlanın kenarında ya da Huang-hu sularında ilerleyen bir yük gemisinin güvertesinde, «öğretici»lerini ortalarına almış bir emekçi topluluğu; büyük bir öğrenme coşkusu içinde dinleyen, tekrarlayan, katılan emekçiler.

Ne zamana kadar? Meslekî oluşuma ve siyasal yönelime indirgenecek kadar basitleştirilmiş görünen bu eğitim, yöneticilerin bağladıkları umutları zamanla yeşertecek mi? Eğitimin, geri kalmış bir köylü ortamının en geniş tabakalarına yayılışı, kalitesinin düşmesini telafi ediyor mu? Kültür Devrimiyle kaybedilmiş yıllar, altüst olmuş ama devinime geçmiş bulunan bu kırsal ülkeye, bu kez başarısızlıkla sonuçlanmayacak yeni bir büyük sıçrama olanağı getirecek mi? Her türlü «seçkinci» kuraldan arınmış, üretim çalışmasıyla ve siyasal büyülenmeyle içli dışlı işçiler, köylüler ve askerlerin denetimi altına girmiş bulunan öğretim sistemi, törel, fiziksel ve entelektüel yönden yetenekli yeni bir insanı, bir yıldırım-emekçi tipini ortaya çıkarabilecek mi? Çin bunca konuda bahse girdiğine göre, kuşkusuz, bu soruların karşılığını tam olarak verebilmek için çok zaman geçmesi gerekecek. Bu arada Çinli kız ve oğlan çocuklar çocukluklarının kendilerinden çalınmış olduğundan yakınmayacaklar mı? Yoksa dünya devriminin zaferini sağlayana dek, sonraki kuşaklara geçecek olan kendi doğru'larından emin olmaya devam mı edecekler?

«Mei ailesinin dağ köyü»nü terkederken, devrim komitesinin sorumluları, köylüler, yalınayak öğretmenler, çocuk bahçesinden sorumlu öğretmen, coşkunlukla ellerimizi sıkıyorlar. Çocuklar bir ağızdan şarkı söylüyorlar: «Devrim davasının mirasçılarıyız biz».

«proleterleştirilmiş» üniversiteler

EN ÜNLÜ ÜNİVERSİTE

ÇİN'IN en ünlü yüksek öğretim kurumu olan Pekin'deki Peita Üniversitesine «Çin Mayısı»ndan beri tek yabancı girememişti. 25 Mayıs 1966'da, Kültür Devriminin işaretini veren ilk **Ta-tzu-pao** (*) orada görünmüştü; belki de Mao, kendi el yazısıyla doldurmuştu bu gazeteyi. Birkaç gün sonra da bütün dersler kesinlikle kesilmişti. Bu yüzden, dört yılı aşkın bir süre sonra, öğrenime kapılarını yeniden açan Peita, gerçekte, bambaşka bir üniversite oldu.

Mao, burjuvalaşmanın uyuşukluğu içinde kendini kapıp koyvermiş bir Çin'i sarsacak yadsımanın deprem merkezi olarak bu eski, bu büyüleyici bilgin ve aydın fidanlığını, Çin uygarlığının ve Batı bilgilerinin bu melez çiçeğini seçmişti.

Uzun aylar boyunca iki öğrenci yönsemesi kıyasıya çatıştı burada. Yüce Çarkçı'nın uzaktan yönettiği birinci yönseme, ortalığa alev saçan afişlerle, zorlu gösterilerle, öğretim sisteminin «feodal» niteliğini, yönetici sınıfın «revizyonizm»ini, proleteriyadan kopmuş memur takımının ihanetini ortaya koyuyordu. El altından Liu Şao-şi tarafından desteklenen ikinci yönseme ise, düzen adına, Parti adına, Çin'de 1949'

(*) Duvar gazetesi.

dan beri uygulanan sistem adına bir karşı-saldırıyı denemekteydi. Aralarında yalnız kanıtlar değil, yumruklar, silahlar da konuşuyordu: Dalaşlar Peita'da birçok öğrencinin, birçok öğretmenin hayatına mal oldu. (*) «Mao Çe-tung düşüncesinin işçi ekipleri», savaşımları ayırmak ve iyi tarafa zafer kazandırmak zorunda kaldılar.

Üniversitenin parkında bu şiddet hareketlerinden hiç bir iz yok. Bir bambu ve salkımsöğüt perdesi kıvrık çatılı yapıları örtüyor; ince ince oyulmuş pervazlar cilalı ağaçtan sütun dizileri arasında uzayıp gidiyor; göllerde pembe lotüsler, dev nilüferler yüzmekte. Ipek üstüne basılmış eski bir estamp modeli diyebileceğiniz bu yeşil görünüm o ayaklanmalara nasıl sahne oldu? Ama parkın ortasında, hiç de alışılmamış bir biçimde, Mao'nun alçıdan dev bir heykeli yükseliyor, kaidenin üstünde, bir panoya altın harflerle işlenmiş şu sözler okunuyor: «Parlak Pekin Üniversitesi, yeni Üniversiteyi kurmak için birleşelim... Cesaretle düşünelim, cesaretle hareket edelim, cesaretle girişimler yapalım.» Onun adına yapılmış mücadelenin tanıkları, parlak eski kiremitlerle süslü çıkıntılı, saçaklı kapıda bizi karşılıyorlar. En başta, Peita Üniversitesinin devrim komitesi başkan yardımcısı Çu Pei-yuan var: Altmış yaşlarında, aristokrat görünümlü, saçları gümüşleşmiş, gözlüğü altın çerçeveli, kulağında Tientsin'de yapılmış hassas bir işitme aygıtı, elleri ince ve uzun, dudaklarından kibar bir gülümseme hiç eksik olmayan bir adam Çu Pei-yuan. Kaliforniya Üniversitesinde okumuş, sonra orada ders

(*) Özellikle genç bir öğretmen, Pekin devrim komitesi üyesi Bayan Yuan-tzu, Çen Po-ta yönündeki eski üniversite yönetimine karşı savaş açmıştı. 28 mart 1968'de, karşı grubun kurşunlarına hedef olmuş, ağır surette yaralanmıştı.

vermiş; kusursuz bir İngilizcesi var. Ölçülü bir dille geçmişteki yanlışlarını, sonradan kızıl muhafızların ve ta-tzu pao'ların etkisiyle bilinçlenişini ve proleter çizgiye gelişini anlatıyor. Yola gelmiş bir mandarin bu. Bir tercüman, üniversite devrim komite başkanı'nın bir asker olduğunu, ama «bu konuştuğumuz kişiyle daha iyi anlaşabileceğimizin düşünöldüğünü» fısıldıyor kulağıma.

Çu Pei-yuan'ın katıldığı Mao Çe-tung düşüncesi propaganda ekibinin yöneticisi olan Tang Yung-yu genç bir basımevi işçisi; kültür Devriminde önemli bir rol oynamış. 1968 ilkbaharının dramatik çatışmalarından sonra, (öğrencilerin birleşmesine yardım etmek), «kötü yoldakileri tasfiye etmek» ve «devrimin yönetimini ele almak» için, yoldaşlarla (Pekin fabrikalarında çalışan işçilerle, çevre halk komünlerindeki köylülerle) birlikte Üniversiteyi işgal etmiş. Büyük bir inanç gücü içinde, durmadan konuşuyor. Büyükbabası yaşındaki Çi Pei-yuan ona saygıyla bakıyor, sorularımıza karşılık vermesi gerektiğinde ona doğru dönüyor, onun yaptığı açıklamaların bitmesini sabırla bekliyor. Onların çevresinde propaganda ekibinin başka yöneticileri var: Felsefe, tarih, Çince, siyasal bilimler profesörleri; üniversite öğrencileri; pazubentlerinden tanınan kızıl muhafızlar.

FIRTINADAN ÖNCE

Bu yönetici ekip üniversitenin geçmişini bilmiyor değil; ama amaçları, bizim önümüzde onun yenilgisini alaycı bir tavırla belirtmek. İçinde kenarları hibisküs bitkileriyle süslenmiş havuzlar bulunan bu parkta XVIII. Yüzyılda Çien-lung'un (*) gözdelerinin

(*) 1793'te ilk İngiliz büyükelçisinin gönderdiği imparator.

den birinin barınağı varmış; Lord Macartney, Çin'e gittiğinde orada ağırlanmış. Bir yüzyıl sonra aynı yerde Yençing Üniversitesi kurulmuş; bu üniversitede «seçkinler» takımından bir öğretmen kadrosu, bir avuç Çinli öğrenciye dersleri İngilizce veriyormuş. Son rektörü Leighton Stuart da zaten Birleşik Devletlerin Pekin'deki son büyükelçisiymiş. «Peita Üniversitesi Amerikan kültürel saldırganlığının bir ürünüdür,» diyorlar bize. Aynı nitelikler Pekin'deki öbür Üniversiteye de yakıştırılıyor: Çinghua Politeknik Üniversitesine. Bu Üniversite de, Boxers savaşının, Birleşik Devletlerin Çin'de kullandığı tazminatıyla 1911'de kurulmuş. Peita ve Çinghua üniversiteleri 1949'a dek «Kumintang kliniğinin hizmetinde, yüksek memurlar ve gerici aydınlar» yetiştirmekteymiş.

1949-1965 yılları arasında, «Halk Cumhuriyeti döneminde hiç bir büyük değişiklik olmamış.» Gerçi, Çin'in büyük ailelerinin çocukları artık bir başlarına sayılmazlardı; «ama üniversite öğrencilerinin % 60'ını proleter kaynaktan gelmeyenler meydana getirmekteydi: Eski burjuvazinin, entelektüel kesimin, yüksek bürokrat sınıfın ve toplumda düzeyleri yükselmiş bulunan kadroların çocuklarıydı bunlar. Köylüler ve işçiler halkın onda dokuzunu meydana getirdikleri halde, bunların üniversitede okuyan çocukları ancak üçte bir oranındaydı.»

Böylece, Maoculuğun on yedi yılından sonra da, bu imparatorluktan kalma mücevher kutusu içinde, Mao'dan önceki toplumsal sistem sürüp gitmekteydi. Eskisine oldukça benzeyen yeni bir mandarin sınıfı mı kuruluyordu? «Rektör Lu Ping, dostu olan Pekin Belediye Başkanı Peng Çen'le birlikte suç ortaklığı halinde eski mandarince gelenekleri sürdür-

rüyordu; hain Liu lao-şi'nin de desteğiyle üniversitede yönetimi ele geçirmiş olan revizyonist klik, Başkan Mao'nun buyruklarını baltalamaktaydı. Bu klik, her yönden Avrupa'da, Birleşik Devletler'de ve Sovyetler Birliği'nde uygulanan sistemin benzeri olan bir pedagoji ve program kabul etmişti. Tang Yung-yu ise buna şiddetle karşı çıkmaktaydı. Elbet, o sıralarda Parti komitesinde burjuva entelektüellerin egemenliği vardı; işçiymiş, köylümüş, hesaba katıldığı yoktu bu komitede... Hain Liu Şao-şi'nin, Moskova ve Kumin-tang revizyonistlerin sözünden çıkmayan satılmış üniversite kliği, proleteryanın düşmanlarına dayanmaktaydı. Sapık fikirleri yaymaktaydı. Marx'ı ve Mao'yu ciddî bir biçimde incelemekten kaçınıyordu. Öğrencileri bilgin olmaya, ad yapmaya, entelektüel bilgileri kişisel olarak kazanmaya itiyordu.»

Mandarin kültürünün mirasçıları, sınavları ve diplomaları, aynı kültür mirasından yararlanmamış kimseleri köşeye atmak ya da yıldırma amacıyla kullanıyorlardı. İşçi kökenli bir üniversite öğrencisi «bir sınavda üç aldığı için» (*) intihar etmemiş miydi? Not usulüne o kadar büyük bir önem veriliyordu ki, «gençlerin zihin dengesi zarar görüyordu bundan». Yabancı ülkelerle olan kültür ilişkileri de bu sistemi daha güçlendirecek biçimdeydi: «En iyi öğrenciler yabancı ülkelere gönderilmekteydi; bunlar, kapitalist ve revizyonist fikirleri özümlemiş bulunduklarından, dönüşte kendilerini yönetici mevkilere yerleştirilmiş buluyorlardı.» Kısacası, bütün öğretim sistemi «proleter kesimlerden gelmiş öğrencilerin ayaklarını kaydırmak, burjuva çocuklarına ayrıcalık durum-

(*) 1-6. notlar.

lar yaratmak ve kapitalizmi yeniden diriltmek» eğilimindeydi.

Rektör Lu Ping, Mao'nun, 1918'de ve 1920'de, «devrimci düşüncüyü ileri sürerek ve bu üniversitenin tarihinin en onurlu sayfalarını yazarak», marksizm-leninizmi yaymak için iki kez Peita'ya gelmiş olduğunu unutmuş görünüyordu. Dahası var, bu hain, 1949'dan beri, Üniversite tarihinin en parlak iki olayı olması gereken, Başkan Mao'nun iki yazısını da maskeleymişti; Başkan Mao 1950'de şöyle yazmıştı: «Yeni Çin'i kurmak için birleşelim»; 1958'de de şöyle yazmıştı: «Eğitim, proleterya siyasasının buyruğuna verilmeli, ve siyasal öğrenimle bir arada yürütülmelidir.»

Devrimci öğrencilerin bu değerli armağanları öğrenmeleri için Kültür Devriminin yapılması hiç gerekmezdi. Ama her şey layığını buluyor. Bu ihanetlerle şirazedenden çıkmış olan devrimci üniversite öğrencileri ayaklanmadan başka bir şey düşünmüyorlardı artık. Başkan Mao'nun kişisel buyruğuyla, 25 Mayıs 1966'da Üniversitenin duvarına yapıştırılan Ta-tzu-tao ve bunun 1 Haziran 1966'da radyo ve gazetelerde yayımlanması hepsini ayağa kaldırdı: 17 yıl içinde önce korunup sonra da yeniden kurulan mandarinci yapılar, büyük bir gürültüyle yerle bir edildi.

FIRTINADAN SONRA

Öğrenimsiz geçen elli bir ay: Entelektüel seçkinler takımının oluşumunda tam bir kopukluk. Yüksek öğrenim kurumları, Çin Kültür hayatının başka alanlarında olduğu gibi, ancak 1971'den sonra yeniden çalışmaya geçebildi, o da deneysel nitelikte olarak. Peita Üniversitesi her zamankinden dört kat az öğ-

renci barındırıyor. (*) Yeniden açılmış üniversite kuruluşlarının azınlığını temsil ediyor. (**)

Hangi ülke kendi yüksek öğrenim kurumlarını dört yıl, altı yıl süreyle böylesine budayabilir? Kuşkusuz hiç bir şey, devrimci inancın gücünü, bile bile yapılmış bu özveriden daha iyi ölçemez. Sağcı ve solcu ideologların, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin üstünde birleştikleri bir nokta varsa, o da, yetkeli kişilere, mühendislere, teknisyenlere, hekimlere öncelik tanınması gereğidir. Mao, devrim için yıkılmış bir efsane olarak düşündüğü şeye karşı cephe-den saldırıya geçiyor: Bilgi, korunmuş bir kesim, nötr bir bölge olamaz. Devrim bir bütünsel —bütün olmak zorundadır, yoksa kısa günde yitip gider— bilgi üstündeki önceliğini sert bir biçimde kurmalıdır!

«Yöntemlerinizi yenilemek için büyük bir bedel ödemiş olmadınız mı böylece?» diye soruyorum Çu Pei-yuan'a.

«Hayır,» diye karşılık veriyor cesur bir tavırla. «Giriştiğimiz dönüşüm olgusuna oranla düşük bir bedeldir bu. Kaçınma çaresi de yoktu. O güne dek yapılmış olan her şeyin tersini yapmak gerekiyordu. Biz halkı seven, halktan gelen ve halka dönük entelektüeller oluşturmak istiyoruz. Öğretim sisteminin niteliklerini alt üst etmemiz gerekiyordu; çünkü bu niteliklerin amaçları o sistemde düğümleniyordu. Biz her şeye Başkan Mao'nun şu buyruğunu uygulamayı amaç edindik: **Yüksek Öğrenim, sosyalist kültüre sa-**

(*) Peita Üniversitesi 1970-1971 yeni dönemindeki ilk açılışında 2677 öğrenci almıştır. Bunlara «yeni öğrenciler» deniyor. Oysa bu üniversite on ya da on iki bin öğrenci alacak şekilde kurulmuştur.

(**) 1971'de Pekin'de on kadar üniversite açılmıştı. Buna karşılık elli kadar kuruluş kapalı kalmıştı.

hip emekçiler yetiştirmelidir. Halkı devrime hazırlayan insanlar oluşturmalıdır.»

Devrimin edebî ve hukukî bilgilerin içeriğini değiştirmesi yine de anlaşılabilir. Ama bilimsel ve teknolojik dallara gelince iş değişmiyor mu acaba? Bilim ve teknoloji hep aynı bilim ve teknoloji değil midir? Kültür Devrimi, trigonometriyi ya da bilgisayaradaki işaretler sistemini nasıl dönüştürebilir?

«Görünüşte, bilimler ve teknikler değişmez kalıyor. Ama bunların hepsi de artık aynı biçimde kavranıyor değil. Yeni üniversite öğrencileri onları bilgin kişiler olmak için, bilginin aristokratları olarak başkalarının başına geçmek için değil, fabrika kurucuları, üretim örgütçüleri olmak için özümlüyorlar. Bundan böyle Çin'de devrimin gelişimine katkıda bulundukları her şeyi bileceklerdir.»

«Yeniliğe karşı başlıca engel profesörlerden gelmiyor mu?»

«Doğal olarak. Derslerin kesilmesi de özellikle onların yüzünden olmuştur. 'Yeni öğrenciler'in karşısına 'yeni öğretmenler' olarak çıkmaya hazır değildiler. Öğrencileri plak olarak görmeye alışmışlardı. Derslerin kesilişi güç geldi onlara.»

Öğretim üyelerinin üçte biri yeniden eğitime tabi tutulmuştur; bundan ders verme hakkını kazanmışlardır ya da laboratuvarları yönetmektedirler; üçte biri «7 Mayıs Okulları»nda yeniden eğitilmekte ya da tarlalarda çalışmaktadırlar; üçte biri de kendi çalışma alanlarında «sosyal bir durum» elde etmişlerdir; bunlar ana-üniversiteyle ilişkilerini koparmaksızın, üretim birimlerinde devrim tohumları atacaklardır.

«Öğretim üyeleri, Kültür Devriminin özünü anladıklarını ve benimsediklerini, yani kitlelerin çizgi-

sine geldiklerini kanıtlarla gösterdikten sonra derslerinin başına dönebilirler. Halkla temaslarını sürdürmedikleri görülünce de yeniden eğitilmek üzere görevlerinden alınırlar, yerleri alaydan gelme kimselerle doldurulur. Ama özellikle Mao'nun **'Subaylar erlerden öğrenir'** ilkesi uyarınca, öğretim üyelerini asıl eğitenler de öğrencilerdir. Kültür Devriminin sayesinde artık 'plak' gibi öğrencimiz kalmadı. Hepsinden, sosyalizmin daha iyi hizmetkarları olmaları için, yaratıcı güçlerini ortaya koymaları, birbirlerini, ahlakî, entelektüel, siyasal ve maddî planlarda oluşturmaları istenmektedir.»

Bu yeni yöntemlerden, özellikle bu yeni espri-den hızlı sonuçlar bekleniyor. Yüksek öğrenim süresi de kısaltılmıştır: Kültür Devriminden önce 5-7 yıl olan bu süre, şimdi iki, en çok da üç yıldır; «Gele-neksel **curriculum**'un (öğrenim süresinin) yarısı pekâlâ yetiyor. Temel öğelere yönelmek, sınavdan sonra hemen unutulabilecek ince ayrıntılarda yitmemek gerekir.»

Üniversiteler kapılarını kapattıkları zaman, öğrenciler taşkın kızıl muhafız aşamasından geçiyorlardı; bu da, kırsal bölgelerde, «kitlelerin içinde yeniden eğitilmek»ten de, «bedenî çalışma»dan da daha az coşkuluydu belki. Başkan Mao, 1968'de, reformun ilkelerini şöyle özetledi: «Üniversiteler, her şeyden önce siyasal bir oluşumu hazırlayan teknik ve bilimsel kurumlar olmalıdır. Öğrenim devreleri kısaltılacaktır; öğrenciler devre aralarında temel bir oluşum stajı geçirecekler, onu bitirmeden yeni öğrenim devresine başlamayacaklardır.»

Bu kesin müdahale, her türlü haberleşme aracıyla yansıtıldı: Üniversite öğrenci kesimini bölmüş

olan birçok grup arasındaki mücadeleler, işin içine büyülmüş bir el girmiş gibi kesiliverdi. **Roma locuta...** (*)

SIKI BIR SEÇME

«Üniversiteyi herkese açık bir duruma getiremedik daha,» diyor Başkan Yardımcısı Çu Pei-yuan.

«Yüksek öğrenimi ne zaman genelleştirmeyi öngörüyorsunuz?»

«Öngörmüyoruz. Bunun çok uzun bir süreden önce gerçekleşemeyeceğini biliyoruz. Önümüzdeki birkaç on yıl içinde gençlerin ancak küçük bir azınlığı üniversiteye girebilecek.»

O zaman da adaylık seçmeleri gerekiyor. Hangi ölçülere dayanılarak? Sınavlar, yarışmalar mı söz konusu? Ama sınav ya da yarışma usulü üniversitede Mao'nun gözünde mahkum edilmiş sonuçlar doğurmuştur. Yaş? Ama o da en elverişli ortamdan gelenleri bir kat daha elverişli yapmaya yarayacaktır.

Bize açıkça belirtilen üç kabul koşulu konmuş:

1) «Doyurucu bir ideolojiye sahip olmak, Mao Çe-tung düşüncesini bütünüyle incelemiş ve onu canlı bir biçimde uygulamış olmak, kitlelerle temas kurmayı bilmek, proleterya hizmet dileğinde olmak»;

2) «Ortaokul öğreniminden sonra, fabrikada, kırdan ya da ordu da, tercihan bu üç uygulama alanının ikisinde ortalama üç yıl pratik bir deney kazanmış olmak. (**)

Genel olarak, birinci devre öğrenimini, (***)

(*) Böyle dedi Roma...

(**) «En iyisi beş yıldır. Ama ayrık durumlarda iki yılla da yetinilebilir.»

(***) Yedi ile on üç yaş arasında 6 yıl.

mümkünse ikinci devre öğrenimini (*) bitirmiş olmak gerekiyorsa, işçiler, köylüler ve tecrübeli askerler bu yükümlüğün dışında tutulurlar: Eski askerler bilgi ve yaş koşullarına bakılmaksızın kabul edilirler.

3) «Sağlam bir beden yapısına sahip olmak»: *Mens sana in corpore sano* (sağlam kafa sağlam vücutta bulunur) cümlesi, nazikçe selamlanan bir ilke değil, günlük bir uygulama olmuştur Çin'de. Zayıf bünyelere yüksek öğrenimde yer yoktur. Gerçekten de, bu ülkenin bir ucundan öbür ucuna, bir tek cılız ve hastalıklı görünümü olan üniversite öğrencisine rastlamadık; erkek öğrencilerin hepsi gülbüz, kızların hepsi dimdik. Isparta cılız çocukları uçuşuma atıyordu; Çin ise onlara Üniversitenin kapısını kapamakla yetiniyor, ama katı bir biçimde yapıyor bunu.

Mao'cu inanç, bir meslek pratiği, gülbüz bir beden: Bu üç öğenin bir arada bulunması da seçilmek için yetmiyor. Gerçek seçim ölçüleri olmaktan çok, yerine getirilmesi onca güç olmayan ön koşullardır bunlar. Rakamlara göre karar veriliyorsa, (***) ya ince eleyip sık dokunacak ya da iyice rastlantıya bırakılacak bir seçme nasıl yapılıyor acaba?

Bize yapılan açıklamalara göre işler aşağıdaki şemaya göre oluyor:

● Üniversiteye girmek isteyen gençler, ortaokul diplomasını aldıktan sonra yerleştirildikleri üretim biriminde adaylıklarını koymuş oluyorlar, burada geçirildikleri yıllar içinde, iş tutumlarıyla ve arkadaşlarına takındıkları tavırlarla değerlerini kanıtlıyorlar.

(*) On üçle on altı ya da on yedi yaş arasındakiler için yerine göre 3-4 yıl.

(**) On milyonlarca ortaokul mezunu öğrenciye karşılık, Kültür Devriminden önce bir milyon, Kültür Devriminden altı yıl sonra sayıları birkaç on bin zor bulan üniversite öğrencisi,

● Mecburî üç yılın bitiminde, «halk kitleleri» bu adaylık konusundaki kanısını fabrikada, kırsal bölgedeki kolda ya da askerî birlikte yapılan toplantılarla belli ediyor; bu toplantılarda verilen oylar not yerine geçiyor.

● Kitlelerin tavrıyla aydınlanmış olan o birimin devrim komitesi, adaylar için kanılarını belli ediyor ve onların üniversiteye gönderilip gönderilmemelerine karar veriyor.

● Üniversitenin devrim komitesi, sorunu son olarak karara bağlıyor. «Geniş kitleler»in ihmal edebileceği akademik kurallar da işe karışıyor mu? Hayır, çünkü üniversite devrim komitesi de kitlelerin temsilcilerinden meydana gelmektedir: İşçiler, askerler, köylüler ve «yeni öğrencilerin» temsilcileri (ki onlar da işçi, asker ya da köylüdürler) bu komitede profesörlerin karşısında büyük bir çoğunluk yaratmaktadırlar.

Görülüyor ki, değerlemenin her düzeyinde kitlelerin görüşü ağır basmakta.

Sorumu başka biçimde soruyorum bu kez: «Bu üç ölçü eşit değerde midir? Yoksa içlerinden biri öbürlerine karşı ağır mı basıyor?» Propoganda ekibinin şefi, bu üstelememde bir kuşkuculuk sezdiğinden, sertçe karşılık veriyor: «Bu ölçüler doğru ölçülerdir; çünkü Mao Çe-tung düşüncesi esinletmiştir onları.» Arkadaşların biri, bu çalımlı kanıtlamanın da Mao Çe-tung düşüncesine uygun düşmeyeceğini düşünmüş olacak ki, hemen ekliyor: «Daha işin başındayız, henüz somut deneyler yok elimizde. Emin olduğumuz tek şey, bu yeni yöntemin geleneksel yarışma yönteminden daha iyi görünmesidir. Ama amacımıza ulaşmak için daha çok çaba göstermemiz ge-

rekiyor. Eleştirilerinizi ve önerilerinizi görmek mutlu eder bizi.»

Parkta yürürken, konuşmayı Çu Pei-yuan'la İngilizce olarak sürdürüyorum. Verdiği karşılıklar hiç bir noktayı kapalı bırakmıyor. Ortaöğrenimi bitirmiş kızlar ve erkeklerin hemen hepsi sağlıklı, hepsi bir mesleğe girmek zorundaymış. Kısacası, üniversiteye kabul koşullarının son ikisini hepsi taşıyormuş. Değişebilen ve bir değerlendirme işlemini gerektiren koşul, Mao'cu düşünceyle ilgili olanıymış: Adaylarda sarsılmaz bir inanç olması gerekiyormuş; «Politics first» (*) diye özetliyor bunu, lotüslerle donanmış gölün kıyısını adımladığımız sırada.

Parti'ce aydınlatılmış işçiler, köylüler ve askerler, böylece, bilginin daha derinleştirilmesi ve daha canlandırılması için, kendi kesimlerindeki en iyi tanıkları ve en iyi temsilcileri seçmektedirler.

Bu sistem, doğal olarak, üniversiteye giriş biçimlerinde değişim yaratmıştır. Peita'da Kültür Devriminden önce % 30 olan proleter oranı, birinci gerçek Mao'cu eğitim yılında üniversiteye girenlerle, % 100'ü bulmuştur (**) «yeni öğrenciler»in hepsi işçiler, köylüler, askerlerdir ya da işçilerin, köylülerin askerlerin çocuklarıdır.

«1966 mayısında üniversitede okuyan öğrenciler ne oldu?»

«1966 haziranının başında dağılmıştı onlar. Bir kısmı yerlerinde kaldılar, afişler hazırladılar, anketler düzenlediler, öğretim sistemine ilişkin toplantılara katıldılar. Bir kısmı kızıl muhafız oldu, ülke içinde

(*) Metinde İngilizce.

(**) Pekin Basınında, Pekin'deki öbür üniversiteye (Tsingua Üniversitesi) alınan «yeni öğrenciler»in % 80-90'ının proleter kökenli oldukları belirtiliyor.

Kültür Devrimini yaydı. Ama hemen hemen hepsi de kırlara ya da fabrikalara gönderildi.»

Bunların gönderildikleri yerlerden çıkmaları konusunda pek bir şansları var mı acaba? Üniversite sıralarında oturabilmek zor şimdi: Bize belirtildiğine göre bu sıralar, 1966'dan önceki mandarinci üniversitede çok kısa bir süre için bile kirlenmemiş proleter adaylara ayrılmaktaymış. Bundan birkaç yıl sonra, «Siyasal bilinçlerini yeterli düzeye yükseltmek için gelebilirlermiş», hattâ «üniversiteye yeniden kabul edilmeleri de» mümkün olabilirmiş. Çu Pei-yuan bu kapıyı aralarken, denebilir ki, bir gerçeği değil de kendi kanısını açıklıyor. Gerçekte, yükseköğrenim yapma konusunda, proleter koşulundan geçme dışındaki bütün yollar kapanmıştır, sımsıkı kapanmıştır. Devrim alevi dışında kalan başka ölçüler bir yana atılmıştır. Kültür Devriminin en temel sonucu da bu noktada değil midir zaten?

BİR DEVRİMCİYİ UÇAK TUTMAZ

Kültür Devrimi, büyük kan aktarma işlemini gerçekleştirmiştir. Entelektüelleri, burjuvaları, ister istemez, tarlalara, fabrikalara göndererek onları el, kol işçisi yapmış; bundan böyle de yalnızca gerçek anlamda el, kol işçisi kökeninden gelen emekçilere entelektüel olma olanağı tanımıştır. Ayrıca, proleter kökenlerinin, onları entelektüellerin kendilerini proleterlerden üstün görme hastalığına karşı koruması için bütün önleme tedbirlerini almıştır. İşçi, köylü ya da asker, herkes, inanç güçlerini pekiştirmek için işçilerin, köylülerin askerlerin arasına karışacaktır: Ortaokulla üniversite arasında, üniversite öğrenimi sırasında, üniversiteden çıktıktan sonra, kısacası bütün bir ömür boyunca yapılacaktır bu.

Gerçi, 1966'dan önce de, fabrikada ve çiftlikte yapılan çalışmalar bir program gereği olarak uygulanmaktaydı, ama bu, kusurun erdeme saygı göstermesinden ileri bir şey değildi. Öğrenciler de, profesörler de, mandarin sisteminin bütün gücüne sığınarak bu yükümden kurtulmağa kalkışıyorlardı. Bunu başaramazlarsa, kötü talihlerinden yakınarak oralar da geçirecekleri sıkıntılı günlere katlanıyorlardı. Kol çalışmasıyla entelektüel çalışma bütün bütüne ayrılmıştı; ve yalnız bu ikinci çalışmanın oluşum kazanırdığına inanılıyordu. Her şey, kitaplarla, derslerle, «burjuva» bilgilerini ulaştırmak için düzenlemişti.

Bu sistem tersine dönümüştür şimdi. Hekim, yüksek memur, bilimadamı, ya da sanatçı gibi nitelikler üniversitede anılmayacaktır; çünkü olur da, öğrenci kendini biyolojiye, hukuka, matematiğe yada resme doğuştan yetenekli sanabilir. Üniversiteye proleter çocuğu olduğu için, kendisi de proleter olduğu için alınmıştır. Proleteryanın içinde bedeni çalışma yaptığı yıllarda, kendisinin proleter devrimin iyi bir görevlisi olduğunu tanıtlamıştır. Kendindeki değerler hiyerarşisi, üniversite öğrenimini orada kendini yitirmeden yapabilmesi için, bilgiyi devrimin çıkarları yönünden yeteri kadar sınırlamaktadır.

«Bu görevinize nasıl atadınız?» diye soruyorum. Slan ve Wuhan arasında uçarken durmadan bize soğuk gazozlar, buram buram çaylar getiren hava hostesine.

«Şunun için atadılar,» diye karşılık veriyor, önümdeki tablanın üstüne yeni bir peçete koyarak.

«Ama aday mıydınız siz bu işe? Daha önce hostes olmayı hiç istemiş miydiniz? Küçük bir kızken hostes olmağı kurar mıydınız?»

Bir kahkaha atıyor:

«Hiç bir zaman. Yalnızca halka hizmet etmek özlemi içindeydim. Başkan Mao'nun dediği gibi, bir devrimci, halkın kendine gereksim duyduğu yerde halka hizmet etmelidir.»

«Halkın size bir fabrikada değil de bir hava servisinde gereksinimi olduğunu kim belirliyor?»

«Mao Çe-tung düşüncesiyle aydınlanmış geniş kitlelerin isteği üzerine devrim komitesi belirliyor bunu.»

İri, masum gözlerle bana bakmakta. Çok doğal bir şey bu onun için, başka türlü olması mümkün mü? Kuşkusuz, devrim komitesinin yargısını aydınlatmaya yardım edecek bir planlama servisi çalışmalar yapıyordur bu konuda.

«Geniş kitlelerin ya da biriminizdeki devrim komitesinin yanılmış olması olasılığı yok mu? Hattâ Mao Çe-tung düşüncesi de yanılmış olamaz mı? Ya sizi uçak tutuyorsa? Her konuda kusursuzsunuz da, yalnız hostesliğe bu bakımdan elverişli değilsiniz. O zaman?»

Dudaklarında daha güzel bir gülüş belirliyor:

«Ama imkansız bu, diyor. Bir devrimciyi uçak tutmaz.»

«Bütün ömrünüzü hostes olarak mı geçireceksiniz?»

İşte saçma bir soru daha.

«Bizim, Devrimin bizi hizmete çağırdığı her yere gitmeye hazır olmamız gerek. Bir dilim karpuz ister misiniz?» diye soruyor aramızdaki konuşmanın yeterince sürdüğünü bana kibarca anlatmak için.

Çevik bir hareketle, iki çubukla, soğumuş bulunan elbezimi alıyor ve meleksi bir gülümsemeye yanımdan ayrılıyor.

Yol kağıdı usulü uygulanıyor. Şöyle: Bir sabah

yol kağıdınız veriliyor size ve tasınızı tıraşınızı topla-
layıp yola çıkıyorsunuz. Devrimci Çin'de her türlü uz-
manlaşma böyle. Özel yetenek kanıtları karşısında,
devrim inancının tekniğe ekleneceği umudu ağır ba-
sıyor. İlk istenen şey devrim inancının kanıtlarıdır.
Bu inanç, başka başarılar içinde, zorunlu tekniğin ka-
zanılmasını sağlayacaktır. Bu sistemde amacın hak-
lılığı yeteneklerden önce gelmekte ve onları yarat-
maktadır.

Kültür Devriminden önce, proleter aşının ente-
lektüel köklere uygulanması denenmiş; başarısızlık-
la sonuçlanmış bu. Kültür Devriminden bu yanaysa,
bilgi aşısının sağlam bir biçimde halkın içine kök sal-
mış bir kütüğe yapılması düşünülmekte.

Wuhan'da masa komşum olarak yanıma bir ba-
yan profesör oturtuluyor; kendisi üçüncü Ulusal Halk
Meclisi'ne milletvekili «seçilmiş». Meclis, yılda en çok
sekiz gün toplandığı, altı yıldan beri de hiç toplan-
madığı için, iki görevini kolayca bir arada yürütü-
yormuş. İnce eller, soylu bir yüz... Eski mandarinlikle
koşullanmış bir ürün için iyi bir düzelme bu, diye dü-
şünüyorum. Ailesi üstüne sorular soruyorum; kocası
da kendisi gibi üniversitede profesörmüş; iki oğlu
varmış. «Bu kadarı elverir. Hattâ çağdaş Çin için iki
çocuk çok bile. — Kaç yaşındalar? — Biri yirmi üç,
biri yirmi bir. — Ne yapıyorlar? — İkisi de işçi. — Üni-
versiteye girmezden önceki stajlarını mı yapıyorlar?
— Hayır, ikisi de temmelli işçi.»

Bakışında, belirtmediğim bir soru okumuş ola-
cak ki, ekliyor: «Ama ikisi de çok mutlu; hiç bir şeyin
işçi koşulunun üstünde olmadığını biliyorlar; bütün
ömürlerince fabrikada çalışmakla yurda daha iyi hiz-
met edebilirler.»

Daha ileri bir açıklamaya cesaret edemediğim bu

karşılıktan güç alarak, üsteliyorum: «Ama sizinki de yurda hizmet değil mi? Bu hizmeti üniversitede profesör olarak, Ulusal Meclis'te milletvekili olarak görecektek yeteneğiniz olduğuna göre, gücünüzden, bir fabrikada çalışmak yerine bu alanda yararlanılması daha iyi değil mi? Bir işçinin sizin üniversitedeki yerinizi doldurması, sizin bir dokuma sanatında bir işçinin yerini doldurmanızdan daha güç olmaz mı? Oğullarınız da sizin ve kocanızın yolundan gitmeyi istemezler miydi?»

Sorumun karşılığı biraz geç geliyor ama, tatlı bir gülümsemeyeyle birlikte geliyor: «Bizim yolumuzdan gitmek; Batılı entelektüel bir fikir bu. Ne olursa olsun, çocuklarım, üniversiteye adaylıklarını koysalar bile, ana babalarının mesleklerinden ötürü, kesin olarak kabul edilmeyeceklerini biliyorlar. Böylesi de daha iyi zaten.»

İnsanların ailelerine ve dostlarına yardım etmek gibi doğal bir eğilimine karşı savaş açmış bir toplum görülmüş müdür? Toplumlar, eski olsunlar yeni olsunlar, feodal olsunlar, liberal olsunlar, kapitalist olsunlar, komünist olsunlar, kendilerinin insan karşısında fazla büyük, fazla anonim kaldıklarını bilirler ve bütün bu küçük yardımlaşma ağlarına ses çıkarırlar. Bu hoşgörü Eski Çin'de kurumlaşmış bulunuyordu.

Kültür Devriminden sonraki Çin ise bu eski hissim kayırcılığına tam tersi bir uygulamayla karşılık veriyor. Çin'de bugün ana babaların yerini oğullar ya da yeğenler kapmıyor artık; tersine bu yerlere, sistematik olarak onların dışında kalan kimseler geliyor.

Sözü alıyorum: «Peki sizin oğullarınızın çocukları ne olacak?»

«Ha! bakın, torunlarım girebilecek belki de üni-

versiteye. Hiç değilse içlerinden biri girer. Çünkü üniversiteye gençliğin ancak küçük bir kısmı girebiliyor. Bir genç oraya kabul edildiği zaman, kardeşlerin ve kuzenlerinin şansları daha azalıyor.»

«Bilimlerde ve sanatlarda, yetenekler gündelik temaslardan usul usul doğarmışçasına, yetenek aileleri de çok vardır; yeteneklerin böyle aile üyelerinde birbirine geçişi olgusunu ortadan kaldırmak zararlı olmaz mı?»

«Burada bir şeyler yitiriyoruz belki. Bireyler ve aileler kesenkes kaybediyorlar. Ama toplum çok şey kazanıyor. Toplumun iyiliğini bireyinkinden her zaman önde görmek gerek. Her şeyimizi, yurdumuza borçluyuz.»

Bilgi taşıyıcılarının tam bir yenilenmesiyle ortaya çıkacak ve henüz belirsiz olan zenginlikler uğruna, belirli yeteneklerin harcanmasına kayıtsız kalınması doğru mu acaba?

Kültür Devrimi denizinin suları çekilince eski insanlık adaları ortaya çıkmayacak mı?

ÜNİVERSİTE BAHÇESİNDE FABRIKALAR VE ÇİFTLİKLER

Çin'deki katılık esnemek zorunda kalmazsa, bu ülkenin toplumu insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir değişmeye tanık olacaktır. Entelektüel çalışma dünyasıyla bedenî çalışma dünyası arasındaki, yöneticilerle yönetilenler arasındaki, sahip olanlarla yoksun bulunanlar arasındaki duvarı yok edebilecektir. Başka devrimlerin yıkmaya giriştikleri bu duvar, şimdiye dek, hep yeniden kurulmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nde böyle olmuştur bu.

Çin devrimcileri, bilginin hiç bir zaman makine yağının ya da pirinç tarlalarının çamurunun yerini ala-

cak bir ayrıcalık yaratmamasına dikkat etmektedirler. Üniversite seçmeleri, beden işçilerinin, beden işçileri arasından yaptığı bir seçmedir ve seçilenler de üniversitede okurken olduğu gibi orayı bitirdikten sonra da beden işçisi olacaklardır.

Üniversite öğrencisi, diplomasını aldıktan sonra, genellikle, baştaki birimine döner, oradaki kadrolu görevinin başında, ya da daha yüksek düzeyde bir işte, bilgi yönünden sadece daha silahlı bir biçimde halka hizmete devam eder. Artık sürekli olarak kendi işini kendi görmek zorundadır. Kendini seçmiş bulunan ve işine son verme yetkisine sahip kitlelerin içinde olacak, kimseye yukardan bakmaya kalkışmayacaktır.

Peita'nın bahçesinde, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin nöbetleşe çalıştıkları fabrikakayı ve çiftliği geziyoruz. Ahırlar ve atöhyeler, Üniversitenin eski bölümlerinin içinde, profesörler ve öğrenciler tarafından yapılmış. «Teoriyle pratiği birbirine bağlamak gerek.» Üniversite, köyü ve fabrikayı kendi duvarları arasında bir araya getiriyor; bu da onun toplumdan soyutlanmış biçimine son vermenin en iyi tarzı görülmekte. Mao'nun, geleneksel üniversitelerin yerine, «Uygulamalı yükseköğrenim kurumları»nın geçirilmesi konulu 22 Temmuz 1968 tarihli buyruğu böylece uygulanmış oluyor. «Öğrenim süresinin kısaltılması», «emekçi saflarından çıkmış bir teknik eleman kadrosunun oluşturulması», üniversiteye girecek öğrencilerin «pratik deneylerine» göre seçilmesi, öğretimin «öğretim pratiği»ne doğru yönetilmesi... bütün bu reçeteler, sadece, kitlelerin içinde liberal toplumların şu yılgın dileğini bütünleştirmeye yönelmiştir: Üniversite-sanayi ilişkisini sağlamak.

Bu büyüleyici bahçede gezdiğimiz çiftlik ve atölyeler Petit Trianon'daki mandıraları akla getiriyor.

«Eski üniversite yapılarından bozma bu yerlerin tarla ya da fabrika olduğuna gerçek anlamda inanılabilir mi?»

«Yanılmış olmayasınız,» diye hemen karşılık yetiştiriyor Çu Pei-Yuan. «Üniversite bahçesinde bile toprak iyi değildir, makineler yağa bulanmıştır, eller nasır tutar.»

«Sanayi ile tarım arasında kurduğunuz bu ilişki soyut bir örnek olarak mı kalacak? Yoksa genelleşiyor mu?»

«Genel kuralımızdır bu. Atölyeler, fabrikalar, çiftlikler bütün üniversite kuruluşlarına bitişiktir. Ya da öyle olacaklardır. Bunlar yapılan öğretimin pratik kılavuzları olarak, teoride sapma eğilimlerine karşı korkuluk olarak işe yarıyor. Öğrenime açılmış olan her üniversitede bir çiftlik ya da bir fabrika, mümkünse her ikisi vardır; ama bütünüyle bu gerekliliğin yarattığı güçlüklerden ötürü yalnız bazı üniversiteleri açabildik.»

1966'dan önce bütün Çin'de, Peita ve Tsingua gibi, çok fakülteli yirmi kadar üniversite, 300 - 400 kadar da küçük yükseköğrenim kurumu varmış. İlerde bunların sayısının ne olacağını kimse kestirememiş. Çünkü Başkan Mao'nun Şanghay'daki makine-alet fabrikasına yolladığı bildiride büyük fabrikaların kendi yüksek öğrenim kurumlarını kurmaları buyrulmuş.

«Bilimsel ve teknik ağırlığı olan bir üniversiteyle bir fabrika arasındaki bağlantıyı anlamak kolay. Ama Peita gibi edebiyat ve hukukun ağır bastığı bir üniversiteyle bir fabrika ya da bir çiftlik arasında ne gibi bir bağıntı olabilir? Profesörler ve öğrenciler için

bu stajların tatsız bir talim, bir folklor uğraşısı olmayacağı ne malum?»

Çu Pei-yuan, kolunu uzatarak, duvarı süsleyen kızıl bir flama gösteriyor bana; üstünde yaldızlı harflerle şunlar yazılı: «Edebiyat toplumu bütünüyle kendi çalışma fabrikası gibi görmelidir.» Çu Pei-yuan Mao'nun bu cümlesini geliştirerek açıklamaya girişiyor hemen: «Tarih bölümünde okuyan öğrenciler fabrikaya ya da çiftliğe gittikleri zaman, işçilere sorular soruyorlar, soruşturmalar düzenliyorlar; böylece Çin'in Kurtuluşun önce nasıl sömürüldüğünü daha iyi kavriyorlar.»

Profesör Su Şi, yönetmekte olduğu dört biyokimya atölyesinde nezaketle ağırılıyor bizi. Öğrenciler ve profesörler bir buçuk yıl içinde kurmuş ve donatmışlar bu atölyeleri.

Burada şimdi asalaklara karşı çeşitli tozlar, pıhtılaşmaya karşı bir madde, ensülin, antibiyotikler, organik köklü bir kan dindirici yapıyorlar. «Bireşimler» yapılan bir yer değil burası. Önlükleri lekeli kadınlar bakır lengerlere kırmızı bir toz döküyorlar, pasta hamuru gibi kepçeyle karıştırıyorlar; lengerlerin kenarlarında hafif bir tortu birikiyor; bu görünüm ters bir çağrışımla Pasteur Enstitüsünü akla getiriyor.

Bir Parislinin gözünde, Ubu'nun hayal ettiği, Gatti'nin sahneye koyduğu organik kimya budur. Ancak, pamuk ipliğiyle birbirine bağlandığı söylenebilecek bu atölyeler nice gülünç, nice az iç açıcı görünümde olurlarsa olsunlar, hattâ belki de bu eksikliklerinden ötürü, öğrenciler bunlarda Mao'nun bulmalarını istediği şeyi bulmaktadırlar: **Yalnız kendi gücüne dayanarak**, büyük bir şırınga ampulü ve ilaç kavanozu stoku yapmayı başarmış bir ekip kurabilmenin guru ru; somut sorunlarla karşı karşıya gelmenin ve bir

Üretim gereklere saygılı olmanın yarattığı pragmatizm; özel girişimleri serbest bırakan genel buyrukların sınırları içinde kendine uygun gelen biçimde örgütlenme yetkisi.

Bağ taşıyla örülmüş duvarcıkların ya da sallanan merdivenlerin üstünde duran pantolonlu, önlüklü işçiler, kazanların buharı ardında kayboluyorlar; bizi çılgınca alkışlamalarından anlıyoruz nerede olduklarını. Bunlar gerçekte işçi mi, niversite ğrencisi mi? Kadın mı, erkek mi? Bilen beri gelsin. Bu laboratuvar-daki emekçilerin ücretlerini üniversiteden aldıklarını, orada dersleri izlediklerini, kendileri de eski işçiler olan ve bu atölyelerde beden işçisi olarak çalışan niversite ğrencilerinin arasına karıştıklarını öğreniyoruz. Eskiden ğrenci olan işçiler ve henüz işçi olan öğrenciler bir arada: Yöntemli bir biçimde yapıldığı lın, ayrı tür kişilerin birbirine karışması bir bütünlük göstermektedir.

Bu sürekli vara-gele içinde yalnız devrim sağlam bir yer belirlemekte. Proleterya ya bağlanandan ya da ona gtrenden başka hiç bir mensubiyet duygusu gelişememelidir. Öğrenciler, yaptıkları üretici çalışmayla ve o çalışmayı sürdüren, ama daha sonra anfiteatrlarda kendileriyle dirsek dirseğe gelecek işçilerle, köylülerle olan temaslarıyla, sürekli bir biçimde kendi ilk kaynaklarına iletilmektedirler. Öğretmenler de benzer bir birleşmenin, kaynaşmanın rndrleri; yeniden eğitilme stajlarını «başarıyla» tamamlayan eski profesörlerle proleter kökenli, devrimci nitelikleri kitlelerce benimsenmiş gerçek işçiler, gerçek köylüler bir aradadırlar. Birincilerin de ikincilerin de «tatil»lerine kadar, bu yarı-kır yarı-niversite niteliği taşıyan yerde geçen öğrenim yılının sonunda, hepsini gerçek kırların gerçek çiftliklerinde, gerçek

kentlerin gerçek fabrikalarında her türlü değerin kaynağına, bedenî çalışmaya götürmeyen bir olasılık düşünülemez.

YALNIZCA YARARLI OLAN ÖNEMLİ

Profesör Su Şi, içinde sarımtırak ve tortulu bir sıvı kaynayan bakır bir kazanın üstüne asılmış bir flama gösteriyor bana. Şunlar yazılı bu flamada: **Öğretim, emekçileri, proleterya diktatörlüğünün hizmetinde, ahlakî, bedenî ve entelektüel yönden oluşturmaktadır.**

«Üniversitemiz,» diyor, «özellikle sanatlara, edebiyata, hukuk, iktisat ve siyasa bilimlerine yönelen gelecekteki çok fakülteli üniversite modelinin yerini tutmaktadır. Pekin'deki öbür üniversite de (Tsingua Üniversitesi), bilimsel ve teknolojik üniversiteler modelinin yerini tutacak. Aynı şekilde, Taşai halk komünü tarımsal modelin yerini tutmak; aynı şekilde, sanayi, Taçing petrol işletmesi örneğini geliştirmelidir.»

Bütün ağulu uğraş alanları yüksek öğrenim programından çıkarılmıştır.

«Ağulu diyorsunuz, yararsız mı demek istiyorsunuz bununla?»

«Yararsız olan zararlıdır.»

«'Yararlı' dersler neler şimdi?»

«'Ağulu olmayan' dersler Mao Çe-tung düşünceyle başlar, 'devrimci eleştiri'ye kadar uzanır; Marx'tan, Engels'ten, Lenin'den, Stalin'den seçilmiş parçaların, Çin Komünist devriminin, Uluslararası Komünizm tarihinin, Marksist-Leninist iktidarın incelenmesini kapsar. Öğrenciler ayrıca yazmayı öğrenirler.»

Bu açıklama yerimizden sıçratıyor bizi: Üniver-

siteye okuması yazması olmayan «Kızıl yürekler»in alınmasına da mı göz yumuluyor yoksa? Hayır: Üniversite öğrencilerinin, eskinin mandarinleri gibi, yazmaya öğrenmeye hiç ara vermediklerini anlamak gerekiyor. Yazı derslerinde Çin mürekkebine banılmış bir fırçayla kendi yazı işaretlerini kağıda geçiriyorlar; usul usul ve tutkuyla yapıyorlar bunu; baş öne eğik, dil dudağın kenarından azıcık dışarı çıkmış biçimde.

«Bilyalı dolmakalemle de o kadar güzel yazılmaz mı?»

«İmkansız! İnce ve kalın yerleri özenle yapılmazsa harfler iyice birbirine karışır.»

Beden eğitimi derslerinde, her yerde geçerli olan programlar bütünüyle uygulanıyor. Ayrıca çeşitli eyaletlere göre uzmanlaşmış dersler de var: Asya dilleri, Rusça, Batı dilleri, yöneticilik, kütüphanecilik, uluslararası ilişkiler, ekonometri, felsefe, edebiyat gibi.

Kültür Devrimi sırasında, zararlı ve her halükârda hassas sayılan insanî ve toplumsal bilimlerin öğrenimden kaldırılması büyük bir sorun olmuştu. Peita Üniversitesinde bunların eski itibarlarını kazandığına tanık olduk. Kuşkusuz bu derslerin hocaları yeterince uzun süren bir yeniden eğitilme aşamasından geçerek olumlu kanıtlar vermişlerdir.

Kılı kırk yarararak hazırlanan bu programların uygulanmasında çok yeni yöntemler kullanılmaktadır. Eski ders kitapları kaldırılmıştır. Bunların baştanbaşa yeniden düzeltilmesi için, bu arada hazırlanan teksir edilmiş notlar kullanılıyor. Artık sınav da, yarışma da yok: Açık ve düzenli bir biçimde daha çok yöntemin denetlenmesi yapılıyor.

Öğrenimin etkin olması için her çareye baş

vrulmaktadır. Mao'nun 1928'de yazdığı savaşıla ilgili bir şiiri mi incelenecek? Bir milis yüzbaşı gelip savaşlarını anlatıyor. Bir öğrenci «İktidar, süngünün ucundadır» temasını mı geliştirecek? Örneklerini Afrika'daki ve Latin Amerika'daki devrim olaylarından alacaktır.

Bu sırada bir alçakgönüllülük dürtüsü lirizmi hafifletiyor:

«Böylece hiç değilse Mao Çe-tung düşüncesini eğitim alanında uygulamaya çalışıyoruz. Ama bunu henüz tam anlamıyla elde etmiş değiliz. Çalışmalarımızda yanlışlara düşüyoruz. Üniversitelerin dört yıl kapalı kalışından sonra, topu topu bir yıllık uygulamamız var: Deney aşamasındayız daha. Eleştirilerinizle yardım ediniz bize...»

«En büyük sorun, geçmişin mirası oluyor, değil mi? Nasıl kurtulacaksınız bundan?»

«Evet, bütün sorun burada. Onu bütünüyle koruyarak ondan kurtulmak. Bu çelişkileri aşmaya olanak sağlayan tek çizgi somuta dönmektir. Bunun için de «üçlü birlikler»i çoğaltmak gerekiyor. Öğrencilerin işçiler ve köylülerle dirsek dirseğe pratik çalışmalar yapmaları; deneyim için yapılan mücadelenin üretim mücadelesiyle ve sınıf mücadelesinin bilimsel yönden incelenmesiyle birleşmesi lazım. Sizin de gördüğünüz gibi, çelişkileri gidermek için her seferinde üçlü bir çalışma söz konusu oluyor.»

Edebiyat ve hukuk üniversitelerindeki hayata uzanan **uygulama fabrikası**'nın gizleri böylece aydınlanıyor. Bilim ve teknoloji üniversiteleriye, doğal olarak, atölyeleriyle önceden simgelenen üretim fabrikalarına bitişmekte. Ama Peita Üniversitesi öğrencisinin daha sonra alınacağı fabrika, «toplum fabrikası»dır, kurulacak sosyalist toplumdur. Bu öğrenci «kitleler

üstünde çalışma ustalığını» elde etmiş yeni bir insan olacaktır orada. Sosyalizmin mayası haline gelecek ve kitleleri devrimin büyük amaçlarına hazırlayacaktır.

«Öğrenciler üniversitedeki stajlarını bitirdikten sonra ne oluyorlar?»

«Çok basit: Nereden gelmişlerse oraya dönüyorlar.»

«Nasıl? Yönetime, tarıma, sanayiye, öğretim kadrolarına yöneltilmiyorlar mı? Hele özel olarak bu alanlar için yetişmiş olanlar?»

Tekrarlıyorlar: «Yetişme» kavramı da «yetenek» kavramı gibi yanlış anlaşılıyormuş. Gerçek bir devrimci ancak hizmet görmek için yetişmiş olabilir; bağlı olduğu birimin gereksinimleri, kendi gereksinimlerinden (öyle gereksinimleri varsa) önce gelirmiş. Devrimci, özel erdemlerinden çok kendine yarar sağlayacağı için onu yüksek öğrenim yapmaya gönderen birime borçluymuş her şeyi.

Elbet, ısrarlı sorularımız karşısında, «bazı öğrencilerin, **Devletin duyacağı gereksinime göre**, başka görevlere verilebildiğini araştırma hizmetlerinde çalışabileceklerini, profesör olabildiklerini» de belirtiyor. Ama öğrencilerin hemen hemen bütününün gideceği tek yer var: Hepsi de başlangıçtaki birimlerine dönüyorlar.

Bu kural eğitim sisteminin temeli gibi görünmektedir. Seçilenler gibi, seçenleri de adamakıllı haklı kılıyor. Her birinin kaderinde teori ve pratik birliği kuruyor.

Bu sıkı tedbirler, kuşkusuz, Çin'de yapılan «edebiyat» öğrenimine verilen değeri de açıklıyor.

Genellikle, sosyalist rejimlerde, bilim adamlarına, yetke karışıklıklarından yana olan edebiyatçılara gö-

re daha büyük bir özen gösterilir. Çin'de ise «edebiyatçılar» birinci sırayı tutmakta. Çiftlikte bile, fabrikada bile önemli rolleri var. Girişim gazeteleri için yazılar, eleştiriler hazırlıyorlar. Ta-tzu-pao'ları onlar yazıyorlar. İşçilerin fikirlerinin bilançosunu yapmak da onların görevi; soruşturma raporları hazırlamak da onlara düşüyor. Mao Çe-tung düşüncesini inceleme programlarını canlandırmak da onların işi. Bayram günlerinde sahnede oyunlar temsil etmek için gruplar kuruyorlar. Devrimin yardımcı öğeleridir onlar.

Şurası belli ki, Sanat ve Edebiyat üniversitelerinin, Partinin kadro okullarından hiç bir farkı yok. Gerçek anlamda kadro okullarının hâlâ mevcut olup olmadığını sorduğumuzda kaçamaklı karşılıklar alıyoruz. Bu yeni üniversiteler tam olarak aynı işlevi gördüğüne göre, o okullar niçin mevcut acaba?

BİR FRANSIZCA SINIFI

Fransızca öğretmeni Bayan Wang otuz yaşında, ama yirmisinde gösteriyor. Ming porselenleri gibi narın, ufak tefek bir kadın; saçları kısa kesilmiş, aydınlık, ince yüzünde badem gözleri iri iri, üstünde beyaz bir gömlek, mavi bir pantolon var; tipik bir kolejli havası taşıyor. Üniversitede beş yıl Fransızca okumuş, beş yıldır da Fransızca dersi veriyor. Fransızca'yı hemen hemen aksansız ve buruk bir zerafet içinde konuşuyor.

Ders salonunda, sıralarının arkasına uslu uslu dizilmiş bir «yeni öğrenciler» sınıfı: Üniformalı askerler, işçiler, köylüler. Bunların hepsi işçi, özellikle de köylü çocuğu. Yaşları 20-25 arası. Üniversiteye girmeden önce hiç biri Fransızca tek sözcük bilmeyen

gençler. Derslere yedi ay önce başlamışlar, ama programları iki kat yüklü: Haftanın altı gününde, günde altı saat öğrenim görüyorlar; günlük Mao Çe-tung düşüncesi saati da ayrı; bunlara beden eğitimi ve silah talimi saatları da ekleniyor. Yalnız Bayan Wang bile tek başına haftada kırk dört saat ders veriyormuş.

«Ama ders hazırlayacak, yazılı ödevleri düzeltecek zamanı nasıl buluyorsunuz?»

«Yazılı ödevler mi? Sınıf dışında düzeltmem onları. Çünkü dersler sınıfta yapılır. Öğrenciler, benim önümde, birbirlerinin kağıtlarını düzeltirler. Derslerin hazırlanmasına gelince, elbet vereceğim dersleri hazırlarım; ama bu benim bir iki saatımı alır, o kadar. Çin'de biz,» diye gururla açıklıyor, «haftada 48 saat çalışırız.»

Bayan Wang'dan, biz orada değilmışiz gibi derse devam etmesini rica ediyorum. Kırk öğrenci alacak biçimde yapılmış sınıfta topu topu on yedi öğrenci var. Sıraların arkasındaki boş yerlere oturuyoruz. Dersin konusu Fransızca dilbilgisi kuralları.

İlke çok basit. Bir öğrenci (kasketini kulaklarına dek geçirmiş, yeşil üniformalı genç bir er) kalkıp tahtaya, masterların kullanılışını belirtmek için, içinden gelen bir cümle yazıyor: «Kurtuluştan önce aile büyüklerim bir toprak sahibinin yanında çalışmak zorundaydılar.» Arkadaşları hemen yazım ve sözdizimi yanlışlarını ona işaret ediyorlar. Daha sonra öğretmen hepsinden buna benzer bir cümle kurmalarını istiyor. Bütün öğrenciler, sırayla kalkıyor ve bu modelin bir kopyasını yapıyorlar. Yapılan cümleler aynı dogmanın değişmez biçimleri oluyor: «Devrimden önce, yabancı ülkelerden araba almak zorundaydık; bugün iyi nitelikli arabalar yapabiliyoruz.» Er,

yazdığı cümleyi siliyor ve yerine geçip oturuyor. Bu kez küçük ve topalak bir çocuk tahtaya kalkıyor; Bayan Wang, ondan, içinde **reconnaitre** sözcüğü geçen bir cümle yapmasını istiyor. Çocuk bir an traşlı ensesini kaşıyor sonra şunu yazıyor: «Bir devrimci kendi yanlışlarını bilmeye cesaret etmeli ve onları hemen düzeltmesini bilmelidir.» (*) Bu cümle büyük bir sevinç yaygarasıyla karşılanıyor. Bununla birlikte bu genç devrimci, cümlesini yanlışsız ve düzeltilecek hiç bir yanı olmadan yazıyor. Arkadaşları parmak kaldırarak kendi buluşları olan başka cümleler söylüyorlar: «Çin'i, birçok ülke tanımıştır; dünyada çok dostumuz var.» «Dünya» sözcüğünü iyi söyleyemiyor bir öğrenci. Bayan Wang düzeltiyor, sözcüğün iki sesli bir tek heceden meydana geldiğini açıklıyor ve zavallı çocuk iyi bir biçimde telaffuz edene kadar tekrarlatıyor. Daha sonra tahtaya kalkan öğrenci, içinde **apprendre** sözcüğü geçen bir cümle kuracak. Arkadaşları sıralarından teker teker tekrarlıyorlar: «Mücadele etmek, mücadele içinde öğrenilir.» «Başkan Mao'nun büyük çağrısına uymak için, yüzmeyi öğrenmeye karar verdim.» Çocuk «nager» sözcüğünü «nacher» olarak söylüyor. Bayan Wang yanlışını düzeltiyor, birçok kez sözcüğü tekrarlatıyor ona.

Bu sözcük alışverişleri sürüp giderken, her öğrencinin önünde duran teksir edilmiş broşürlerden birinin sayfalarını karıştırıyorum. Çin Üniversite öğrencisinin birinci yılda okuduğu Fransızca ders kitabı bu. İlk sayfa şu sözlerle başlıyor: «Amerikan emperyalizmi dünyanın devrimci halklarından korkuyor. Amerikan emperyalizmi devrimci halkları korkutmu-

(*) Bayan Wang'ın verdiği Fransızca dersinin fotoğrafı kltaba eklenmiştir.

yor, çünkü o kağıttan bir kaplandır.» Soru örnekleri: «Arkadaşınızın odanızda sigara içmesine izin verirsiniz?» «Arkadaşınızın hataya düştüğünü öğrendiğiniz zaman ne yaparsınız?» Pasif cümle örneği: «Kapitalistler işçileri sömürür; işçiler kapitalistler tarafından sömürülür.» «İşçiler artık kapitalistler tarafından sömürülmeyecektir.» Daha sonra Franz Fanon'un Afrika'daki kurtuluş devinimi üstüne bir yazısı geliyor.

Alıştırma bittikten sonra öğrencilerle konuşmaya giriyoruz. «Öğrencilerin üniversiteye girmeden önceki işleri nelerdi?» Hep bir ağızdan karşılık veriyorlar: «Şanghay'daki bir deniz inşaatı şantiyesinde lehimci», «Tientsin'de bir makine-âlet fabrikasında dokuz yıllık işçi», «Hupeh'te bir yoksul köylünün oğlu», vb.

Ağustos ayında tatile girmek üzereler. Tatil konusunda da, tasarıları üstünde tartışıyorlar. Dört haftalık tatil çarçabuk bitiverecek: «Ben tarla çalışmalarına katılacağım», «Ben fabrikada staj yapacağım», «Bedenî çalışma yapmam bana pratikle teoriyi birleştirme olanağı sağlayacak». «Fransızca derslerde geri kaldım, bu yüzden tatilde bunları bir tekrar edeceğim; tatil sonunda arkadaşlarımdın düzeyine yükseleceğimi umuyorum». «Başkan Mao'nun doğduğu evi ziyaret etmek için, bir kızıl muhafız koluna katılıp, yaya olarak, bir **uzun yürüyüş** yapacağım». İçlerinden biri de itiraf ediyor:

«Her şey bir yana, dinleneceğim ben.»

«Nasıl yapacaksınız bunu?»

«Kırda bedenî çalışma yapılıyor, bizimki gibi bir uğraş değil bu, dinlendiriyor.»

Soruların ve karşılıkların akışı içinde bir ayrım beliriyor: Yeşil üniformalı, kızıl yıldızlı yumuşak kasketleri kafalarına sımsıkı geçirilmiş askerler, kendi-

leri işin dışındaymış gibi, bu konuşmalara seyrek katılıyorlar. Öbürleri, siviller, dik ve kısa kesilmiş saçları, ak gömleklerinin altında tıknaz bedenleriyle canlı bir tavırla sorulara hemen karşılık yetiştiriyorlar. Entelektüel düzey farkından mı bu? Askerî disiplinin somurtkanlığı mı söz konusu? Bizi çalışma saatleri içinde ya da ziyafetlerde karşılayan devrim komiteleri üyeleri arasında da bu farkı görüyoruz: Kentliler incelikli, hep gülümseyen, imalarla konuşan kimseler; buna karşılık köylülerde bir şaşkınlık, bir edilginlik hemeninden seziliyor; askerlerse kabaca, içkiyi sek içiyorlar ve sık sık ayırık bacaklarının arasına tükürüyorlar. Bu karışımdan «verimli» bir üçlü birlik kurmak da Çin sisteminin temel yöntemlerinden biri oluyor.

Ortaokuldaki gibi burada da zayıf öğrenciyle kuvvetli öğrenci eşleştiriliyor. Kuvvetli öğrenci, zayıfın kendisine yetişmesi için ona yardım etmeyi amaç ediniyor; zayıfsa, «mümkünse kuvvetliyi geçme» amacını güdüyor. Bu ikili pedagojinin sonuçlarının şimdiden ölçülüp ölçülemediğini öğrenemedik.

«Fransızca'yı siz kendiniz mi seçtiniz, yoksa bu öğrenime kendi isteğiniz olmadan mı yöneltildiniz?»

Açık bir karşılık almak olanaksız. Kimileri şöyle diyorlar: «Fransızca'yı Fransız ve Çin halkları arasındaki dostluğu pekiştirmek için öğreniyorum.» Yalnız birinden şu karşılığı aldım: «Hoşuma gittiği için bu dili öğrenmek istedim.» Bir başkası da açık yürekle şöyle dedi: «Fransızca'yı, Afrika'da konuşulduğu ve dünyada devrimin başarılarına yardım etmek için bu dili bilmek gerektiği için öğreniyorum.» Misyonerler semineri mi burası?

Bu Çinli çocuklarda «belirli bir Fransa fikri» uyanmışsa, bunun nedenini bulmak güç değil. İki ül-

ke arasında 1964 ocak ayından bu yana uyumlu bir biçimde kurulmuş diplomatik ilişkilere ve daha yenilerde yüzüncü yılı kutlanan Komün'e bağlayabiliriz bunu. Şanghaylı işçi, daha önce birçok kere dinlediğimiz küçük bir konuşmayı tekrarlıyor: «Başkan Mao'nun ve General de Gaulle'ün sayesinde, Çin'le Fransa dostluklarını pekiştirmişlerdir. Fransa da, Çin gibi, süper güçlerin egemenliğine karşı çıkan, devrim geleneği olan bir ülkedir.»

Bir Fransızın, Burada elde edilen sonuç karşısında parmağı ağzında kalır. Bu Çinli öğrenciler, yedi aylık bir ders dönemi sonunda Fransızca'yı çok rahat konuşuyorlar. İnşallah Doğu dilleri okulundaki Fransız öğrenciler de uzun öğrenim yıllarından sonra Çinceyi böyle güzel konuşuyorlardır! Ama tuhaf bir dil bu, doğrusu; dilbilgisi kuralları, sesleri, sözcükleri Fransızcayla aynı; yine de tonunu, tadını yitirmiş; arınmış otomatik bir dil; bizim kapitalist havaalanlarında anonslar yapan genç kızlar kadar gerçek dışı bir dil.

Kuşkusuz, bir iki yıl içinde, Balzac'a, Hugo'ya, Zola'ya yaklaşacaklar: Bayan Wang bu yazarları, «burjuva ve kapitalist özellikler taşıyan bir toplumu açmıladıkları için» beğendiklerini söylemişti bana. İdeoloji çarkından nasıl çıkacaklar acaba? Bayan Wang, öğrencileri bir tartışmayı yürütebilirlerse, tercümanlık yapabilirlerse, açık bir toplantıyı Fransızca olarak yönetebilirlerse görevini yapmış hissedecek kendini; yeter ki bu çalışmalar Üniversitenin ilgilendiği tek konunun çerçevesinde olsun: Yani devrimle ilgili olsun.

«bilimsel ve teknolojik araştırmada devrim yapalım»

UZUN SÜRE KARŞILIKSIZ KALMIŞ SORULAR

Mao'cu rejim, araştırmaya, içinde geleceğın özömlendiğı bu damıtım aygıtına hangi şansı tanımaktadır? Kùltür Devriminin fırtınaları, entelektüel hayatın öbür alanları gibi onu da kasıp kavurdu mu? Yoksa, her tür kargaşadan uzak tutulması istenen değerli bir adacık gibi hiç dokunulmadı mı ona? Başka komünist toplumlarda, araştırmanın temel niteliğinden ötürü, araştırmacılara bilginin gerçek aristokratları olarak ayrıcalıklar tanınmamış mıdır? Kùltür Devriminin doğal özelliğiyse, tersine, bütün ayrıcalıklara saldırmak, aristokrasiyi boğmak, aydınları hizaya getirmek değil miydi? Kısacası, devrim kavramıyla araştırma kavramı arasında temel bir uyarsızlık yok mu?

Pekin Bilimler Akademisine giderken kafamı kuralayan sorular bunlardı. Kùltür Devrimi sonrası için, Çin toplumunun başka kesimleri için de kişide bazı sorular beliriyor; ama hiç olmazsa, az çok bilinen bir durumdan yola çıkılıyor. Bilimsel araştırma konusundaysa, tersine, bu alandaki çalışmaların 1966'dan önceki durumunun da 1970'ten sonraki durumu gibi iyi bir envanteri çıkarılamamıştır. Çin üstüne yazılmış bir sürü kitapta bu bölüm eksik.

Bununla birlikte, biliyoruz ki, ileri olma ya da geri kalmanın rahatça boy ölçüştüğü çeşitli alanlarda Çinli bilginler Batı ülkelerindeki bilimsel araştırmalarda elde edilen sonuçları artık aşmaya başlamışlardır. Çin bilimadamları, bilim alanında yeni geçitler açmayı gerçekleştirmişlerdir.

Atom mu? Çin'in A bombasından H (*) bombasına geçmesi için bütün öbür nükleer güçlere göre çok daha az bir zaman yetmiştir.

Uzay yolculuğu mu? Japonya ve Orta Avrupa Devletleri uzay araçları yapımı ve fırlatılması konusundaki (1) girişimlerinde yıllardan beri uydukları yö-rüngeye oturtamazlarken, Çin iki uydu fırlatarak başarı kazanıyordu. (**)

Biyo-kimya mı? Batı laboratuvarları başka bir formül arayadursunlar, Çinliler, ayda bir alınan ve yüzde yüz etkili olan bir doğum kontrol hapı yapmışlar ve geniş ölçüde kullanılmasını gerçekleştirmişlerdir.

Cerrahlik mı? Okurun anımsayacağı gibi bizim cerrahlarımız henüz deney aşamasında bulunurlarken, Çinli pratisyenler organ naklini basit bir işlem saymaktadırlar.

Kulak-boğaz-burun hastalıklarında ve anestezi tıbbında mı? Daha önce gördüğümüz gibi, ameliyat sırasında ve ameliyat öncesinde yaratılan duyarsızlıktan başka, sağır-dilsizlerin tedavisinde ve cere-

(*) Çin'de ilk nükleer patlamayla ilk termo-nükleer patlama arasında iki yıl sekiz ay geçmiştir. Bu süre Birleşik Devletler için yedi yıl dört ay, Sovyetler Birliği için üç yıl on bir ay, Fransa için sekiz yıl altı ay olmuştur.

(**) Amerikan saptama sistemlerinin kaydedebileceği hiç bir başarısızlığa uğramadan.

yan çarpmış bedenlerin canlandırılmasında Çin'de başarıyla uygulanan apüküktür yöntemi, Batılı araştırmacılar için henüz terra incognita (meçhul toprak) olarak kalmaktadır.

Kendilerini, geri kalışlarını gizlemeye iten bir savunma ya da gurur duygusuyla her alanda onca ağzı sıkı davranan Çinliler, nasıl oluyor da ilk başarıların kendilerini güvenli kılması gereken bir alanda da sır sızdırmaz oluyorlar? Çok da alçakgönüllüler: Bizi Bilimler Akademisi'nin girişinde karşılayan Akademi Başkan Yardımcısı, biyo-kimyacı ve meteorolojî uzmanı Çu Ke-çen şöyle diyor bana: «Biliyorsunuz, bilim alanında çok geriyiz biz.» Seksen iki yaşında. Sağır olduğundan, çevresiyle ilişkisi kesilmiş gibi. Aküpüktürün onun üstünde hiç etkisi olmamış. Bu nedenle mi bu göreve getirilmiş? Yoksa sağırlığı yalan mı?

«Termo-nükleer araçlarınızın ve uydularınızın yörüngelerinin hesaplarını bir çörküde yapmadınız ya?» diyorum ona.

Yeşil örtülü, üstünde beyaz kağıt tomarları, kurşunkalemli duran bir masanın çevresinde toplanmışız. Duvarlarda, bir yanda Mao'nun, bir yanda Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in portreleri.

«Evet,» diyor Çu Ke-çen, «Çin eski rejimin mirasına konmuştur, çok yoksul bir miras bu; bir çeşit dış yardım, ama küçük bir yardım. Kuşkusuz bazı ilerlemeler yaptık, ama bizim için geri bir ülke denmesi uygundur.» Bu sözler, Çu Ėn-lai'nin bana söylediklerinin bir yankısı sanki.

Akademi Genel Sekreteri onun yardımına yetiştiriyor:

«Nükleer silahlarımız henüz umut aşamasında. Uydularımız çok küçüktür. Yer küresinin çevresinde

bugün binlerce uydu dönüp durduğu halde, biz uzaya topu topu iki uydu gönderdik...» Sık sık «yani» ya da «değil mi» anlamına gelen bir Çince deyim olan «cega, cega»larla konuşmasını kesiyor, gerekli sözcükleri bulmak, düşüncesini iyi belirtmek için zaman zaman susuyor. Görüşmenin sonuna doğru, sorularımız özelleştikçe «cega, cega, cega»ların ritmi de hızlanıyor. Bir arkeolog toprağın ta içine gömülü bir trigliften ya da bir metoptan başlayarak bir Yunan tapınağını nasıl yeniden kuruyorsa, Çin gerçeğini de böyle kurmak gerekiyor. Ancak, özellikle Amerikan kökenli belgelerle Çinli bilginlere (*) yöneltile sorulara verilmiş kaçamaklı karşılıklar arasında, titiz karşılaştırmalar yapa yapa, her şey bizim için daha bir aydınlık kazanıyor.

Bu görüşmeler, (**) karşılıkların ilk taslaklarının oluşturulmasına olanak sağlıyor. Ama bu tür çalışma kesin sonuçlar doğurmaktan uzak kalmakta: Daha ciddi bir düzen içine koyuldukça, çalışma da olayların denetiminden geçecektir.

KASIRGA GEÇİTİ

Bilimadamları Kültür Devriminden zarar mı gör-

(*) Bundan sonraki konuşmalarda soru ve karşılıklara öbür bölümlerdekinden daha bir ağırlık kazandırılacak, ancak konuşma yapılan kişilerin adları anılmayacaktır.

(**) İsteğimiz üzerine Bilimler Akademisi merkezinde düzenlenen bir yuvarlak masa toplantısı; Akademi Başkanı Kuo Mo-fo ile uzun uzun görüşmem; Peita Üniversitesinde ve Wuhan Tıp Araştırmaları Enstitüsünde başka yuvarlak masa toplantıları; bir yörünge izleme merkezi olan Nankin gözlemevi ve Kanton Botanik Enstitüsüne yapılan ziyaretler; Pekin, Şanghay, Wuhan üniversiteleri profesörleriyle özel konuşmalar; gezimiz boyunca bize eşlik eden Bilimler Akademisi yönetim kurulu üyesi biyolojik bilgininin biraz sakıngan, ama aydınlatıcı karşılıkları; raporları yayımlanmayan ve adlarının gizli tutulmasını benden isteyen birçok Fransız ve Batılı bilimadamlarının gözlemleri.

düler, yoksa parantez içine mi alındılar? Bu soruya kesin bir karşılık verilebilir. Bilimadamları fırtınanın hedeflerinden biri olmuşlardır. Ulusal savunmanın gerektirdiği birkaç ayırık durum dışında araştırmının işleyişi altüst olmuştur.

Bilimin bütünü bir kenarda kalamazdı. Hattâ bilim, «gelenekleri, örgütü, kafa yapısı yönünden değişmesi en gerekli olan alanlardan biri» olmuştur. Yeni Çin, halktan ayrı bir biçimde yaratıldıkları sanısında olan seçkin zekaları kabul etmiyor. Oysa eskiden, «araştırma, özellikle de temel araştırma, ellerini kirletmek istemeyen entelektüellere sığınılacak bir barınak sunmaktaydı.»

«Bu eğilim yalnız yükseköğrenim düzeyinde değil, ortaöğretim düzeyinde, hattâ ilköğretim düzeyinde de görülmekteydi: Öğretmenler kendilerine bilimsel dallarda ilerleme yapmaya en yatkın görünen öğrencileri seçme tutkusu içindeydiler, geri kalan öğrencilerle de hiç ilgilenmiyorlardı.» Limonluk bitkileri gibi, soyutlama konusunda özel yetenekleri bulunduğu görülen öğrencilerin üstüne düşülüyordu. Ve o uzun seçme sürecinin bitiminde, bilimadamları kendilerine en çok benzeyen kişileri aralarına alıyorlardı. 1949'dan 1966'ya dek, on yedi yıllık süre içinde, bu sistemde «gerçek anlamda hiç bir gelişme olmamıştı.» Tersine, «hain Liu Şao-şi ve yamakları, bu kapalı devrenin kötü sonuçlarını pekiştirmek için ellerinden geleni yapmaktaydılar.»

Araştırmının örgütleniş biçimi de bu tür eğilimlere göz kırpmaktaydı. Araştırma fazla merkezleştirilmişti ve bu alanda her şey son noktada bizzat bilimadamlarının iyi niyetlerine bağlı bırakılmıştı. Bilimler Akademisi yoğun bir piramidin tepesini meydana getiriyordu. Araştırma işleri, kendine buyruk verme ko-

nusunda yine kendisini tek yetkili organ sayan bir seçkinler topluluğunun tekelindeydi. Teorik olarak Partinin ve hükümetin egemenliği altında görünen araştırma örgütü, «araştırma işlerinde uzmanlaşmış Parti kadrolarının ve yöneticilerin bilginlerle birlikte kapalı bir kavanozda yaşıyor olmaları nedeniyle» ikisinin de avuçlarından kaymaktaydı. Bilimsel araştırmaya gelince, o da dikey bir entegrasyon ilkesine uyuyordu; oysa düzenli bir yetki genişliği sayesinde, sadece yatay bir entegrasyon, kitlelerin içinde araştırmayı fışkırtabilirdi.»

Bize anlatılan örgütleniş, Sovyet araştırma örgütüne çok benziyordu; Sovyet araştırmasının simgesi ve eksenini de bilginler sitesidir: Novosibirsk yakınında kurulmuş olan Akademgorodok. Hüzünlü Sibiry'a'nın ortasında, Bilim ve üniversite çevresi dışında Sovyet gerçekleriyle hiç bir ilişkisi olmayan bir vahadır burası; buna karşılık, bilginlerin uluslararası niteliğine taraftar bir yer.

Kurumun yöneticisi matematikçi Lavrentiev'in konukseverliği sayesinde orada kalmama izin verilmişti. O sırada Çin'de Kültür Devrim kükremeye başlamıştı. «Çıldırılmış şu Çinliler!» diyorlardı Rus bilginleri bana; iki ülkenin araştırma çalışmaları arasında çok sıkı bir ilişki varken, 1960'a dek, her yıl birkaç aylarını Çin'de geçiriyorlarmış. Şöyle de diyorlardı: «Artık meslektaşlarımızdan haber de alamaz olduk. Kimbilir bu soytarılıklar karşısında ne acılar çekiyorlardır!»

Gerçekten de, Rus bilginleri tüyleri hiç ürpermeden kendilerini Çinli meslektaşlarının yerine nasıl koyabilirlerdi? Kendileri sessiz köşelerinde araştırmalarını yaparlarken, Princeton'daki ya da Stanford'daki Institute for Advanced Studies'dekini andıran bir ba-

rış ve özgürlük havası içindeydiler. «Çinli araştırmacılar,» demişti bana bir Rus fizikçisi, «Çin'de bizimkine benzer bir bilginler sitesi kurma düşü içindeydiler. Zavallılar! Kendilerini neyin beklediğini bilmiyorlarmış. Düşleri, en ufak bir gerçekleştirme adımı atılmadan yıkılıyor. Göğüslerinde 'ben tembelim' yaftası, çoluk çocuk arasında itiş kakış, sokakları süpürmeye zorlanıyorlar. Korkunç bir şey bu!»

Kasırgadan sonra, her Çinli bilgin bir kuleye kapanma hevesinden vaz geçmek zorunda olduğunu biliyor artık. Araştırmacılar, parçası oldukları ya da hiç değilse bağlı oldukları halkın kendilerine her gün çağrıda bulunduğunu görüyorlar.

BİR BILGINLER KUŞAĞININ ÖZELEŞTİRİSİ

«Kültür Devriminden önce, Liu Şao-şi eğilimli bilimadamları, bir sekreterler, teknisyenler, laboratuvarcılar ordusunun kendilerine hizmet etmelerini dert edinmişlerdi. Laboratuvarlardaki en kaba işleri onlara gördürüyorlardı. Zorbaca davranıyorlardı onlara. Ellerin altında tutsaklar olmalıydı. Şimdiyse biliyorlar ki **yalnızca kendi güçlerine güvenmek zorundalar**. Kendi laboratuvar deneylerini kendileri hazırlıyorlar. Elleri süpürge tutmaya başlıyor. Geniş halk kitlelerinin bir parçasıdırlar artık.»

Rejim eski dönemin sömürücülerini yola getirmiş, ama bilginlerde «yeni sömürücüler» olma eğilimi varmış; «eski sömürücülerin çocukları da araştırma dünyasında kendilerine bir sığınak bulma çabası» içindelermiş. Sözgelimi bir toprak sahibi, oğlunu, bilimi kötüye kullanmaya şöyle itiyormuş: «Köylüler malımızı mülkümüzü aldılar. Anadan babadan kalma mirasımızı paylaştılar; sen bu mirastan yarar-

lanamayacaksın. Ama köylüler, üniversitede öğreneceğin şeyleri senden koparıp alamayacaklardır.» Okumuş bir memur da oğluna şunları söylediği için suçlanmış: «Kitaplarına kapan. Bizim için nankör bir toplum bu. Çünkü ailemiz makbul olmayan bir sınıf kökeninden geliyor. Ama sen iyi bir öğrenim yaparsan, bilimadamı olursun, parlak bir geleceğin olur.»

Bu iki baba ve oğulları özeleştirilerini yapmak zorunda kalmışlardır. Babalar bu öğütleri verdikleri, oğullar da o öğütleri izledikleri için. Eski dönemin gözde sınıflarınca biriktirilmiş kültür sermayesi, önce bilimsel sermayeye, sonra da parasal ve toplumsal sermayeye dönüşüyormuş. Böylece de, hiyerarşilerin sürgit olması sağlanıyormuş. Kültür Devrimi işte bu sürgit oluşu durdurmuş. Kültür Devrimi ülkenin üstünde bir fırtına gibi patladığı sırada «servet mirasçıları» çoktan tükenmişmiş, bundan sonra «bilim mirasçıları»nın da kökünün kurutulması gerekmiş. Bilimadamı seçimi mülkiyet sahiplerinin seçimi olmaktan çıkmış.

«Uzmanlar kastı, kendi çevrelerinden olmayanların hiç anlamadığı ve en yalın şeyleri bile karmaşık bir hale sokmada usta bir anlatıma sığınıp gerçeklerden kaçma eğilimindeydiler. Pek çok gereksinimi karşılamak zorundayız, pek çok yokluğun, eksikliğin acısını çekiyoruz; salt kurgudan ibaret bir araştırma lüksüyle oyalanamayacak kadar az bir zaman geçti geri kalışımızı kapatmak için işe girişeliden bu yana. **Bilim, bilim içindir** eğilimiyle savaşmak gerekiyor. Bu, **bilim, bilgin içindir**’in uyduruk bir adından başka bir şey değildir.»

«Anlıyorum,» diyorum, «ama temel araştırma olmadan uygulamalı araştırma nasıl gelişecek?»

«Kültür Devriminden önce birçok bilimadamının

demeleri de oydu. Ama artık böyle konuşmuyorlar, çünkü yanlışlarını anlamış bulunuyorlar. Temel kurallara ilişkin buluşlar günü gününe yayımlanırken, temel bir araştırmaya niçin pahalı yatırımlar yapıl-sın? Bir buluşu ilk haber veren o buluşu yapmış sayıldığı için, bütün dünyada, bir buluşunu en çabuk haber verme yarışıdır gidiyor. Yeryüzünün bütün la-boratuvarlarında aynı araştırmaları aynı anda yapan binlerce araştırmacı var. Adını gazetelere geçmiş görmek için ya da o gülünç Nobel ödülünü kopar-mak uğruna halkın parasını niçin har vurup harman savurmalı? Önemli olan ün yapma değildir; önemli olan buluşların uygulanmasından halk için çıkacak yararlarıdır. Biz, teoriye kaçmak yerine, bütün gücümüzü araştırmanın pratik yararında yoğunlaştırmak zorundayız.» (*)

Kültür Devriminden önce araştırmacıların çoğunun eski sömürücü sınıflardan geldiğini çeşitli ağız-lardan işitiyoruz. Hoş, o dönemde başka sınıflardan gelenler de daha matah değillermiş: Kendilerinden söz ettirme düşü içindelermiş.

Bu konuda en iyi eleştiriyi, bütün bu eleştirile-ri kendine uygulayan Bilimler Akademisi Başkanı Kuo Mo-jo yapmış. Kuo Mo-jo, o sıralardaki ünlü özeleş-tirisini, şimdi hafif bir sesle tekrarlıyor bana: Bir sınıfın, bir toplumun, bir sistemin özeleştirisi bu. Kuo mo-jo da, 1949'dan önceki rejimle daha sonraki on yedi yıl içindeki düzen arasında bir ayrım görmü-yor: Kabuklu deniz hayvancıklarının «kayalara yapış-ması gibi, iktidara ve onun ayrıcalıklarına yapışmış»

(*) Konuştuğumuz ilgililer arasında yalnız Çu Ke-çen, temel araştırmayı bırakmanın bir dengesizlik yaratabileceğini kabul etti. Daha sonra, bu konuda biraz daha insafli davranıldığı söylenebilir.

olan entelektüel sınıfın fireleri şaşırtıcı bir biçimde bilinçlenmiş bu dönemde. Şöyle diyor Kuo Mo-jo: «Hiç kimsenin okuyamadığı bir yazıttaki yazıyı çözdüğümde mutluluk duyuyordum; çünkü olay hemen gazete sütunlarına geçiyordu, çünkü meslektaşlarım imreniyordu bana. Bugün anladım ki, yanlış bir yol tutmuşum; kişinin, adı gazetelere büyük harflerle geçsin diye değil, kitlelerin iyiliği için, sözgelimi halkın mirasçısı olduğu tarihsel ata kalıtlarını daha iyi tanımak için çalışması gerekiyor.»

Bu sözler kaygılandırıyor beni: Sanki hiç sözünü etmiyormuş gibi bir tavır takınarak tekrarladığı bu özeleştiri bana karşı bir eleştiriye girişmek olmuyor mu? Onurumuza kaldırdığı kadehini bizimkilerle tokuşturduktan sonra, yanındaki yerimi aldığım anda bu eleştiriye sokuşturuveriyor bana.

Daha bu sabah, M.Ö. II. yüzyıldaki Han gömütlerinin kalıntılarında bulunmuş nesneleri incelerken onun son başarısına tanık olmuştuk. Eski Eserler Kurumu yöneticisi, gömütün yapıldığı tarihten yüzyıllarca önce yazılmış bir yazıyı yalnız Kuo Mo-jo'nun çözdüğünü belirtmişti; bu yeni Rosette taşının bütün gizlerini çözememiş henüz: Sökemediği bir sözcüğü kare içine almış. Seksen yaşında bir adam için ne büyük bir zihin açıklığı, ne büyük bir entelektüel dürüstlük! Kuo Mo-jo'yu herkesin önünde övmekle ne büyük bir gaf yapmışım! Hayranlığımın halk kitlelerine yönelmesi gerektiğini, Kuo Mo-jo'nun halkın içinde adsız bir emekçi olabileceğini, kendisinin de öyle kalmak istediğini unutmuşum. Kuo Mo-jo, kendini Kültür Devrimine kadar tek kalmakla suçlayarak, benim ne denli mandarince davrandığımı da hissettiriyor bana.

İçten mi acaba? Kendisine yapılan övgülerden

hoşlanıyor izlenimi uyanır diye mi bunları yersiz bulmakta? Aslında böbürleniyor da, aldırma görünürek sevincini mi maskeliyor? «Ne derler?» diye mi çekiniyor ya da alçakgönüllülük inancalarının kimin hakkı olduğunu sezdirmesi için tecrümana mı güveniyor? Bütün bunlar, birbirine karışmış bir biçimde, bu kafa içinde sürekli bir melodram oynayarak mı var oluyordu yoksa? İçinde, görüş değiştirmeye direnen bir şey, eski eğilimini taşımakta ve kişisel ödülleri- nin tadını çıkarmayı mı sürdürmekte yoksa? **Video meliora proboque, deteriora sequor** (iyi olanı görüyor, benimsiyor ve kötülük yapıyorum). Kutsayıcı bir gülümsemenin sürekli kırışıklar meydana getirdiği bu ince yüzün ardında zaferler ve geri dönüşler bir-biriyle çarpışıyor belki de.

BEDENİ ÇALIŞMAYLA KALKINMA

Devam ediyorum: «Bilimadamları bedenî çalışmadan muaf tutulmuyor mu?»

«Hayır,» diyor Kuo Mo-jo tatlı bir sesle, «niçin muaf tutulsunlar? Bilimadamlarının öbür insanlardan ne farkı var? Onlar da genel kuralı üstlenmek zorundalar. Böylece bireye tapınmadan, önemsiz şeyler üstünde kafa yormaktan vazgeçmeyi de öğreniyorlar. Temel sorunlara, bunları en kısa süre içinde ve en ucuz olarak çözmek için sarılmak gerektiğini öğreniyorlar.»

«Öyleyse uygulamada bütün araştırmacıların çalışmalarını işçilerin ve köylülerinkiyle birleştirmeleri mi gerek?»

«Elbet. Araştırma enstitülerindeki ve üniversite-lerdeki bütün işler bilimadamlarına bedenî çalışmanın ne olduğunu belli aralıklarla öğretecek biçimde

planlanmıştır. Araştırmacıların çalışma programlarında, onların sık sık kitlelerin arasına katılmaları ön-görölmektedir.»

«Bilimsel çalışmayı planlamak güç olmuyor mu? Esin ısmarlanmaz ki! Bir deneye başladıktan sonra onu bırakıp bir tarlaya pirinç ekmeye nasıl gider? Deneyin ne kadar süreceği bilinmez ki.»

«Bu itirazlar bireysel araştırma için geçerlidir, kollektif araştırma için değil. Kimse vaz geçilmez değildir. İş başkasına devredilerek bırakılabilir, pekâlâ. Önemli olan ekibin çalışmasının sürekliliğidir.»

«Araştırma ve düşünme çabasının doğal özelliğinin tasadan da, eğlenceden de irak durmayı gerektirdiği kanısında değil misiniz?»

«Bedenî çalışma, düşünmeyi engellemez ki. Tersine, dinlenmiş bir beynin, sürekli ve aşırı çalışmadan yorgun düşmüş bir beyine göre buluş gücü daha fazladır. Süpürge tutan, bel tutan bir bilimadının yapmakta olduğu araştırma, onun yakasını bırakmayacaktır; o bilimadamı belki de o sırada sonuçlandıracaktır araştırmasını.»

«Bu seçkinler avı araştırmanın hızını kesmiyor mu?»

«Yerine göre hem kesiyor, hem de arttırıyor. Kültür Devrimi, Çin'de, öğretim alanında, üretim alanında, diplomasi alanında, kısacası her alanda olduğu gibi araştırma alanında da dört beş yıl boyunca kötürümleştirmiştir bizi. Her şeyi yavaşlatmış, geri bırakmıştır. Ama bu her şeyin birdenbire hızlanması içindir. Bilimadamlarımıza zorlu bir itide bulunmuştur. Bilim çevrelerinde Yenan düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Şimdi her bilim adamı bedeniyle ve ruhuyla araştırmasını yürütmeye kendini hazır hisse-

diyor. Kangta okulundaki (*) üçlü birliği her biri kendi kişiliğinde birleştiriyor: Yurdu için savaşıyan bir asker, bilgilerini derinleştirmek için yanıp tutuşan bir öğrenci, kendini kitlelere adayan bir proleter.»

1970'lerin Çin'ine 1930'ların esprisini kazandırma konusundaki bu destansı yurtsama, bu tarihçi çaba alaya alınabilir. Ama niyete tanınmış öncelik bilgeliğine hayran da olunabilir.

«Sözelimi siz de bedeni çalışma stajı yapmak zorunda değil misiniz?»

Kuo Mo-jo kendini tutamayarak gülüyor:

«Benim gibi emeklilik yaşını çoktan aşmış olanlar hiç bir şey yapmak zorunda değildirler. Ancak, Çin'de tecrübeli bilimadamları az olduğu için, görev başında kalıp iyi kötü bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.»

Çin'in belli başlı üniversite kentlerinde bütün yaşlı bilimadamlarının rahat koşullar içinde bulunduklarını gördük; gönüllü olanların ya da en sert biçimde eleştirilenlerin dışında hepsi de bedeni çalışma stajından muaf. Ama onlar da halktan bütün bütüne kopmuş olmamak için halk komünlerini ve fabrikaları düzenli olarak ziyaret ediyorlar. Buna karşılık, yaşları altmıştan aşağı olan araştırmacılar bedeni çalışmaya katlanmak zorundadırlar. Çin Komünist Partisinin Merkez komitesinin 8 Ağustos 1966 günlü tarihsel kararı, birçok Pekin uzmanınca Kültür Devriminin bilimadamlarını (**) esirgeyeceği biçiminde yorumlanmıştı. Ama yaşlı bilimadamlarının üstüne bir

(*) Yenan'da Japon düşmanı askerî ve siyasal okul.

(**) Gerçekten de, XII. maddede «yurtsever tavırlı, üstelik parlak bir çalışma yapan, Partiye ve Sosyalizme karşı olmayan, yabancı ülkelerle ve yasalara aykırı olaylarla hiç bir ilişkisi bulunmayan bilimadamlarının gerektiği» belirtilmekteydi.

eski çağ porseleni gibi titreniyor da olsa, askerî laboratuvarlar üniversitelerden farklı olarak büyük bir güvenlik içinde çalışıyor da olsa (termo-nükleer patlamaların Mao Çe-tung düşüncesinin bir zaferi gibi selamlanmasını engellememişti bu durum), yine de Kültür Devrimi, laboratuvarların kapısında durmamıştır. 1793'ün tersine, Kültür Devriminin «bilginlere gereksinimi var», ama kendine bağlı olmaları şartıyla.

ÇİN BİLİMİNİN DERİNLİKLERİNE BİRKAÇ İNİŞ

Çin biliminin ulaştığı düzey üstüne bir fikir edinebilmek için çok sayıda gözlemle çeşitli görüşmelerden edinilmiş verileri birbiriyle karşılaştırmak gerekiyor. Bunlar oldukça donuk bir gerçeğe çevrilmiş projektör ışınlarından başka bir şey değil.

Sözgelimi 18 kasım 1972 ve 6 ocak 1972 tarihlerinde yapılan zayıf iki nükleer patlama (20 K.T.), Çinlilerin, füzelerle ilgili termo-nükleer araçlarda patlama kapsülü olarak kullanılmaya yarayan bir atomik kibriti minyatürleştirme yolunda olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde, bir uzay aracının, yörüngenin bitiminde, yerleştirilmiş bir füzeyle patlatılması da, hiç itirazsız, bu aygıtın minyatürleştirildiğini ispatlamaktadır.

Yalnız Trentsin fabrikalarında yapılabilen bir fındık büyüklüğündeki işitme aygıtları da Çinlilerin elektronik minyatürleştirme konusunda çok doyurucu bir aşamaya ulaştığını gösteren başka bir kanıttır.

Çin yapımı bilgi işlerler de gitgide daha kusursuz bir biçimde ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu konuda da Çinliler hızla yol alıyorlar. Ekim 1970'te,

Pekin'deki Tsingua Teknik Üniversitesi, (*) hassas haber alma makinelerinin ve mekanik aygıtların bulunduğu bölümler dahil, ufak tefek marangozluk işlerinin görüldüğü bir atölyeyi andıran iğreti barakalar izlenimi uyandırıyor. Mao Çe-tung düşüncesini benimsemiş «yeni öğrencilerin» ve «yeni öğretim üyelerinin» inancı, göze çarpan araç ve gereç yoksunluğunu gidermekteydi. 1971 yazında, Tsingua Üniversitesi, büyümüş konutları ve adına yaraşır laboratuvarlarıyla Amerika'daki bir üniversite bahçesini andırıyordu.

25 Ekim 1971'de aynı üniversite en çağdaş araç ve gereçlerle donatılmış bulunuyordu. (**) Bir yıl önce sadece transistörlü bir bilgişleri olan Üniversitede, öğrenciler ve öğretim üyeleri seri halinde tam devreli bilgişlerler yapmaya başladılar. Yine öğrenciler ve öğretim üyeleri, bunları ortaya koyduktan sonra, bir bilgişlerin kumandasında sessiz çalışan çok ince duyarlıklı hidrolik frezelerin sanayi yöntemleriyle yapımını gerçekleştirmişlerdir.

Nankin'de, eski başkentin on, on beş kilometre ötesinde, sivri bir tepeye kurulmuş olan gözlemevi kentin kalın kale duvarlarına ve hareli göllerine yüksekten bakıyor. Çin uzay programına bağlı olarak yürütülen astronomi ve radyo-astronomi araştırmaları burada yoğunlaşmıştır. Bir telemetre gösteriyorlar bize. Bunun uyduları izlemeye yarayan 43 santimetre çapında bir objektifi var. Bu telemetrenin Çin'de yapıldığını ve gücünün Batıda kullanılanlardan daha az olduğunu da belirtiyorlar. Alçakgönüllüğün gururla

(*) Burayı o sıralarda Maurice Couve de Murville ziyaret etmişti.

(**) Pierre Mendès France ziyaret etmişti.

her zamanki bağdaşımı var burada da. «Bardağım büyük değil, ama ben kendi bardağımdan içerim.»

Fransız uzmanlarından meydana gelen bir delegasyon, 1971 yılı sonlarında, rafinerisinde yılda 2,5 milyon ton ham petrol işleyen «1. Petro-kimya tesisleri»ni ve sentetik kauçuk, plastik maddeler, tortulu suları arıtmaya yarayan aygıtlar yapan bir fabrikayı gezme olanağı elde etmişti. Motor yağı yapımıyla ilgili hazırlıklar da yapılmaktaydı. Bu tesislerde Batı teknolojisinden üstün bir yan görülmediği gibi, ondan aşağı kalan bir tarafa da rastlanmamıştı. İşin asıl ilginç yanı da bu tesislerin yapımının Kültür Devriminin en alevli olduğu bir sırada (1968'de) başlamış olmasıydı. Kültür Devriminden hiç etkilenmemiş sanırsınız.

«Ruslar, Çin'de petrol bulunmadığını ileri sürüyorlardı hep. Onların yardımlarına bel bağlamak zorunda olduğumuza inandırmak istiyorlardı bizi. Şimdiyse, jeologlarımız bizim petrol kaynaklarımızın gerçekte tükenmez olduğunu akustik yöntemle ispatlamış bulunuyorlar. Üretimimiz artık öylesine hızlı bir tempoda artıyor ki gereksinimlerimizi bile aşmakta.»

İşbaşında tarım uzmanları gördük. Lös ve kum gibi gevrek toprakların saptamasını yapan, özellikle Çin'in Kuzeybatısındaki erozyonla savaşmak için bitki siperleri diken, ormanlaşmayı geliştiren tarım uzmanları.

Bu hızlı gidişin sonucu ne olacak? Bizim yaptığımız, çok yönlü Çin bilimine birkaç sondaj sadece. Ama bunlar da gösteriyor ki Çin, bilimsel ve teknolojik düzeyde Fransa gibi ülkelerden hiç de farklı değil.

Bu değerlendirme, Çin'in büyük geri kalmışlığı gerçeğiyle çelişmiyor. Çu Ke-çen'in sözlerinde ince

bir alçakgönüllülüğün ötesinde bir içtenlik payı var: «Matematik biliminde sizinkine oranla ne durumda olduğumuzu söylemeye cesaret edemiyorum. Yüksek enerji fiziğinde sizden ne kadar geri olduğumuzu düşünemezsiniz... Sibernetikte size ve Japonya'ya oranla ne kadar güçsüz olduğumuzu söylesem, inanmayacaksınız...»

Kuşkusuz, bunlar Çin araştırma sisteminin en zayıf yanları. En yeni laboratuvarların, en modern fabrikaların varlığı, Dubout'nun karikatüründeki gibi ancak mucizeyle ayakta duruyor izlenimi uyandıran makinelerle çalışan bütün o atölyelerin ikelliğini unutturamıyor. Nihayet, Çinli araştırmacıların Batıdaki düzeye ulaşmaları, kimi zaman da onu aşmaları, halkın elindeki araç ve gereçlerin çoğunun ilkel nitelikte şeyler olmasını önleyemiyor; uluslararası sınıfın doruğundaki sektörlerle kadınların koşulduğu karasabanların bir arada bulunuşu... işte Çin'in tuhaf yanlarından biri.

«DEVİRİMCİ» ARAŞTIRMA NASIL ÖRGÜTLENMİŞTİR

İleri Büyük Sıçrama'nın 1958-1959 yıllarından önce uğradığı başarısızlık, temmuz 1960'ta Rus teknisyenlerinin kaba bir biçimde Çin'den göç edişi, 1959-1961 arasındaki üç kıtlık yılı, yeni programların uygulanmasını durdurmuştur. Kültür Devrimi, o günlere dek gerçek anlamda bir gizli toplum meydana getiren bilim çevrelerinden bir kasırga geçirdi. Bu «kara dizi», araştırma programlarının yürütülmesinde nasıl oldu da güçlükler —ya da daha büyük güçlükler— çıkarmadı? Hattâ, kimi yerde, onlara ayrıcalıklar tanımış olması nasıl bir mucize sonucu?

Bilimler Akademisi, yabancı ülkelerdeki en ünlü

araştırma merkezlerinde oluşumunu tamamlamış en güçlü Çinli beyinleri bir araya toplamaktaydı. Bu bakımdan Çin'in bu «eleştiri bütünü»ne ulaşmak için çok seçkin araştırmacıları ve çok pahalı gereçleri en yüksek oranda bir araya getirmekle işe girişmesi çok doğal bir şeydi; o eleştiriye ulaşılmadan enerjinin etkisiz kalacağı bir gerçektir.

Kültür Devrimi, araştırmacıların «halkla sınıksız birliği»ni sağlamak için bu kapalı sistemi gürültülü bir biçimde yıkmıştır.

Bize söylendiğine göre, bundan böyle her araştırma birimi, ilgili eyalet, belediye ya da halk komününün öncelik gerektiren işleriyle ilgili yerel projeler hazırlamaktadır. Ya da ulusal bir proje söz konusu olduğunda, her araştırma birimi, teoriden pratiğe sürekli bir geçiş sağlayacak biçimde yerel birimlerle sıkı bir işbirliği yapmaktadır. A dan Z ye kadar yeniden düzenlenen araştırma örgütü, önceleri merkezciğe ne kadar önem veriyorduysa, şimdi de o oranda yetki genişliğini öne almaktadır. Böylece, öbür bütün uğraş alanları gibi teknik ve teknolojik araştırma da, üstün bilgili olup her şeyi tekellerinde tutan seçkinlerin avuçlarından kaymış bulunmaktadır; bu alan artık «kitlelerin esprisiyle verimlenmektedir.» Kültür Devriminin, en gizli olmasına karşın, en başta gelen, en köklü sonuçlarından biri de budur.

Bilimler Akademisi, öyle eskisi gibi her konuda fetva vermek, kaynak sağlamak, uzaktan yönetmek gibi işler yerine, artık sadece harekete getirmekten, çalışmalar arasında düzen sağlamaktan ibaret gösterişsiz bir çabayı üstlenmiş bulunuyor.

Bilimler Akademisi Danışma Kurulu üyeleri bu konuda şöyle diyorlar:

«Araştırma enstitülerinin % 60'ı kayıtsız şartsız

tabana aktarılmıştır; % 20'si ise bizim ve yersel otoritelerin denetimi altında bulunmaktadır; yalnız geriye kalan % 20'si doğrudan doğruya bize bağımlıdır. Araştırmayı pratikten koparmaya kalkışmıyoruz artık. Araştırma merkezleriyle eyaletler arasında, kitleleri araştırmaya karşı ilgisizlik uyandıran perde de kaldırılmıştır.»

«Eyaletlerin zengin ya da yoksul oluşuna göre, araştırmaya yapılan yatırımlarda farklılıklar olmuyor mu?»

«Evet, büyük farklılıklar oluyor.»

«Sakıncalı değil mi bu?»

«Belki. Ama bunun yararı da var: Her eyalet gücünün yettiğini yapıyor, mümkünse öbür eyaletleri geçmeye çalışıyor. Kitleler, geleceklerinin araştırmaya bağlı olduğunu kavramaya başlıyor: Yeni sınaî ve tarımsal tekniklere, sermaye birikiminden, devlet yardımından ya da başka eyaletlerin yardımından daha çok umut bağlıyor. Ülkemizin, bayat yöntemleri izlemeye çalışarak, başka ülkelerin ardından bir kaplumbağa yürüyüşüyle yol almasını istemiyorlar. Bilim, eylemci işçi ve köylülerin denetimi altına gireli beri ileri doğru bir sıçrama yaptı.»

Clemenceau konuşuyor sanıyorsanız. O da şöyle demiyor muydu: «Savaş askerlerin eline bırakılmayacak kadar ciddî bir şeydir.» Ama general olmuş bir Clemenceau'yu göz önüne getirin. Bilim, bilim-adamlarının eline bırakılmayacak kadar ciddî bir iş-tir; öğretim, öğretmenlerin eline bırakılmayacak kadar; tıp, hekimlerin eline bırakılmayacak kadar; sanat, sanatçıların eline bırakılmayacak kadar (Mao Çe-tung düşüncesi propaganda gruplarının diliyle); ulusal güvenlik, ordunun eline bırakılmayacak kadar (tüfekler Partinin buyruğu altındadır)... Partiye gelin-

ce, onda da zaman zaman kitlelerin gedikler açması zorunludur.

«Parti,» diye soruyorum, «araştırmacılara buyruklar mı veriyor, yoksa onlara tam bir özgürlük mü tanıyor? Batıdaki deneylerimiz araştırmacıların yaban ördeklerine benzediklerini göstermekte: Kanatlarını kırpıp evcilleştirmek isterseniz, artık uçamayacakları gibi, yönelim yeteneklerini bile yitiriyorlar. Sözgelimi Sovyet Komünist Partisinin, Lyssenko'nun genetik teorilerinde oynadığı rol üstüne ne düşünüyorsunuz?»

«Bütün bilimsel çalışmalar Partinin yönetimi altında yürütülmüştür,» diye bana karşılık veriyor, Çu Ke-çen. «Ama bu, Partinin $A+B=C$ dediğini içermez; Parti genel bir yönelim çizgisi çizer: İvediliği olan işleri belirler. Araştırmacıların ideolojik planda yeniden eğitilmeleri gerekiyorsa, müdahalede bulunur. Ama bilimsel varsayımlar yalnız bilimadamlarının sorumluluğu altındadır. Bir Lyssenko olayı bizde ortaya çıkamaz artık.»

Kültür Devriminden önce bu tür bir olay olabilir mi demek istiyor bununla? Ne olursa olsun, Kültür Devriminden bu yana, Partiyle araştırmacılar arasındaki ilişki hemen hemen aydınlanmış gibi görünüyor.

Parti, kitleler adına zincirin iki ucunu da elinde tutuyor. Bir araştırmanın yapılması için önceden buyruk verir. Daha sonra, araştırmacının sözleşmeye uygun hareket edip etmediğini denetler. Zincirin ara halkalarının yapacakları işi belirler.

Bu yeni örgütlenme anarşist yeltenişlere meydan vermiyor mu? Kurumlaştırılmış bir kaosla, Kültür Devriminin uzamasına yol açmıyor mu? Araştırmanın bütün ülke düzeyine yayılması isteğiyle gerçekleştirilen ilerlemeler, araştırmacıların niteliğinde ve araş-

tırmaların düzeyinde bir düşüş pahasına mal olmuş değil midir?

Bu sorulara verilen karşılık hep aynı. Kuşkusuz, bu araştırma bolluğu, kısır yatırımlara, gereksiz tekrarlamalara yol açıyor. Ama verimli temaslar artık yerel düzeye oturtulmuştur. Önceleri, bir araştırmaya başlamak için Bilimler Akademisi'ne başvurmak gerekiyordu, bu da kararın gecikmesine yol açıyor ve coşkunun yok olmasına meydan veriyordu. Bugün, her fabrika, her halk komünü, somut sorunları çözümlemede yararlı olacak araştırmaları canla başla desteklemektedir. Birçok eyalette girişilen çalışmalar arasında çatışmalar oluyorsa da, görünüşte bir düzensizliktir bu. Gerçekte, rakip gruplar arasında bir yarışma meydana gelmektedir. En iyisi kazanacaktır! Bir soruna en çabuk ve en iyi çözüm yolunu bulan Araştırma Merkezi ve bulgusu, hemen bütün ulusa örnek gösterilmektedir.

Büyük çapta yönelimlerin merkezleştirilmesiyle girişim bolluğu arasında, kamu disipliniyle devinim özerkliği arasında, bütünün dikkatli denetimi ile gerçekleştirmelerin esnekliği arasında, deneylerin rekabeti ile elde edilmiş sonuçların hızla yayılması arasında, **siyasa adamları** ile **bilginler** arasında Çin'in kurmağa çalıştığı denge, başka alanlarda olduğu gibi burada da merkezcilik ve yetki genişliğiyle ilgili ve çetin bir soruna güzel bir çözüm getirmiyor mu?

Ama gerçek belki de Çinlilerin şu sözlerinde saklı: «Biz daha yoklama, el yordamı aşamamızda-yız. Bir iki konuda ilerleme yaptıysak da, sonuçlandırmamız gereken çok iş var daha.»

Kültür Devrimi yabancı ülkelerle Kültür ilişkilerini sert bir biçimde durdurmuştu. 1966 yazında, yabancı ülkelerde staj yapan araştırmacılar ve Üniversite öğrencileri Çin'e çağrılırken, Çin'deki yabancı öğretim üyelerine ve üniversite öğrencilerine de ülkelerine dönmeleri ricasında bulunuluyordu. Beş yıllık bir süre içinde bütün bilimsel ilişkilere ara verildi.

Bununla birlikte, bizi kabul eden Bilimler Akademisi yöneticileri, XVIII. yüzyıldan beri süregelen Fransız-Çin bilimsel ilişkilerinden hararetli bir övgüyle söz ettiler. İmparatorluk takviminin yapılmasına Fransız çizitlerinin katılmasıyla, astronomi alanında «birlikte gerçekleştirilen» ilerlemelerle, Louis XIV.'ün «hiç kurulmaksızın çalışan» bir atmosfer gözlem aygıtını armağan etmesiyle süslü bir tarih bu. Daha yenilerde, 1964-1966 (*) yılları arasında kırk Çin misyonu Fransa'ya, yirmi dört Fransız misyonu da Çin'e gitmiştir. (**)

Kendileriyle görüştüğümüz ilgililer, «siyasa üstüne kurulmuş ilişkilerden çok daha sağlam olan ve bilimsel araştırmadan doğan «dostluk ilişkilerine» umut bağladıklarını belirtiyorlar. Batıda olduğu gibi Doğuda da bütün dünyanın bilimadamlarında ortak olan o «bilgin»in «siyasa adamı»na karşı duyduğu hıncın, bastırılmış bir kargış gibi belirdiğine tanık oluyorsunuz burada. Konuşmalarda sessizlikle geçirilen bir şey de, o dönemi izleyen beş yılın, siyasa nedeniyle, karanlık bir kuyudan farksız olduğu ve o günlerden beri temasların ancak damla damla ge-

(*) İki ülke arasında elçi teatisi ile Kütrü Devriminin başlangıcı arasında kalan iki kopuş yılı sırasında.

(**) 12'si matematik, 7'si tıp, 5'i teknoloji için.

liştiği konusu. Bugün de yabancı ülkelerde ne Çinli bir araştırmacı, ne üniversite öğrencisi var. Çin'de de ne yabancı bir araştırmacı, ne yabancı bir öğrenci. Yalnız, seyrek olarak, geçici bazı misyonlara rastlanıyor o kadar.

Çin bilimsel yayınları durdurulmuş durumda; bu tür yayınlar, 1971 yılında Çinli okurların yararlanması amacıyla ele alındıysa da, yabancı bilimadamlarının Çin bilimsel yayınlarından yoksunlukları sürüp gitmiştir. (*) Bilimler Akademisi hiç bir bilimsel yapıt yayımlamamıştır. Oysa Kültür Devrimine dek bu tür yapıtlar kitabevlerinin vitrinlerini doldurmaktaydı.

Bununla birlikte, Çin'de gerçekleştirilen ilerlemeler, bu ülkenin yalnızca bilimsel ve teknik olanaklara bırakıldığını içermekte değil midir acaba?

Şurası belli ki, Çin nükleer programında bin kadar atom uzmanının çalışmasına bel bağlanmaktadır; bunların beşte dördü Sovyet araştırma merkezlerinde, beşte biri de İngiltere, Fransa, özellikle de Amerikada'ki laboratuvarlarda yetişmiştir. Sovyet ülkelerine gidenlerin hiç bir seçim hakkı olmamıştır: 1960 yılında, onlar Sibiryâ sınırlarını aşarlarken, Rus teknisyenleri de aynı sınırı ters yönde geçmekteydiler. Amerika'ya gidenler, Çin'in ilerlemesine katkıda bulunmak onuru adına, maddî kolaylıklardan ya da siyasal yeğlemelerden daha güçlü bir yurtseverlik adına, kimi kez de, belki, bir kaygı sonucu, Çin'e geri çağırıldılar.

Şimdi, Çinli araştırmacıların yurda dönmeleri bütünüyle gerçekleştiğine göre, bunların bilgi kaynakları yakında kurumayacak mı? Yoksa yabancı katkı-

(*) 1973'te, güç de olsa, **Scientia Sinica**, **Acta Microbiologica Sinica** gibi yayınları elde etme olanağı yeniden ortaya çıktı.

lara artık gereksinim duymayacak kadar mı güveniyorlar kendilerine?

Bizi bunun tersine inanmaya iten bir ipucu var elimizde. Çinliler, genellikle, yabancı ülkelerde olup biten şeylere karşı büyük bir kayıtsızlık içindedirler. İmparator Çien-lung'un 1793 yılında Lord Macartney'e söylediği şu sözleri her Çinli kendi adına tekrarlayabilir: «Sizin ülkenizde olup bitenler beni ilgilendirmiyor.» Ama bilginler öyle değil. Onların çeşitli konulardaki soruları hiç eksilmiyor.

Bu, Çin bilimadamlarının Çin toplumunun geri kalan kısmından her zaman ayrı olduklarının, bu toplumun içe dönüklüğü oranında onların da dış dünyaya açık olduklarının bir belirtisi midir? Ya da onlar, kendi programlarını izlemeye karşılaştıkları güçlüklerden ötürü, göründüklerinden daha da sıkışık olmaları nedeniyle, dış dünyayla ilişkilerin yeniden başlatılmasını istiyorlar da, siyasal kaygılarla, önerilerde bulunmayı göze mi alamıyorlar? Ne olursa olsun, şöyle bir varsayım ortaya çıkıyor: Çin bilimadamları biliyorlar ki, çabaları ne kadar övgüye değer olursa olsun, elde ettikleri sonuçlar ne kadar parlak olursa olsun, Çin, ilerlemeleri teknik, fikir ve insan alışverişiyle koşullanmış çağdaş toplumun yasaları dışında kalamaz.

Bununla birlikte, bu konuda zorba bir rejimin liberal bir ülke karşısında büyük bir üstünlüğü vardır: Hiç bir şey vermeden alabilir o. Bütün bilim tarihi boyunca, keşiflerin, komşunun duvarının üstünden bakmakla yapıldığını hatırlattığım zaman Çinli dostlarımız hak verdiler bana: Bu da Çinlilerin, komşunun kendi evlerine bakmasına izin vermediklerini, ama kendilerinin komşu evine bakmayı uygun bir zamana erteledikleri anlamına gelebilir. Batı ülkele-

rindeki Çin elçilik görevlileri, hattâ «deniz aşırı ülkelerdeki Çinliler», Çin'e tonlarca bilimsel yapıt, dergi, ince duyarlıklı araç ve gereçler getiriyorlar. Batı, kapılarını ardına kadar açtığına göre, bu olanaklardan niçin yoksun kalsınlar? Buna karşılık, tersi bir durum ancak casuslukla nitelendirilebilir Çin'de.

Çin bilimadamları yalnızca yayınları okumakla yetinerek Batı biliminin yaptığı ilerlemeleri izleyebilecek, hattâ onu aşabilecek mi? Dış ülkelerde yetişmiş bilimadamları Çin'de kendilerine uygun görev bulabilecekler mi? Ortaya çıkan güçlük hiç de küçümse-
necek cinsten değildir; ama şu da gerçek ki, Çin rejimi çok daha büyük güçlükleri çözmüştür. Bilimler Akademisi'ndeki görüşmelerimiz biterken, Çu Ke-çen, Sovyet eksperlerinin gidişinden sonra, Çin ilerleme hızının yavaşlamasını şöyle yorumluyordu: **«Kendi çabamıza bel bağlamamız gerekiyor; zorunluluk, yaratıcılığın annesidir, bizi kamçılayan da hep zorunluluk olmuştur.»**

YARARCI VE YARARLANILAN

Bir buçuk yüzyıllık düşüş dönemi, Çin'in binlerce yıl boyunca dünya bilim ve tekniğinin uç noktasında bulunduğu; bu üstünlüğünü XVI. yüzyıla kadar sürdürdüğü ve ancak XIX. Yüzyılın başlarında başka ülkeler tarafından aşıldığı gerçeğini unutturmuştur. Ama daha o sıralarda da Çin dehası, keşiften çok icada doğru, temel bilimlerden çok uygulamalı bilimlere (astronomiye, meteorolojiye, botaniğe, tıbbı, eczacılığa) doğru yönelmekteydi.

Ne var ki, bu kendinden hoşnut toplumun içinde, uygulamanın da arkası gelmiyor, bu konudaki çabalar kaybolup gidiyordu. Tahta üstüne basım sa-

natı Avrupa'dan dokuz yüz yıl önce Çin'de doğmuştur; el dizgisi 'hurufata da Gutenberg'ten dört yüz yıl önce bu ülkede rastlanmaktadır; ama Çin'de gerçek anlamda yayımlanan kitap Incil olacaktır. Emre muharrer senetler Çin'de Avrupa'dakinden beş yüz yıl önce görünmüştür; ama Çin liranın ve doların çıkıp bunları çürütmesini bekleyecektir. Barutu Çinliler icat etmişlerdir? Ama bu icat kestane fişeği yapmada kullanılacaktır. Ve Batı topçu birlikleri Çin'i dize getireceklerdir. Pusuluyu bulan da Çinlilerdir. Ama Batılılar bütün denizlerde yüzdürdükleri gemilerin pusulalarını bu ülkeye yönelteceklerdir; Çin gemilerindeyse pusula hak getire.

Sözün kısası, Çin, keşif anahtarlarının yapımını gerçekleştirmiş, ama anahtar demetini yararsız bir süs gibi saklayarak uyumuştur. Batılılar, onun uykuya dalmasından yararlanarak, gerçekleştirdiği şeylerin kopyasını çıkarmışlar ve bunları bir güç anahtarı haline dönüştürmüşlerdir.

Mao, bu dersten yararlandı: Bilim artık ne keyif işi bir sanat, ne de, daha çağdaş bir deyişle, bir itibar etkinliği olmalıdır. Çin bilimsel espriye yabancıydı, Mao bunu kazandıracaktır ona. Birkaç bilgin, on beş bin Çinli araştırmacı, bir Çin bilimi yaratmağa yetmiyor: Çin halkı yaratacaktır Çin bilimini; bu halk kendini bilgi serüvenine tam anlamıyla bağlı hissettiği zaman, kendi evrimi konusunda güçlü olmak istediği zaman kolayca yapacaktır bunu.

Anlamak gerekir ki Çin'in vakti var daha. Bu ülke, vadelerini kabul etmediği uluslararası bir yarışla hiç ilgili görmüyor kendini. Kendi kaderini kendi gelişme temposuna göre kurmak istiyor. Yüksek öğrenime alınma usulleri demokratlaştırılarak, içinde bilimsel bir yetenek filizlenebilecek halk yığınlarına

gelişme olanağı sağlanmaktadır. Bugün için önemli olan, Çin halkının hiç bir ayırım ve ayrıcalık gözetilmeksizin, bilimin kendi sorunu olduğunu anlamasıdır.

Sonunda arkadaşlarımızdan biri Wuhan Tıp Enstitüsü devrim komitesi başkanının karşısında kendisini tutamayarak patlıyor:

«Ama, bir hastane hekiminin yaptığı araştırma, avluyu süpürdüğü ya da lazımlıkları boşalttığı zaman ilerliyor mu yani? Bir bilimadamının zamanı çok değerlidir: Onu bir başkasının yapabileceği işlerde harcamak neden? Bedenî çalışmaya böylesine öncelik tanımakla, proleter eğitime böylesine bağlanmakla, zekaları harcamakla, bilimin geleceğini tehlikeye sokmuş olmuyor musunuz?»

Gülümseyerek karşılık veriyorlar bize:

«Çalışma arkadaşlarının en gösterişsizleriyle birlikte aynı işi yapmayı küçültücü bir şey saymayan bir yönetici, yalnız kendini zenginleştirmekle kalmaz, ekibinin üyeleri arasında, ortak çabaya herkesin daha iyi bir biçimde katılmasını sağlamak için çok gerekli olan bir eşitlik ilişkisi de kurar. Bugün, araştırma, büyük bilginlerle taşaronlar, büyük hekimlerle salon kızları arasındaki bir uzmanlaşmayla ilerleyemez. Ortak yapıtı tamamlayacak kolektif bir irade gerekiyor.»

Bilim, insan için bir araç olmalıdır, kendisi için bir amaç değil. Bilimin insanî amacı, bilimadamlarının «toplumsal pratiğinde» kökleşir. O kaybedilmiş olduğuna inanılan zaman da, aslında, insanlık tarafından kazanılmıştır.

Romano Guardini, İsa'nın, kilisesinin önderi olarak, on iki havarisi içinden, insanî yönden en elverişsiz olanını nasıl seçtiğini belirtir. Pierre, «itici»,

«silik», «ödlek» biriydi. İsa, «çok kez aşağılamıştı onu», hattâ «onun düşünce yanlışlarını düzeltmek zahmetine bile katlanmazdı.» Ama Pierre «tükenmez bir iyiniyetle dolup taşmaktaydı.» Tutkulu, dürüst, gön-lübol, kendini adanmış görünüyordu. Ruhu bakışların-dan okunabilirdi. İnancı değiştiriyordu onu. Kilit taşı olmağa layıktı.

Mao da, işte, Çin biliminin geleceğini yeniden kurmak için, en güçlü beyinlere değil, Mao Çe-tung düşüncesi sayesinde «kızıl yürekler» haline gelecek taşkın yüreklerle bel bağlamakta.

haber alma ve iletişim

1. HABER VERME DEĞİL, OLUŞTURMA

«SON BASKI»LARCA alelacele yakalanmış «son haberler»in itiş kakışına alışmış bir Batılı için Çin'de oturmak bir unutuş ve aldırıışsızlık ortamına girmek demektir.

Telekslerle yine de dışarıya bağlı olan Pekin'den çıktığımız anda zaman dışında yaşıyormuşuz gibi bir izlenim uyandı içimizde. Gazete başlıklarını ve radyo haberlerini boşuna anlamaya çalışıyorduk, dünyadan hemen hemen hiç bir haber ulaşmıyordu bize. Yolculuğumuz sırasında, Scott ve Irwin'in aya ayak bastıklarını öğrenmemiz ancak Hong Kong'a vardıktan sonra mümkün oldu.

Çin'de haber alma sisteminin ölçüsü gerçeklik değil, yararlılıktır. Bunu yargılayacak olan da okur ya da dinleyici değil, haberleşme araçlarını elde tutan kimselerdir.

Bir haber halk esprisinin oluşumuna yaramayacak mı? Hemen sessizlikle geçirtiliyor o olay. Tersine, bir olay Çinlilerin devrimci bilincinde yeni ilerlemelere olanak mı sağlayacak? Boş saatların en elverişli ânı seçilerek, en iyi bir sunuş içinde, zenginleştirilerek ulaştırılıyor okurlara ya da dinleyicilere.

Çinliler, işin bir kısmını hiç bir zaman açınmazlar. Halkın en yakın ilgiyi göstereceği haberler bile açıklanmaz bir gecikmeyle verilmiştir. Sözcüleri Mao'nun 16 temmuz 1966'daki ünlü yüzme başarısı dokuz gün gecikmeyle ilan edilmiştir. Yararlanılması düşünülen elverişli koşullar mı bekleniyordu acaba? Mao, baştan kabul etmediği bir şeye sonradan, 25 temmuzda, izin mi vermişti?

Kültür Devriminin ilk işareti olan bir olayı öğrenmek için, her gün aynı merak içinde, bir yıl beklemek gerekmişti. Olay da şuydu: Öğretim sistemini bütünüyle inceleyecek bir komisyonun, 16 Mayıs 1966'da görevine son verilmiş ve ileri sürdüğü öneriler öğrenimi gerçek anlamda halka mal edecek niteliklerden yoksun bulunmuştu. Lin Piao'nun gözden düşüşünü ve ölümünü, önce yabancıların, daha sonra da Çinlilerin öğrenebilmeleri için de, 1971 yazından 1972 yazına dek bir yıl geçmesi gerekmişti.

Yayılması istenen fikirlere karşıt her düşünce sansür edilmiş ya da hemen yadsınması için en elverişsiz bir günde sunulmuştur. Büfelerde hiç bir yabancı gazete bulma olanağı yok. Birkaç yönetici dışında, bütün Çinliler resmî damga taşımayan her türlü yayına karşı korunmaktadır.

Henüz geri kalmışlık çemberinden çıkmamış olan ve sosyalist bir toplum kurmak için büyük çabalar göstermesi gereken bir toplum, güçlerini anarşik itilerde, gerçekleşmez düşlerde yitirmek ister mi? Halkın, kendine kazandırılmış uyum içinde çalışması isteniyorsa, onun, coşkuyu zayıflatma tehlikesi taşıyan kuşkulardan ya da eleştirilerden korunması gerekmez mi? Her haber siyasal bir elekten geçiyor. Çekiang eyaleti devrimci yöneticilerden biri şöyle dedi bize: «Saflarımız içindeki revizyonist eğilimleri

ortaya çıkarmazsak, aramıza sızmış bulunan karşı-devrimcilerin maskelerini indirmediksek proletarya diktatörlüğü sağlam bir biçimde yerleşemez. Siyasa, kumanda mevkiinde olmalıdır.»

Çinlilere, ne yapacaklarını bilmeyenleri ya da rahatsız olacakları haberleri vermek söz konusu değildir. Buna karşılık, «devrim bilinçlerinin düzeyini yükseltecek» biçimde devrime katkısı olabilecek şeylerin onlara açıklanması söz konusudur. **Açıklamak**, her şey bu sözcükte düğümleniyor.

Büyük yöneticiler, Parti, üretim birimlerindeki kadrolar, zamanlarını açıklamalarla geçiriyorlar; yurttaşlar kendi görüşlerini açıklayarak birbirlerine yardımcı oluyorlar; binlerce yıllık bilisizlik ve hareket-sizlikten sonra, bu her an açıklama yapma sistemi keskin bir ışık etkisi yaratıyor.

«Açıklamalar», özellikle, genel cehalet düzeninin karanlıklar içinde bıraktığı pratik hayat alanları için yapılmakta. Bizim **liberalizmimizin** mahkum etmesine göz yummadan önce öğrenmemiz gereken şey budur işte. Çin rejimini propaganda dalgaları yaratmakla suçlarken, bu propagandanın genellikle halkı içinde bulunduğu azgelişmişlikten kurtarmak için yapıldığı gerçeğini hatırlamaktan da geri durmamalıyız. Sağlık kurallarını yaymak için, salgın hastalıkları önlemek ya da bunların kökünü kurutmak için, bir doğum olayına yardımcı olmak için, kazalardan sakınmak için, okumayı öğrenmek için, feodal evlenme âdetlerinin yerine yeni evlenme yasasıyla düzenlenmiş uygulamayı geçirmek için propaganda. Kitlelerin yüreğine hitap eden propaganda: Eski sistemin kötü yanları, yeni sistemin iyi yanları; batıl itikatların yol açtığı mutsuzluklar, torunundan okuma yazma öğrenen bü-

yükbabaya vadedilmiş sevinçler. Çin'de haber vermeden çok, oluşturma yolları araştırılmakta.

OLUŞTURMA BASINI

Bir gazeteyi yerinde görmek istemiştik. Reddedilen tek isteğimiz de bu oldu. Buna karşılık, Sinaî Uygulamalar Sürekli Sergisi'nde altı renk ofset basan ultra-modern bir rotatifi bize göstererek avutmayı düşündüler. Oransız görünen teknik bir lükstü bu; çünkü bu makinelerde, **bile bile**, tek renkli baskılar yapılıyordu. Kuşkusuz bir gazeteyi gezme isteğimizi de bu **bile bile**'ye dayanarak uygun görmemişlerdi. Gerçekten de saçma bir istekti bizimki: Bir devrim komitesinin toplantısında hazır bulunma tutkusunu niçin göstermiyorduk? Bir eleştiri-özeleştiri seansını görmeyi niye istemiyorduk?

Gazetenin hazırlanış biçimine gelince, ürününe bakarak yargıda bulunmak gerekirse, çekici bir yanı olmaması gerekir onun da.

Halkın Günlüğü gazetesinin sayıları birbirini izliyor ve bütün sayıları birbirine benziyor. Dört milyon basılıyor bu gazete. Her günkü nüsha daha önceki günlerinkiyle aynı görünüyor, hiç değişmeyen bir yanı var. Partinin bir başyazısı, Çin'i ziyarete gelen kişilerin ya da delegasyonların yolculukları üstüne bilgiler. Dünyada Çin'in görüşlerine uygun olarak yayımlanmış bildiriler. Birleşmiş Milletler'de Formoza'ya karşı takınılmış tavırlar. Tarımsal ya da sinai üretim konusunda rakamlandırılmamış bilgiler, (ileri Büyük Sıçrama'dan beri hemen hemen hiç istatistik verilmiyor). Spor karşılaşmaları. Hayranlık ödülü almış emek kahramanları. Çin tıbbının son sonuçları. Büyük bir yöneticinin, **in extenso** (bütünüyle), bir

söylevi. Tarım kooperatiflerinde ilerlemeler. Son yirmi dört saat içinde dünyada olup biten şeyler üstüne hemen hemen hiç bir habere rastlayamıyorsunuz. «Çeşitli olaylar» sütunu da yok. Objektife ciddi olarak poz veren resmî kişiler dışında, fotoğraf da yok.

Halkın Günlüğü, Moskova'daki Pravda'nın oynadığı rolü oynuyor, geri kalan basına izlenecek çizgiyi o gösteriyor. Her gün çıkmayan eyalet gazeteleri de aynı temaları ele alıyorlar; ek olarak bunlarda bazı yersel haberlere rastlanıyor; bunlar da özellikle şu ya da bu emekçi grubunun kaydettiği ilerlemelerle ilgili. Bu sonuncu tema, fabrikalarda, enstitülerde, bürolarda tablolar üstüne asılmış girişim gazetelerinin sütunlarında da büyük yer tutuyor.

Tang hanedanının altın çağında, Charles Martel'in çağdaşı olan İmparator Hsvang-Tsung, **Devlet Rehberi**'ni çıkarıyordu. İmparatorun ve yönetsel hiyerarşinin iradelerini tam olarak yansıtmaktaydı bu yayın organı. Basılmış ilk gazeteydi. On iki yüzyıl boyunca yayımını sürdürecekti. Çin, daha o sıralarda geleneklerini yenileştirmiştir.

PAROLALAR VE SLOGANLAR

Gazetelerin tirajları yetersiz mi kalıyor ya da önemsiz olmasına karşın, maliyetleri fazla yüksek mi bulunuyor? **Jen-min Jih-pao**'nun (**Halkın Günlüğü**) nüshaları yol kavşaklarına asılmış. Gelip geçenler okumak için önünde birikiyorlar. Gazete, afiş haline gelmiş. İdeolojik görünümle birleşiyor (Çin'de ideoloji bir görünüm ögesidir zaten). Üniversite ya da okul bahçelerinde, caddelerde, limanlarda, yol kenarlarında panoların bir egemenliği var.

Gazete sütunları genellikle parolalara ayrılmıştır. Bunların yarısını da Mao'nun kuralları meydana getirir. Geri kalanlar sloganlardan ibarettir: «Formoza'yı kurtaralım», «Emperyalizmi ezelim», «Besin konusunda tutumlu olalım», «Yaşasın beş yıllık plan» gibi.

Çin dili, güçlü fikirlere hızlı bir taşıt sunmaktadır. Her sözcükten şaşılasi bir vurucu güç geçirir bu dil. Yazı da bir dekordur.

Sayılar eşsiz bir akılda kalma aracı olarak işe yarar. «İki ayağı üstünde yürümek» cümlesi, tarımsal ve sınaî ilerlemelere bir uyum kazandırmak anlamını taşır; aynı zamanda da en geleneksel yöntemlerle en çağdaş teknikleri bir arada yürütmek demektir.

Devrim komiteleri **üçlü** bir birlik halinde kurulmuştur (köylüler-işçiler-askerler ya da emekçiler-kadrolar-askerler). «**Üç** bayrağın ardında yürümek» sözü, 1958-1960 arasındaki yılların gözde sloganı olmuştu. Anlamı şuydu: «İleri Büyük Sıçramaya katılmak», «Partinin genel çizgisini izlemek» ve «halk komünlerinin doğuşuna yardımcı olmak». Slogan, siyasal evrimden sonra da yaşayakaldı. Kızıl bayrak teslis olarak duruyor şimdi; Üç Bayrak da Nankin'de Koca Köprü'nün girişindeki kulelerde dalgalanmakta.

«Dört âfet»e karşı takibata geçildi: Fareler, sivrisinekler, karasinekler ve serçeler. (*) Halk düşmanları **üç** ya da **beş** grupta toplanmıştır: Bunun için **üç-anti** ve **beş-anti** kampanyaları açıldı. Proleter espri **dört-ile** (Kadrolar, kitleler ile çalışmalı, oturup kalkmalı, yiyip içmeli ve görüşmelidirler) sayesinde yayılacaktır. Kırsal komünler **beş-özyapım'a** dayana-

(*) Serçeler, üründen çok böceklerle beslendiklerini gösteren birçok otopside sonra itibarlarını yeniden kazandılar. Daha sonra tahtakurusuna dördüncü âfet denmeye başlandı.

rak Partiye girmişlerdir (sebze-yağ-odun-et-kapkacak konusunda kendi yağlarıyla kavrulmalıdırlar). Tarımsal gelişme sekiz ilkeyle sağlanacaktır. Barış içinde bir arada yaşamamanın beş ilkesi vardır.

Bunların hepsinde de basit bir matematik formülünden ya da şiirsel bir imgeden çıkarak kollektif bir tepke saptamak söz konusudur. Tepke bir ke-re yaratıldı mı, artık yalnız onun sürüp gitmesi için çalışılacaktır. Artık başka bir formüle geçilebilir; söz-gelimi düzeltici bir kampanyaya girmek için bunu sağlayacak nitelikte bir formül ele alınır. Parti kad-rolarında, teknik oluşumda yoğunlaşmak için, doktrini ihmal eder bir eğilim, yani sağ sapma mı var? Yok-sa, tersine, ideolojiyi meşlekî yeteneğin yerine ge-çirme eğilimi, yani sol sapma mı var? Bu durumda bir bireşim formülüyle denge kurulur. Sözgelimi şöy-le bir formül ortaya atılır: «Hem kızıl hem uzman olacaksın».

Taktik değiştirildiği zaman, bazı sloganlar orta-dan kalkar, başka sloganlar belirir ve onların etkisi görölmeye başlar. Önemli olan halkın, kendini inkar etmeden ilerleme yapıldığı kanısına ulaşmasıdır: Slo-ganların sloganı, bütünlük içinde yenilenmedir.

RADYO VE TELEVIZYON

Radyo bütün gün ve bütün gece yayın yapar. He-men bütün barınaklarda radyo vardır. Vaktiyle biz Fransızların «T.S.F.» dediğimiz cinsten ağaç mobil-yalı iri aygıtlardır bunlar. Transistörlü radyolar daha yeni yeni ortalarda görünmekte. Evlerinin önünde oturmuş, temiz hava alırken bir yandan da ellerin-deki küçük radyolarını dinleyen gençlere seyrek rast-lanıyor.

«Düz radyoya oranla televizyonun sesle birlikte görüntüyü vermek gibi bir gücü var; başka hiç bir propaganda aracında bulunmayan üstünlüklere sahip televizyon.» Radyofonik Araştırmalar Enstitüsü Yöneticisi Ho Ta-çung'un söylediği bu safiyane sözler rejimin (*) televizyondan nasıl yararlandığını rahatça belirtiyor.

İlk televizyon istasyonu, 1956'da Sovyetler Birliği'yle yapılmış eski bir yardım anlaşmasının uygulanmasıyla, Pekin'de kurulmuştur (1958). Televizyon, bugün de yaygın değildir. (*)

Televizyon fiyatlarının yüksekliği bundandır: Büyük mağazaların elektrik aygıtları satan bölümlerinden edinilebileceği ve ülkede bu aygıtı yapan on iki kadar imalathane bulunduğu halde, televizyon, bir fabrika işçisinin 3-7 aylık, bir köylünün 5-12 aylık ücretiyle alınabilmektedir. Gerçekte bu aygıt kolektif yararlanmaya ayrılmıştır: Girişimlerin kültür merkezlerinde, kırsalaların ve okulların teneffüs salonlarında televizyon bulunur.

Günlük programlar nasıl? Mao Çe-tung düşüncesinin açınlanmasına ayrılmış bir ders; bir çocuk yayını; sağlık ve sağlığı koruma üstüne bir söyleşi; son sınaî ve tarımsal ilerlemeleri gösteren ve belgelere dayanan bir yayın; bir «7 Mayıs okulu»nda toprağı işleyen üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleriyle ilgili bir röportaj; çağdaş temalar üstüne kurulmuş devrimci bir oyun; «o güzel günler», iç savaştaki bir olayı ya da Japonlara karşı direnmeyi anlatan bir film, tarihsel konulu bir yabancı film: «Potemkin Zırhlısı», «Lerin ve Ekim Devrimi» gibi.

(*) 1971'de, televizyon sayısı 200.000 olarak tahmin ediliyordu: 4000 kişiye bir aygıt. (Fransa'da 4 kişiye bir aygıt.)

Ulusal haberler kısa kısa veriliyor, genellikle de birkaç gün gecikmeyle. Bir istasyonun hazırladığı aktüalite programının (bir barajın açılışı, bir yabancı delegasyonun kabulü) başka istasyonlara dağıtımı zaman almaktadır; ayrıca, bu programların ideolojik içeriğinin denetimden geçirilmesi de zamana bağlıdır. Yabancı ülkeler üstüne haberlerde, bir Çin delegasyonunun Arnavutluk'u, Kore'yi ya da Afrika'yi ziyaretiyle ilgili ya da Vietnam üstüne bir filmle yetinilmektedir.

Bir Batılı için en şaşırtıcı şey de boyuna yapılan tekrarlar oluyor: **Kızıl Kadın Birliği** ya da **Ak saçlı Kız** gibi temsiller yılın başından sonuna dek her yedi günde bir gösterilmekte.

«Televizyon seyircileri, başka kanal da olmadığına göre, haftada bir gün aynı programı görmekten bunalıyorlar mı?» diye soruyor arkadaşlarımızdan biri inanşız bir tavırla.

«Yok canım, hepsi de çok memnun,» diye hayretle karşılık veriyorlar.

Pekin'deki pamuk dokuma fabrikasının dinlenme salonunda bir ekran önünde birbirine bitişmiş işçi kümeleri, ağızları açık, kendilerini büyüleyen bir programı izliyorlar. Aynı programın hiç değiştirilmeksizin her hafta gösterildiğini öğreniyoruz. Her şey bir yana, Batılılar bitmez tükenmez reklam programlarını izlerken bunalıyorlar mı yani? Hattâ, görünüşe göre, seyircilerin çoğunluğunca yeğ tutulmakta bu programlar.

HOPARLÖRLER

İletişim araçlarının en güçlüsü hâlâ hoparlördür Köy meydanlarında, fabrikalarda, atölyelerde, gayrimenkul bloklarının bahçelerinde bir hoparlörün bu-

rundan gelen, sesi duyuluyor. Batıda transistörlü radyolar neyse, Çin'de de hoparlör o. Ama dinleyicinin canı istediği zaman düğmesini kapayamayacağı bir radyo bu. Halkı Enternasyonal'in vurgularıyla uyandırıyor. Kentlerin yol kavşaklarında bağırıp duruyor; görevli polis memurları, camekanlı nöbet kulübelerinin içinde, müziği, haberleri ya da sloganları keserek, aynı kanaldan, çizginin dışına çıkan bir yolcu ya, bir otomobile yol vermeyen bir bisikletliye uyarılarda bulunuyorlar.

Radyoya takılmış hoparlörler, üzüm bağlarını, köylülerin çalıştığı sorgo tarlalarını tarayıp duruyor. İki kat olmuş bir köylüye bir kapı kulesine takılmış hoparlörü göstererek soruyorum: «Seviyor musunuz bunu? —Ha, tabii, diye karşılık veriyor, böylece çalışırken Başkan Mao'nun sesini işitebiliyoruz.»

Pekin'deki Peita Üniversitesini ziyaret ettiğimiz sırada, Başkan Nixon'a yapılan çağrıyı bir hoparlörden öğrenmiştik: «Dikkat, az sonra önemli bir haber vereceğiz, dikkat.» Yol arkadaşlarımızdan biri de, Yaz Sarayının gölünün kıyısında, haberi bizimle aynı anda öğrenmiş; o sırada binlerce Çinli Başkan Mao'nun temmuz 1966'da Yang-çu ırmağını ünlü geçişinin beşinci yıldönümünü kutluyormuş: Yüzücüler haberi gölün içinde kulaç atarken öğrenmişler.

Trende, her vagonun iki ucuna, gürültülü bir sesle güzel öğütler veren, neşe dağıtan birer hoparlör bağlanmış. «Koridorlarda birikmeyiniz.» «Geçmek isteyen yolculara yol veriniz.» «Bir istasyon sonra inecekler şimdiden sükunetle hazırlansınlar.» «Yedinci vagon bebekli annelere ayrılmıştır.» «Sahanlıkta inmek için itişip kakışmayınız.»

Bu buyrukları veren de, kapalı bir kompartımanda oturan bir bayan spiker. Bir başına bir mikro-

fonda konuşuyor, sesi incecik. Yalnız, o paylamaların ardından nakaratlar tutturan bir plak koyduğu zamanlar konuşmasını kesiyor. Böylece, Çinliler, bir saniye bile kendileriyle başbaşa bırakılmıyor. Canları sıkılır diye mi korkuluyor? Kötü şeyler düşünürler diye mi? Ya da düpedüz, düşünürler diye mi?

2. KITLELERİ SEFERBER ETMEK

GRUBUN KATILMASINI SAĞLAMAK

Kendini dinlettirmek güzel bir şey; katılmayı sağlamak daha güzel. Gazete, slogan, radyo, televizyon, hoparlör yalnız bireylere ulaşıyorsa, bu araçların etkisi yetersiz kalırdı. Asıl olan gruplara ulaşmaktır; gruplar bildiriye topluca benimseyecek, kollektif olarak algılayacak, tartışacak, bir arada beslenecek, birbirleri üstündeki etkiyi denetleyeceklerdir. Bunun için, günlük toplantılar rejimin temel bir âyini haline gelmiştir: Bu toplantılar, bireysel kavrayışı toplumsal baskıyla pekiştirmektedir. **Jen-min Jih-pao'nun (Halkın Günlüğü)** son sayısı birlikte değerlendirilir; son yönergeler çözümlenir; bunlarla Küçük Kızıl Kitap arasında bağlantı kurulur.

Pek seyrek olarak, yeni bir «kampanya» açılması gerektiği zaman, bu toplantılar birkaç gün de sürebilir. O zaman «iki-beş» (ya da «üç-sekiz») usulü kabul edilir. İncelemeler yapılan o iki (ya da üç) günde, teorik olarak programlar hazırlanır, yenilecek güçlükler ve benimsenecek yeni alışkanlıklar belirlenir. Daha sonra beş (ya da sekiz) günlük çalışma dönemi başlar: Yeni buyruklar uygulamaya koyu-

İlacaktır bu süre içinde. Buyruklar veciz formüller halinde özetlenmiştir; hoparlörler bunları durmaksızın tekrarlamakta, işyeri duvarlarına asılmış bez afişler de saplantı haline dönüştürmektedir. Koşullandırma işi gereği kadar uzun süre devam edecektir.

Bu yöntem özel olarak kitlelere mi uygulanıyor? Değil. Kadrolar için de söz konusu. 1961'den sonra, efsanevi sekiz bilgenin karşılaşması olayına telmihen «ölümsüzlerin toplantıları» adıyla aydınlar arasında da yayılmıştır. Parti, «Mao Çe-tung'un aydınlık düşüncesini daha iyi özümlemeye» ve «Sosyalizmin daha güçlü bir biçimde kurulmasını hızlandırmak için her türlü özgürlük içinde konuşmaya» çağırmıştır aydınları. Deneyler sonunda, aydınları kendileriyle baş başa bırakmamanın daha iyi olduğu anlaşılmış. «Ölümsüzler»le «ölümlüler»in karma toplantıları daha emin görülüyor şimdi.

İngilizler, toplantıların hazırlanmasına her türlü özeni göstermekle yükümlüdürler. Göz önüne alınmamış en ufak nokta olmamalıdır: «Her şey tam hazır değilse, deniyor bir buyrukta, toplantıyı başlatmayınız. İş uzatmayınız. Toplantılar fazla uzun sürmemelidir. Her ayrıntı, önceden, inceden inceye saptanmış olmalıdır.» (2) Toplantı başlamadan önce, önyak olanların vardıkları sonuçlar belliye her şey uygun bir biçimde yürümektedir. Tersine, katılanlar, kendi savunularını hazırlayamadan toplantıya girmişlerse, iyi koşullarda kollektif tepki **kendiliğinden** ortaya çıkar. O zaman, kişinin yerini grup alır. Bireyselliğin Şeytanı yenilir; sapmalar düzeltilir; kollektif ruh işlemeye başlar; dönüşü olmayan bir noktaya ulaşılır. Bir yemin kadar inandırıcı olan toplu bağlanma konusu bir şeyden kim dönebilir ki!

Pekin'deki Batılılar, birkaç yıl önce Meksikalı bir yolcunun başına gelenleri unutmamışlardır. **Barış Oteli'nde (Ho-ping Pin-kuan)** kalan bu Meksikalı, kentte bir başına gezintiye çıkmış. Pekin'de kaldığı günlerde de hep şu gözde sloganla oyalanmış durmuş: **Yaşasın Barış (Ho-ping Wan-tsui)**. Yolunu nasıl bulacağını bilmediğinden bir Velopus istasyonuna yönelmiş, sürücüyü kulağında kalan şu sözü söylemiş: **Yaşasın barış. Bisikletçi: Ho-ping Wan-tsui!** diye bağırmış. Meksikalı bu kez aynı formülü daha kuvvetli söylemiş. Çinli de bağırarak tekrarlamış; bu yabancıнын barışçıl inançlarının altında kalmak istemediğinden sesini daha da yükseltmiş. Meksikalı ise, bir sağıra söz söylüyormuşcasına, heceleri ayıra ayıra bağırmış. Velopus sürücüleri hep birden seslerini yükseltmişler: **Ho-ping Wan-tsiu!** gelip geçenler de oracıkta toplaşıp koro halinde bağırmaya başlamışlar: «Yaşasın barış!» Bir kitle gösterisi ortaya çıkmasın mı? Neyse ki İspanyolca bilen bir Çinli çıkmış da, Meksikalıyı bu kötü gidişten kurtarmış.

Çinliler, kişide, hem sakın, hem de kollektif bir coşkunun eşiğinde bulunuyorlarmış izlenimi uyandırıyorlar; gülümseyen ve boşalmaya hazır insanlar; ihtiyatlı ve kitle gösterisine hazır insanlar. Partinin yararlandığı iletişim araçları ve ortaya attığı siyasal temalar, sürekli seferber halde tutuyor onları. Ne kestirilmez, ne ürkütücü güç!..

KARTOPUNDAN ÇIĞA

Teknik, ideolojinin yardımına koşuyor. Her ailede bulunan radyoyla, halka açık her yerdeki hopar-

lörlerle, emekçi merkezlerinin başlıca eğlencesi olan televizyonla, yalnızca Partinin güvenini kazanmış kişilerin yararlandıkları telefonla. Ama her halk komününde de telefon var. Merkez, her an, çevreye özendirici sözler, buyruklar, haberler ulaştırabiliyor.

Toplum ne kadar türdeşse, toplumun içindeki bölmeler ne kadar ortadan kalkmışsa ve ortaklaşa bir bilinç edinme konusunda sürekli olarak ne kadar uyarılmışsa, devinim de o kadar hızlı yaygınlık kazanır. «Bilgilerinizi birbirinizinkiyle değiştiriniz» cümlesi, birçok fabrikada farkettiğimiz bir sloganı anlatıyor: Bu öğüt çok önemlidir kuşkusuz. Herkesin aynı dilde konuşmasını, aynı tasarıda düşünce ve duygu birliğine varmasını sağlamak gerekir. O zaman, grup, bireyi kendi kişisel eğilimlerine karşı koruyacaktır: Böylece, Lao-tzu'nun dediği gibi, (2*) «biri öbürünün köpeğinin havlamasını, horozunun öttüğünü işittiği halde, ömürleri boyunca birbirlerini ziyaret etmeyen» o bencil kişilere öykünmekten kaçınılacaktır.

Saldırı tuzağından kurtulmak olanaksız. Bir gazeteyi okumaktan geri mi duruldu? Hoparlör can kulağıyla dinlenmedi mi? Hemen imdada radyonun, televizyonun, panoların, tiyatronun, sinemanın, resmin, heykelin doyurucu içeriği yetişiyor. Araçların bir arada çalışması öylesine güçlü ki bir haber alma kampanyasının başarısızlığa uğraması hemen hemen olanaksız.

«Zincir» konusunda Batılı ütopyanın gündelik planda gerçekleşmesidir bu. Liberal toplumların soyutlanmış bireyi, sonu olmayan bir devinimin yayılmasıyla ortaya çıkacak olağanüstü etkilerin düşü içindedir. Bir bildiriye iletmek ya da küçük de olsa bir para elde etmek için, yalnızca, her Fransız başka

iki Fransızla temas kurması gerekir; o zaman, sözge-
limi bir servet yapılabilir ya da güçlü bir siyasal
parti kurulabilir ya da dünyanın gidişi değiştirile-
bilir. Ama bu ütopya, engellerin hemen hemen aşılmaz
olarak kaldığı bir toplumda hiç bir zaman ger-
çekleşemez: Birkaç halka sonra zincir kopuverir.

Çin'de ise toplumsal baskı öylesine güçlü ki her-
kes kendini kaçınılmaz bir biçimde başkalarına bağlı
görüyor. Mao, ideoloji planında da, teknik yenilikler
planında da «bir yönelim kurmuştur.» Başbakan Çu
En-lai, «kitlelerin sürekli seferber durumda olmaları
için buyruklar veriyor.» Merkez Komitesi verdiği bir
kararla bu buyrukları uygulamaya koyuyor. Sonra,
binlerce, milyonlarca hücre yukardan gelen ilkeyi
yaymak için çalışmaya koyuluyor.

Pekin'den en uzak eyaletteki en yoksul kasaba-
ya kadar, parola, gücünü yitirmeksizin yankılanıyor.
Giderek büyüyen bir kartopudur bu, çığa dönüşüyor,
bütün halkı sürüklüyor.

Kırsal bölgelerin elektriğe kavuşturulması mı söz
konusu? Köylerde yüksek fırınlar mı kurulacak? Bom-
bardımanlardan korunmak amacıyla sığınaklar mı ka-
zılacak? Yöntem hep aynıdır.

Piyasa yasalarının yeniliğin dağılımını kolaylaştı-
rması gereken liberal ülkelerde, tersine, kalıtsal
güvensizlikler ve toplumsal bölünmeler değişimleri
engellemektedir. Avrupa'nın Katolik ulusları, Protes-
tanlığın damgasını taşıyan uluslar arasında sınaî dev-
rimi hızlandıran teknolojik değişimleri çok yavaş bir
biçimde benimsemişlerdir.

Hindistan'da, Afrika'da, pirinç ve kahve yetiştiril-
mesi konusunda deney merkezlerince hazırlanmış
dikkati çeker ilerlemeler, halkta bir etki uyandırmamaktadır; komşu köylerdeki halk bile kararsız ya da

hareketsiz kalmaktadır bu konuda. Yeni yöntemlerin yaygınlık kazanması için uzun yılların, hattâ on yılların geçmesi gerekecektir. Emekçilerin kültür düzeyi, bu yöntemlerden kendiliğinden esinlenme olanağı vermiyor onlara; Devletin de, onları çarçabuk seferber duruma getirme konusunda ne bir alışkanlığı ne de araçları var.

Çin'de ise, başarılı deneyler (Taşai kolu, Taşing petrol işletmesi, Tsingua Üniversitesi örneklerinden anlaşılacağı gibi), bir çırpıda, istenen günde ve ulusal bir kapsamda kazanılıyor. Şansi'de bir fabrikada, «teknik devrim sayesinde el emeğinden ekonomi yapalım» sloganı uygulamaya konularak, bin kadar işçi tarımsal halk komünlerine gönderildiği halde, üretim bir yılda yüzde yüz arttırılmıştır. Propaganda sistemi, deneyin geniş ölçüde bütün ülkeye hemen yayılmasını sağlamaktadır. Öncüler halka kahraman olarak sunulmaktadır; onların çalıştıkları birimler halkın ziyarete çağrıldığı bir vitrin haline gelir; böylece doğrulanmış teknik iyileştirmeleri kendi hesaplarına ele alan eyaletler çerçevesinde bir yarışma havası yaratılır: Başarılar destansı bir kapsam kazanır.

Böylece, komünist ülkelerin çoğunda bürokratik felçle, görenek katılığıyla ve gevşeklikle sonuçlanan bir totaliter sistem, burada, uzun süre ilerleme itilerini tekelinde tutmuş olan liberal ülkelerde bile pek bilinmeyen bir yenileme ve meslekî yarışma sağlamış görünmektedir. Önderleri Çin halkındaki ussal ögeler kadar, us dışı ögelere de çağrıda bulunabildikleri için, bu halk büyük bir amacın birliğinde bir araya geliyor. Eski toplum, kitlelerin edilginliğiyle, bürokratik aygıtın tedirgin ediciliği ve idare-i maslahatçılığı arasında sıkışıp kalmıştı; yeni toplum ise ilginç bir harekete geçme yeteneğiyle belirmektedir.

Halkın somut bir amaca ulaşma yeteneğini kendinde bulması için, o amacın kendisine açıkça, yalın bir biçimde, metanetle gösterilmesi yetiyor.

Kitlelerin bir kendi kendini yönetme biçimidir bu: Yöneticiler, onların kendileri için hayırlı olduğunu belli belirsiz bildikleri amaçlara ulaşmaları konusunda, sıkıya alıyorduk onları.

HAFIF MELTEM ve INCE YAĞMUR

«Halkı, istemediği, ya da anlamını bilmediği bir işi yapmaya zorlamak hiç bir şeye yaramaz,» diyor Hupeh eyaletinin devrim komitesi başkan yardımcısı. «Halkın yarısını hapse atsanız ne olur? Hiç bir şey elde edemezsiniz. İnandırmak gerek, usulca tekrarlamak, bir daha tekrarlamak gerek. İyi ilkeler ancak o zaman halka işlemiş oluyor. Fırtınayı, borayı değil, hafif meltemi ve ince yağmuru yeğ tutuyoruz biz.»

Bu sözler, Çin'in kendine özgü bir gerçeğinin karşılığı olmalı. Başta Mao olmak üzere, rejimin bütün yöneticileri, kendilerine ve yakınlarına yapılmış baskılardan çok acı çekmişlerdir; İmparatorluktan, Kuomintang'tan, ya da sadece mandarinlik hiyerarşisinden gelirdi bu baskılar. Kuşkusuz, şiddetin önünde hiç bir zaman gerilememişlerdir. Ama, normal zamanlarda, inandırmayı zorlamaya yeğ tutmaktadırlar. Bireyin, başlangıçta her şeyle yadsıdığı yeni bir düzene bilinci ve gönlüyle boyun eğmesini sağlamak derdindedirler. Toplumsal baskı, seyrek olarak, sadece acımasız bir yaptırım biçimi altında uygulanır. Bu yaptırım, çoğunca, ısrarlı bir baskı halini alır; ama ağrı sızı uyandırmaz; bu yüzden de Çinliler kinayeli olarak «kardeşçe yardım» adını takmışlardır ona. Kadrolar ve yoldaşlar bu yolla bireye gerçek

görevinin bilincini kazandırmaya çalışırlar. Başkasına saygıdan, onda birleşme isteğinden ve değişiminin başarısı ve zorunluğu konusunda tam bir kuşkusuzluktan meydana gelen ilginç bir karışım koyarlar ortaya.

Bugünkü Çin'i bütünleyen insanî ilişkiler Stalin tarzı ilişkilerden çok farklıdır. «Toprak sahipleri», 1949 - 1953 yılları arasında, çoğunca fizik olarak, tasfiye edildikten sonra, Çin topraklarının kolektifleştirilmesi büyük ölçüde halkın inancıyla desteklenmiştir: Yoksul ve orta-yoksul köylülere, kolektif bir üretim kolunda bir araya gelirlerse, tek tek köşelerinde kalmalarına göre çok daha fazla şeyler kazanacakları tekrar tekrar belirtilmiştir. Dünkü ayrıcalı kişilere ve onların çocuklarına da devrim için nice büyük bir tutkuyla çalışırlarsa hatalarını o oranda unutturacakları anlatılmıştır. Kolektifleştirme, halk komünleri ilgililerinin bize belirttiklerine göre, yalnızca isteğe bağlı bir temel üstünde gerçekleşmiştir.

«İsteyerek mi dediniz? Ama o zaman karşı bir istek olabileceğini de kabul etmiş olmuyor musunuz?»

«Köylüler, anladıkları zaman, karşı bir düşüncede olamazlardı. Karşı düşünceleri oluyorduysa bu, sorunu henüz kavramamış olmalarından ileri geliyor-du.»

İnanış tam; Birey her yandan kuşatılmış; katılmadan başka yol, coşmadan başka avuntu kalmıyor önünde.

Yöneticilerde gerçek hoşgörünün payı ne kadar, hesabın payı ne kadardır? Yönetilenlerde içten razı oluşun payı ne, toplumsal ikiye bölünmüşlüğüne payı nedir?

Bu konuda bir karara varmak güç. Ama, ne olursa olsun, yurttaşlarının tepkilerine karşı kendi itilelerinin uyumunu her zaman ayarlamaya hazır bir hü-

kümetin görüş keskinliği ancak alkışlanabilir; «iki adım geri, bir adım ileri» atmaya, toplumun eklem yerlerinde ve kaslarındaki esnekliği koruyacak biçimde en küçük bir boyun eğme sağlamayı, kasılmaya kadar gidecek anı, sert müdahalelere yeğ tutmaya hükümetin her zaman hazır oluşu için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

3. KITLELERDEN YÜKSELEN LOŞ AYDINLIK

YUKARI ÇIKAN HABER: DUVAR GAZETELERİ

Pekin'de, Nankin'de, özellikle Şanghay'da, kalabalığın panolar önünde biriktiği görülüyor; kalabalığı en çok çeken panolar da, üstlerine yeni duvar gazeteleri yapıştırılmış olanlar. Bu ünlü **ta-tzu-pao**'lar Kültür Devriminde önemli bir rol oynamışlardır. O günden beri sayıları iyice azalmış; 1966-1970 yılları arasında Çin kentlerini 1968'in dev bir Sorbonne'una dönüştürerek duvarları kaplayan o koca kabarmayı yaratmıyorlar artık. Yine de yüzlerce duvar gazetesi saymak mümkün: Panoların üstünde, duvarlarda ya da fabrikaların girişlerinde asılı, çınarların gövdelerine sarmalanmış, tropikal rutubetten bunalmış bir Rivoli 'Sokağı'nı anımsatan şu Kanton sokaklarındaki kemerlerin altına konulmuş, Şangay'da Huang-pu kıyılarına, **Nanking Road** duvarlarına yapıştırılmış duvar gazeteleri.

Değişik boyda afişler gibi görünüyor bunlar: Kimisi okul defteri sayfası kadar, kimisi bütün bir panoyu kaplayan bir afiş büyüklüğünde. Aynı yere birçoğu üstüste yapıştırılmış; kocaman milföyleri anı-

tıyorlar. Çoğunca yanlarına resimler, karikatürler yapılmış saldırgan yazı işaretleri bir sıçrama, bir kıpırdama içindeler sanki. Sımsıkı denetim altına alınmış bir toplumda serbest kesimdir burası: Birey, keyfinin isterlerine uyarak kamusal hayata müdahale edebiliyor: Her sayfası ayrı bir duvara yapıştırılmış bir şikayet defteri çıkıyor ortaya.

Biri, bir bisiklet satıcısının kendisine kötü davrandığından yakınıyor: «Zincirini lehimletmek için bisikletimi bu mağazaya getirdim. On bez gün sonra gelmemi söylediler. Komşu sokaktaki mağazaya gittim bu kez, beş dakkada onardılar bisikletimi. İyi devrimci nerde, kötüsü nerde?»

Bu **ta-tzu-pao** iyi mağazanın değil, kötüsünün yanına yapıştırılmış.

«Mağazanın sorumluları bu **ta-tzu-pao**'yu duvardan sökmüyorlar mı?» diye soruyoruz. «İtibarlarının böyle örselenmesine göz yumabilirler mi?»

«**Ta-tzu-pao**'ları sökmek isteyenler kınama cezasına uğrarlar, kitleler özgürlüklerini kullanmaya çok bağlıdır! Afişi yapıştıran kişi arkadaşlarını ayağa kaldırabilir, gelip daha saldırgan bir başka afiş yapıştırabilir pekâlâ; suçlu sayılacak mağaza sorumlularının davranışından şikayetçi olabilir. Bu yüzden böyle bir şeyden kaçınmakta ve kendilerini düzeltmekte onların çıkarları vardır.»

Bazı **ta-tzu-pao**'lar çağrılarda bulunuyor. Aylardan beri çöküntüye uğramış ve ilgilenilmemiş bir şosenin kötü durumu, bir binada su sızdıran kurşun boruların durumu konusunda mahallî yöneticiler uyarılıyor. Başkaları, vakur bir biçimde, görünmez düşmanlara gözdağı veriyor: «Revizyonistlerin köpek başlarını ezelim.» Somut, çekici, beklenmedik şeyler var bu duvar gazetelerinde.

Bu işe ayrılmış panoları düzenli olarak yeni gazeteler kaplıyor. Olayların humması düşmüş olsa bile, iyi duygular, yine sloganlarla, bildirilerle, özdeyişli tanımlamalarla, suçlamalarla, çağrılarla, «kahrolsun şu!» lar ve «yaşasın bu!» larla açıklanmaya devam etmekte. Bu yazılardan bir tanesi yok ki bir ünlemle ya da öfkeli bir soru işaretiyle bitmiş olmasın.

Bu tuhaf uygulama nerden geliyor?

«**Ta-tzu-pao**’lar Kültür Devriminin keskin silahı olmuştur. Kitlelerin yaratma gücüne özgürlük getirmiştir.»

Bu usulün, kent ve fabrika hayatında yeni bir demokratik müdahale yöntemini andırdığı söylenebilir. Herkes başkalarını eleştirerek onlara yardım ediyor: Ve bir aşağılama değil, bir düzen çağrısı söz konusu. Acı sözlerle, içten kopan ünlemlerle dolu bu sayısız dama tahtalarındaki karşıtlıklara bakarak aldanmamalı, gerçekte onlar bir görüş birliğini yansıtmakta. Aynı bir proleterci hayat görüşü adına, yalnızca bir «kötü işi», bir «sahte ideoloji»yi, bir «ağulu bitki»yi ortaya çıkarıyorlar.

Bu tuhaf açık hava protestoları, aynı zamanda, hiyerarşinin üst kesimlerine kadar çıkarıyor tabandaki duyguları. Amerikan toplumbilimcilerinin **feed-back** dedikleri, her toplumda elde edilmesi hiç de kolay olmayan o tırmanan haberi, o birey tepkisini sağlıyorlar.

Bütün semt, bütün fabrika eleştirileri, sövgüleri okuyor, yorumluyor. Bütün dünya borsaları gibi titreşimli ve aşırı duyarlı bir siyasal değer borsası yaratmakta duvar gazeteleri. Dört yıl boyunca, Terör döneminde Fransız Devriminin bildirilerindeki ya da Sylla Roma’sının katı tavırlarındaki tutku düzeyini tutturduktan sonra, şimdi artık kitlelerin içtenliğini ya

da hoşnutsuzluğunu daha barışçı yoldan dışarı vuran bir olanak yaratıyorlar.

Bize belirtilmemiş olmasına karşın, bana çok aydınlatıcı gelen başka bir neden daha buluyorum işin içinde. Anımsarsak, 25 Mayıs 1966'da Peita Üniversitesinde asılan ve Kültür Devriminin ilk **ta-tzu-pao**'su olan duvar gazetesi, Mao tarafından esinlenmiş, hat-tâ belki de onun tarafından yazılmıştı; 5 Haziran tarihli **ta-tzu-pao** ise (ki «kurmay mevkilerin bunaltılmasını» istiyordu) doğrudan doğruya Başkan'ın elinden çıkmıştı. Kitleler, bu jesti sayısız kere tekrarlayarak, sadece Yüce Öğretmen'e öykünmekte ve onun uzgörü-süne katılmaktadırlar.

Mao da, kendi yönünden, yalnızca kendini taklit etmiş oluyordu. Birkaç coşkulu cümleyle, henüz çok gençken kendisini böyle bir tavra iten siyasal tut-kuyu şöyle anlatmıştır: (*) «Öyle öfkeliydim ki bir yazı yazıp okulun duvarına yapıştırdım. Benim ilk siyasal düşünce dışavurumumdu bu, pek belirli de değildi Kang Yu-wei'ye ve Liang Şi-şao'ya karşı hayranlığı-mı henüz yitirmiş değildim o sıralar. Onları Sun Yat-sen'den ayıran farkları göremiyordum. Bu yüzden, yazımda, Sun Yat-sen'in yeni kurulacak bir hüküme-tin başkanlığını almak üzere Japonya'dan çağrılması-nı, Kang Yu-wei'nin başbakan, Liang Şi-şao'nun dışişleri bakanı olmasını istiyordum.» İlk **ta-tzu-pao** buydu işte: Ardından yüz milyonlarca gelecek olanların içtenliğini, fantezisini, öfkesini taşıyordu. «Deha, ol-gun yaşta gerçekleştirilmiş bir gençlik düşüncesi-dir...»

(*) 1936'da, Uzun Yürüyüş sırasında Edgar Snow'a dikte ettirdiği, bizim de kitabımızda birçok yerde andığımız on, on iki sayfalık otobiyografi.

Aşağı inen iletişimle yukarı çıkan iletişim arasındaki denge nasıl kuruluyor? Zirvenin sesi tabana, tabanın sesi zirveye kendilerini hangi ölçüde kabul ettirecek? Halka söz hakkı verecek biçimde düzenlenmiş usuller, zorbaca bir gerçeği örtmek için hazırlanmış bir dekor değil midir? Başka bir deyişle, otoriteyle demokrasi arasında, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığı içinde, giderek, otoriteyle demokrasi arasında bir uzlaşma meydana gelmez mi?

Her toplumun doğal durumu anarşi ve tembelliktir. Tristan Bernard'ın deyimiyle, insan, çalışmak için yaratılmamıştır ve onun doğal eğilimi mümkün olduğu kadar az iş görmektir. Çin yöneticileri, insanları örgütlenmeye ve çaba göstermeye alıştırmak için toplumlarca keşfedilmiş çeşitli yöntemler arasında edilgin öznelerle zorla benimsetilmiş yükümlerin en etkisiz yol olacağını anlamışlardır: Çünkü bu yol hareketsizlikten, kayıtsızlıktan, kötü yüreklilikten, gizli sabotajlardan gelen kösteklemelerden ötürü büyük bir savurganlığa yol açmaktadır. En etkili yöntemin coşku olduğunu da saptamışlardır Çin yöneticileri: Bu yöntem göz yumulabilecek engelleri uzağa itiyor ve kızıştırılmış ruhların güçlerinden doğan istemli yetenek sayesinde hiyerarşinin yükünü hafifletiyor.

«Kitleler Tarihin yaratıcılarıdır.» ⁽³⁾ «Kitlelerin devrim devinimi doğal olarak doğrudur...» ⁽⁴⁾ «Kitleler»in bütün gün gördükleri ve işittikleri şey budur işte. Niye inanmasınlar ona? İster kuşkucu diye alaya alınsınlar, ister sıkıntıya düşmemek için kuşkuculuklarını içlerine gömsünler, aralarına kuşkucu kişiler sızarsa, (ki hemen de olur bu) ne olacak? İnancı olanlarla, (Pascal'ın, hristiyanları, inanmasalar da diz çökmüş

biçimde görmek istediği gibi) inançlı görünmek isteyenler nasıl ayırdeedilecek?

Kitlelerin yanılmazlığına inan getirmeyen kimse-ler bu sapmalarına karşı korunmaktadırlar.

«Yalancı devrimciler, ejderleri seven, ama bir tane ejder görünce de korkudan ölen Sheh Senyörü gibi hareket etmeyi severler. Yıllardan beri sosyalizmden söz ederler, ama sosyalizmin zafer kazandığı günümüzde bu kez büyük bir ürkü içinde geri kaçarlar.» (5) Kültür Devrimi, yine de kendisine kulak verir sayılan adamlara karşı halkın bu güdümsel tiksintisinin açığa vurulmasına yardım etmiştir. Sungu rahibinin bıçağı, abalının boğazıyla birlikte, halk itkidarına karşı duyulan kuşkuya da vurulmuştur: «Çin Kruşçev'i durmadan kitle çizgisini imdada çağırırdı, ama kitleler gerçek anlamda devinime geçtiği zaman, ne yapacağını şaşırdı ve onlara sövüp saymaya başladı: Ay-lak çapulcu güruhu işlemleri uyguladı onlara.» (6)

«Kübalılarla dostluk» halk komününün bir yöneticisi özeleştirisini bizim grubumuza şu sözlerle tekrarladı: «Bürokratik ve otoriter bir yönetim biçimi tutturmuş gitmiştim. Emekçilerin değil, tarım uzmanlarının, eksperlerin fikirleriyle dolduruyordum kafamı. Kitlelerle temasımı yitirmiştim. Bugün, anladım ki, mühendislerin işe karışmaları gerekliyse de, kitlelerin katılmasını ihmal etmeye de gelmez.»

Ta-tzu-pao'lar dışında, «kitlelerin bu katılımı» nasıl düzenleniyor?

İlkin, Mao'nun sadık kaldığı değişme stratejisiyle. (*) 1927'den beri, gerçekleştirdiği ilerlemeler kısmı deneylerden geçmiştir. Tarım reformu ve köylü devrimi üstüne düşüncelerini de önce Hunan'da, sonra Ki-

(*) Bu kararlı yöntemin tek ağır yanlışı İleri Büyük Sıçrama olmuştu.

angsi'de, sonra Şensi'de sınıamıştı. Gitgide genişleyen alanlar üstünde, ardında bir «yenilik» bıraktı, o yeniliğin doğuracağı güçlükleri hesaba kattı, halk yığınlarının tepkilerini saptadı. Kitleleri sadece, gerçekleşebilir ve arzu edilir oldukları önceden tanıtılmış tasarımlara yöneltmiştir Mao.

1949'dan beri değişmeyen, yalnız Kültür Devrimiyle iyice pekişmiş bir başka katılma tekniği de yaratmayı teşviktir. Çinli işçi ya da köylü doğal olarak zekidir. Lord Macartney, 1793'te, bir yol üstünde gemilerin kayarak ilerlemesine olanak sağlayan tahta kızaklar ya da iki tekerlekli tahtirevanlara takılmış ve rüzgarın ittiği bir yelken görmüştü. Bir halk komününü ya da bir fabrikayı gezdiğiniz zaman Çinli emekçilerin düşgüçlerinin zenginliği karşısında çarpılırsınız. Yukardan hiç bir tek model zorla kabul ettirilmiş değildir. Tabandaki hiç bir girişimin cesareti kırılmamıştır.

«İşçi işine ilgi duymazsa, diyor Pekin'deki 2. Tekstil fabrikasının bir yöneticisi, kötü çalışma yapar, kötü ürün de ıskartaya çıkarılır. Ama işçi işinden gerçekten haz duyuyorsa, elinden geldiğince başkalarından daha iyi şeyler yapmaya çalışacaktır. Verimini ve kalitesini yükseltmeye girişir, hattâ yeni aygıtlar yaratmaya yönelir. İlk sorunumuz ne kadar işçimiz olduğu ya da bunların yeterli bir oluşum kazanıp kazanmadıkları değildir; asıl sorun işçilerin devrim soluğuyla yeni bir dirim kazanıp kazanmadıklarıdır.» Péguy'ün, üç taş yontucusuna soru sorduğu zaman başka amacı mı vardı sanki? Yontuculara şunları söyletiyordu: Birincisi, «Bir taş kırıyorum»; ikincisi «ekmeğimi kazanıyorum», üçüncüsüyse «bir katedral kuruyorum» diyordu.

Tabanın işe karışmasını yüreklendirmek ama-

cıyla düzenli olarak genişletme, büyütme teknikleri kullanılmıştır. Yeni yöntemleri düşünmüş ve önermiş olan kuruluş Pekin'deki Tarım Bakanlığı değildir. Başarılar kazanmış, yeni teknikler yaratmış olan yer Taşai'deki üretim koludur. İktidar, böyle deneyler için büyük bir yankılanma merkezi sağlamakla yetinir. Tabanın büyük çabasının ve yeteneğinin canlı bir kanıtı olan «emek kahramanları», yukardan gelen buyruklardan daha bir ağırlık kazanmaktadırlar. İkinciler, en iyi koşullarda bir «edilgin boyun eğme», en kötü koşullarda bir «edilgin direnme» içinde somurtkan bir hareketsizliğe yol açabilir; birincilerse ilerleme yarışmasını isteklendirir.

«Başkan Mao Çe-tung,» diye açıklamıştı bana Çu En-lai, «kitleleri dinlemek amacıyla çoğunca Pekin'de kalmaz. Kentlerde ve kırlarda uzun görev yolculukları yapar.» Mao, 1927'de, Hunan'da yaptığı bir aylık bir yoklamadan sonra köylülerin devrim yapmaya hazır oldukları kanısına varmıştı. 1956'da, bir eyalet yolculuğundan sonra da köylülerin halk komünleri konusunda olgunlaştıklarını, kadrolarınca fazlaca pısrık olduklarını açıkça görmüştü. 1966 yazında, bir süre ortadan kaybolduktan sonra, Liu Şao-Şi'nin ve Partideki çoğunluğun eğiliminin kırılması halinde halkın kendi peşinden geleceğine inanmış olarak dönmüştü. Zirvede yapılmış büyük bir yeğleme sosyalizmin yeğlemesi olamaz. Devrim, kitlelerin iradesidir.

Bu oyunda ağır basan kim? Halkın gürültüsü mü, o gürültüye tercüman olan kimseler mi? Ama önemli mi bu? Önemli olan, kitlelerin, kadroların kendilerini işittiklerini düşünmeleri; kadroların da, onları dinlemeyi düşünmeleridir. Böylece birincilerin onuru, ikincilerin alçakgönüllülüğü sağlanmış oluyor. Kumanda ve haber alma ağları, yani Parti ve örgütler,

yöneticilerin iradesini kitlelere doğru, kitlelerinkini yöneticilere doğru iyi iletebilmelidir.

ANİ DEĞİŞİKLİKLER

Kitlelere saygı: Birçok kampanyanın kısa kesilmiş olmasının, hesaba uymayan birçok yönelim değişikliğine karar verilmiş bulunmasının nedenini başka yerde aramamak gerek belki de. Parti ne zaman kitlelerden daha hızlı gitmek istemişse, başarısızlıklar ard arda sıralanmıştır; Parti bunlardan ders almıştır.

İleri Büyük Sıçrama, Çin ekonomisini dizginsiz bir tempoya kaptırmıştı. Kitlelerin hoşnutsuzluğu, 1958'in ütöpik öngörülerine hemen son verdi. Çin yöneticileri çarçabuk bir ölçü düşüncesine döndüler 1959'dan itibaren, Çu En-lai planı düzeltti. 1960'ta, Parti, kırlardaki serbest pazarı sınırlamış olmakla öğünüyordu henüz. Birkaç ay sonraysa ters yönde bir kampanyaya girişecekti. (*)

1966'da ve 1971'de, Mao, manevî güçlerin maddî güçlere «dönüştürülmesi» teorisine güvenini belirtiydi. 1972'den sonra bu teoriye hüküm giydirildi.

Verim primleri, Kültür Devrimiyle, revizyonizmin simgesi sayılarak kaldırılmıştı; 1972'de yeniden ortaya çıkarıldı. Okullarda ve üniversitelerde, kol çalışması eğitimin temel ögesi olarak sunulmuştu; 1972'de onun da genel öğrenim karşısında yeniden gerilediğine tanık oluyoruz.

Rejim, sıçrama yapıyor, (toplumda bir değişme ortamı varsa) işleri genişletiyor, saldırıya geçiyor, yanlışlarını düzeltiyor, başarılarını sindiriyor, yapabi-

(*) LI Fu-çun'un klasik metninde: Kırmızı bayrağı iyice yukarı kaldıralım, Eylül 1960.

lirse hızlanıyor, gerektiğinde tepiniyor. Bu sürekli kabarmalar ve inmeler, her an, olanakları kabul ettiren bir halkın itileri ölçüsünde olmaktadır. Kitlelerin uysallığı, kör olmaları demek değil. Onlar ancak kendilerinin gitmek istedikleri yere götürülebilir. Kuşkusuz, Çin yöneticileri, yönetici sözünü gerçek anlamda hakketmiş kişiler. Hiç bir biçimde şu ünlü formülü uygulamazlar: «Onların şefiyim, öyleyse ben de onları izlerim.» Ama fazla sert muhalefet hisse derlerse, yönelimi değiştirirler.

Çin rejiminde bir demokrasi tarafı görmek gerekirse, kendi kendini düzeltme yeteneğindedir bu. Mao, sadece kitlelerin, yöneticilerin kendilerine ihanet etmesini önleyebileceğini nasıl anladığını hayat öyküsünde şöyle anlatır: «Şao Heng-ti, iktidarı elde ettikten sonra, eskiden savunduğu bütün fikirlere ihanet etti ve demokrasi uygulamasına yönelen her isteği şiddetle bastırdı. Ekim Devriminin üçüncü yıldönümünü kutlamak için bir gösteri düzenlemiştik: Yasaklandı. Bu arada birkaç gösterici kızıl bayrağı çekmeye kalkıştı, polisler buna da engel oldular. Göstericiler, yürürlükte bulunan Anayasanın 12. maddesine göre yurttaşların, toplantı ve söz özgürlüklerinin olduğunu boşuna anlattılar; polislerde hiç bir etki uyandırmadı bu. Orada kendilerine Anayasa öğretilsin diye değil, Şao Heng-ti'nin buyruklarını yerine getirmek için bulunduklarını söylediler. O andan itibaren anladım ki dinamik reformların gerçekleşmesi, yalnızca, kitle eylemine dayanan bir kitle siyasal iktidarınca güvence altına alınabilir.» (7)

Mao, kitlelere bu güvenini hiç bir zaman yitirmemiş görünüyor. Partiden ve örgütlerden yalnızca kitleler ve önder arasında dürüst tercümanlar olarak hizmet görmelerini istiyor. Kültür Devrimi, aydınların,

Partinin ve bürokrasinin donuklaşmış aracılığını ortadan kaldırmıştır. Mao ile halk arasında canlı ve doğrudan doğruya bir ilişki kurmuştur.

Hem anî değişiklikler yapmaya, hem de halkta genel çizginin muhafaza edildiği izlenimi uyandırmaya olanak sağlayan buyrukların iyi bir biçimde iletilmesine dayanır bu.

Batılı, Çinlilerin tam karşıt oldukları şeyleri birden sever olmalarını ya da tersini görünce çoğunca şaşıyor. «Sovyetler Birliği'nin kardeş halkları», 1960'tan sonra birdenbire «Sosyal-revizyonistler» olarak reddedilmiştir. O tarihe kadar «sosyal-hainler» olarak karalanan Yugoslavlar da «kardeş halk» sırasına getirilmiştir, vb.

«Mançurya Stalini» Kao Kang, «Çin Kruşçevi» Liu Şao-şi, «gericilerin müttefiki» Lin Piao, önce üstlerine titrendikten sonra tasfiye edilmişlerdir. Ortaya sürülen Yüz Çiçek ve Kültür Devrimi bir süre sonra durdurulmuştur. Hem de rejim görünür biçimde o ilkelere ulaşmadan ya da ilerleme yeteneğinde bir azalma olmadan. Amerikan çakallarını ezmekten mi söz ediliyor? Çinli kalabalıklar devrimci bir haçlı ordusu meydana getirmek üzere davranmaya hazırdırlar. Ama «kanlı emperyalizmin» bir numaralı temsilcisi ni Çin topraklarında güzel bir biçimde konuklamaya mı karar verildi? Hemen rahatça bir dönüş yapılıyor.

Başkan Nixon'un yakında Çin'i ziyaret edeceğini belirten 16 Temmuz 1971 tarihli haberi izleyen günlerde düzinelerce üniversite öğrencisine, öğretim üyesine, köylüye ve işçiye şu soruyu yöneltmiştik:

«Yirmi yıldan beri, Çin'in 1 numaralı düşmanının Birleşik Devletler'in emperyalist kapitalizmi olduğu tekrarlanıp durmuştur. Şimdi bu devletin Başkanı bu-

raya çağrılmış bulunuyor. Bu çelişkiyi nasıl açıklarsınız?»

Verilen bütün karşılıklar birbirine benziyordu: «Nixon, kendi düştüğü çıkmazdan kurtulmak için geliyor Çin'e. Tam anlamıyla gücünü yitirmiştir.» «Başka türlü işin içinden çıkamaz.» «Yenildiğini biliyor.» «Siyasasını uygularken öyle güçlüklerle karşılaştı ki, gururunu ayak altına almak zorunda kaldı.» Bir üniversite profesörü de şu açıklamayı yaptı bize: «Başkan Mao, 1945'te, Çan Kay-şek'le Çungking'de görüşmeyi ve onunla kadeh tokuşturmayı kabul etmişti. Görüşme yapmak, kimi zaman devrimin zaferi için gerekli bir aşamadır. Aynı savaşı sürdürmenin değişik bir biçimidir.»

Konuştüğümüz birçok kişi Mao'nun bir düşüncesinden söz ettiler bize: «Düşmanını kabul ettiğin zaman, onun çizgisini de kabul ediyor olmazsın.» Söylenildiğine göre bu cümle, önceki aylar içinde, yayın organlarında birçok kez tekrarlanmış, halka duyurulmuş: Nixon'un çağrısıyla ilgili haberden önce yerleştirildiği açıkça belli olan panolarda bu sözün yazılı olduğunu biz de gördük. Cümle, kitlelere yavaş yavaş işlemiş. Gün gelince de, herkes en uygun biçimde davranmış.

Daha sonraki haftalar içinde bir açıklama kampanyası başladı. Ayak üstü soru sorulan Çinlilerin kendilerinden verdikleri karşılıkları, olayın sıcaklığı geçmeden, tema olarak tam tamına geliştiren bir kampanya. Haber örgütü, kendisi her şeye karşılık vere vere, bireylere de her şeye karşılık verme olanağı kazandırıyor.

Çinli kitleler en beklenmedik parolaları kullanmaya öylesine alışmışlar ki, hiç bir yön değişikliği onları şaşırtmaz sanısı uyanıyor kişide. Kesin olarak

hiç bir zaman gevşememiş bir mücadelenin sürüp gittiğini biliyorlar. Her şey siyasanın eli altında. Yurtlarının siyasasına kendilerinin katılmalarını bir oyun olarak değil, sürekli bir savaş olarak hissediyorlar; o savaşta önemli bir rol oynadıkları için de gurur duyuyorlar. Ne olursa olsun, öyleymiş gibi hareket ediyorlar.

toplumun ufalanması

BİR 7 MAYIS OKULU

GÖĞÜN göz kamaştırıcı perdesi üstünde, ışığı arkalarına almış silüetler ayrılıyor. Bir el arabasını iten bir adam güleç bir yüzle bize doğru dönüyor. «Ne taşıyor? — İnsan gübresi,» diye karşılık veriyor Kuo Mo-jo karanlığın içinde omuzuma eğilerek; her zamanki gibi gülümsediğini farkediyorum.

«Asıl işi ne?»

«Üniversite profesörüdür. Yeniden eğitim görüyor burada.»

Bu okul Pekin'den kırk kilometre kadar ötede kurulmuş; sayıları iki bini bulan «7 Mayıs Okulları»'ndan biri. Başka okul-çiftlikler, çiftlik-okullar gibi, «Kızıl Doğu»da Başkan Mao'nun 7 Mayıs 1966 tarihli buyruğunda belirtilmiş isteği üzerine kurulmuş.

«Bir üniversite profesörüne el arabalarıyla pislik taşımaktan başka onu meşgul edecek daha rasyonel bir iş yok mu?»

«Bundan daha soylu bir çalışma yoktur. Uygarlık gübreden doğmuştur. Sürülerini steplere süren göçebelerin, gübreyi toprağa atarlarsa bitkilerin daha çabuk ve daha gür olarak biteceğini akıl etmelerinden sonra gelişmiştir uygarlık.»

Üniversite profesörü el arabasını bir saban izi-

nin içine boşaltıyor, içindekileri eliyle toprağa karıştırıp yoğuruyor.

«El işinin yerini hiç bir şey tutamaz. Gübreyi koyup sonra izleri kapamakla yetinirseniz verim gücü düşük kalır. Toprakla gübrenin içten birliğini sağlamak gerek.»

Entelektüel ile dışkının bu tuhaf ilişkisi karşısında büyülenip kalıyoruz. Dudaklarındaki bu gülüş görünüşte bir gülüş mü? Yiğitlik taslayan yararlı bir adamın ezik gülüşü mü? Ya da umudunu sonuna dek yitirmiş, saçmalık içinde sonunda durumun komikliğini keşfetmiş bir tutsağın kurtarıcı gülüşü mü? Bir kere zorla kabul ettirilmiş bütün suçluluktan sıyrılarak rahatlamış bir biçimde, yeniden bir anüs evresine dönüşün tatları mı söz konusu? Yoksa Saint Paul'un şu sözlerini tekrarlayarak, sevincini aşırı aşağılanmadan çıkaran mistiğin esrimiş gülümsemesi mi? «Biz dünyanın süprüntüsüyüz.»

Halk Meclisi Sürekli Komitesinin başka bir üyesi şu açıklamayla sözü bağlıyor:

«Kırda kaldığım sırada ben de yaptım bu çalışmayı... Demem o ki, insan alışıyor buna. Aynı işi hiç yapmamış bir kimse için de güç elbet; giderek dikkat bile etmez oluyorsunuz. Bu arada, bize göre alışkanlık üstünlükleri olan, ama ilk günlerin güç geçeceğini bilen köylülerin takdirini kazanıyorsunuz. Şöyle diyor köylüler: **Gurur taslıyordu. Şimdiyse bize benzedi, ellerinin kirlenmesinden, burnunun direğinin kırılmasından korkmuyor. İyi bir devrimci böyle olunur.**»

Peita Üniversitesinin ve Tsingua Üniversitesinin profesörleri ve öğrencileri bu kalkındırıcı çalışma içinde kardeşçe birleşmişler. Ayakyolu çukurlarından lahana tarlalarına sürekli bir gidip gelme içindeler.

Kuşkusuz, öğrenimlerine ya da mesleklerine başladıkları sırada bir kariyeri, bilimi, başarıyı düşünmüşlerdi. Ama şimdi, kendi kendilerinin karşısındalar işte; çağların başlangıcından beri köylü olan atalarının koşullarına dönmüşler; güçlüklerden tat çıkarıyorlar; gösterişsiz kimselerin takdirini kazanmak istiyorlar; kitlelerin isterlerini karşılıyorlar.

«7 Mayıs Okulu» öğrencilerinin yapmış oldukları barakalar çiftliği çevreliyor. İçlerinde, yatakları «kare» biçiminde yapılmış koğuşlar; dışarda, iyi bitiştirilmemiş bağ taşları bir bitmemişlik, bir acemilik izlenimi uyandırıyor. Yeşil üniformalı subaylar ön sırayı işgal ediyorlar. Gerçi yatılıların çoğu Pekin'deki üniversiteden gelenler; ama fabrikalarınca gönderilmiş işçilere ve yerlerinden gönderilmiş köylülere de rastlanıyor: «Kitlelerle teması yitirmiş» kişiler bunlar; bu temas burada sağlanmakta. Kaynak farkı gözeltilemeksizin, herkes aynı mavi giysi içinde, sırayla aynı işi görüyor; şu var ki köylülerin buyurucu bir rolleri var, aydınlarsa niteliksiz işçi olarak çalışmaktalar.

Günlük program çok sıkı: Saat 6.30'da Mao'nun düşüncelerini anlatan megafonlarla uyanış. Her koğuşun ucundaki lavabolarda hep birlikte el yüz yıkama (kadınlar bir yanda, erkekler bir yanda): Karı kocalar insafsızca ayrı tutulmaktadır. Kısa pantolon ya da külotla ve örme yelekle bir arada beden eğitimi. 7.30'da Mao Çe-tung düşüncesi inceleme seanşı. 8.30'da kahvaltı. Saat yarıya kadar tarlada çalışma. Daha çok sebze ve haşlanmış pirinçten ibaret öğle yemeği. Yarım saatlik bir dinlenme arası: Pingpong, gezinti, voleybol. Yeniden tarla, atölye çalışmaları ya da askerî talim: 7 Mayıs Okulu öğrencileri, stajları sırasında, kusursuz bir şekilde silah kullanmayı öğrenmek ve «nereden gelirlerse gelsinler, düşmanlara

karşı yurdu savunmak için» halk kurtuluş ordusuna katılmak zorundadırlar. Saat 16'da marksist ve Mao'cu metinlerin okunması ve grup tartışmaları. Bu arada yatılı öğrenciler, sırayla, arkadaşlarına çay üstüne çay getirirler. Saat 19'da akşam yemeği. Yemekten sonra, gazete okunması. Saat 20'de yeni etüt saati ya da zaman zaman bazı öğrencilerin sahneye koydukları bir piyes. Bin iki yüz yatılı öğrenci var; buna karşılık, merteklerinin arasından dışarıyı görünen bir çeşit kır fuayesi olan tiyatro salonu iki üç yüz kişi alabiliyor, onlar da balık istifi oturuyorlar. Amatörlerden meydana gelmiş tiyatro topluluğu **Ak Saçlı Kız**'ı oynuyor. Işıkların söndürülmesi 22.30'da.

«Toprak çalışmasının gerekleri bu program saatlarıyla uyuyor mu?»

«Coşku dolu dört saatlık çalışmayla, sekiz saatlik edilgin çalışmaya göre daha fazla iş görülür. 'Kızıl Doğu' okulu, 1970'de, şu kadar kilo sebze, şu kadar kental pirinç üretmiş, şu kadar domuz ve ördek yetiştirmiştir. (*) Ayrıca, yirmi üyeli müfrezeler halinde örgütlenme, çalışmalara büyük bir esneklik olanağı vermiştir. Bir müfreze domuz ahırındayken, başkaları pirinç tarlasındadırlar, daha başkaları da atölyede megafon yapımıyla uğraşırlar. Ne var ki daha çok ilerlemeler yapmamız gerek; işlerimiz kusursuz olmaktan uzak.»

Sevilmeyen bir işten duyulan gerçek utançtan sonra, Çinli nezaketinin o yapay pişmanlığı hoş şey doğrusu! Bir fizik profesörü, bir iktisat öğrencisi ve Pekin'deki bir semtin bir devrim komitesi üyesi, omuzlarında kazma ya da sırtık ya da önlerinde bir el ara-

(*) Rakamları yazmadık, ama bunlar bize çok ince ayrıntılarıyla verilmişti; her zamanki gibi, Çin üretimi üstüne toptan bilgilerin yokluğu ile çelişiyordu.

bası, yürüyüp gidiyorlar. Daha önce değerli dışkılarla bitekleştirilmiş bir toprağa beşli kümeler halinde meyva ağaçları dikecekler. Avadanlıklarının farklılığına rağmen, sıra halinde, işlek yolun üstünde normal adımlarla ilerliyorlar.

«Çin’de sayıları az olan aydın kişiler, köylülerin çok daha iyisini yaptıkları bir işte niçin aylarca çalıştırılıyorlar? Üstelik köylülerin sayısı onlara göre çok fazla.»

Ulusal Meclis Sürekli Komite üyesi olan milletvekili komşum, gerçekten hiç bir şey anlamamışım gibi bakıyor bana.

«Tipik bir Batılı entelektüel sorusu bu.»

Daha önce de bu iltifatı yöneltmişlerdi bana; gerçek şu ki sorduğumuz soruların çoğu bunu çağrıştıracak bir nitelik de taşımıyor değil. Milletvekili, belki de beni incitmiş olmaktan korkarak, kısa bir süre sonra ekliyor:

«7 Mayıs Okulunun öğrencileri kızıl birer kalp kazanıyorlar. Bu bizim için kısa vadede üretimden daha önemli. Öyle bir noktaya ulaşmamız gerekiyor ki, entelektüeller artık entelektüel olmamakla mutlu olsunlar.»

«KÖYLÜ ve İŞÇİ OLACAKSIN»

7 Mayıs 1966’da, Kültür Devriminin ilanından üç hafta önce, Mao, Mareşal Lin Piao’ya hitap ettiği bir mektupta, ordunun, yarınki insanın yaratılacağı «büyük bir okul» haline gelmesi gerektiğini belirtiyordu. «Burjuva eğilimleriyle yeniden revizyonizme düşme tehlikesi içindeki» kadrolar, «büyük bir seminer»e dönüştürülmüş olan ordunun otoritesi altında «yeni bir yönetime» girmeliydiler. Her yaşta «öğrenciler»,

tarlada, fabrikada ve orduda çalışmayı öğrenmeliydiler. Çin **establishment**'i, bu dev ocakta, Mao Çe-tung düşüncesinin incelenmesi, üretim ve proletaryayla kardeşçe kucaklaşma sayesinde yeniden güç kazanacaktı. (1)

Fikir yeni değildi; Mao, Kanton'daki Köylü Devrimini Enstitüsü döneminden beri, karşılıksız, zorunlu ve herkesi kavrayacak biçimde bir bedeni çalışmayı önermekten hiç bir an geri durmamıştı. Ama deney sınırlı kalıyordu. Bu buyrukları şimdiye dek görölmedik bir ölçüde uygulama fırsatı yaratacak, engelleri ortadan kaldıracak o büyük altüst oluşu beklemek gerekti.

Durumları nazik bazı kişiler, belki de, büyük Yenan döneminin kaynaklarına bir dönüş olur bahanesiyle, Kültür Devriminin şiddetli darbelerinden sıyrılma yolları arıyorlardı. Birçok entelektüelin büyük bir tutku içinde bulunması, onların kendilerini unutturma isteğiyle orantılıydı belki de. Ne olursa olsun, bize öyle geldi ki, 7 Mayıs buyruğu her yerde (devrim komitelerinde ve Parti kademelerinde, okullarda ve üniversitelerde, hastanelerde ve Devlet dairelerinde) uygulanmıştır. Her yerde, sayıları mevcudun üçte birine kadar ulaşan elemanlar, sırayla, 7 Mayıs okullarında, bunların bulunmadığı yerlerdeyse fabrikalarda ve halk komünlerinde bir süre kalmışlardır. «Yeniden yöneltim» devinimi, böyle büyük bir çevrede, yalnızca bir koruma amacına indirgenmiş olamazdı: Çin'i iliklerine kadar kımıldatıyordu.

Kuşkusuz, bu büyük ve karışık devrimin esinlenmesine ekonomik nedenlerin de katkısı olmuştur: Bu okullarda kendilerini yetiştirenler yalnız aydınlar değil; onlarla temasa gelen geri kalmış bir köylü tabakası da, Çin yöneticilerinin büyük düşü olmakta

devam eden «İleri Sıçrama»yı kolaylaştırıcı düşünce biçimlerini özümlemektedir. Ama asıl neden burada değil.

Mao, doğuşu, diploması, toplumdaki yeri ne olursa olsun, herkese şunu tekrarlamaktadır: «Köylü ve işçi olacaksın.» Yurttaş ancak bu özveriyle halkın bir parçası olacak ve halkın sıkıntısını, kaygılarını paylaşacaktır; toplum ancak bu özveriyle sosyalist olacaktır.

WUHAN DÖKÜM FABRİKASINDA

Wuhan dökümevinde, fabrikanın devrim komitesi başkanlığını yapan yeşil giysili bir subayın arkasında, hadde makineleri boyunca, birerli kol halinde yürürken, işçiler bizi görmek için toplanıyorlar. Belirli bir uğraşları yokmuş gibi bir halleri var.

«Üniversite öğrencileri bunlar,» diyor subay, «üniversitede öğrendiklerini unutmak ve işçi hayatının içine dalmak için geliyorlar buraya.»

«Hiç bir iş yapmadıklarına göre, çalışan işçileri rahatsız etmiyorlar mı?»

«Belki biraz; ama ekonomi bizi ideolojiden daha az ilgilendiriyor. Önemli olan, onların oluşmaları ve gerçek devrimciler haline gelmeleridir.»

«Gerçek işçiler, fabrikalarında böyle aylak öğrenciler görünce sinirlenmiyorlar mı?»

«Buraya geldikleri için aylak onlar; kısa bir süre sonra üretim çalışmasına girecekler. İşçiler, devrim amacının savunucuları haline gelmeleri için öğrencileri yeniden eğitiyor olmaktan gurur duyuyorlar.»

«Daha önce staj için gelmiş öğrencilerin verimi iyi miydi?»

«Her zaman değil. Kimileri hastalanıyor ve ye-

niden kente gönderilmeleri gerekiyor; kimileri de işçiler kadar iyi çalışmak konusunda çok güçlük çektiler. Ama çoğu, onla başla işe sarılıyor, iyi bir verim elde ediyor ve coşkuyla ayrılıyor buradan.»

Her şey bir yana bu deney onlara proleter gerçeği keşfettiriyor. Bu da az şey değil.

ŞANGHAYLI BİR «YÜKSEK YÖNETİCİ»NİN ANTRAKTI

Şanghai Balesi alıştırma merkezinde sanatçıların da fabrikada ve kırdaki bedenî çalışmalara katılmak zorunda olduklarını öğreniyoruz. «Bedenî çalışma» stajını bize siyasal eylemin düğüm noktası olarak sunan Çin Komünist Partisi merkez komite üyesi Hsu Şing-hsien'in karşısında şaşıyorum.

«Dansörlerin bacakları ve elleri çok değerli, çok naziktir,» diyorum. «Onları tehlikeye atmış olmuyorlar mı böylece?»

Hsu Şing-hsien, sözcüğün tam anlamıyla, yerinden sıçırıyor; uzun bedenini doğrultuyor ve bunca kuşkuculuğu ve entelektüel rahatını dağıtmaya kararlı bir tavırla alaycı bir bakış fırlatıyor bana:

«Kimse fabrika ya da çiftlik stajından muaf tutulamaz. Bedenî çalışma herkes için yararlı bir şeydir; dansörler için bile; böylece onlar işçilerin, köylülerin ve askerlerin duygularını açıklamayı öğreniyorlar; bedenî çalışma özellikle bizler için, yani kadrolar için önemli. Alçakgönüllülük içinde kitlelerin öğretiminden geçmek için, bizim, herkesten daha çok onların arasına katılmamız gerekli.»

«Avrupa'da da aydınların fabrikalarda çalıştıkları olur; ama daha çok onların işçilere öğretmeleri söz konusudur. Çin'deyse aydınlar kitlelerden öğrenmek peşindeler.»

«Mao şöyle demişti: Başkalarına öğretmek için, önce onlardan öğrenmek gerek. Ama, Dans Akademisi'nde, sizin bana söylediğinizin tersine, uzun bir süreden beri kimse kitlelerin içine gitmemiş. Bu işle ilgilenmem gerekecek.»

«Size göre bu stajların en uygun süreleri nedir?»

«Yılda iki üç aylık bir süre iyidir bence. Kimileri daha fazla kalıyor, kimileri de daha az. Bu konuda Şanghay devrim komitesi üyeleri arkadaşlarım arasında, şimdi burada yanımda olan bayan başkan yardımcısı en iyi örneği verdi, geçen yıl üç ayını kırdı geçirmişti, bu yıl da dört aylığına bir tekstil fabrikasında çalışıyor. Bana gelince, en kötü durum benimki galiba: Ancak bir ay ayırabiliyorum bu iş için. Siz de bilirsiniz, gitmemek için her zaman bahaneler yaratılır... Oysa insan hasta olduğu zaman da iş yürür. Bu da gösteriyor ki kişi vaz geçilmez değildir ve kimi zaman akla yakın olmayan nedenlere bağlanıyoruz.»

Kahkahayla gülüyor: Proleter çizgiye saygısızlığı onu gereğinden fazla rahatsız etmemiş görünüyor. Neşesi devrim komitesinin öbür üyelerine de sıçırıyor. Bu ortak neşe biraz dindiği zaman, Hsu Çing-hsien, bu kez en ufak bir hafiflik bulunmayan bir tavırla söze başlıyor:

«Bütün bunlardan da görüyorsunuz ki bir Kültür Devrimi yetmeyecek.»

Daha sonra, yemekte, bu kollektif kahkahaların inançlı bir benimsemeyi mi, alaycı bir değerlendirmeyi mi örttüğünü çözmeye çalışıyorum. Hsu Çing-hsien'le yaptığım bu konuşmadan sonra bir kez daha anladım ki Çinlinin gülüşü Fransızınkiyle aynı anlamı gelmiyor.

«Önümüzdeki ayı bütünüyle,» diye açıklıyor, «pi-

rinç ekmekle geçireceğim. Ama bütün ömürlerince pirinç ekeceklerle benim aramda bir fark olduğunu biliyorum. Onlar kendileri için başka bir ufuk olmadığının farkındalar, oysa benim için yalnızca bir ara verme söz konusu, biliyorum.»

Bu son söz üzerine tercümanın kulağına, «yani antrakt» demek isteği uyandı içimde. Bununla birlikte, mecburî çalışma da dense, hava alma da dense, bu toprağa dönüş aynı sonuca varıyor. Paris şehir meclisi başkanının, Londra Belediyesi lordunun, Leningrad Sovyet başkanının, tatillerini proletaryanın arasına karışmak için kullandıklarını düşünün bir...

KITA ÇAPINDA BİR GENÇLİK ŞANTIYESİ

Her aşamada, bu dev karışımın yeni tanıkları çıkıyor karşımıza. Öğretim üyeleri, hekimler, yüksek memurlar, «yerlerinden ayrılmak, kitlelerle temaslarını yoğunlaştırmak için», Kuzeyde ve Batıda, Helungkiang'da ve Sinkiang'da, uzak fabrikalara ve kırlara gidiyorlar; çünkü «üniversitenin atölyeleri, gerekli olmalarına karşın, yetersizdir.» Tarih bölümünde okuyan öğrenciler, yaşlı madenciler içinde, eski rejimdeki işçi koşulları üstüne soruşturma yapmak üzere madden kuyularına gönderilmişlerdir. Başkaları tiyatro oyunları temsil etmek ve işçilere sahneye koymanın gizlerini öğretmek için fabrikaya gidiyorlar.

Bedenî çalışmanın etkilerinden biri de, arızî üreticilerin, sürekli üreticilere karşı ilgilerini arttırmasıdır. «En basit görünen işler bile kimi zaman çok karmaşıktır,» diye bize, açıklamada bulunuluyor 'Mei ailesinin dağ köyü'nde. Tecrübeli bir tarım işçisi günde 2 kilo, bazan da 5 livr (yaklaşık olarak 2,5 kilo) çay toplar; yeni çalışmaya başlamış bir kimsenin

topladiğı miktarsa ender olarak iki yüz ya da üç yüz gramı geçebilir. Toplama tekniğini elde etmek için en az bir yıllık deney gereklidir; yaprakların bakımını öğrenmek için de beş yıllık bir deney fazla bir süre değildir.»

Şanghay'daki elektrik türbinleri inşaat fabrikasında bir işçi görüyorum: Entelektüel bir başı, bir Fransız üniversite öğretim üyesininki gibi altın çerçevesi zarif gözlükleri var. Onunla konuşmak istiyorum. Uzattığım elimi sıkmadan önce, makine yağı bulaşmış parmaklarını bir bez parçasıyla siliyor. Mühendis kendisi; Şanghay Politeknik Üniversitesini bitirmiş. «Üretim çalışmasına hiç katılmamıştım. Teknik projeler hazırlıyordum; bunların sonuçlarını görmüyordum. Kitleler beni üretim çalışmasından fazla uzak kalmakla suçlayınca, atölyede çalışmak istedim; o zaman anladım ki projesini çizmiş olduğum parçaları kendim yapamıyorum. Resim tahtasıyla somut gerçekleştirme arasındaki farkı kavradım. Yeniden eğitilmemiz sırasında, bize diplomalarımızı verenlerin yargılarından çok, geniş kitlelerin eleştirilerine önem vermeyi öğreniyoruz.»

Kitlelerle temas ederek proleter inanca dönüş yapmış olan bu mühendis içten mi konuşuyor? Bize şu açıklamayı yapan Peita profesörü içten mi? «Bilimimle kendimi güçlü sanıyordum; farkında olmadan revizyonist olmuştum. Öğrenciler gözümü açtı. Bir üretim kolunda bir süre çalıştım. Omuzlarımdaki yük ağırdı. Köylüler, pirinç balyalarını tarladan harman yerine taşıırken yardım ettiler bana. Geçmişte, insan sırtında taşınan bir tahtirevana binmişim; ama küçümsediğim bu köylülerin zahmetine karşı duyarsız kalıyordum. 7 Mayıs Okulu sayesinde bencillikten halka hizmet etme azmine geçtim. Yeniden eğitilmem,

eski düşüncelerimi gömdü; ama beni gömmedi» (kahkahayla gülüyor). «Şimdi her zamankinden daha diri olarak oradayım hâlâ.»

Her yıl kır stajının gelmesini sabırsızlıkla beklediğini söyleyen şu Şanghaylı cerrah içten mi konuşuyor: «Kırsal çalışmalara katılmadığım sürece, köylülerin tıbbı ve hekimlere hangi noktaya kadar gereksinimleri olduğunu gözümün önüne getiremiyordum. Benim cerrah olduğumu öğrenince, toprak çalışmasında kendilerine yardım etmemi istemediler. Kendilerini tedavi etmemi önerdiler. Oluşumumun beni köylülerin sağlık gereksinimlerini karşılayacak biçimde hazırlamadığını hemen anladım. Yalnız Batı tıbbı okumuştum... Köylülerin yanında kendimi öyle mutlu hissediyordum ki bütün hayatımı onlarla geçirmek istiyordum. Cerrah olarak daha iyi hizmet edebileceğimi düşünen Şangay Belediyesi bunu benden esirgedi. Ama arkadaşlarımdan biri bu düşü gerçekleş-tirdi. Kıra yerleşti. Ailesini Şanghay'da bıraktı; ayda bir kez onları görmeye geliyor; belki bir gün ailesi de kalkıp temelli olarak onun yanına, köye gidecek.»

«Ama, oluşum biçimleriyle kitlelerden kopmuş bütün kent hekimleri, bütün aydınlar bu örnekteki kadar kolay bir dönüşüm yapamıyorlar herhalde?»

«Doğru. Beniçincilikten (égocentrisme), loncacı ve meslekçi eğilimlerden kurtulmakta çok güçlük çekiyorlar. Genellikle üç durum söz konusu oluyor burada. Ya bu ayrıcalı kişiler kitlelerden koptuklarını anlıyorlar, kendilerini değiştirmeyi kabul ediyorlar, yeniden eğitim stajına gönüllü olarak katılıyorlar, kısacası her şey yolunda gidiyor. Ya da bunlar yanlışlarında ayak diriyorlar, o zaman da, fikirlerinin değişmesi için gerekli olan uzun bir süre üretim çalışmasında tutuluyorlar. Ya da hayatlarını değiştirme ça-

bası gösteremeyecek kadar yaşlı oluyorlar. Bunlar topluluk önünde tarziye verirlerse, Başkan Mao'nun yapıtlarını incelemek üzere yerlerine dönmelerine izin verilir.»

Maçiyao pirinç halk komününün domuz ahırının yanında, Mao Çe-tung'un 22 Aralık 1968 tarihli bir buyruğu büyük bir panoya yazılmış: «İyi eğitim görmüş delikanlıların kırlara gidip **yoksul köylüler** ve **orta-yoksul köylüler** tarafından yeniden eğitilmeleri zorunludur. Bütün yurttaki yoldaşlar onları iyi karşılayacaklardır.»

Maçiyao komününde 7 Mayıs Okulu yok; yine de, oraya aydınlar, kadrolar, «sınamadan geçmek» ve «hava değişikliklerine karşı dayanıklılık kazanmak» için gönderilmişler. «Çin'in iktisadî atılımını daha devrimci yürekler yaratarak güçlendireceğiz.»

Pirinç komünlerinden çay kollarına kadar, her yerde fabrika halinde çalışan 7 Mayıs Okulları: İşte, bir kıta büyüklüğündeki bu gençlik şantiyesinden çıkan ders.

DIPLOMA KIBRININ KINANMASI

Bedenî çalışmanın genelleştirilmesinin temelde bir üretim işi değil, zihniyete yeni bir biçim verme işi olduğundan kuşkulansaydık, yola gelmiş aydınların itiraflarını dinlemek bu kuşkunun dağılması için yeterdi. Tsingua Üniversitesini bitirmiş, «Caltech»de (*) ve Toronto Üniversitesinde dinamik üstüne öğrenimini sürdürmüş olan Profesör Çien Wei-çang şöyle diyor: «Kitleler bana 'burjuva akademisinden çıkma' ya da 'inatçı moruk' (**laowanku**) adını takmışlardı. Anladım ki o güne dek genç kuşakları aldatmış-

(*) Californian Institute of Technology.

şım. Yeniden eğitilmek için iki yıl süreyle üç fabrikada çalıştım. Dünya görüşümün yanlış olduğunu anladım. Yeni bir hayat açıldı önümde.»

Pekin'deki 2. Tekstil fabrikasında Mao Çe-tung düşüncesi ekibinin bir üyesi de şöyle diyor: «Siyasal eğitim yapmakla görevli olduğum köylülerden üstün olduğumu sanıyordum. Ama onlar benden daha yetenekliydi. Onlara söyleyeceğim sözleri önceden titizce hazırlamadan edemiyordum. Onlarsa, tersine, önlerindeki notlara bakmadan, açık ve rahat konuşuyorlardı.»

Ama «diploma kibri» bir su yılanı gibi ilerlemeye koyuluyor. Aralıksız olarak gazeteler, panolar, Yüce Öğretmen'in yapıtlarından çıkarılmış sloganlarda, diplomalılara, bedenî çalışmayı küçümsememek gerektiği; yalnızca yoksul köylülerin ve fabrika işçilerinin aydınlar gerçeklerin anlamını verebilecekleri hatırlatılıyor. Bir kız öğrenciden söz ediliyor bile; bu öğrenci 7 Mayıs Okullarından birinde birkaç gün geçirdikten sonra şöyle yakınmaya başlamış: «Ne saçma şey bedenî çalışma!» Canı yemek yemek bile istemiyormuş. Baş ağrılarından, dermansızlıktan yakınıyormuş; güçten kuvvetten düşmüş. Ama kitleler ona «hanım kız» adını takarak ve alaya alarak, yeniden eğitmişler. Dönüşüm yapması uzun zaman almamış. Başlangıçta, üç gün sonra evine dönmeyi isteyen bu kız, «bu kez Okuldaki günlerinin uzamasını istemeye» başlamış; çünkü «gördüğü eğitimin kendisinde bir dönüşüm yarattığını» anlamışmış...

Basın, aralıksız olarak, aydınlar pusu kurmuş olan köksüzleşmenin tehlikelerini belirtiyor. Tarlalarda kalmış ve yüzleri güneşten yanmış kardeşlerinden, kuzenlerinden «daha yumuşak tenli» olmakla öğünen üniversite öğrencileri kınanıyor. Kurumlarınca örgüt-

lenmiş üretici çalışmalara kulak asmayan, yalnız genel öğrenimden zevk alan kolej öğrencileri kınanıyor. Diploma gururu kınınıyor. «Birinci yıl hepsi de henüz köylüdür; ikinci yıl bakışları değişiyor, birine inanıyorlar; üçüncü yıl da ailelerini küçümsemeye başlıyorlar.»

Bu sapmalar karşısında etkili tek bir düzeltici var: Yasal durum kazanmış, kurumlaşmış bir toplumsal baskı.

SÜREKLİ BİR YÖNSEME: BURJUVALAŞMA

Çin devriminin temel bir çizgisinde bir kez daha Mao'nun bir gençli kanısını buluyoruz. Genç bir kitaplık yardımcısı olduğu günlerde entelektüellerce nasıl küçümsendiğini sezdiğini Edgar Snow'a şöyle anlatmıştır: «İşim öyle önemsizdi ki beni kimse adam yerine koymuyordu. Görevlerimden biri gazete, dergi okumaya gelen kişilerin adlarını kaydetmektir. Ama, bunların çoğu için bir insan değildim ben. Okurlar arasında, adlarından tanıdığım, **Rönesans Devinimi**'nin ünlü önderleri, Fu Zu-nien gibi, Lo Jia-lun gibi bana çok çekici gelen adamlar da vardı. Bunlarla siyasa ve kültür konularında konuşmak istedim, ama çok meşgul kimselerdi. Güney şivesiyle konuşan kitaplık müstahtemi bir çocuğu dinleyecek zamanları yoktu.» (*)

Aradan elli yıl geçtiği halde, Yüce Kaptan'ın buyruklarında noktalanmış şey, kendi üstünlükleri içinde sağlam bir şekilde kurulmuş mandarinlerin züppe tavırları karşısında taşralı gencin acısıdır belki de...

Öğrenim hayatının kısa bir deneyi bile, onda, önce kendisinin şaşırmış bir tanığı olduğu değişmele-

re yol açmıştı. Kendi burjuvalaşmasını da anlatıyor Mao: «Askerler kentin dışından su taşımak zorundaydılar, bense, üniversite öğrencisi olduğum için, taşıma işlemine katılmak alçaltıcı bir iş gibi geliyordu bana; profesyonel satıcılardan parayla su alıyordum.» (2) Entelektüellerin safına girmiş olduğu için küçümsendiği ölçüde kendisi de küçümsemeye başlıyor. Mandarinci önyargı, eski Rejim Fransa'sındaki soylular takımının önyargısı gibi kökleşmişti: Bir entelektüel bedenî çalışma gibi alçaltıcı bir iş yaparsa, sürüden ayrılmış sayılmaktaydı.

Mao, 2 Mayıs 1942'de, Yenan'da verdiği bir söylevde herkesin önünde şu itirafta bulunmuştur: «Okulda, üniversiteli alışkanlıkları edinmiştim. En ufak bir maddî çalışma bana layık değilmiş gibi geliyordu. Yalnız entelektüellerle düşölüp kalkılabileceği kanısındaydım; köylüleri, işçileri ve askerleri tiksindirici buluyordum. Başka entelektüellerin giysilerini giymek istiyordum, onların kişiye yakışacağı kanısındaydım; ama işçi, köylü, asker giysileri giymek ağır geliyordu bana; pisti onlar, kirliydi.» (3) Mao'nun kendi üstüne söylediği sözler bunlar işte. Entelektüellerle beden işçileri arasındaki fark onun gözünde —bütün arkadaşlarının gözünde olduğu gibi— seçkini ayak takımından, hoş olanı olmayandan, temizi kirliden ayıran bir duvarı andırıyormuş. Mao'nun Kültür Devrimiyle berhava etmek istediği de bu duvardı işte.

AYDINLARIN KARANTİNAYA ALINMASI

«Liu Şao-şi ve kliği, sınıfların uzlaşması fikrinden esinlenen revizyonist ve burjuva bir görüşü destekliyordu,» diyor Şanghay'daki devrim komitesinin

sevimli yöneticisi. «Aynı şekilde, birkaç yıl önce, Parti Okulunun müdürü ve merkez komitesi üyesi Yang Hsien-çen de, sosyalist rejime girildikten sonra sınıf mücadelesi olmadığını söylüyordu. Burjuva espirisinin, artık burjuva espirisi kalmadığına herkesi inandırmak isteyen bir oyundur bu. Aydınların her zaman üç yanlışı olmuştur: Kolay bir hayat peşindedirler, bencildirler, sıkıya gelmezler. Bu yanlışlara karşı tek bir mücadele biçimi vardır, o da entelektüelleri karantinaya alarak, işçilerin ve köylülerin içinde yaşatarak, onları sindirmektir. Kültür Devriminden çok önce, **üç-gibi'ler ve üç-ile'ler**, (*) daha o sıralarda bize bu amacı sağlamaktaydı: O günden bu yana bu sistemi sadece genelleştirdik».

Aydınlar konusundaki reform devinimi en hızlı biçimde Şanghay'da gelişmiştir; bunun nedeni, orada başka her yerden fazla entelektüel oluşudur belki de. Entelektüeller, «refahlarından», «küstahlıklarından» vaz geçmeli ve «gösterişsizlerin dehasından esinlenmek» için bir iş topluluğu içinde erimelidirler.

Kültür Devriminin sonuna doğru, Mao, Batılı bir konuğa özel bir görüşmede şunu da açıklıyordu: (*) «Aydınların kitlelerle hiç temasları yoktu. Bu konuda Tsingua Üniversitesinden bir profesörün durumu ilginçtir. Bu profesör şimdi fabrikaya gidiyor, ama çoğunca, işçilerin ve öğrencilerin sorularına karşılık vermiyor. Ders verdiği metinler otuz kırk yıllık eski bilgilerle doluydu. Bir öğretmen konuşurken mangalda kül bırakmıyor da, somut sorunları çözemiyor. Bir kez kitlelerle temasa geçti mi iş düzeliyor.»

«Aydınlar, karşı konmaz bir güçle, kendilerinin üstün bir kökten geldikleri sanısına sürüklenirler,»

(*) Köylüler ve işçiler gibi (ve onlarla birlikte) beslenmek, barınmak ve çalışmak.

diyor Hsu Çing-hsien. «Gülünç bir iddia bu, ama işçilerin, köylülerin ve askerlerin yeniden eğitimin-den geçtikten sonra daha makul oluyorlar. Bir işe yarayabiliyorlar.»

«Entelektüeli nasıl tanımlıyorsunuz? Hangi noktadan sonra bu nitelik kazanılıyor?»

«Entelektüeller ortaokulu bitirmiş kimselerdir.»

«Birinci devresini mi, ikinci devresini mi?»

«Birinci devre yeter.»

Tıpkı Fransa'da diploma sahibi herkesin entelektüel kabul edilişi gibi. Bütün Çinliler bu düzeye ulaştıkları zaman (okullaşma öyle hızlı ilerliyor ki Yüzyılın sonuna dek ulaşacaklar da) entelektüellerin yanlışlarından kurtulacaklar mı?

SINIFLARIN UFALANMASI

Çin'de sürekli olarak «burjuvalar»dan, «ayrıcalı kişiler»den söz edildiğini işiten bir Batılı, neyin söz konusu olduğunu pek kavrayamıyor. Dünyanın en eşit toplumunda bulunduğu izlenimine kapılıyor. Genç olsun yaşlı olsun, erkek olsun kadın olsun, kentli olsun köylü olsun, bütün Çinliler aynı biçimde giyiniyorlar.

Sayırsız ve türdeş tek bir sınıf. Tek bir insan tipi: Elleri nasırlı emekçiler. Böyle bir ülkede sınıf mücadelesi sürüp gidebilir mi?

Sol tethişçiler, her zaman olduğu gibi, «burjuve esprisi»nin yeterince güçlü bir biçimde kovulmuş olmadığını hemen keşfetmişlerdir. Hunan'da, gençler, Kültür Devriminin en güçlü döneminde, çok ilginç belgeler yayımlamışlardır. Milovan Cilas'ın **Yeni Yönetici Sınıf** üstüne kitabını okumadıkları halde, coşkuyla «yeni aristokrasi» den, «yeni burjuvazi»den,

«kapitalizmin yeniden kuruluşu»ndan, «bürokrasinin egemenliği»nden söz ediyorlar; gençlere göre Parti, ordu ve ulusun kadroları bunların etkisi altına girmiştir. Gençlik, «yeni bürokratik burjuvazi ile halk kitleleri arasındaki çelişki»yi ortaya koymak amacıyla **Çeng wu lien** (5) devinimini başlatıyor.

«İktidarı eskiden elde tutanlar, Çu En-lai'nin yönetimi altında, kendi burjuva diktatörlüklerini uyguluyorlar.»: Bütün bütüne, kurtuluştan önceki gibi. Bunlar «toplumsal-gerici alışkılarla büyülenmiş kitleleri gafil avlıyorlar.» «Gerici yönsemelerin hizmetindeki gericileri ve bürokratları ortadan kaldırarak, kötülüğü kökünden kesip atmaya» cesaret edilememiştir. «Soyutlanmış birkaç suçlunun saf dışı edilmesiyle» yetinilmiştir. Bazı memurlara yol verilmemiş değildir, ama «bunlar, eski sistemi daha iyi muhafaza etmek için başvurulmuş savaş hileleridir.» Mao, 1968'de Devrimi sürdürmekten vaz geçmiş ve «burjuvaların tutsağı» olmuştur; «Devrimi boğmak» için düzenler kuran kişilerin karşısında yelkenleri suya indirmiştir.

Çeng wu lien'in goşist deviniminin bu itirazlarında ne hüznü bir itiraf var! Haklarında kitlelerce koğuşturma açılması istenmeden önce, **Çeng wu lien** yöneticileri, onları, yıkılmaz bir hiyerarşiye karşı saldırıya geçirmeye çalışıyorlardı. Onların putlaştırmayı yıkma tutkuları, Mao'nunkilerle aynı yönde değil miydi? Mao, kendi gözü önünde, toplumun katmanlaştığını, hiyerarşinin yeniden kurulduğunu, sınıfların doğduğunu, kendi eşitçilik ülküsünün yıkıldığını görmemiş miydi? Bu doğa yasası karşısında eğilmemişti Mao: Her şeyi yıkmaları için gençliğe çağrıda bulundu. Gençlik, karşılaştığı direnmeleri tiksintiyle karşılıyorsa, kızılabilir mi ona?

Sovyet tipi komünistlerin uzun bir süreden beri ulaşmaktan vaz geçtikleri tam eşit bir toplum kurma amacını, Mao ısrarla sürdürmektedir. Bireyi toplumdan ayıran her şey kötü, onu kitle içinde kaynaştıran her şey iyidir. Orduda şeritler, sırmalar kaldırılmıştır. Belki de aynı nedenle lojman konusunda yeni bir şeyler yapılmak istenmemektedir: Çinliler yatakhane haline getirilmiş odalarda ne kadar birikirse, kollektivist toplum da öylesine yerine oturmaktadır. Öğretim, danslar, oyunlar, uyumlu hareketler, haber alma sistemi, ortak bir düşünme ve yaşama biçimi yaratmaktadır.

Çin toplumu kesiksiz bir çalkalanmanın yarattığı bir toplumdur. Tasfiye istasyonlarının işleme ilkesi çalışır Çin'de; tıpkı bu istasyonlardaki gibi, güçlü çalkalama mekanizmaları, maddeleri doğrayıp un ufak eder ve dağ sellerinde doğal olarak çok bol bulunan havayla yaşıyan bakteriler akıntısı içine sokar. Eski Çin toplumunu meydana getiren binlerce klan ve kast, birbirlerine sürtüştürülerek, aralarından hava kabarcıkları geçirilerek, lime lime parçalanmakta, temizlenmekte ve karşılıklı temaslarıyla yenilenmektedir.

HER INSAN BİR BAŞKASININ YERİNİ DOLDURABİLİR

Kuo Mo-jo alçak sesle şöyle diyor bana: «İnsanlar denizin dalgaları gibi olmalıdır; onları birbirinden ayırt edememeliyiz; her an birbirlerinin yerlerini alabilmelidirler.»

O büyük tek boyutlu insan düşü: Sınıfları ve kastları ortadan kaldırmak için her türlü özelleşmeyi ortadan kaldırmak gerekir. Kuo Mo-jo sözüne devam ediyor: «İlke olarak vazgeçiyoruz: **Ben, ders veriyoy-**

rum, sense ekip biçiyorsun, herkes kendi işiyle uğraşıyor. Ters ilkeyi izliyoruz: Köylü öğretim yapıyor, öğretmen ekip biçiyor, herkes başkasının yerini almaya hazırlanıyor.» Bunun içindir ki büyük üniversiteler küçük fabrikaları, Büyük fabrikalar küçük üniversiteleri, köyler atölyeleri, kombinalar çiftlikleri kapsıyor. Aydını beden işçisine ya da işçiyi köylüye yaklaştırmak mı bu? Daha fazla bir şey: Artık tek bir insan soyu olduğunu, bunu da işçiler ve köylülerin, beden işçileri ve aydınların hep birden meydana getirdiğini ortaya koymak. Boyuna tekrarlanıp durulan «Üçlü birlik», hep aynı anlama gelmiyor. Kimi zaman bunlar «askerler-kadrolar-devrimci kitleler»dir. Kimi zaman «aydınlar-işçiler-köylüler»dir. Kimi zaman «köylüler-işçiler-askerler»dir. Kimi zaman «öğretim üyeleri-üniversite öğrencileri-proleterler»dir. Kimi zaman da Çu En-lai'nin bulduğu gibi «yaşların üçlü birliği»dir: «Yaşlılar-gençler-orta yaşlılar». Ama her durumda bu formül, karışmanın erdemi içinde bir inanç tavrını belirler: Farklı türlerin yaklaştırılması yapıları yenilemekte, taze kan sağlamaktadır.

Herkes kendinde uyumlu bir «üçlü birlik» gerçekleştirmeye bakmalıdır. Özel olarak benim yanıma verilmiş tercüman, Çu Çen-tung, kariyerden genç bir diplomat (kariyer diyorum ya, ilke olarak bu kavramı yadsıyan bir sistemde kariyerden söz edilebilecek ölçüde anlamak gerek bunu; çünkü Çin'de herkes, her an, Devrimin göstereceği işe koşmak için hazır bekler). İşte bizim tercüman bir başına aydınlar, askerler ve proleterler arasındaki «üçlü birlik»in bir örneği: Hem üniversiteden, hem ordudan, hem de kırdaki yeni eğitimden geçmiş. Entelektüel: Anlatımı tam, jestleri soylu, ayrımcıların süzme anlamlarına iniyor. Asker: Dakik, anlamlara bağlı, otoriteye saygı-

İl. Proleterliği de, görünüşünden değilse de, ideolojîsinden anlaşılıyor. En basit propaganda parçası, o çevirdiği zaman, ince çerçeveli gözlüklerin ardında ışıldayan tatlı gülümsemeyle süslenerek, bir ölçü ve inanç gücü kazanıyor. İnceliğin bu derecesinde «üçlü birlik»in iç pratiği, Loyola'nın **Manevî Alıştırmalar'**ının kusursuzluğuna ulaşıyor...

Mao'nun «7 Mayıs 1966 tarihli buyruğu», Marx'ın ilk yazılarında bulunup da sonrakilerde kaybolan şu düşünce üstünde ısrarla duruyor: Yönetici bir seçkinler grubunun sürekli bileşimine karşı engel olmanın tek yolu birbirinin yerini alabilen ögelerin varlığından geçer. Seçkinler grubundan yerleşmiş bir iktidarı murat ediyoruz burada. İşçi, asker, köylü, aydın, herkes, her şeyi yapabilecek yetenekte olmalıdır. «Bizler, Mao Çe-tung düşüncesinin propagandacıları,» diyor Peita Üniversitesinde görüştüğümüz ilgililerden biri, bütün cephelerde savaşmaya hazırız: Devrim cephesinde, üretim cephesinde ve gerektiğinde savaş cephesinde. Elimize kazmayı alıp toprağın altını üstüne getirebiliriz; kalâmı alıp burjuvazinin marifetlerini ortaya dökebiliriz; mikrofonu alıp kitleleri aydınlayabiliriz; tüfeği alıp sosyalizmi koruyabiliriz.»

Şurası ilginç ki, bu tümel akışkanlık, Batıda niteliklerin ve işlerin devinim gücünü hızlandırmak için girilen yeni bir çabayla birleşiyor. Geleneksel toplumlara özgü ayırma, bölme alışkanlığı, aşırı bir uzmanlaşma eğiliminin sonucu olarak, sınaî ekonomi içinde de yayılmıştır. Bizim toplumlarımız, çokişlevliliğin verdiği etkinliğin önemini ancak 1950'den sonra kavramaya başlamış ve emekçinin iktisadî sistemdeki dönüşümlere rahatça uyarlanma yeteneğinin oluşması gerektiğine inan getirmişlerdir.

Dünyanın en mandarinci toplumu, tarihin cilvelerinin henüz en ileri toplumlara yasaklamış bulunduğu bu esnekliğe bir sıçrayışta ulaşmayı düşünüyor.

TARLADA ON BEŞ KIZ VE YER FISTIKLARI

Bize anlatılan öğretici öyküler arasında, resmi belgelerle de tanıtlanmış olan birisi, on beş genç kız ve yer fıstığı kümecikleri ile ilgili öykü (6) çok anlamlı geldi bize.

Kültür Devrimi sırasında yüzbinlerce genç kıra yerleşmek için gönüllü olarak kenti terketmişler; sadece birkaç hafta ya da birkaç ay temiz hava almak için değil, ömür boyunca oraya yerleşmek için. Talien (7) lisesinin, elleriyle çalışarak yeniden can bulmak amacıyla büyük bir gönül atılışı içinde yola çıkan on beş genç kızı da öyle yapmış.

Halk olmak için halka gitmek... «Mayıs 1966'da, dağ çiçeklerle örtülü olduğu sırada, tepenin üstüne konmuş küçük bir köyde, trampetler vuruldu, gonglar çınıladı...» Bu saf ve temiz dekor devrimci bilincin kazanılmasında çerçeve olarak işe yarıyor. «Geçmişte çok acılar çekmiş olan ve eski toplumdan tiksiniş bulunan Büyükanne Lin, o gün her zamankinden erken kalktı, ve genç kızlara geçmiş sıkıntıların anısıyla bir yemek yaptı.» Kepek peksimetleri ve çok acı yaban otlarından yapılmış bir çorba. «Büyükanne Lin peksimetleri sofraya koydu. Ve geçmiş günlerini, ekmeğini nasıl dilenmek zorunda kaldığını, mülk sahiplerinin kendisine takılmaktan nasıl zevk duyduklarını, vahşi köpeklerini nasıl üstüne saldıklarını anlatmaya başladı. Genç kızlar onunla birlikte ağladılar ve kepek peksimetlerini yediler acı otlardan yapılmış çorbayı içtiler.»

Bu köylü hayatının ilk yararı, kentli gençlere Mao Çe-tung düşüncesinin derin anlamını ve revizyonizm alışkanlıklarından kurtulma gereğini kavratmaktadır. «Büyükanne Lin büyük bir öfkeye kapıldı ve genç kızlara sordu: «Şu koca Çin Kruşçev'i alçağı insanları sömürmenin yararları olduğunu iddia ediyor; istiyor ki bizler yine eskiye dönelim ve acı çekmeye başlayalım. Buna izin verir miyiz? 'Asla!' diye bağırdı orada bulunan herkes. 'Kahrolsun Çin Kruşçev'i', 'Başkan Mao çok yaşa!', 'Çok, çok yaşasın!' haykırıışları küçük vadiyi baştan başa çınlattı.»

Bir olayı, hiç bir teorik dersin yapamayacağı, ölçüde, on beş genç kızın gözlerini açacaktır. Bir ambarda komünün üyeleri yer fıstığı ayıklamaktadırlar. Birden, «zararlı unsurlara bağlı» bir kadın haykırmış: «Bırakın herkes ayıkladığı fıstığı ayrı bir küme yap-sın, primler de herkesin ayıkladığı miktara göre dağıtılsın. Böylece bir yarışma da yaratılmış olur aramızda.» Genç kızlar bu sözleri işitince ortada küçük bir olay değil, sınıf mücadelesine doğru giden bir eğilim olduğunu anlamışlar. O gece, Başkan Mao'nun şu doktrinini köylülerle birlikte yorumlamak için bütün evleri dolaşmışlar: «Siyasa buyruk verir, her şeyin ruhu odur.» Çin 'Kruşçev'inin revizyonist teorilerini eleştirmişler ve yadsımışlar; bu teorilere göre, üretim, «maddî teşvikler»e başvurmayı, özel bahçeleri ve serbest pazarları genişletmeyi gerektirir.

Gece geç vakit, genç kızlar, küçük ve orta köylülerle birlikte ambara koşmuşlar. Toprağın üstündeki küçük yerfıstığı kümelerini görünce, bunların «yer fıstığı kümeleri» değil, «bencilik kümeleri» olduğunu düşünmüşler. Tahta kürekleri kapmışlar, bütün o küçük kümeleri birleştirerek büyük, kolektif bir küme meydana getirmişler.

Genç kızlar ertesi gün kıpkızıl bir bayrak yapmışlar, bayrağın üstünde şu sözcükler ışıldıyormuş: «Kendine karşı mücadele et, revizyonizmi kahret!». Bu bayrağı yukarı kaldırarak ambara gitmişler. Devrimci amaç için bilinçli bir biçimde yer fıstığı ayıklayan kimselerin önüne dikmişler. İşte böyle, genç liseliler, «Mao Çe-tung'un Yenilmez düşüncesiyle içli dışlı olarak, iki mücadele yılı geçirmişler orada.»

Yaptıkları keşifle ve «zararlı unsurlara bağlı» bir kadın biçimi altında aralarına gizlice sızmış haine karşı çıkararak elde ettikleri direnme zaferiyle eyleme sürüklenen on beş genç kız, dağ köyünde kök atmaya karar verdi. Bugün, bütün Çin liselilerine örnek olarak gösteriliyorlar.

HSIA-FANG: CEZA MI, AYRICALIK MI?

Yeniden eğitim kavramının belirsizliğini, bedeni çalışma stajlarının ikircil durumundan daha iyi gösteren hiç bir şey olmasa gerek. Nedir yeniden eğitim? Devrimci değerler planında, özlenir bir yükselme mi? Yola getirme kamplarına götüren ve korkulan bir sürgün mü? Duruma göre, her ikisi de.

«Kendi hatalarını kabul etmeyen kimseler, bunu anlayana dek, doğru yola gelene dek bedeni çalışma yaparlar.» Düşük Cumhurbaşkanı Liu Şao-şi'den Partinin son üyesine, Rektör Lu Ping'den en kenardaki yalınayak öğretmene kadar, herkes için, bedeni çalışma hem bir ceza hem de bir esenlik anlamı taşıyor gibi.

«Bedeni çalışma yapmak», daha yüksek mevkilerdeki kişiler söz konusuysa, «tarihin çöp tenekesine atılmış olma,» sıradan yurttaşlar söz konusuysa «yeniden eğitime tâbi tutulma» anlamına geliyor.

Kültür Devriminin başlarında tasfiye edilmiş yöneticilerden birinin nereye geçtiğini soruyorsunuz. Ya da Kültür Devriminin birinci aşamasında itici rol oynamış kişilerden birinin, kendisinin işletmeye başlattığı makinenin çarklarında mı can verdiğini soruyorsunuz. Hiç düşünmeden karşılığı yapıyorlar: «Olması gereken yerde». Sonra da ekliyorlar: «Bedeni çalışma yapıyor» (hsia-fang). O kişinin yeniden eğitimi ne kadar sürecek? Kimse bilmiyor. «Her şey işteki davranışına bağlı.»

Herkes örnek bir tavrın kanıtlarını gösteremez. Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Kültür Devrimi sırasında, halk komünlerinde çalışan entelektüeller, üniversite öğrencileri ya da kadrolar bir serçe sürüsü gibi dağılmak için ilk karışıklıklardan yararlanmışlardır.

Talien'de, yukarda örnek olarak andığımız on beş genç kız, kendilerini kızıl muhafızmış gibi göstererek hsia-fang'tan kurtulmak isteyen genç gruplarla çatışmak zorunda kaldı. Her şey, çok sayıda üniversite ve lise öğrencisinin bu temiz genç kızlar gibi değil, o kötü kızıl muhafızlar gibi düşündüklerini gösteriyor.

Kollektif alışkanlıklar kolayca silkilip atılamıyor. «Ayakların büyümemesi için sıkılması» âdeti, kadınlara işkence olsun diye değil, onların her işe, hattâ ayakta durmaya elverişsiz olmaları için uygulanmış gibi görünüyordu; yüksek sosyetedeki Çinlilerin tırnaklarını üç dört santim uzatmaları da, bir estetik kaygıdan değil, parmaklarıyla hiç bir iş yapmadıklarını gösterme isteğinden ileri gelmekteydi; 1949'dan önce, Çinli üniversite öğrencileri, Anglo-Sakson öğrencileri gibi, ufak tefek işlerle hayatlarını kazanmayı şiddetle yadsıyorlardı. Yine öğrendiğimizle göre, Kül-

tür Devriminin en sıcak günlerinde, kızıl muhafızlar, kentin yolunu tutmak için «devlet dairelerinin gözetimi» gibi püsküllü bir bahane bulmuşlardı.

Kızıl muhafızların ve görevlerini terketmiş bulunan «yoldan sapmış aydınlar»ın girdikleri yerlerden kovulup çıkarılabilmesi için ordunun işe karışması gerekmiştir. Propaganda aygıtı karşı bir devinimi başlatıp büyütecek gücü kendinde pek bulamamıştır.

Ama, tam o sıralarda, alınan birtakım sürgün tedbirleri adayları, hiç bir açıklama yapılmaksızın, tasfiye etmekteydi. Propogandalara inanan ya da bu stajı yapmazlarsa kendilerine bütün kapıların kapanacağını anlayan ya da yalnızca ufuk değiştirme özlemi içinde bulunan birçok üniversite öğrencisi, girişimlerini boşuna tekrarlayıp durmuşlardır: İstenmiyorlardı artık.

Şu lise öğrencisi kızinkine benzeyen tanıklıklar elde ettik: «Burjuva olsun, olmasın, en çetin işlerden bile çekinmediğimi kesenkes göstererek, uzak Sinkiang çölünde herhangi bir işte öncü olarak çalışmak ya da Langçow petrol kuyularında bir şok emekçisi olarak iş görmek istedim. Bu uğraşların nasıl büyük bir fizik gücü gerektirdiğini biliyor ve gerçekten, nasıl kararlı bir komünist olduğumu göstermek istiyordum.» Rusya için Sibiryaya neyse, Çin için de bu bölgeler odur. Oralarda çalışmak bir onur kazanmak anlamına geliyordu. «Bu işe girişmiş sınıf arkadaşlarımdan çoğu sınavlarda başarı gösterememiş olanlardı.» ⁽⁸⁾ Bununla birlikte, arkadaşları öncü olarak kabul edilmişler, bu genç kız bunu elde edememiş. Kısacası, genç bir burjuva kızının «sınıf kökeni», hsia-fang'ın yolunu kapaması bakımından kendisi için elverişsiz bir durum yaratabiliyor; oysa aynı kökenlerin, açıkça, aynı hsia-fang'lar için başkalarını zorladığı da oluyor.

Kuşkusuz, bedenî çalışmayla yeniden eğitime olgusu, amaçlarına ulaşabilmek için, cezayla ayrıcalık arasında belirsiz bir noktada durmaktadır. Yalnızca ceza olsaydı, Çindeki kırsal bölgeleri dayanılmaz bir mecburî çalışma kampı haline dönüştürdü. Yalnızca ayrıcalık olsaydı, kısa bir süre içinde insan gücü kaynağının kurduğunu görürdü. Bu iki uç arasında, kimsenin belirleyemeyeceği gizemli bir noktada duran «çalışmayla yeniden eğitim» sistemi, ürküyü ve coşkuyu birbiri ardından davet edip durmaktadır. «Bizim genç baylarımızdan kaçtı böyle zaman zaman marangoz tezgahının başında iman gevretmeye ya da bir lağım çukurunu temizlemeye gitmek isterdi?» diyor aramızdaki arkadaşlardan biri. İngiltere’de, Birleşik Devletler’de, Almanya’da, eğeyi, rendeyi kullanmasını öğrenememiş bir öğrenciye mühendislik diploması vermezler. İnsanla bedenî çalışmanın ortaya koyduğu gerçekler arasındaki bu yeni ilişkiye doğru Fransa’da da bazı adımlar atılması gerekmiyor mu?

TATLILIKLA UYGULANAN YENİDEN EĞİTİMİN BAZI BAŞARILARI

Yeniden eğitim alanında uygulanan Çin yöntemlerinin en şaşırtıcı yanı, hemen hemen hiç bir sızıltıya yer vermeksizin işler görünmeleridir. «Zorlamaktansa, inandırmak daha iyi,» diyor Nankin eyaleti devrim komitesi başkanı Çiang Kuei. Kendisi her türlü meşakkati görmüş sağlam yapılı, babayiğit bir adam. Büyük kahkahalar atarak sözüne devam ediyor: «İşler hemen her zaman yolunda gidiyor. Yeniden eğitime gereksinimleri olan kadrolar ve aydınlar kısa bir süre içinde bu eğitimin yararlarını kavlıyorlar; bu deneyden tekrar geçmek istiyorlar. O zaman da

onları geldikleri yerlere yollamaktan başka yapacak iş kalmıyor.»

Kitlelerden uzak kaldım diye sızlanan onca kadro içinde, dünyaya bakışlarının değişmesi gereğini kavrayan onca üniversite öğrencisi içinde, burjuva kalmış olmakla kendilerini suçlayıp duran onca profesör içinde, kaç kaçıp da bunun gerçek anlamda yaşanmış manevî bir iklim değiştirme, bir temizlenme olduğunu içtenlikle gösterebilir? Stajları çabuk bitsin diye büyük bir ikiyüzlülük içinde kendilerinde bir dönüşüm meydana geldiğini haykırıp dururken, içlerinden kaç kendini zor tutmaktadır? Bu soruların karşılığını vermek güç. Tersine, en küçük aykırı düşünceler acımasız bir biçimde safdışı edilirken de, en ufak bir maddî şiddet yoluna baş vurulmadığı söylenebilir. Bilimler Akademisi üyelerinin beşte dördü eyaletlere dağıtıldığı halde, ne bir intihar ne de bir hapse atılma olayına rastlanmıştır.

Wuhan Çelik Kombinası'nın girişine yazılmış, Mao'nun 11 Eylül 1968 tarihli buyruğunda şöyle denilmektedir: «Eski okul bilgileriyle oluşmuş üniversite öğrencileri arasında, kitlelerle bütünleşebilecek olanların sayısı çoktur; işçiler, köylüler ve askerler onları bağırlarına basacaklardır.» Gerçekten de, işçiler, köylüler ve askerler, itibarlarını yitirmiş aydınları iyi bir yüzle karşılıyorlar olsa gerek. Acıma duygusunun esinlediği bir çift dosça laf bir ruhun akışını değiştirebilir, umutsuzlara cesaret kazandırabilir. «Yola gelmeyenlerin sayısı çok az,» diye inanca veriyor Chiang Kuei eliyle kalçasını hafifçe tokatlayarak, «bunlar da kapitalist yolda inatla direnenler ve sorunu anlamak istemeyenlerdir. Biz bunlar için bile bir aralık kapı, bir çıkış yolu bırakıyoruz; yola gelmeleri için kaç yıl gerekiyorsa, o kadar bir süre

düzeltilme işlemleri uyguluyoruz kendilerine.» Kıscası, düzeltilme işlemleri uygulananların çoğı, bugün değilse yarın, yola gelmektedir: Hiç bir art düşünce beslemeksizin kitle dinine katılma konusunda yeterince esnek kişilerdir bunlar; başka bir deyişle işin üstesinden gelmiş kişilerdir. Terside var ama: Yeniden eğitim görmeyi reddedenlere, bu eğitimin uygulanması sürüp gidecektir. Hsia-fang'ın esprisi de budur.

KARŞILIKLI SÜRTÜŞMEDEN IŞIK DOĞUYOR

Hangi Verdun gazisi, hangi eski Alman tutsağı, o sıralarda keşfettiğı ortaklaşa hayatın anısıyla duygulanmaz ki! «Alay»lar, «siper»ler, «kamp»lar, bir arada yaşamamanın yanısıra kendini aşmayı da öğretmiştir. Aydınlar kitaplarından, burjuvalar seçkin çevrelerinden, taşralılar kapalı kavanozlarından, beden işçileri gösterişsiz hayatlarından çekilip kopartılmışlardır. Çamurun ve kanın gerçekliğı içine daldıktan, tehlike karşısında içlerinde bir kendini aşma isteğı uyandıktan sonra, birbirine karışmış sınıfların ve soyların ortasında, gerçeklikle vaftiz edilmişlerdir. Bir dağ köyüne ya da uzak bir fabrikaya gönderilmiş birçok kentli Çin yurttaşları günlük hayatın göreneklerinden koparılmış olmaktan ötürü belirli bir atılım duygusu içine girmişlerdir. Bunların çoğı, bize belirtildiğıine göre, bu deney kendilerine eski hayatlarından daha zengin göründüğü için gönderildikleri yerlerde sürekli olarak kalmak istemişlerdir; sözceli mi, içlerindeki dönme duygusunu atarak kendilerini deneylerine adayan ve sürekli işçi, hızlı sendikacı, aile babası olmuş bazı rahip-işçiler, bir süre sonra rahipliğı de bırakmışlardır.

Çinli aydınlardan ne kadarı içlerinde bu çağrışı duymuşlardır? Başka konularda olduğu gibi bu konuda da istatistik mevcut değil. Bedenî çalışma stajlarından geri dönen, orada kalmalarına karar verildiği için geri dönmeyen ve dönmek istemedikleri için gittikleri yerlerde kalan kentlilerin oranını kestirmek bu bakımdan olanaksız. Ama ne olursa olsun, kadroların, öğretmenlerin, bürokratların sanatçıların bir kısmı, isteyerek ya da istemeyerek, kırdaki kalıyorlar. Sanayileşmiş ulusların sıkıntısını çektikleri bir «köyden göç» yerine, onlar bir «kentten göç»ü beslemektedirler. Mao, ülke topraklarına yeni bir denge kazandıracak, kentlilerle köylüler arasında çözülmez bağlar yaratacak biçimde, bu işi her şeyin üstünde tutmaktadır.

Böylece, 7 Mayıs Okulları ve çalışma kampları, toplumu yalnızca harekete geçirmekle kalmıyor, onu durultuyor, sağlamlaştırıyor da. Bu okullar sayesinde, Kültür Devrimi, önüne geçilmez bir devinim içinde, normal olarak kentlerde kalacak olan milyonlarca erkeği, milyonlarca kadını ülke yüzeyine yaymıştır; bu da kentle köy arasında sürekli bir denge sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Bu çeşitli ortamların birbirine karışmasından ortaya çıkan göz kamaştırıcı parlıtyı büyük bir coşkuyla anlatıyorlar bize. Hani fizikçilerin triboluminescence diye adlandırdıkları sürtüşmeden ışık çıkması olayı toplumsal hayatta da meydana gelmiş gibi. Tarlalara gönderilen memurlar, kendi çalışma ortamlarında, şair sesleri ediniyorlar:

**Domuzları ya da koyunları güdüyorum
Ben her gün devrim yapıyorum.
Işıklar içinde bütün evren**

**Kızıl gücün parıltısı içinde,
İşte budur içimdeki düşünce. (°)**

Hsia-fang çömezlerinin —ya da kurbanlarının— hayatlarını yeniden kurabilip kuramama şansları, kendilerinde belirecek devrim inancına göre olacaktır. Sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olduğundan ve Devrimin durmayacağından hiç bir kuşkuları kalmıyor artık. Burjuvayken kazandıkları alışkanlıklara ve elde ettikleri durumlara karşı saldırıya geçmezlerse, kendileri de ezilmiş, ufalanmış olacaklardır.

BELLİ ARALIKLARLA BEYİN YIKAMA

«Şimdi hâlâ ve her zaman,» diyor, Şanghai devrim komitesinin genç yöneticisi Hsu Çing-hsien, «kişinin beynini yıkaması gerekiyor. Zaman zaman bunu ihmal ederseniz, kapitalist zihniyet hemen geri gelecektir. Güç bir şey bu yıkama işlemi: Acısı çok daha sonra duyuluyor. Asıl bu yüzden yapmak gerekiyor onu. Hiç bir acı duyulmazsa, o zaman da artık yararı kalmamış demektir.»

Bir Buda gülümsemesiyle sözüne devam ediyor:

«Bir insanın hayatında on kez, yüz kez beyin yıkamak gerekiyor. Çin'in hayatında, Kültür Devriminin bin yıl, iki bin yıl kızıl kalması isteniyorsa, on kez, yüz kez Kültür Devrimi yapmak gerekecektir. Proletarya diktatörlüğü ancak her türlü burjuva etkisinin kökü kazınmakla kurulabilir. Bütün Çin'de olduğu gibi her Çinlinin kişiliğinde de, kişinin kendisini kaçınılmaz bir biçimde karşı-devrimci bir restorasyon içinde buluvermesi için, sınıfların mücadelesini bir an için unutmaması yeter. O zaman Komünist Parti de revizyonist, yani faşist bir Parti haline gelebilir.

Bütün Çin'in rengini değiştirdiği görülür; bir ara az kalsın oluyordu bu. Kızıl renk sürüldüğü yerde öyle kolayca sabitleşmiyor; uçabiliyor.»

«Teknisyenlerle köylüler arasındaki, bedenî çalışma ile entelektüel çalışma arasındaki, kentle kır arasındaki farkların silineceğine inanıyor musunuz?» diye soruyorum. «Gençlikteki köken farkları mı yeniden kuruluşa güçlükler çıkarıyor?»

Hsu Çing-hsien görünmeyen bir sabunla, umursamazlık içinde, bakımlı, güzel ellerini oğuşturuyor:

«Elbette, bir oğlan ya da bir kız, devrim mücadelelerinde pişmemişse, rahat bir hayatı özleme eğilimine, yani kapitalizmi onarma eğilimine her zaman yenilebilir.»

Dirilmeye her zaman hazır bir insan doğası söz konusu olduğu için, tehlike, yetişkin kişiler için olduğu kadar gençler için de mevcut.

«Gençlere geçmişten esinlenen bir marksizm-leninizm sokmaya çalışırsak, Devrim duraklayacaktır. Önemli olan dogmaları öğretmek değil, ilerde devrimci amacın mirasçıları yapacağımız gençlerin proleterci iradelerini güçlendirmektir. Doğuştan kızıl kimse yoktur. Kültür Devrimine etkin bir biçimde katılamayacak kadar yaşları küçük olan gençler de, kendi adlarına bir devrim yapabilmektedirler.»

«KARAVANA ATANLAR» ve TETHİşÇİLER

«Yeniden eğitim amacıyla gönderilmiş kadrolar ya da aydınlar, devrimci tutkuyu gerçekten canlandırmışlar mıdır ya da hiç değilse bunu yapmaya çalışmışlar mıdır?» Hsu-Çing-hsien'e bu soruyu yöneltmemin nedeni şu: Kırdan, şantiyelerde, çok «karavanacı»ya rastladık; Sovyetler Birliği, Polonya ya da

başka ülkelerin şantiyelerinde de böyle gevşek kişiler gözlemcinin dikkatini çeker... Doğrusunu söylemek gerekirse, biz özellikle çok çalışan işçileri ölçü almıştık: Tabii en hızlılarını değil, açık ve düzenli olanlarını. Devletçi sistemin her yerde gizliyor göründüğü o gevşekliğe 7 Mayıs Okullarında ve başka yola getirme şantiyelerinde de rastlanıyor mu?

«Ne yazık ki,» diye karşılık veriyor Hsu Çing-hsi-en neşeli bir açıklık içinde, «kalabalığın içine siz, refah ve tembellik duygusunu oraya sokan çok sayıda kötü kişi var. Bir süre önce, tarım hizmetlerinde çalışsınlar diye kıra gönderilmiş olan bir tiyatro okulunun öğrencileri tatillerini refah içinde geçirmek için örgütlenmişler. Bunlar bir öğretmen evine yerleşmişler ve bir şato hayatı sürmeye başlamışlar. Günlerini eğlenmekle, flüt çalmakla geçiriyorlarmış Şekerkamışlarını biçmemiş oldukları ancak üç ay sonra anlaşılmıştı. Bir denetim sırasında iş görür gibi yapmışlar, sonra yine ense yapmaya koyulmuşlar. Zaman zaman rastlanıyor böylesi durumlara. Kitlelere devrimci gücü şırınga etmek için daha çok çalışmamız gerekiyor. Bereket versin, bir iki kara koyunun yanında bir sürü de ak koyun var.

«Gençler, Yenan'da çok güzel uygulanmış olan katı ilkelere yeniden dönmeyi istiyorlar mı?»

«Günümüz gençlerinin büyük çoğunluğu hem emekçi, hem entelektüel, hem de asker olmak istiyorlar. Siyasanın tekniğin üstünde bir yer tutması, ama onu ortadan kaldırmaması gerektiğini hissediyorlar. Eski çağlardaki katkısızlığa dönme özlemi içindeler. Halk savaşına hazırlanmak istiyorlar; hem de bu savaşın yalnızca üretim cephesinde geçmesi gerekirmiş gibi.»

Hsu Çing-hsien'e kalırsa, bu ÷lkede mistikler bir kez daha üstünlük kazanmaktadırlar. Ne zamana kadar? Bu büyüleyici devrimcinin şu sözleri, kulaklarımızdan gitmiyor: «Çin'in hayatında on kez, yüz kez Kültür Devrimi yapmak gerek... Bir insanın hayatında on kez, yüz kez beyni yıkama işlemi gerek...»

**«yeni düşünceler üstüne...»
ya da
tutucu bir «devrimci sanat»**

«BÜTÜN DUVARLARDA» BİR POP SANATI SERGİSİ

TA-TZU-PAO, yalnız güçlü bir iletişim aracı meydana getirmekle kalmıyor. İş günü bittiği zaman, işçiler, köylüler, delikanlılar, bütün geceleri çizmekle, yazmakla, boyamakla geçiriyorlar. Çincede yazmak, çizmeyi ve resim yapmayı da gerektirdiği için bunların hepsi tek iş oluyor. Harfleri ve çizgileri öyle baştan savma yapmıyorlar: Esinlerini estetik bir gereğe belirli bir oranda bağlayarak, en uygun biçimi arıyorlar. Biliyorlar ki binlerce **ta-tzu-pao** içinde, en çok okunanları, en hoş anlatımı tutturarak bakışları üstlerine çekenler olacaktır: Bürokratların ve revizyonistlerin karikatürleri, Mao'nun ışıltılı portreleri, ormandan fırlayan bir partizanın ileri atılışı, traktörüne kurulmuş köylü. Kültür Devrimiyle fışkırmış gerçek bir kitle sanatı bu.

Delegasyonumuzun üyelerinden biri bu yargıya karşı çıkıyor: Basmakalıplığın beceriksizlikle atbaşı gittiği bu afişleri mi sanat olacak? Bütün büyük sanatçıların 7 Mayıs Okullarına ya da yola getirme kamplarına «postalanmasından» sonra, bir de sanat, ha? Çin'de her alanda görülen o dev eşitleme giri-

şiminin sanat planında da ortaya çıkmamış olması tuhaf bir şey olurdu kuşkusuz. Sanayideki ya da bilimdeki «patron», tıptaki ya da üniversitedeki «mandarin» nasıl ortadan kalkmışsa kurallara ve günün beğenilerine göre çalışan ressam tipi de kalmamıştır: Yüce Öğretmeninki hariç hiç bir bireysellik yüceltilmemektedir artık; yaratıcı güç yalnız kitlelere tanınıyor.

Böylece sokaktaki adamın kendisinin ressam olması isteniyor. Çin, sanatçıları tarlalara göndermiştir; ama bu kez bütün halk sanatçı olmuştur. Bizde badanacılar boşuna «sanatçı-ressam» demektedirler kendilerine. Kimse yutmaz bunu: Gerçek ressam bir sanatçıdır, bohem de olsa, bir «bay»dır; badanacıysa bir zanaatçı, yani bir işçidir. Çin'de, sanatçı, zanaatçı, nitelikli işçi arasındaki farkları görmek çok güç. Halk Cumhuriyetinin bir ucundan öbür ucuna, köylüler evlerinin duvarlarını boyuyorlar; belediye memurları, merdivenlere çıkmışlar, bir buğday çuvalını sırtlamış bir askeri ya da makineli tüfek taşıyan bir işçiyi temsil eden dev panoları boyuyorlar, çocuklar sınıflarının duvarlarını suluboya desenlerle süslüyorlar, işçiler kendi girişim merkezlerinin duvarlarına desenler yapıyorlar.

Yaratıcılar, yaratıcı sanatçılar? Onlara pek seyrek rastlanıyor. Resim yapanlar özellikle bir öykünme içinde, hani öğrenciler resim dersinde karşlarına konmuş Joconde tablosunun aynını yapmaya çalışırlar ya, tıpkı öyle bir çalışma içindeler. Esin değişmiyor, çeşitlenmiyor; Bergson, bir yaratıcının, sürekli olarak içinde yaşadığı kendine özgü bir evren kurduktan sonra «tek bir şeyi açıkladığını» söylüyordu. Çin'deyse esin kolektiftir; Yaratıcı olan birey değildir; çünkü birey benimsenmiş olan modelleri sa-

dece yansıtmaktadır. Yaratıcı olan bütün Çin halkıdır. Bütün ülkeyi Mao'nun resimleriyle ve yaldızlı kağıttan kesilmiş yazılarla donatmış halk: Çin bir ucundan öbür uca bunlarla kaplı; ama yalnız Çin'de rastlanıyor bunlara.

HANGÇOW'DA «GOBLEN TEZGAHLARI»

Bir sabahımızı, Hangçow'daki ipek ve kanava işleri fabrikasını gezmekle geçiriyoruz. Pencereleeri söğüt ağaçlarıyla gölgelenmiş bir göle bakan bir salonda, erkekler ve kadınlar, kartonlara eğilmişler, kartpostallara baka baka, portreler ve manzaralar çıkarıyorlar: Şaosşan'da Mao'nun doğduğu ev, Mao tarafından Çinkiang dağlarında kurulmuş ilk devrim karakolu, Mao, Kanton'da, köylü devrim Enstitüsü'nün önünde konuşurken; ayrıca Çu En-lai'nin portresi; (*) Marx'ın, Engels'in, Lenin'in ve Stalin'in portreleri. Kardeş ulusların önderlerinin, Norodom Sihanuk'un ve Enver Hoca'nın portreleri; devrimci balelerden çıkarılmış sahneler... Daha önce seçilmiş yirmi kadar örnek, çeşitli boyutlar ve çeşitli malzemelerle, aralıksız bir biçimde, renkli olarak ya da gri-beyaz olarak bu kartonlara geçiriliyor.

Kartonlar, istenen oranlarda ve fabrikanın devrim komitesince benimsenen biçimde hazırlandıktan sonra, sanatçının çalışması yerini elektronik olanaklara bırakıyor. Lurçat'dan sonra I.B.M. işe karışıyor yani. Beş yüz otomatik makine, altı yüz bin delikli fiş, el emeğine göre binlerce kez güçlü bir uyum içinde kanava işinin gerçekleşmesine olanak sağlıyor. Fabrika işçilerinin buluşuymuş bu.

(*) 1971 yazında da, Lin Plao'nun portresi.

«Sahi mi? Mühendislerin hiç yardımı olmadı mı? Yabancı tekniklerden hiç mi esinlenmediler?»

«Hayır, hayır, bu yöntemi bulan ve uygulamaya geçirenler geniş kitlelerdir yalnızca.»

Her şey geniş kitlelerden geliyor ve yine onlara dönüyor: Kitlelerin yeğ tuttuğu modellerin seçimi; kendilerini adsız olarak bu işe adanmış sanatçılar tarafından kartonların işlenişi; ultra-modern yapım usulü, her şey.

Yapımevinin dokuz yüz işçisi, Çin girişimlerinin çoğunda görüldüğü gibi, üretim koşullarının gerektirdiği ölçüde, üç posta halinde çalışıyorlar: Her eyaletten siparişler yağıyor. En gösterişsiz aile barınaklarına kadar, her halk yurdu, her kültür ocağı, Yang-çu ırmağını ünlü inişinden sonra bornozlu Mao'yu, ping-pong oynayan Mao'yu ya da Göksel Barış Kapısı'nın tribününde, önünde resmigeçit yapan binlerce kızıl muhafızı elini kaldırarak selamlayan Mao'yu istiyor.

«Çalışma temposunu boşuna arttırdık,» diye açıklıyor devrim komitesi yöneticisi, «talepleri bir türlü karşılayamıyoruz. Kültür Devriminden önce bu fabrikada, sayvanlarının altında imparatorları, tahtıranlara kurulmuş saray dalkavuklarını, saray dansözlerini, mandarinleri gösteren kanava işleri yapılıyordu. Halk eski toplumun böyle eski püsküleriyle ilgilenmiyor artık. Günlük hayattan alınmış sahneler istiyor. Ayrıca siyah-beyaz değil, renkli işler istiyor.»

Böylece, dokuma fabrikasından, Mao'nun çeneesindeki et beni, ayak parmağının üstündeki su damlası, Stalin'in bıyığının ya da Lenin'in sakalının sivri ucu, Çu En-lai'nin bakışındaki hınzırca parıltı, en ufak bir hata ve değişikliğe uğramadan, bir mermi hızıyla çıkıyor.

Mao Çin'inin ölçülerini taşıyan bu Goblen tezgahlarından çıkan ürünler de, Le Brun'un kartonlarına göre Güneş Kral'ı resmeden kanava işlerinden daha mı az bir sanat gücü var? Ender şeyler arayan biri için ikincisi daha üstündür; Ama halkçılık tutkusu içindeki biri için de, satışa milyonlarca örneği birden sunulan, fiyatı yarım yuanla on yuan arasında değişen (*) bir kapıyı ya da bir konferans salonunun duvarını süsleyebilecek kadar büyükleri de bulunan birincilerin üstünlüğü su götürmez olacaktır.

Metreyle ya da kiloyla ölçülen ürünler sanat yapıtı olarak nitelendirilebilir mi? Hangchow fabrikasının devrim komitesi yöneticileri, emekçilerin amacını gururla açıklıyorlar bize: Kendi rekorlarını kırmak; 2.20 metre boyunca 1.54 metre eninde bir Mao'dan sonra, eni ve boyu daha uzun bir Mao daha dokumak; ve bunu bir geminin üstünde göstermek; malum ya, «devrime iyi bir serdümen gerek.» Bundan önceki deney için 10.000 delikli fiş yetiyormuş; bunun için en az 30.000 delikli fiş gerekecekmiş.

Büyük mağazaların satış tezgahlarında, hiç de heyecanlamayan müşterilerin ilgisini bekleyen bu devrim motifli yelpazeler, üstlerine devrim temaları işlenmiş bu lamba örtüleri, bu duvar halıları sanat yapıtı olma niteliklerini yitiriyorlar mı?

Batılılar, Pekin'deki, Şanghay'daki, Kanton'daki bazı mağazalarda satılan amatör işi güzel yelpazeleri ve lake paravanları, saray sahnelerini ya da mandarinlerin hayatını, göl üstünde gezintileri, bir genç kızın bir söğüt ağacının altında düş kurmasını, ara-

(*) Aşağı yukarı 3 liradan 20 liraya kadar.

baya koşulmuş bir geyiğin sıçrayışını temsil eden minyatürleri daha ilginç buluyorlar. Bu sanatın kökleri kırk yüzyıllık eski bir toprağa kadar uzanıyor. Gelenek etkilerini yitirmiş değil daha. Devrim bu yolda hiç bir şeyi yüreklendirmiyor, ama yapılmasına da karışmıyor: Onun el değdirmmediği bir bahçe bu.

BİR ZANAAT SANATI ATÖLYESİ

Bize yeni yapılmış oldukları söylenen ağırbaşlı, sade binalar, ama daha şimdiden sıvaları dökülmüş: Pekin zanaat sanatı atölyesi burası. Devrim komitesinin başkan yardımcısı Tung Çing-yang bize tarihçesini anlatıyor. Kurtuluştan önce zanaatçılar kendi hesaplarına çalışıyorlarmış, ama aralarındaki rekabet onları Çin'i sömüren yabancıların keyfine ve insafına bırakıyormuş. 1949'dan bu yana kollektifleştirme yavaş yavaş uygulamaya başlamış. Önce bireysel çalışmaya bir düzen getirilmiş, 1952'den sonra da kooperatifler kurulmuş; 1958'de üç kooperatifin birleşmesiyle sekiz yüz işçinin çalıştığı bu atölye oluşturulmuş.

«Kısacası, ileri derecede bir devletleştirme oluyor bu değil mi?» Sorumuzu tekrarlatıyorlar. Bir anlam taşımıyormuş: Devletin bu süreçte bir rolü yokmuş; bu birleşmenin gerekli olduğuna kendiliğinden inan getirmiş olan «tabanın bir girişimiymiş» bu...

Pekin'de hiç bir zanaatçı kendi başına iş görmüyor artık. Öbür sanat atölyelerinin her biri bir teknik dalda çalışmakta. Yalnız bu atölyede bütün teknikler bir arada! Ipek üstüne işleme, cam üstüne işleme, lake, mineli bölmeler, seramik, fildişinden, yeşimden, mercandan, kırmızı akikten yontular.

Açıklandığına göre, kollektifleştirme, önemli iler-

lemelere olanak sağlamış. Teknikler modernleştirilmiş. Daha 1965'te, bu atölyede odun kömürüyle pişirilmiş çeperler varmış. Bugünse elektrik fırınlarından ateş geçiriliyor. Sert taşların çizilip yazılmasında kullanılan eski pedallı aygıtların yerini elektrikli aygıtlar almış şimdi. Heykelciklerin perdah ve parlatma işlemleri mekanik torna aygıtlarıyla yapılıyor. Song seramiklerinin mavisî, «yağmurdan sonraki gök mavisî», Batıdaki açık arttırmalarda en yüksek fiyatlarla satılıyordu; nedeni de artık yapılmamalarıydı: Bu sanatın gizi beş yüzyıldan beri yitip gitmişti. Ama Mao Çe-tung düşüncesi sayesinde yeniden yaratıldı: «Geleceklerde iyi olan ne varsa bulup çıkaralım».

Her rasyonalizasyon gibi, sınaî ilerleme de çeşitli uzmanlar arasındaki yapım sürecini, her dizinin prototipi hariç olmak üzere, ortadan kaldırmaktadır. Bir biçim yaratmayı isteyen, düşünen, onu baştan başa sona gerçekleştiren adam aynı kimse değildir artık. Tek sanatçı siliniyor; bireysel zanaatçı ortadan kalkıyor: Kitlenin kendisi zanaatçı olmuştur artık. Fildişi parçası elden ele dolaşüyor. Bir adam minyatürdeki kişileri hâkketmekle yetiniyor; bir başkası nadir görülen bir elçabukluğuyla ağaçlar yontuyor. Bir çakı sert ağaç üstüne bir manzara çiziyor, bir başkası bir yüzün çizgileri üstünde uğraşmakta uzun uzun. Bir emekçi üstünde sivri elmastaşı bulunan bir bileyi aygıtında yarı-değerli taşları yarıyor; bir arkadaşı da fildişi tozlarını bir araya toplamakta; yalnız pens ve çiriş fırçasıyla çalışan başkaları da bakır bölmeler yerleştiriyorlar; atölyenin her gün ürettiği sekiz yüz değirmi bölmeye tornada perdah vuranlar da var. Kimisi fırçanın ağızlarından ancak geçebileceği minyatür şişeciklerin içine zarif motifler işliyor; kimisi vazoların bakır kalıpları üstüne, hep aynı biçimde,

bir lika tabakası çekiyor. Burada da kendi kendimize soruyoruz: «Aynı emekçinin, aynı ekibin üyeleri arasında, ard arda sekiz saat bu usta hareketi tekrarlanması, sonra yerini ikinci bir ekibe, onun da üçüncü bir ekibe bırakması, böylece üç ekibin yirmi dört saat içinde hiç vakit kaybetmeksizin bütün yerlerden ve tesislerden yararlanması suretiyle yapılan bu uğraşlar sanat mı? Aynı nitelikte binlerce örnek halinde yapılmış bu nesneler sanat mı? Yorulmak bilmeden tekrarlanmış bu özlü jestte ne büyük bir hüner var ama; bütün bu romantik manzaralar ya da bu destan kişileri onca evde ocakta ne düşler yaratıyor!..

GELENEKSEL MOTİFLER VE DEVRİMCİ MOTİFLER

Bütün işlemleri, taşarlama aşamasından işi bitirmeye kadar, gerçekleştiren bazı sanatçılar var hâlâ. Modelleri bunlar yaratıyor; üretilen diziler bu modellere göre çoğaltılacaktır. Sanat, resim ya da yontu zanaatı diyebileceğimiz bu motifler iki yönde gelişmekte.

Kimi zaman geleneksel sanata öykünülüyor. İşte dişli olarak yapılmış fildişi toplar; sanatçı, dıştaki topa açtığı deliklerden başlayarak, birbiri içine yerleştirilmiş ve serbestçe dönen otuz iki top yapmayı başarıyor: İki yıl süren bir çalışmayla. İşte büyük tablolar, laka paravanalar. İşte palmyelere konmuş kuşlar; bir gölün kıyısındaki çiçeklikler; Konfüçyüs (yani Perikles) çağındaki gibi uçları kıvrık çatılar.

Ya da genellikle olduğu gibi, çağdaş motifler üstünde çalışılıyor: Sözelimi Hainan adasının palmyeleri altında, başının üstünde makineli tabancası dimdik duran ve dans adımı atar gibi ayağını kaldırmış **Kızıl Kadın Müfrezesi**'nin kahramanını temsil

eden fildişi bir blok. Uyumlu renkte taşlarla yapılmış ve üstüne mercandan kızıl bayraklar çekilmiş Nankin'in Koca Köprü'sü. Laka bir tablo üstüne yarım kabartma biçiminde yontulmuş turmalin taşından bir «zincirli köprü», Uzun Yürüyüş'ün şanlı bir öyküsünün anısını canlandırıyor. Sarı yakuttan bir hazine pagodası, pembe kuvarstan bir Yenan'ın yalçın tepelerine yukardan bakıyor. Bir fildişi yontucusunun çalışmasını görmek için eğiliyoruz. Bir pingpong maçını gösteren bir çalışma bu: Oyuncularından biri çekik gözlü; öbürü «koca burun» biri: **jiklet** (*) çiğnermiş gibi çeneleri bir türlü kapanmıyor bunun.

Kim belirliyor bu motifleri? «Kimse. Emekçiler kendileri seçer bunları,» diye açıklıyorlar. Peki, çalışmalar için gerekli bir yeşim külçesi, bir plaka altın gibi değerli maddeleri isteyen emekçiye bunlar veriliyor mu? Tabii ki, hayır; çok tecrübesiz emekçiler, başlangıçta, harcıâlem maddeler, ağaç ve yumuşak taşlar üstünde çalışıyorlar. Devrim komitesi, pahalı maddeleri en yetenekli zanaatçılara vermektedir. Bunların bu maddelere ekledikleri artık-değerleri umursadıkları yok. Yaşlı bir mercan yontucusu altı haftadan beri güzel bir parça üstünde çalışıyordu; yapıtına en az bir yıl vereceğini hesaplıyordu; bu yapıt o zaman Hong Kong yoluyla ihraç edilecek ve otuz bin yuan (**) bedelle satılacaktı. Hemen hesaplıyoruz: Yontunun bedeli yontusunun yirmi beş yıllık ücreti kadar tutuyor. Acaba bu yontucu bu hesabı sadece aklından geçirmekle mi yetinmiştir?

(*) Çinlilerin beyaz ırka taktıkları ad.

(**) Yaklaşık olarak 180 bin TL.

Pelesenk ağacına kakılmış, rüzgarda kızıl bayrağı dalgalandıran bu partizanlar, bu devrim öyküleri, gerçek anlamda proletarya estetiği mi? Çin sanatı devrimci bir içerik edinmiş: Devrimci biçimler de bulmuş mu acaba? Elbette ki, hayır; ve bizim küçük topluluğumuz bu konuda bir düşün kırıklığına uğruyor. İlgililer, önemli olanın yapıtlara geniş ölçüde «çağdaş motifler»i sokmak olduğunu tekrarlıyorlar. «Zaten,» diye alçakgönüllülükle ekliyorlar, «reformlar tamamlanmış olmaktan uzaktır; proletarya estetiği Mao Çe-tung düşüncesini henüz tam anlamıyla özümlemiş değildir.» Bir Batılının gözünde, Maocu gerçekçilik, Stalinci plastik sanatları aşmadığı ölçüde, onların bayağılığını taşıyor. Ama Batılı ölçüler uygun ve yerinde şeyler midir?

Bütün alanlarda olduğu gibi, sanat alanında da gerekircilikleri kırmış Çin rejimi. Saray'ın, mandarinlerin, Batılı zengin meraklıların buyruklarının yerine, devrim komitelerinin, proleter sanatseverlerin, kardeş ülkelerin buyruğunu geçirmiştir. İşçilerin, köylülerin ve askerlerin beğenisi, «seçkinler»in beğenisinin yerini almıştır. Bu ikisi arasında meydana gelen kopmaya hiç de şaşmamak gerek.

Bölmeli vazolar, yeşimden Budalar, akikten mandarinler, yakuttan tahtirevanlar, 1966 ve 1967'de, proletarya çizgisi adına, kızıl muhafızlar tarafından tahrip edilmiştir: Bu imparatorluk kalıntısı şeyler, halkı Devrim yolundan saptırıyormuş. Aynı teknikler bugün güçlü modelleri yaymakta kullanılıyor: Dünyanın geleceğiyle ilgili oldukları ölçüde, Çin halkının koşullanmasına katkıları oluyor. Yüzleri kırıksık içindeki yeşim ve fildişi yontucuları, aksaçlı kuyum ve laka

ustaları, partizanları ve kızıl muhafızları canlandırıyorlar, çağdaş temaları işliyorlar, Kültür Devrimini temsil eden tam kabartmalar yapıyorlar. Böylece Çinlinin düşgücü tipik figürlere dökülüyor.

«Gerçekte,» diye sözünü bağlıyor Çun Çen-tung o süzme gülümsemesiyle, «burjuva estetiği ve proletarya estetiği kesin olarak zıt amaçlar güderler. Sizler, kapitalist ülkelerde az bulunan sanat nesnelere düşkünsünüzdür; her yerde bulunan şeylerden tiksiniyorsunuz; bizdeyse, tersine, benimsenmiş modelden uzaklaşan biçimler yadsınır ve onaylanmış biçimler her yere yayılır.» Yüz milyonlarca erkeğin ve kadının yakasını bırakmayan ve durmadan tekrarlanmış biçimler bunlar.

Süsleme gerci olarak yalnız bu nesnelerin kullanılmasına izin verilmiştir. Rejimin ileri gelenleri bizi sıradan ve tekdüze bir dekor içinde kabul ediyorlar: Aynı arkalı koltuklar, hepsine aynı gri kılıflar geçirilmiş aynı arkalı koltuklar, aynı çaydanlıklar, aynı tükrük hokkaları, aynı tek ayaklı yuvarlak sehpa üstüne konulmuş aynı sigara tablaları. Yenan esprisi, Çin yöneticilerini her zaman canlı tutmakta: Çiğdelikteki mağara devri evlerinden Halk Sarayı'nın salonlarına kadar hepsi de aynı basit hayat biçimini muhafaza etmiş, günlük hayat çerçeveleri içinde her türlü özentiye hor görmüşlerdir. Bu üslup yokluğu ilkin çarpıyor kişiyi; sonunda da bir üslup söz konusu olup olmadığını soruyorsunuz kendi kendinize.

KITLELER İÇİN YAPILAN BİR MÜZİK

Şanghai Operasının orkestra galerisi. Bir iki Çin gongunu ve kemanını saymazsanız, bütün enst-

rümanlar Batıdakilere benziyor. Bütün orkestra galerileri gibi bir galeri. Bütün operalar gibi bir opera; orkestra şefini ve çalgıcıları dik yakalı gri üniformalar içinde değil, fraklar giymiş olarak düşünürseniz, kendinizi Paris'te, New York'ta ya da Moskova'da sanabilirsiniz. Müzikte yalnızca bir Çinli giysisi var sanki. Keskin bir iki cimbal vuruşunu ve Parisli bir kulağa aşırı gelebilecek bir iki flüt havasını dışta tutarsanız, **Aksaçlı Kız** balesinin uvertürünü de, icrasını da rahatça Avrupalı bir yapıt olarak görebilirsiniz.

Yapıtın geri kalan bölümüyse insanda bir pot-puri izlenimi uyandırıyor. Bir mazür, bir çeyrek fraz size bir Çaykovski'yi, bir Lalo'yu, bir Johann Strauss'u anımsatıyor. Bir sürü hava canlanıyor kulağınızda: **Maça Kızı**'ndan, **Satılmış Nişanlı**'dan, **Ateş Kuşu**'ndan bazı bölümleri ıslıkla çalmak isteği uyanıyor içinizde. Gözlerinizi kapayınca savaş öncesi günlerine sürükleniyorsunuz: Mazurkaların ve patinaj adımlarının birbirine bağlandığı Divonne-les-Bains ya da Bourbon-Lancy köşkünün orkestra salonundasınız sanki. Besteci hınzırca bir **remake** mi yapmış acaba, diye düşünüyorsunuz. Kalabalık dinsel bir huşu içinde izliyor bu aranjmanları; müziğin ezgilerine öylesine kapılıyor ki az sonra tempoya göre yerinde sallanmaya başlıyor.

Çünkü devrimci opera müziklerinde, kendi aralarında değişen, birbirlerine dönüşen bir yan var: **Aksaçlı Kız**'ın müziği bir yerde **Kaplan Dağının Alınışı**'na, **Şa Chia-Pang**'ınki **Kızıl Kadın Müfrezesi**'ne karışıyor. Bütün repertuarda hemen bir gezinti yapıyorsunuz. Yalnız entrümanlarla çalınan tek yapıt, bir piyano konçertosuna indirgenmiş: **Sarı İrmak**. Müziği Opera salonunda dinledikten sonra bir de plaklarda

dinliyorsunuz. Ya da bu tür yapıtları bütünyle olsun, parça parça olsun, yayımlayan radyoda. Ya da hoparlörlerde. Ya da parklarda durmadan bu ezgileri söyleyen çocukların dudaklarında. Bütün Çin aynı ezgileri izlediği için ortak bir dil çıkmış ortaya. Belirli sayıda nakarat, görünmez bir laternadan fışkırır gibi, hiç durmadan sekiz yüz milyon Çinlinin kulaklarında çınlamakta.

«Bestecisi kim bunun?» diye soruyoruz.

«Bestecisi yok,» diye karşılık veriliyor: «Bu müziği Başkan Mao'nun yenilmez düşüncesinin orduları, halk kitleleri bestelemiştir.»

Wuhan Operası'nın orkestra galerisinin üstüne, üstünde Mao Çe-tung'un bir yazısı bulunan bir bez flama geriliyor: «Yabancı ögelerden yararlanarak ulusal özler bulalım.» Geniş kitleler, Batılı temalar üstüne besteler yapıyorlarsa, Mao bunu onlardan istediği için bu. Hattâ Başkan Mao Kültür Devriminde belirli bir önem taşıyan bir karar da almıştı. Onun buyruğu üstüne, **Kızıl Fener** operası Çin enstrümanlarına göre değil, piyanoya göre hazırlanmıştı. Çinli kalabalıkların piyano müziğine karşı doğal bir coşku duydukları kolayca söylenemez. Ama bu karara, sınıf mücadelesinin gerçek bir polis romanı gibi yer veren Pekin gazeteleri bunu onaylıyorlar. «Karşı-devrimci revizyonistler,» Mao'nun piyano lehinde aldığı güzel kararı iki buçuk yıl karanlıkta bırakmayı başarmışlar. «Ama karşı-devrimci revizyonistler bozguna uğrayışlarını kolay kolay hazmedemiyorlar. Onlar piyanoyu parça parça koymak gerektiğini söylüyorlar ve arkadaşlarını bu enstrümandan devrimci amaçlar için yararlanmaya inandırmak istiyorlar.» Elbet, «piyano düşmanlarının küfürleri de, baltalayıcı

girişimleri de... başkalarının bu yöndeki çalışmalarını sarsamamıştır.» ⁽¹⁾

Coşku duymaya hazırlanmış yolcu, bir Avrupa müziğine devrimci yapıtları yerleştirmiş olan bir sanatın karşısında «Çin müziğinin, Batının ezgisel dizileriyle geleneksel Çin temeli arasında çok uygun bir birleşme yarattığını» söylüyor. ⁽²⁾ Kararsız yolcuysa, bizim delegasyondaki arkadaşlardan biri gibi, şöyle haykırıyor: «Çin müziği değil bu. Yarı Viyana, yarı Rus müziği karışımı bir şey. Bütünüyle tutucu bir müzik. Sözgelimi **Sarı Irmak** konçertosunda su seslerinden o kadar yararlanılmış ki, insan belediye duşlarından birinin altında yıkandığı duygusuna kapılıyor. Bu mudur devrimci müzik? 'Yeni-bilmem ne' müziği bu canım.» ⁽³⁾

Ama bir müzik, bütün dudaklarda dolaştığı, bir halkın bütün gizli güçlerini yansıttığı zaman, kendi devrimci amacına ulaşmış değil midir?

WUHANLI AKROBATLAR

«Akrobatlar» denen bir gösteriyi seyretmeye dayanamıştık. Trapezciler, hokkabazlar, soytarılar ve antipodistler geleneksel Çin hünelerlerini gösteriyorlardı. Bunların temsilleri 1949-1966 yılları arasında en ufak bir siyasal içerik taşımadan sürmüştür. Yalnız Kültür Devrimi sırasında bir kesiklik olmuştur. Kültür Devrimi yalnız sıçrama hüneleri göstermek isteyen atletleri ve bisikletçileri hoş görmemekteydi. Böylece, her yerde «sanat için sanat» eğilimi lânetlenirken, hüneler oyunları devrimci olmadan yaşama hakkını yeniden elde etmiş mi oluyordu? Yoksa sosyalizme de hizmet etsinler diye bunlarda bir düzenleme mi yapılıyordu?

Wuhan: Kültür Devrimi'nin Őiddetini gösterdiği ve Mao'nun Yang-ĉu ırmağına dalarak dünyayı Őaşırtmaya karar verdiği zaman bu kararı uygulamak iĉin seĉtiĐi değişik, ilginĉ kent. Geleneğe göre, kadın tiyatro oyuncularının yaptığı anonslar öyle yüksek sesle oluyor ki, kulaklarınız tırmalanıyor. «Lots» adlı bir oyunda, uzun, esnek sapların üstünde sessizce döndürülen tabaklar. Eski ĉin'in bütün inceliğiyle belirdiği bu fır dönen kaller ve dalgalanan ĉiĉekler, «sosyalist devrimin zaferini» mi kutlamakta? Birbiri üstüne konulmuş ve dengede duran «sandalye numarası»yla, yatmıŐ ve gergin bacakları üstünde fıĉılar ĉeviren genĉ kızların «ayak oyunları»yla nasıl kutlanır devrim? Bunlar, «sosyalist yapının ĉeŐitli cephelerindeki İleri Büyük Sıĉrama»yı nasıl kutluyor olabilirler? Programda sözü edilen «devrimci gerĉekĉilik ve devrimci romantizm»de nasıl bir yer bulacaklar kendilerine? (*)

Kuşkusuz, sokaktaki kalabalık bu sahnede iyi veriliyor; ama kadınlar öylesine süslü püslü, erkekler öylesine ĉevik ki gerĉekten yaŐadıklarına inanamıyorsunuz. Pirinĉ hasadını kutlayan köylüler görüyorsunuz bu gösterilerde; ama cambazların numaraları, bir operet manzarası iĉinde, öylesine baŐdöndürücü bir nitelikte ki insana her türlü ideolojiyi unutturuyor. Bu kas ve hüner başarıları neyi kanıtlayabilir ki! Mao'nun Şu öğütlerini mi ortaya koyuyorlar: «Sosyalist edebiyat ve sanatın temel ĉabası, iŐĉilerin, köylülerin ve askerlerin yiğit imgesini temsil etmektir.

(*) «Sosyalist gerĉekĉilik, sosyalizmi kuran bir halkın her günkü hayatını betimlemelidir»; «devrimci romantizm», gerĉek pembe olmadığı zaman düz gerĉekĉiliĐin aŐındırabileceĐi Şeyi düzeltmek iĉin araya girer; «Sanatĉının kötümser eğilimleri doğru yola sokar».

Kanıtlarımızın inandırıcılık kazanması, durumumuzu sağlam bir biçimde sürdürecektir hale gelmemiz, yönetici gücü gericilerin ellerinden düşürecek olanağı kazanmamız ancak bu modellerle gerçekleşebilir.» (4)

Bununla birlikte, bu çerez şeylerin ardından direnme parçaları hemen sökün ediyor. Hokkabaz işi siyasaya döküyor: Kitlelerin gereksinimlerine karşılık vermek için cebindeki mendili yaban ördeği haline getiren yoksul bir ayak satıcısı bu. Bisikletler, üst üste, göğe yükselen bir piramit meydana getiriyor. Makineli tabancalarla silahlanmış ve Amerikan hava saldırılarına karşı direnen Vietkong bisikletçileri bunlar. Kurşunlar vızıldıyor; birkaçı da piramidin üstünde durduğu lastikleri patlatıyor. Bir Amerikan uçağı bisikletçilerin ve salonun alkışları altında düşüyor. Ve klasik bisikletle uçuş numarası, tutku dolu hareketiyle dengeye karşı çıkan bir grubun kin patlaması içinde son buluyor.

Vietkong partizanlarından sonra Çinli askerler çıkıyor ortaya. Havacılar, bir sıçrama yerinden bir sıçrama yerine, tavana doğru fırlıyorlar. Denizciler bir kırmızı bayrağın çevresinde dönüyorlar.

Gösterinin en anlamlı bölümü başlıyor sonra. Bir akrobat gemici, daha iyi bir kadere layık bir ustalıkla yalıyarın üstünde onaracağı bir fenere boşuna ulaşmaya çalışıyor; olağanüstü sıçramalara karşın, fırtınayla sarsılan kayığının içine düşüyor her seferinde. Sonunda bir esin doğuyor içine. Cebinden Küçük Kırmızı Kitabı'nı çıkarıyor, büyülü şurubu içen falan Astérix gibi güçleniyor ve tehlikeli, büyük bir sıçramayla hedefe varıyor.

Sonunda, bütün topluluk, bütün uzmanlar bir arada, tüfekler ve makineli silahlar doğrultulmuş, Küçük Kırmızı Kitap göğüslere bastırılmış, askerî bir marş söy-

leyerek, afişlerde belirtilen «devrimci» ve «anti-emperyalist» niteliklerin büyük mücadelesini kazanmış bir gösteriyi kapatıyor.

Bir genç kalabalığıyla tıklım tıklım dolu olan Wuhan Opera salonu daha ilk numaranın anonsu yapılır yapılmaz elektriklenmişti. Akrabotlar tehlikeye meydan okurken herkes soluğunu kesiyor, başarılar karşısında zevkle mırıldanıyor, bisikletlerin lastikleri patlarken haykırışlarla, kahkahalarla destekliyor, «yaşa» çığlıkları ortalığı sarıyordu. Yine de kalabalığın siyasal imalar karşısında ihtiyatlı olduğu sanısı uyandı bizde. Devrim kanıtı bir inançtan çok bir ödüne benzemiyor mu acaba?

TASFIYE

Şanghay'daki tiyatro ve sinema programları üstünde yapılan hızlı bir soruşturmadan anlaşılıyor ki, on milyonu aşkın nüfusu barındıran bu kentin halka sunduğu yapıtların sayısı beşi geçmemektedir. **Üç yıldan beri hep aynı repertuar.** Üstelik, tiyatroları gidip seyretmek siyasal bir eylem, yani bir yükümlülük olarak kabul edilmektedir. Kültür Devriminden önce çevrilmiş birçok filmin gösterilmesi yasaklanmıştır. «Ünlenme» tutkusu gibi kişisel yaratış da ortadan kaldırılmıştır. Bütün Çin'de kabul edilmiş bulunan yedi tiyatro, opera, bale yapıtı, Mao'nun eşi yol-
daş Chiang Çing'in yönetimi altındaki ekiplerin çalışmalarıdır. Halk, «edebiyat ve sanat çalışmalarından sorumlu kadroları yeniden eğitimden geçirmiş, yazar ve sanatçıların sıralarını yeniden örgütlemiştir.» Öbür sahne uğraşları bu repertuarın temaları üstüne yapılmış çeşitlemelerden başka bir şey değildir. Yenan'daki gibi folklor toplulukları olsun, Nankin'deki gibi

«genç kızıl muhafız toplulukları» olsun, Wuhan'daki gibi akrobat toplulukları olsun, esinleniş hepsinde aynıdır.

Oysa halk çeşitliliğe alışmıştı. 1962'de, sayıları 50 bini aşan çeşitli oyunlar oynanmıştı. (*) Bunlar klasik kaynaklardan çıkarılmış ya da kurtuluştan sonra kendiliğinden yaratılmış yapıtlardı. Pekin, Şanghay, Kanton opera kuruluşları özellikle geleneksel yapıtlara yer vermekteydi. Böylece 200.000'den fazla oyuncu, ulusun tiyatro terekesini korumaya ya da zenginleştirmeye çalışıyordu. Sinemada, Çin, Rus, Çek, Yugoslav, hattâ Batılı filmler (David Copperfield'in Hollywood'da yapılmış kordelası gibi) büyük bir çeşitlilik sunmaktaydı.

Bu yoğun kültür yaşantısının yavaş yavaş soluğu kesilmiştir, hele 1964'ten sonra. «Pekin Operası Çağdaş Temalar Festivali»nde (*) 35 oyun seçilmişti. O sırada Kültür Devrimiyle başlayan bir devrimci sanat devinimi gelişmiş bulunmaktaydı: Çağdaş devrimci oyunlar adına geleneksel repertuar eski yerini yitiriyordu. Bayan Mao'nun etkisinin egemen olduğu Pekin Festivali, başında «Sosyalist Kültür Devriminin bir zaferi» olarak selamlanmıştı.

1962'de sayıları elli binden 1964'de otuz beşe düşürülmüş piyesler de, sonunda yediye indirildi. Ordu tiyatrosunun yirmi yılı sırasında ve rejimin ilk on beş yılında meydana gelmiş bulunan geniş repertuar, zafer çizgisine gerçek anlamda uygun olarak, geriye hemen hemen hiç bir şey kalmamış oluyordu böylece. Üstelik model düzeyine çıkarılmış o yedi yapıt ta Kültür Devriminin potasında arıtılmıştı. «Sahneye çağdaş hayattan çıkarılmış konular ge-

(*) 5 Haziran - 31 Temmuz 1964.

tirme konusundaki ilk çabalarımız,» diyor Şanghay Operası'nın bale öğretmeni Lin Yang-yang, «başarı-sızlıkla sonuçlanmıştı. Sanatçılarımız bayağı bir biçimde Sovyetler Birliği'nden aktarılmış sosyalist gerçekçiliği kopya ediyorlardı. Kitleler, güdüsel olarak, bu modelin bizim çizgimizi karşılamadığını sezdiler: Yazarlarımıza, oyun yazarlarımıza, Moskova'nın buyruğuna girmiş bürokratlar tarafından kabul ettirilmişti bu model. Yanlış bir şemaydı. Biz, dram sanatımızı Çin operasının en eski gelenekleriyle kaynaştırarak derinleştirdik. O zaman, halk, gerçek yolu, Çin yolunu tuttuğumuzu anladı.»

Ling Yang-yang'ın bize sözünü etmediği bir şey var ama: 1964'e kadar oynanmış büyük repertuarın bağlı tutulduğu katı seçme işlemi, yalnızca eski Çin'in nabzının atmadığı çağdaş temalı oyunları değil, aynı zamanda sayıca çok daha fazla olan, ulusal ya da yerel kaynaklardan gelen ve bugünkü Çin'in özelemlerini taşımayan oyunları da elinin tersiyle bir kenara itmiştir.

Ama Lin Yang-yang'ın verdiği karşılık ikinci bir karşılığı da sezdirecek nitelikte: Çinlileri, kendilerine sevdirmek istenen yapıtlar karşısında coşkulu bir duruma getirmek için, halkın en çok ilgi gösterdiği geleneksel ve yabancı oyunlar arasındaki kısır rekabeti de ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bu acımasız seçmenin sonunda ortada kalan yedi oyun, ulus için tartışılmaz modeller oldukları için, halk bunları sevmemekte özgür değil artık.

ZARARLI TOHUMLARI YOK ETMEK

Dahası da var belki. Yabancı bir film, geleneksel bir opera, çağdaş bir oyun, «çizgiye» tam uygun de-

ğilse, halkın içine zararlı tohumlar atabilir ve proleter oluşumun uzun yıllar sonunda kazandırdıklarını bir iki saat içinde yok etme tehlikesi taşıyabilir.

1959 güzünde, Parti sorumlularının önünde, Mao Çe-tung'u, İleri Büyük Sıçrama sırasında düştüğü yanlışlardan ötürü hiç çekinmeden eleştiren Mareşal Peng Teh-huai, görevinden atılmış ve yerine Lin Piao getirilmişti. Bundan kısa bir süre sonra, Pekin'de, yazar Wu Han'ın **Hai İmparatora Hakaret Ediyor** adlı bir oyunu sahnelenmişti; bu oyunda, Çin tarihindeki bir olaya baş vurularak, çok dürüst, ama o oranda da açıksözlü bir mandarinin nasıl gözden düştüğü anlatılıyordu. Pekin'de entelijansiyadan artakalmış herkes oyunu görmeye koşmuştu. Başarısızla yüreklenen Wu Han, 1961'de bu komedinin devamını da yazarak **Hai Jui'nin Azledilişi** başlığı altında yayımladı.

Sapkınlıklara yer verdiği andan itibaren, otoriter bir rejim rejimlerin en zayıfı haline gelir. Bu yüzden, Wu Han sapkınlığına bir son vermek için işe orduyu karıştıracak kadar ileri gitmek gerekmişti. «Sanat ve edebiyat konusunda askerî kültür komisyonu,» ilk hedef olarak benzetme yoluyla, Başkan Mao'ya saldırma cüretini gösteren Wu Han'ın yapıtını aldı. Subaylar, kısa süre içinde, bu yazarın yapıtının burjuva ideolojisinin saldırısı olduğu sonucuna vardılar: Wu Han'ın hicivci oyunları, «proletaryaya karşı fikirlerin sığınağı»ndan, bu yöndeki sapkınlıkların bir ilk işaretinden başka bir şey değildi.

En devrimci esinlerle dolu yapıtlar için bile soruşturma yapılmıştır. Sözgelimi **Kaplan Dağının Alınışı**, Bayan Mao'nun başkanlığındaki bir kurul tarafından ele alınmış, yapıttaki «revizyonist çizgi»ye verilmiş ödümler cümle cümle, sahne sahne ortaya konmuştur.

Edebiyatta bu ilkeler genel bir kısırlaştırmayla ortaya çıkmıştır. «Çin'de Kurtuluştan önceki edebiyat iyice yapay bir çaba olmaktan ileri gidemiyordu. Edebiyatın esin kaynağı küçük bir okur kitlesinin sınırlarını aşmıyordu. Bu alanda her şeyi yerle bir etmek gerekiyordu. Bizim yaptığımız da bu oldu.»

Kültür Devriminin ilk eylemlerinden biri kitabevlerini kapatmak olmuştu. Pekin'de birçok kitabevinin bir arada bulunduğu Hsi-tan pasajı ölü bir geçit haline gelmişti; kapalı vitrinlerin üstüne şöyle yazılar yazılmıştı: «Gerici esnafın ticaretine kesin olarak bir son verelim!» «Bütün kitapları farelere atalım!» Ya da Başkanın sözlerine rastlanıyordu: «Edebiyat kitlelere hizmet etmelidir. Kitleler için doğmalı ve kitleler tarafından yararlanılmalıdır.»

Kısacası, Kültür Devrimi bir şeyleri silmekle işe başlamıştır. Beş yıl içinde tek bir edebiyat yapıtı yayımlanmamıştır. Geçtiğimiz yerlerdeki yeniden açılmış kitabevlerinde, Mao'nun söylevleri ve düşünce yapıtları dışında yalnızca teknik kitaplar satılıyor-du. Büyük proleter Kültür Devrimi üstüne resmî belgeler ya da Peita Üniversitesinin kitaplığında, köylüler, işçiler ve askerler tarafından yazılmış şiirler, oyunlar, yazılar, hattâ romanlar öne alınmış. Ama kişinin bunlardan edinmesi kolay değil gibi.

Truffaut'nun artık klasikleşmiş olan Fahrenheit 451 adlı filmini bilmeyen yoktur; bu filmde, siyasal iktidar bütün kitapları yakmış olduğu için, Julie Christie'nin istediği bir kitabı ezberlediği görülür. İnsan Çin'de kendini böyle tuhaf dünyaya düşmüş sanıyor zaman zaman. Orda da Mao'nun izlediği siyasa Çin geleneğine kazınıyor. Çin Seddi'nin kurucusu olan bü-

yük Çin Şih Huang-ti, bir yasa çıkararak, bütün kitapları, özellikle de Konfüçyüsçü metinleri yasaklamıştı. Ondan sonra tahta geçen imparator, halkın beslenme sorunlarıyla ilgilenen, ama basit bir hayat sürmek için gerekli olmayan her şeyi yadsıyan biriydi, bu yüzden bu yasayı yeniden ele almayı reddetmişti: «Ben İmparatorluğu at üstünde kazandım. Klasik metinler benim neyime?» demişti. Büyük Çin'in koyduğu yasanın kaldırılması için İmparator Wen'in tahta geçmesini beklemek gerekti. O zaman, aydınlar eski metinleri araştırmaya koyuldular; eskilerin belleği işe yaramadığı zamanlarda onları duvarlarda, mezarlarda aradılar.

Kitaplarda bile, okurların ellerinin uzanacağı yerlere ancak gereğince seçilmiş yabancı yazarlar konuyor: «Burjuva toplumundaki çözüntünün tanıkları» olan Balzac, Dickens ve Zola; Gorki ve Mayakovski var; ama «satılmışın teki» onlar Pasternak ve Şolohov gibi Nobel ödülünü kabul eden «hain» Soljenitzin de yok.

BİR SANAT ve EDEBİYAT ÜRETİMİNİ YENİDEN ELE ALMAYA DOĞRU

1966'dan beri kesikliğe uğramış Çin edebiyat ve sanat üretimi yeniden ele alınacak mı?

İlgililerin belirttiklerine göre bu yoksunluk sürüp gitmeyecektir; yöneticilerin kaygısı «Sosyalist sanat ve edebiyatın yaratılması» noktasındadır. «İşçiler, köylüler ve askerler arasındaki heveslileri oluşturmak ve eğitmek için çaba gösterilmelidir.» Bununla birlikte, bugün olduğu gibi, yarın da, «yaratıcıların ayıklanması» konusunda siyasal niteliği hesaba katmak gerekecektir.

Bütün bu belirtmelere karşın, hiç bir yazar ortaya çıkmamıştır; ya da ne olursa olsun, okurlar bu yazarların yapıtlarını okuma olanağı bulamamışlardır. 1966'dan önce yayın yapan yazarların hemen hepsi 4 Mayıs 1919 devriminden sonra gelişmeye başlamış ve 1949'da yeni rejimin silah arkadaşı olmuş sol kuşağın öğeleridir. Bu kuşaktaki yazarlardan, bugün rejimin kültür inancası olarak, resmen yaşayan tek kişi Kuo Mo-jo'dur.

Kültür Devriminin sanat konusundaki vaadlerini henüz tutmadığı ve «kitleler»in kendilerinden beklenen başyapıtları yaratma başarısını göstermedikleri apaçık bir gerçek değil midir? (*) Yeteneklerin ortaya çıkmasına, bir ad taşıyan, bir ün yapmış bireylere yazma, besteleme ya da resim yapma olanağı sağlayan 1966 öncesi siyasaya dönmek gerekmeyecek midir? Kuşkusuz, itilip kakılma işlemi görmüş yazarlar ve sanatçılar yeniden ortada boy göstermeden önce uzun süre kararsız kalacaklardır. Ekonomik alandaki büyük geri kalış, fazla çalışma sayesinde kısa süre içinde önlenmiştir. Sanat alanında yitirilmiş yılların yeri doldurulacak mıdır? Yüz Çiçek'in açtığı günler gelecek midir?

(*) Siyasada olduğu gibi sanatta da, anı bir dönüş olanaksız değildir. Daha şimdiden, çağdaş müzik gibi klasik müzik de icra eden Amerikalı sanatçıların Çin'de alkışlanmış olduklarını görüyoruz. Daha birkaç yıl önce cazla Beethoven «burjuva müziği» diye aynı sepete konulurken, şimdi bu değişme nasıl bir anlam taşıyor? Ve Çinliler, artık, yüzyıllarca derinlerden gelen bir geleneğin meyvası olan kendi ürünlerine değil de, yabancı sanatlara niçin yanaşıyorlar?

BİRİNCİ CİLDİN SONU

Çin uyanınca..

..yer yerinden oynar

alain peyrefitte

25 LİRA

BELGELER
BİLGİLER
BÖLGELER

